

29
DENMARK

INDBYDELSESSKRIFT

TIL

KJØBENHAVNS UNIVERSITETS AARSFEST

TIL ERINDRING OM

KIRKENS REFORMATION.

Heri:

Danske Kongers Haandfæstninger.

Indledende Undersøgelser

af

Henning Matzen,
Doctor juris,
Professor i Retsvidenskab ved Kjøbenhavns Universitet.

KJØBENHAVN.
TRYKT HOS J. H. SCHULTZ.
—
1889.

Rec. Feb. 4, 1904.

Danske Kongers Haandfæstninger.

Indledende Undersøgelser

af

Henning Matzen,
Doctor Juris.
Professor i Retsvidenskab ved Kjøbenhavns Universitet.

Rec. Feb. 4, 1904.

Danske Kongers Haandfæstninger.

Indledende Undersøgelser

af

Henning Matzen,
Doctor juris,
Professor i Retsvidenskab ved Kjøbenhavns Universitet.

Indhold.

Forord.

Naar jeg har betegnet nærværende Arbejde som „Danske Kongers Haandfæstninger. Indledende Undersøgelser", er dette begrundet i, at det for Indholdets Vedkommende væsentlig nøjes med at lede Vej derigjennem ved at samle og ordne de forskjelligartede Bestemmelser efter visse ledende Synspunkter, medens den mere indgaaende Behandling af de enkelte Forskrifter og deres Indordning som Led i den almindelige Retsudvikling og Retstilstand maa være forbeholdt Fremtiden.

Paa et Par Punkter berører Arbejdet Æmner, som ere blevne behandlede i Dr L. Holbergs nye Værk: Dansk Rigslovgivning; Forholdet mellem Vederlagslov og Rigslov; Rigslovene i Perioden 1241—1282; Kjøbenhavn 1889. Naar jeg ikke i min Fremstilling har kunnet tage Hensyn til dette grundige og interessante Værk, men kun til det ældre: Kong Valdemars Lov; Kjøbenhavn 1886; er dette begrundet i, at mit foreliggende Arbejde allerede var sat færdig til Trykning, da det nye Værk kom mig i Hænde. Jeg har ikke ved Studiet deraf fundet mig foranlediget til at ændre mine Anskuelser paa de Punkter, hvor de viste sig at afvige fra den ærede Forfatters. Men da det paa den anden Side vilde være

uforsvarligt at forbigaa et saa betydningsfuldt Indlæg med Tavshed, tillader jeg mig at benytte denne Lejlighed til fra mit Synspunkt i Korthed at gjøre Rede for Uoverensstemmelserne mellem os.

*

* *

I sit nye som i sit ældre Værk holder Forfatteren paa, at den Samling Retsforskrifter, som jeg har kaldt den Abel-Kristofferske Forordning, skal være Kong Valdemars Lov. Selv om nu Samlingen maatte være bleven til i Aaret 1241 hvad jeg anser for uantageligt, men hvorfor Forfatteren dog anfører nogle skarpsindige Grunde, er det formentlig aldeles uhjemlet at tillægge den Benævnelsen Valdemars Lov.

Det eneste Lovbud, der med nogen Føje kunde paaberaabes herfor, skulde være Bestemmelsen i Kongebrevet 29 Juli 1282 Art. 5:

„Ordinavimus in super et promittimus firmiter, leges regis Waldemari claræ memoriæ, pro ut in libris suis legalibus continentur, inviolabiliter observare, omnes abusiones et dissuetudines contra leges (terræ) introductas penitus in irritum revocantes expresse et præcipue infrascriptas.“

Naar der derefter følger en Del Regler angaaende saadanne Æmner som Fadeburskjørsel, Skatternes Ydelse, kongeligt Hoveri o. s. v., hvorom Bestemmelser findes i det anførte Lovstykke, da fristes man ganske vist til at spørge, om ikke de Love, hvortil her sigtes, maatte være den omhandlede latinske Samling. Men de to Sætninger kunne paa den anden Side staa selvstændige hver for sig, og Forholdet imellem dem maa i hvert Fald rettest opfattes paa den Maade, naar man, hvad der turde være det utvivlsomt rigtige, læser: contra leges terræ, hvorefter Meningen bliver

den, at Kongen ubrødelig vil overholde Valdemars Love og afskaffe Misbrug, som have indsneget sig i Strid med Lands Lov og Ret. For denne Forstaaelse taler, saavidt jeg skjønner, afgjørende de paagjældende Bestemmelsers Gjengivelse i Kong Olafs Haandfæstning Artt. 17 og 18. Der ere de nemlig bestemt inddelte i to Sætninger, der hver begynder med sit Item, af hvilke den første omhandler Forpligtelsen paa Valdemars Love, den anden Tilsagnet om Ophævelsen af abusiones et dissuetudines, contra leges terræ introductæ. De to Tilsagn ere herefter ikke stillede i nogensomhelst indre Forbindelse med hinanden, og dermed bortfalder efter mit Skjøn ogsaa enhver Hjemmel for Forfatterens Antagelse.

*

* *

Naar det var den gamle Regel, som Knud VI's Fdg. 28 Decbr 1200 gjenindførte, at en Mand skulde være forvunden med to Vidner for at tilpligtes til at fri sig ved at bære Jern, og Knud den Stores Vederlagsret derimod efter Biskop Absalons Optegnelse netop hjemlede, at den for Forræderi mod Konge og Land sigtede skulde bære Jern, hvor to Vederlagsmænd ikke turde vidne og sværge paa den sigtedes Skyld, saa antager jeg dette for at være en for slige Sager særlig Regel, som derfor ogsaa blev uberørt af den almindelige processuelle Reform, der indførtes ved Adgangen for den sigtede til at give Lov mod Anklage-Vidnerne. Under denne Forudsætning behøver man ikke, for at forklare dens Gyldighed paa Valdemar I's Tid, med Forfatteren S. 123 at antage en mellemkommende Ophævelse og Gjenindførelse; men saa er det gamle Knuds Lov, der hele Tiden er vedbleven at gjælde paa dette særlige Om-

raade. At Saxo, som Forfatteren fremhæver S. 72, ikke omtaler dennes fortsatte Gyldighed, er ganske forklarligt; thi for ham gjaldt det jo om at fremstille Sagen i det Lys, at nu al Afgjørelse alene beroede paa den fordærvelige Adgang til Ed (sola sacramenti fide subnixa), medens han dog paa den anden Side, ved at omtale de modstaaende Afgjørelsesmidler, kun nævner Vidner og Vaaben, (arma) — hvilket sidste Ord jeg ikke kan gaa ind paa med Forfatteren at oversætte ved Jern — saa at tværtimod Jernbyrd er stiltiende forbigaaet.

Gjaldt der herefter en særlig Regel om Beviset i Forræderi Sager, saalænge Jernbyrd bestod, maatte der ogsaa ved Jernbyrds Afskaffelse rejse sig et særligt Spørgsmaal om en ny Afgjørelses Maade i Forræderi Sager, hvilket Spørgsmaal maatte besvares for sig, uafhængig af Jernbyrds almindelige Afløsning ved Nævn, om end i Analogi dermed. Denne Antagelse bestyrkes ved, hvad Forfatteren S. 150 selv fremhæver, at det første Udkast til Processen i Majestæts Forbrydelse til en vis Grad stemmer med Valdemar II's Frd. om Jernbyrds Afskaffelse. Under den anførte Forudsætning følger det saa godt som af sig selv, at denne Sags Ordning maatte blive et særligt storpolitisk Lovgivnings Æmne, om hvilket man imidlertid efter min Opfattelse ikke kom til nogen Afgjørelse, da Konge og Stormænd ikke bleve enige om nogen Lov, idet hver Part holdt paa sit, og Fremgangsmaaden ordnedes da ved en Brug, der forudsætningsvis anerkjendtes i Haandfæstningerne 1282 og 1376. Om dette Punkt nærer den ærede Forfatter imidlertid en anden Anskuelse, idet han opfatter som en Række fuldbyrdede Lovarbejder, hvad jeg kun betragter som en Række mislykkede Forsøg derpaa.

*

* *

Den historiske Udvikling af Forholdet mellem Kongen og Vederlaget, som er noget af det interessanteste i Forfatterens righoldige Værk, har i høj Grad bestyrket mig i min i Forvejen udtalte Tro paa, at det ikke kan være lykkedes Valdemarernes Efterkommere at faa vedtaget en Række Love om Forfølgning og Straf for Majestæts Forbrydelse, bestemte til at tugte de selvraadige Herremænd, naar man hos Forfatteren S. 18—20 læser, hvor lidet selv en Konge som Valdemar I magtede dem. Hvorfra skulde saa Valdemar II's Sønner og følgende Konger have faaet Magt til at holde dem i Ave?

Den Kjendsgjerning, som fra først af har gjort mig mistænksom mod den Abel-Kristofferske Forordnings Gyldighed, er netop en Afvigelse i Indholdet mellem begge Affattelser i Henseende til en saa væsentlig Bestemmelse som den nedenfor S. 34 omtalte Straffebestemmelse for Majestæts Forbrydelser. Forfatteren anfører S. 143 en Del Grunde til Forklaring af, at denne Bestemmelse er udeladt i den anden Affattelse. Jeg har paa anførte Sted antaget, at den simpleste Forklaring af dens Udeladelse vilde være at søge i den Kjendsgjerning, at Danehoffet ikke uden videre vilde vedtage den som almindelig Lov; og naar den Bestemmelse ikke blev til Lov, er det et Spørgsmaal, hvor meget af Forordningens øvrige Indhold der er bleven det. Jeg føler mig paa dette Punkt ikke slaaet ved Forfatterens Bemærkning S. 140 om, at man, naar en Forordning er overleveret os i Lovhaandskrifterne jevnsides med virkelig vedtagne og gyldige Love, i Mangel af Bevis for det modsatte vil være nødt til at gaa ud fra, at her foreligger en Lov og ikke et Udkast. Naar nemlig en Samling Retsforskrifter foreligger i en Flerhed af Affattelser, der netop paa et kritisk Punkt vise en Uoverensstemmelse, saa foreligger Samlingen ikke i en Skikkelse, der nøder til at anse

[illegible]

[illegible]

[illegible] Forvirringen [illegible] Tvistighed
paa [illegible] Tid [illegible] Forvirringen efter hans Kongens saa vare
[illegible] Regjeringens Synspunkt [illegible]
[illegible] Regler [illegible]
Landsforvisning [illegible] den [illegible] Lov [illegible]
[illegible] til en saadan Samtykke, men [illegible]
[illegible] Adelens Synspunkt
[illegible] Forhold at give sit Minde til en slig Lov. Den
[illegible] Regjeringen [illegible] en [illegible]
anden Forstander [illegible] men [illegible]
[illegible] Regjeringen kunde gjøre
[illegible] af Tilkastet saa [illegible]
afvigende fra den anordnede Forvaltnings Orden. Ligesom
Bevæggrunden [illegible] Gods som [illegible] paa en Mis-
[illegible] i hans Arvingers Vold, er saa [illegible]

at man vistnok med Sikkerhed kan gaa ud fra, at det hele Udkast, som det foreligger, kun er vedblevet at være et mislykket Foster af gejstlig Lærdom, men aldrig er naaet til at blive vedtaget paa et dansk Danehof.

Hvad der ubetinget taler herfor, er ogsaa, at vi ikke mange Aar efter støde paa et nyt, der lader, som om det ældre slet ikke existerede, ved at give nye selvstændige Regler om et til en vis Grad fælles Æmne.

Naar Forfatteren S. 162 fremhæver Sondringen, er det paa den anden Side vist, at det første Udkast i Sætningen:

Et si sic quisquam vincitur super forefacto, scilicet vel prodicione regni vel morte regis vel „machinatione mortis ejus cum effectu vel attentatione.“

og det andet Udkast i Sætningen:

Si quis accusatus fuerit, quod ponat insidias vel „machinatus fuerit in mortem domini regis“

ved de i Anførselstegn satte Ord have angivet væsentlig samme Forbrydelse, medens den processuelle Afgjørelses Maade er ganske forskjellig, uden at det sidste Udkast paa nogen Maade antyder en Forklaring af, hvorfor det ikke helt er bleven staaende ved den ældre Ordning eller helt har ophævet den.

Men en Slutning til, hvorledes det er gaaet med det første Udkast, kan vistnok drages fra Beretningen om, hvad der hændedes det andet. Ogsaa paa dette Punkt er jeg enig med Paludan-Müller og kan ikke være enig med Forfatteren S. 160 flg i Forstaaelsen af selve Udkastets Beretning.

„Quomodo autem supradictum est, (si,) quod rex quasi actor nominaret purgatores supradictos nullis placuit de regno exceptis paucis, qui tunc dicto concilio interfuerunt; sed affirmarunt, quod reus debeat eos nominare“, staar der Ord til andet i selve Forordningen.

Dette er ikke, som Forfatteren mener, en senere Afskrivers Ræsonnement over Lovens Tilblivelse; thi Bemærkningen staar inde i selve Lov Texten, hvorefter der følger endnu en Angivelse af en paa Mødet vedtagen Lovforskrift. Formodentlig er Sagen altsaa gaaet til paa den Maade, at Kansleren eller en anden Gejstlig er mødt med Udkastet i den foreliggende Skikkelse. Men de verdslige Stormænd med den uforsonlige Marsk Stig i Spidsen, hvilken sidste paa samme Aars Danehof endog vægrede sig ved at samtykke i Erik Menveds Valg til Kongens Efterfølger, have ikke villet samtykke i den fremhævede Bestemmelse. Saa er der paa det forelagte Udkast bleven tilføjet en Bemærkning herom. Men efter denne Afbrydelse er man endnu, kanske ved Hoffets Initiativ, bleven enig om en upolitisk Straffebestemmelse for Brud paa Husfred, Kirkefred og Tingfred. Den er da bleven tilføjet, og saa er Beretningen bleven sluttet.

Naar Forfatteren derimod vil gjøre gjældende, at concilium i den anførte Sætning sigter til Danehof og regnum til Folk ude i Landet, da forstaar jeg concilium som sigtende til de i Udkastets Begyndelse nævnte consiliarii illustris regis Danorum, og regnum om de øvrige sammesteds ved Ordene: „et ceteros meliores totius regni, assentiente toto regno“, betegnede Deltagere i Hoffet. Meningen er altsaa, at de faa, som overværede Raadsmødet, vare enige i Udkastet; men da man saa kom ind til det samlede Danehof og forelagde Udkastet for det, stemte hele Hoffet med Undtagelse af Raadsherrerne mod den paaankede Bestemmelse. At der paa denne Maade sigtes til en Meningstilkjendegivelse fra en tilstedeværende Mængde, fremgaar formentlig tydeligt af Udtrykket: sed affirmarunt.

Hvad levnes der imidlertid under denne Forudsætning af Fdg 9 Oktbr 1276 som vedtagen og gjældende Ret i Majestæts

Forbrydelses Sager? Ikke andet end den i Begyndelsen staaende Regel om, at Drottensvig Sager skulde afgjøres ved Worthæl Nævn, saaledes som det forudsættes i Kongebrev 29 Juli 1282 Art. 13, hvilken Regel ovenikjøbet er ufuldstændig, fordi Forordningen ikke indeholder nogen Forskrift om, hvem der skal beskikke Nævnets Medlemmer. Derfor gaar jeg ud fra, at dette Worthæl Nævn er et Nævn, der er uddannet og bestaaende uafhængig af Fdg 1276, som kun har optaget det, og uden at man derfor fra dets Tilværelse kan slutte til Gyldigheden af Fdg 9 Oktb. 1276.

Men naar man saaledes gaar ud fra, at hele den heromhandlede Række Udkast til Love om Forfølgning og Straf for Majestæts Forbrydelser ikke ere blevne gjældende Love, vil der falde et noget andet Lys over Haandfæstningen 29 Juli 1282 end det, hvori Forfatteren ser den. Naar man f. Ex. ikke anerkjender det som gjældende Ret før 1282, hjemlet ved den af Forfatteren paaberaabte Fdg 1263, at en Vederlagsmand kunde fængsles paa den blotte Mistanke, kommer man til at opfatte Haandfæstningen 1282 Art. 2 fra et andet Synspunkt, end Forfatteren.

*

* *

Overhovedet udgjør vistnok det forskjellige Syn, som vi have paa Haandfæstningen 1282, den væsentligste Uoverensstemmelse mellem os. Og Hovedgrunden dertil turde være den, at vi give forskjellige Svar paa det Spørgsmaal, mellem hvem Haandfæstningen er bleven vedtaget, eller med andre Ord, overfor hvem Kongen ved samme har forpligtet sig? Ved Besvarelsen af dette Spørgsmaal følger Forfatteren S. 244 flg.; jfr S. 176—78; Arild Hvitfeldt I. S. 284 ved at antage, at Haandfæstningen 1282 er Udtryk for et Forlig

mellem Kongen og verdslige Stormænd, saa at det ifølge Forfatteren S. 171 bliver det samme Parti, der protesterede mod Fdg 9 Oktb. 1276, som senere satte Haandfæstningen 29 Juli 1282 igjennem og endelig 1286 fuldbyrdede Kongens Drab. I denne Opfattelse er jeg indtil videre uenig. Det var tværtimod efter min Anskuelse Gejstligheden, som med Ærkebiskop Johannes Dros i Spidsen i Aarene 1282—1284 virkede som et Forhandlingsparti, der efter Evne stræbte at tilvejebringe Forsoning mellem Kongen og Bønderne, hvilke de oprørske Stormænd derimod efter Evne søgte at drage over til sig. Vidnesbyrd derom bærer A. Hvitfeldt, som ved Aaret 1282 beretter, at meste Delen af Adelen i det Aar satte sig op mod Kongen og gjorde sig Bønder og menige Almue anhængige for allehaande Besværinger, de klagede paa at være indførte.

Den anførte Opfattelse er jeg væsentlig naaet til ved at se paa, hvem der har beseglet Haandfæstningen af 1282 tilligemed Kongen, nemlig Erkebispen af Lund, 5 Bisper og to electi confirmati fra Slesvig og Odense. Ved Siden af dem findes kun to Tyskere, Grev Otto af Ravensberg og Grev Waldemar af Rostok, men ikke en dansk Adelsmand. Savnet af dem vilde imidlertid være uforklarligt, hvis Danmarks Riges verdslige Stormænd havde været de, til hvem Haandfæstningen fortrinsvis udstedtes; thi da burde de dog have beseglet dens Modtagelse. Nu besegler Gejstligheden nærmest paa Menigmands og egne Vegne, medens Adelen holder sig borte. Paa lignende Maade stiller Forholdet sig i Henseende til Forordningerne af 1284. I Forordningerne for Sjælland og Skaane nævnes Hertug Valdemar af Sønderjylland, Bisper og tyske Adelsmænd som nærværende, men ikke en Dansk undtagen Grev Jakob af Halland, som muligvis ved en Fejltagelse

er kommen med i et Par Haandskrifter af den skaanske Forordning.

Ligesom herefter Haandfæstningerne af 1282 saavel som Forordningerne af 1284 ikke udstædtes til de verdslige Stormænd, der uforsonlige holdt sig tilbage, indtil de mødtes med Kongen i Finderup Kirke Lade, men derimod til Gejstligheden som det mæglende Element mellem Kongen og Befolkningen, saaledes vare de vedtagne Bestemmelser heller ikke særlig anlagte paa at være til Fordel for de verdslige Stormænd, om end de ogsaa kunde komme dem til Gode. Men Øjemedet var væsentlig at fæstne og sikre den offentlige Retstilstand til bedste for alle Rigets Stænder ved at forpligte Kongen til Overholdelse af den og i Forbindelse dermed især deleshed at afhjælpe Almuens Besværinger. Som Følge heraf fastholder jeg derfor den gunstige Dom, som jeg i Modsætning til den ærede Forfatter har fældet over Haandfæstningen 29 Juli 1282.

*

* *

Endnu benytter jeg Lejligheden til at føje en Bemærkning til, hvad der er udtalt nedenfor S. 23, at ingen positiv Lov har fastslaaet Reglen om Landets Udelelighed. Jeg fandt ikke Anledning til der at dvæle videre ved de Bestemmelser om Tronfølgen, som i Kilderne siges at være blevne trufne under Svend Estridsøn. Men for at afværge Misforstaaelser turde det kanske dog være rigtigst at gjøre opmærksom paa, at det i S. R. D. IV. pag. 258 hedder:

Moriturus Sveno dedit legem filiis, ut ordine ætatis et senii sibi succederent. Qui secus faceret, perpetuo feriretur anathemate. Eam legem filii sacramento firmabant juramenti.

Herefter er det en af Faderen fastsat og af Sønnerne bekræftet Ordning af Adkomsten til Tronen mellem Sønnerne indbyrdes, som da fandt Sted. Denne maatte følgelig forpligte dem til kun at søge Valg i en vis Rækkefølge.

Ifølge Knytlinga Saga Kap. 26 blev det paa Tinge overladt Kong Svend selv at kaare, hvem han vilde af sine Sønner, til sin Efterfølger. Folket overlod derefter altsaa for en Gangs Skyld Udøvelsen af sin Valgret til den regjerende Konge. Men i intet Tilfælde blev der den Gang truffet Bestemmelse om Rigets Udelelighed. Den var forudsat som gjældende Ret, hvilket saa meget lettere lader sig forklare, naar man; jfr J. Steenstrup: Normannerne I. 207 og 245; gaar ud fra, at faste Ejendomme fra først af vare udelelige. De Grunde, som hidførte en Ændring i denne Sætning for private Ejendomme, fandt ikke Anvendelse paa Riget.

§ 1.

Ordbrugen.

Ordet „Haandfæstning" (Haandfæst) betegner i vort Lovsprog [1]) et skriftligt beseglet Tilsagn angaaende et offentligt Retsforhold. Dette Tilsagn behøver ikke at være givet af Kongen, men kan ogsaa være givet af Undersaatter. Exempel herpaa foreligger i den dobbelte Haandfæstning 24 Maj 1360 [2]), der i §§ 1—11 indeholder Retstilsagn fra Kongen, men i den følgende Del, der ogsaa benævnes Haandfæstning, har tilføjet Forpligtelseserklæringer fra Hertuger, Bisper og Herremænd, der have medbeseglet Brevet, paa deres egne og hele den danske Befolknings Vegne.

Sammenholder man med det nævnte Brev et andet, som er udstedt i 1377 [3]) og indeholder Løfter af Kong Olaf, Dronning Margrete samt en Mængde gejstlige og verdslige Stormænd, men dog ikke benævnes Haandfæstning, viser Forskjellen mellem begge sig at være den, at det sidstnævnte Brev indeholder et Slags Fællesløfte fra alle Udstedere i Forening, men ikke gjensidige Tilsagn fra Kongen til Medudstederne og omvendt.

Den anførte videre Brug af Ordet er dog en Undtagelse. I Reglen betegner det kun kongelige Tilsagn til Undersaatter. Undertiden omfatter det alle saadanne og staar da i vid Forstand som enstydig med beseglede kongelige Privilegier. Dette er saaledes Tilfældet i Kong Erik

---

[1]) Jfr i Henseende til tysk Sprogbrug Schiller und Lübben: Mittelniederdentsches Wörterbuch s. vv. Hantveste; Hantvestinge; Hantvesteninge. M. Lexer: Mittelhochdeutsches Wörterbuch s. vv. hantveste; hantvestunge. — [2]) Gehejme Arkivets Aarsberetninger II. S. 17 ff.; jvfr. Indledningen og Artt. 5, 6, 12, 22. — [3]) G. A. A. II. S. 24.

Menveds Fdg 13 Marts 1304 Art. 8 [1]). I Thords Art. 53 [2]) henføres derimod Benævnelsen særlig til Love, givne af Kong Erik Glipping. Spørger man, hvilke disse monne være, sættes Overskriften Haandfæstning i en Række Haandskrifter ogsaa over Forordningerne af 1284 [3]), men herpaa ligger der dog mindre Vægt, da Haandskrifternes Benyttelse af denne Overskrift er aldeles regelløs, idet den f. Ex. ogsaa staar over den gamle Gaardsret [4]), Kong Valdemar II's Forordning om Jernbyrds Afskaffelse [5]), Valdemar IV's Forordning 1 Juli 1354 [6]), Dronning Margretes Forordning 1396 [7]) m. fl.

Overskriftens Henførelse til Forordningerne 1284 lader sig derhos saameget lettere forklare, som den havde sin rette Plads over Brevene af 1282, til hvilke de andre i naturlig Følgerække sluttede sig [8]), og Afskrivere, som antoge, at den gjaldt for hele Rækken, have da ogsaa sat den foran de særlige Afskrifter af Forordningerne 1284. Naar andre Lovstykker fulgte efter, fristede de samme Skjæbne, og ad den Vej er endog hele Rigens Ret bleven indbefattet under Benævnelsen [9]).

Kong Erik Glippings egen Forstaaelse af Ordet Haandfæstning indlyser derimod af hans Forordning for Nørrejylland af 1284 Art. 13, som overskrives: „Om innæ oc

---

[1]) De literis et privilegiis, quæ handfæst dicuntur, promissum est, quod cum ipsa privilegia per se vel eorum certa transscripta fuerint presentata, omnia et singula, quæ coronæ regni et communitati proficua fuerint et utilia, deo autem et juri non contraria, stabilia habeantur; jfr J. Steenstrup: Studier over Kong Valdemars Jordebog I. S. 97; G. A. A. V. S. 4; derimod Kinch: Saml. til jydsk Historie og Topografi II. S. 286. — [2]) Item ut leges Woldemari regis, exceptis illis, quæ in his scriptis sunt correctæ, observentur; item regis Erici bonæ memoriæ, quæ handfæst dicuntur, serventur, etc. — [3]) G. A. A. V. S. 20 ff., jfr Schlyter: Skåne Lagen S. 448; en Mængde Haandskrifter paa Kongens Bibliothek, f. Ex. gl. kgl. Saml. 3125 4to, 3129 4to, 3137 4to, Uldallske Saml. 217 4to, og paa Universitets Bibliotheket Arn. Magn. Hdskr. 7 4to, 35 4to m. fl. — [4]) Jfr M. Brandts Udgave af Jydske Lov; Kongens Bibliothek: Gl. kgl. Saml. 3660 8vo m. fl.; Universitets Bibliotheket: Arn. Magn. Hdskr. 6 4to m. fl. — [5]) Kongens Bibliothek: Gl. kgl. Saml. 3122, 3124, 3125, 3127—29 4to; Thottske Sml. 1977 4to m. fl. — [6]) Smstds: Gl. kgl. Saml. 3137 4to. — [7]) Smstds.: Gl. kgl. Saml. 3126 4to. — [8]) Se f. Ex. Universitets Bibliotheket. Arn. Magn. Hdskr. 25 4to. — [9]) Jfr Gotfred af Ghemens Udgave af Eriks sjællandske Lov.

æctæ", og lyder: Allæ innæ oc allæ æctæ sculæ wæræ, swo sum the waræ innæn konung Waldimars daghæ, oc swo sum stær scriuæt innæn wart hand fæstæ, thær wi gauæ i Nyburgh undær the bæstæ mænz insighlæ, thær i rikit waræ. Den Haandfæstning, hvortil her sigtes, kan kun være den Nyborgske af 29 Juli 1282 [1]). Ligesom denne i Art. 7 har en Bestemmelse om Bøndernes Forpligtelse til at arbejde paa Kongens Borge, Gaarde og Møller, svarende til Reglen i Fdg 1284 Art. 12: Um gærning, saaledes har den ogsaa i Art. 5 [2]) en Regel, som bestemmer Omfanget af deres Kjørselspligt i Henhold til Kongens lige forud givne Løfte om, at alle siden Kong Valdemars Dage i Strid med Lands Lov og Ret indførte Misbrug skulle afskaffes. Dens Indhold stemmer derfor ganske med Fdg 1284 Art. 13, i hvilken Ordet innæn betyder „i" [3]) og ikke inden.

Vi have altsaa set, at Lovgiveren betegner Brevet af 29 Juli 1282 som en Haandfæstning, men da dette Brev selv henviser til Brevet af 19 Marts 1282 [4]), er man vistnok ifølge dettes hele tilsvarende Affattelse og Indhold beføjet til at indbefatte det under samme Benævnelse. Denne er endvidere af Lovgiveren selv tillagt Brevet af 24 Maj 1360, med Hensyn til hvilket dog maa mærkes, at det ikke alene benævnes Haandfæstning, men helt igjennem „statuta eller decreta et handfestnyngh", hvoraf muligvis lader sig slutte, at det er antaget at indeholde andet og mere end en Haandfæstning i snævrere Forstand.

Senere møde vi Ordet i Kong Olafs Haandfæstning

---

[1]) G. A. A. II. S. 5–7 — [2]) Ordinavimus in super et promittimus firmiter leges regis Waldemari claræ memoriæ, pro ut in libris suis legalibus continentur, inuiolabiliter obseruare, omnes abusiones et dissuetudines contra leges terræ introductas penitus in irritum reuocantes expresse et præcipue infrascriptas. Primo quod uictualia nostra, uxoris nostræ, puerorum nostrorum et dapiferi nostri plaustrare non debeant ultra limites sui hærsæth, et quicunque in plaustrando defecerit, officialis conducet plaustrum, et deficiens soluat precium cum tribus marcis. — [3]) Se Ordene: innæn wart handfæstæ; jfr denne Forordnings Art. 3: i konung Waldimars loghbok og innæn konung Waldimars loghbok. — [4]) G. A. A. II. S. 3–4.

Art. 17 [1]) og Forpligtelseserklæringen i Slutningen [2]). Spørgsmaalet bliver da, hvad der paa dette Sted forstaas derved.

I Betragtning af, at Kilden til Art. 17 netop er Kongebrevet 29 Juli 1282 Art. 5, hvori Haandfæstningen har indføjet Ordene „nisi aliter per priuilegia et handfestning reperiantur modificatæ et declaratæ" [3]), kan man vel næppe tvivle om, at bemeldte Brev indbefattes under Ordet Haandfæstning. Og naar Forpligtelseserklæringen endvidere sætter handfæstning efter statuta, er det vel rimeligt, at den derved ogsaa har tænkt paa „statuta et handfestnyngh", indeholdte i Brevet 24 Maj 1360, hvoraf den har øst en Flerhed af Bestemmelser.

Man tør herefter anse det for givet, at Kong Olaf i Overensstemmelse med sine Forgængere har brugt Ordet Haandfæstning om de to anførte Breve. Men har han ikke derunder medindbefattet Kristoffer II's og Valdemar III's Valgtilsagn? Dette savnes der Hjemmel til at antage. Naar nemlig et Kongsæmne vilde forpligte sig ikke blot paa sine egne, men ogsaa paa en Formands Valgtilsagn, skete det ikke ligesom i Smug ved Indskud af et enkelt Ord, men ved en klar og utvetydig Erklæring, saaledes som Tilfældet var i Valdemar III's Haandfæstning [4]). Hvilken Mening

---

[1]) Item quod omnes leges regis Woldemarj legis latoris bonæ memoriæ, prout in suis libris legalibus continentur, nisi aliter per priuilegia et handfestning reperiantur modificatæ et declaratæ, inuiolabiliter obseruentur; jfr. Skaaningernes Hyldingsbrev hos Arild Hvitfeldt, Danmarks Riges Krønike I. S. 556: omnia jura nostra tam in libris legalibus, quam in Haandfestning contenta. — [2]) Nos igitur Olauus, dei gracia Danorum, Sclauorum Gothorumque rex, omnes predictos articulos secundum modum pretactum inuiolabiliter nos bona fide promittimus obseruaturos, ratificantes, approbantes et confirmantes omnes leges, jura, priuilegia, statuta, handfestning et libertates, per predecessores nostros reges Dacie quibuscumque ipsius regni jncolis, clericis et laicis data et concessa. — [3]) K. Rosenvinge: Gl. danske Domme III S 271. — [4]) Nos igitur Waldemarus, etc., et Gherardus, etc., per fidem nostram firmiter promittimus et nos ad hoc per presentes stabiliter obligamus, quod nos Waldemarus rex predictus premissa omnia et quodlibet premissorum nec non et omnes et singulos articulos, quos dominus Christophorus, quondam rex Danorum in generali placito Wibergensi promisit tempore, quo in regem Danorum fuit electus, prout in literis suis patentibus sub suo sigillo et meliorum regni super hoc confectis continetur, debemus firmiter et inuiolabiliter perpetuis temporibus obseruare.

vilde der ogsaa have været i den selvstændige Affattelse af Kong Olafs Haandfæstning med Udeladelse og Ændring af en Række Bestemmelser i Kristoffer II's og Valdemar III's, dersom alle disse udeladte Bestemmelser dog igjen vare holdte i Kraft ved Optagelse af et eneste Ord? Dertil kommer, at intet af bemeldte Valgtilsagn benævner sig selv med noget til Haandfæstning svarende Navn, men Indholdet gjengives i alle Haandfæstninger kun ved „articuli".

Vi fastholde altsaa, at Lovsproget indtil Kong Olafs Tid kun med Sikkerhed kan siges at have betegnet Brevene af 1282 og 1360 som Haandfæstninger.

For den følgende Tids Vedkommende har det Interesse at dvæle ved Kong Kristian I's Privilegier af 15 Maj 1454 [1]), givne til alle Lande og Fdg 1 September 1466 for Nørrejylland [2]). Denne sidste overskrives i adskillige Haandskrifter Haandfæstning [3]), og i det mindste i et af dem findes Tilføjelsen den „nye" Haandfæstning [4]). Dette sidste Tillægsord har formodentlig Hensyn til Privilegierne 15 Maj 1454, som tilsige, at der ikke skal ske nogen ulovlig Gjæstning eller ulovlig Anholdelse, hvilket Tilsagn er optaget i Forordningen 1466 Artt. 1 og 2, medens dens efterfølgende Artt. 3—16 ere af allehaande Lovgivningsindhold. De anførte Tilsagn vilde forklare Benævnelsen Haandfæstning for Privilegierne 1454; men naar denne dog ikke findes tillagt dem i Lovgivningen, og i det højeste forudsætningsvis i Haandskrifterne, som derhos benytte den i Flæng om Forordningen af 1466 og en Mængde andre Forordninger, saa tyder dette formentlig paa, at Lovsproget i det heromhandlede Tidsrum ikke mere vedkjender sig Benævnelsen Haandfæstninger for de af regerende Konger uafhængig af deres Valg udstedte Breve, medens Ordet i den almindelige Sprogbrug er gaaet over til at blive enstydig med Love og

[1]) G. A. A. V. S. 64. — [2]) G. A. A. V. S. 67. — [3]) Kongens Bibliothek: Gl. kgl. Saml. 3658 8vo. Nye kgl. Saml. 800 fol. Thott'ske Saml. 585 8vo. m. fl. Universitets Bibliotheket: Arn Magn. Hdskr. 25 4to m. fl. — [4]) G. A. A. V. S. 67 Note 2.

Anordninger, hvorfor det ogsaa i Aarsoptegnelser-findes gjengivet ved lex municipalis [1]). Et enestaaende Exempel paa, at denne Ordbrug har skaffet sig Indpas i Lovsproget, foreligger i Kong Hans's Haandfæstning Artt. 1 og 2 [2]); thi naar deri nævnes „priuilegia, frihether, statutæ, handfestninge, oc gode gamle sidwenie“ ved Siden af hinanden, da er dette et Udslag af den samme almindelige Forstaaelse af Ordet, som har bragt Arild Hvitfeldt [3]) til at tale om, at der før jydske Lovs Givelse var dem her i Landet, som holdt sig ved gamle kongelige Haandfæstninger. Erkjendelsen af det urigtige i Ordets Brug paa anførte Sted har imidlertid givet sig snarligt Vidnesbyrd deri, at det er udeladt i den tilsvarende Art. 1 i Kong Kristian II's Haandfæstning, som derhos har udeladt hele Art. 2 i Kong Hans's Haandfæstning. Medens saaledes dette Ord, brugt om et fra en regjerende Konge uden Forbindelse med hans Valg udstedt Brev, mister enhver ejendommelig Betydning, beholder det derimod en saadan som Betegnelse for de af Kongsæmner eller nyvalgte Konger efter forudgaaende Forhandling og Overenskomst med Vælgernes Repræsentation udstedte og beseglede Breve, der indeholde deres Valgtilsagn, og hvis Besegling og Beedigelse udgjør deres Valgvilkaar eller dog Vilkaar for deres Salving og Kroning til Konge. Vidnesbyrd om denne Ordets Brug findes ikke i Lovsproget før i Kristoffer af Baierns og Kristian I's Hyldingsed [4]). Og gjennemser man saa Kristian I's, Hans's og Kristian II's Haandfæstninger, vil man endnu ikke finde

---

[1]) S. R. D. I. S. 138. VI. 226. — [2]) Art. 1: F.først at wii wele oc skulle elske Gud ower all ting oc then helge kyrke oc hennes thieneres ret styrke oc alles theres priuilegia, frihether, statutæ, handfestninge, oc gode gamle sidwenie som the friest nyth haffue aff then helge Romerske kyrke, pawen, helge fæthre framfarne, cristne konninge første og førstinner i alle sine article stadfeste oc vbrodelicht atholde. Art. 2: Item skulle wij styre rade oc regere alle thesse try rige, slot, stedher, land oc læn effther hwert riges bescriffne logh, handfestinger, statuter, frihether, priuiligier oc gode gamle sidwane, som wor koninxlige eed utwiser oc som her efterscreffuit star. — [3]) Danmarks Riges Krønike. I. S. 206. — [4]) G. A. A. II. S. 41, 45.

Benævnelsen Haandfæstning anvendt i en eneste af dem, idet Indholdet tværtimod kun, ligesom i de ældre Haandfæstninger, benævnes: disse Artikler. Denne Kjendsgjerning kan støtte den i og for sig rimelige Antagelse, at Kongernes Valgtilsagn, skjøndt de ikke selv kalde sig saaledes, dog fra først af paa Modersmaalet ere blevne kaldte Haandfæstninger, hvilket ogsaa foreligger bevidnet i gamle Paategninger paa de tre ældste Valghaandfæstninger i Rigsarkivet. Det er dog ikke den første Benævnelse, som forekommer i Haandfæstningerne selv, idet Kong Hans's Haandfæstning aldeles lejlighedsvis i Kristian II's Haandfæstning Artt. 7, 65, 68 benævnes med det mere omfattende Udtryk: Reces[1]) (Afsked), som gjenfindes paa en Række andre Steder i Haandfæstningerne[2]). I selve disses Text forekommer Ordet første Gang i Frederik I's Haandfæstning[3]) og afvexler derefter med Reces, idet f. Ex. Frederik II's og Frederik III's Haandfæstning i Slutningen siger: vor Reces, hvor Kristian IV's bruger Udtrykket: vor Haandfæstning. Naar Loven, Recessen og Haandfæstningen nævnes under Et, sigtes der ved sidst nævnte Udtryk til Frederik II's Haandfæstning, som lagdes til Grund for Affattelsen af de to efterfølgende, saaledes at den første af disse paa enkelte Udtrykskifter nær endog er aldeles enslydende med den[4]).

§ 2.

Begreb og Inddeling.

I sit Skrift om Kong Valdemars Lov S. 247 Note* nedlægger Dr L. Holberg Indsigelse mod den Paastand, at Kong Erik Glippings Forordning af 1282 skulde være den

[1]) Du Cange Glossarium s. v. Recessus: Codex deliberationum in dietis seu conventibus habitarum, ideo sic dictus, quod scribi soleat, antequam a conventibus recedunt proceres congregati. — [2]) Kristian II's Haandfæstning Art. 68, Frederik I's Artt. 75 og 76, Kristian III's Forpligtelsesbrev 18 Aug. 1534, Kristian III's, Frederik II's, Frederik III's Haandfæstning i Slutningen m. fl. — [3]) G. A. A. II. S. 66, 70, 71. — [4]) Dr V. A. Secher: Corpus constitutionum Daniæ I. Indledning S. VII.

første Haandfæstning, idet denne Benævnelse efter hans Formening snarere tilkommer den af ham saakaldte Valdemars Lov, eller de i Gehejmearkivets Aarsberetninger V. S. 9—14 trykte Affattelser af en Samling Retsforskrifter, som vi i Overensstemmelse med den vante Benævnelse kalde den Abel-Kristofferske Forordning. Endvidere bemærker Forfatteren, at Harald Hejns paa Rigsforsamlingen i Aaret 1076 udstedte Lov ogsaa var en Rigs- og Forfatningslov, „om man vil altsaa en Haandfæstning", en af de gamle, hvilke Hvitfeldt omtaler som gjældende, inden Valdemars Lov udkom.

Men naar Forfatteren saaledes gjør Ordet Haandfæstning enstydigt med Forfatningslov, da maa Rigtigheden heraf prøves ikke paa Grundlag af Haandskrifters og Historikeres løsere Sprogbrug, men ved en Granskning af de Breve, som Lovgiveren selv har tillagt denne Benævnelse. Derved turde vi føres til en snævrere Forstaaelse af Ordet.

Vi betragte først Brevene af 1282 og 1360, idet vi bortse fra den folkelige Del af sidstnævntes Indhold. Naar Brevet 19 Marts 1282 ikke begynder med et Løfte fra Kongen, maa herved erindres, at det turde være noget tvivlsomt, om den første Sætning, som ikke findes i alle Haandskrifter[1]), er overleveret os i uforvansket Skikkelse. Men at den dog har indeholdt et Løfte fra Kongens Side, viser Gjengivelsen deraf i Brevet 29 Juli 1282 Art. 1[2]), hvortil kan føjes den Kjendsgjerning, at begge de følgende Sætninger i Brevet 19 Marts 1282 indledes med Ordene: „Thæt hauær oc konung iat". Den første Del af Brevet 29 Juli 1282 gaar dernæst ud paa en yderligere Ordning af de i Brevet 19 Marts 1282 omhandlede Æmner og er forsaavidt udstedt i Tilslutning til de i sidstnævnte givne Tilsagn. Den anden Del indeholder derimod et nyt selvstændigt

---

[1]) G A. A. II. S. 3; Gotfred af Ghemens Udgave af Eriks sjællandske Lov. — [2]) G A. A. II. S. 5: in consilio apud Worthingburgh de meliorum consilio promisimus, quod semel in anno in media quadragesima parlamentum, quod dicitur hof, debeat celebrari.

Løfte fra Kongens Side om strengt at ville overholde Kong Valdemars Lov og afskaffe en Række Misbrug[1]). Den samme Form gjenfindes i Brevet 24 Maj 1360[2]) og er saaledes fælles for alle de af regjerende Konger uafhængig af deres Valg udstedte Haandfæstninger.

At vi ogsaa gjenfinde den i samtlige andre Haandfæstninger, vil et Gjennemsyn af disse lige fra den første til den sidste godtgjøre[3]).

En fælles formel Ejendommelighed for alle Haandfæstninger er altsaa, at de ikke ere affattede som Paabud til Undersaatter, men som Tilsagn fra Kongen.

Indholdet af Tilsagnene i Haandfæstningerne af 1282 og 1360 angaar i Almindelighed Regjeringens Førelse. De hjemle Opretholdelse af en bestemt Retstilstand i Forholdet mellem Statsmagten og Undersaatterne ved at love og be-

---

[1]) Cvfr S. 8 N. 3. — [2]) G. A. A. II. S. 18. In primis promittimus sub fide nostra regia et filius noster Christoforus predictus, omnes articulos infrascriptos firmos et inuiolabiles obseruare. — [3]) Se f. Ex. Kristoffer II's Haandfæstning i Slutningen: Nos igitur Christoforus, dei gracia dux Danorum, promittimus in hiis scriptis, nos, si volente deo ac populi accedente consensu ad regni regimen assumpti fuerimus, predictos articulos secundum modum pretactum in perpetuum inuiolabiliter seruaturos; jfr. foran S. 4 Note 3 og S. 5 Note 1. Frederik III's Haandfæstning i Slutningen: Alle disze forbenefnte articler oc huer særdeles, beplicte wi osz Frederich den tridie med Guds naade Danmarkes, Norges, Wendes och Gottes vdwalde printz oc herre vforbrodeligen och fast at holde wed alle puncter, ord och articler, som de vdwiser och indeholder, vden ald argelist i nogen maade, och der som noget kunde forefalde, som kunde were imod denne wores handfestning, loug eller rett, och wi af de nerværende rigens raad icke skulle wille lade osz raade och sige, som wi nest Guds hielp icke formode, da skulle wi effter deres erindring pligtig were alle rigens raad at forskriffue och deres betenckende fornemme; gjøre wi dett icke, naar dett aff osz begeres, da skal de tilstede verendes rigens raad pligtig were och selfmagt haffue at forskriffue deres medbrødre, de andre rigens raad, paa en beleilig sted til at bevege osz til det, som de eracte billigt och rette at were; lade wi osz enda icke vnderrette och raade, som icke er at formode, da stande rigens raad friet fore effter lands loug och rett at statuere och forordne det, som rett och billigt er, huor med wi osz skulle lade nøye. Och naar wi hyldet worder, skulle wi giffue denne handfestning fra osz beskreffuett med menige Danmarkes riges raads hender och forsegling bekrefftet och osz dervdi wed wores kongelig æd, Christelige troe och loffuc forpligte same handfestning och andre ridderskabets och alle stenders offuer begge rigerne welherbragte privilegier, friheder, louge och statuter vdi vores Croning tilbørligen at suerge, som sædwanligt werett haffuer.

kræfte Kongemagtens lovbundne Udøvelse, saaledes at den kun skal kunne gjøres gjældende under Overholdelse af bestemte Former, Betingelser og Indskrænkninger saavel af Kongen selv som af de ham underordnede Myndigheder.

Gjennemgaaende kunne Brevenes Bestemmelser trods deres forskjellige Affattelsesmaade samles under dette fælles Synspunkt eller, for at tale i Nutidens Sprogbrug, under Synspunktet af at ville sætte Grændser for Statsmagten og dens Udøvelsesmaade og derigjennem værge de statsundergivnes personlige og borgerlige Goder mod retsstridig Magtbrug.

Hele Indholdet af Brevet 29 Juli 1282 godtgjør denne Paastands Rigtighed. Exempelvis skal her blot nævnes Bestemmelsen i Art. 4. Øjemedet med den fremtræder klart nok i selve Bestemmelsens Affattelse som Forbudsbestemmelse, idet Art. 4 begynder saaledes: Item nullus super aliquibus causis contra aliquem litteras regias debeat impetrare, nisi causa ipsius prius fuerit in placito ventilata et discussa. I Lighed hermed ordner Art. 6 Leveringen af Kongens Studkorn i Henseende til Dagen, som skal være St. Andreas Dag, og Maalet, som skal være „secundum consuetudinem cuiuslibet provinciæ“ [1]); jfr Forordningerne 1284 for Sjælland Art. 7 og for Skaane Art. 13 [2]), som dertil føje Forskrifter om Iværksættelse af lovligt Tilbud og Henlæggelse af Skattekornet, hvis Ombudsmanden ej vil modtage det. Ved saadanne Bestemmelser blev Skattepligten i stigende Grad lovordnet, Ombudsmændenes Vilkaarlighed hindret, og Brevets Tilsagn om Afskaffelse af Misbrug fyldestgjort.

Gaa vi dernæst videre til Kong Valdemars Brev 24 Maj 1360, indeholder det i de første 8 Artikler i det væsentlige kun Tilsagn fra Kongen og de sønderjyske Hertuger om, at deres undergivne, gejstlige og verdslige, m. fl. skulle nyde deres Rettigheder og Friheder. I Art. 9 følger en Forskrift om Beskyttelse for den personlige Frihed, og i

---

[1]) J. Steenstrup: Studier over Kong Valdemars Jordebog S. 150. — [2]) G. A. A. V. S. 21, 25.

Art. 10 gjentages Løftet i Brevene 1282 angaaende Danehoffets aarlige Indkaldelse med en vis Lempelse i Henseende til Tiden og midlertidig Ændring af Stedet. Den eneste Bestemmelse i den heromhandlede Række af mere almindelig Natur er det i Forbindelse med Tilsagnet om Danehoffets Holdelse satte Paabud i Art. 11 om, at den, der vil hænde Dom over en Person ved samme, skal stævne ham dertil paa Herredstinget[1]). Men med Hensyn til denne og flere lignende Bestemmelser i den følgende Del af Brevet erindres, hvad der alt er fremhævet ovenfor S. 4, at det ikke benævnes Haandfæstning alene, men statuta eller decreta og Haandfæstning.

I Henseende til de af Kongerne i Anledning af deres Valg udstedte Haandfæstninger henvises til den nedenfor følgende Redegjørelse for deres Indhold, som formentlig vil godtgjøre, at det helt igjennem er i væsentlig Overensstemmelse med det anførte almindelige Maal, at hævde og fæstne en virkelig offentlig Retstilstand ved at gjennemføre en af den almindelige Ret og de enkelte Stænders og deres Repræsentanters Rettigheder bestemt og begrændset Statsstyrelse. At i Ny og Næ en Bestemmelse er sluppen ind i dem, som ikke ganske stemmer med dette Haandfæstningernes særlige Øjemed, men mere har Karakteren af en almindelig Retsforskrift, kan ikke komme i Betragtning herimod.

Naar vi nu med de her vundne Resultater som Udgangspunkt se paa Kong Haralds Love og den Abel-Kristofferske Forordning for at komme paa det rene med, om de falde ind under det af Lovgiveren selv anerkjendte Begreb om Haandfæstninger, skal det først i Henseende til Harald Hejns Love bemærkes, at de ikke maa opfattes under Synspunktet af en Valghaandfæstning, da Valgtilsagnet kun gik ud paa, at Harald, dersom han blev valgt, vilde gjennemføre Ændringer

---

[1]) Jfr Fdg 1 Juli 1354 Art. 6. G. A. A. V. S. 48.

i Lovgivningen[1]); men selve Forelæggelsen og Vedtagelsen af Lovforslagene skete først efter Valgets Fuldbyrdelse.

Vi maa dernæst bortse fra Lovenes Affattelsesform, som vi ikke kjende, og udelukkende holde os til Indholdet. Men her møder ogsaa den Vanskelighed, at vi i det væsentlige kun kjende det fra Saxos Gjengivelse, der, som han selv fremhæver, er ufuldstændig. Paa et andet Sted foreligger en tilfældig Oplysning om en deri indeholdt betydningsfuld Bestemmelse[2]); men det er meget muligt, at de have indeholdt endnu flere, om hvilke vi savne Kundskab. Saxos Gjengivelse af den processuelle Regel, som han særlig omtaler, frembyder dernæst den Mærkelighed, at han ikke med et eneste Ord fremhæver dens Begrænsning til kun at gjælde Vederlags-Processen, skjøndt denne Begrænsning dog turde være utvivlsom.[3]) Saxo har i den foregaaende Fremstilling[4]) vist, hvor godt han af sin Kontubernal Svend Aagesøn var bleven indviet i Vederlagets Historie og Retsforhold, og i Fortsættelsen af hans Beretning findes ogsaa enkelte Udtryk, som tyde paa, at Reglens Anvendelse i Retsbrugen er bleven udstrakt ud over dens lovbestemte Omraade.[5]) Men gjennemgaaende fremstilles dog den nye Lov som indførende en almindelig processuel Reform, og saaledes er den ogsaa bleven opfattet af Saxos Gjengivere.[6]) Enkelte Steder i Texten kunde endog synes at tyde paa, at den særlig var

---

[1]) Saxo I. 2. S. 570: Ad hæc, si summam assequatur, impias se leges abrogaturum, blandas placidasque pro eorum arbitrio laturum promittit. S. 571: Haraldus, habito in octo dies concilio, quod promissis complexus fuerat, rebus prosequi monitus, ut regia majestate popularem excoleret, inprimis adversus provocationem restipulandi jus edidit prioresque defensionis partes, quam accusationis instrumenta constituit. Reo siquidem actoris jus in refellenda accusatione concessit, quam antea testium fide subnixam defensionis præsidio repellere non licebat. — [2]) S. R. D. I. S. 378: Hic silvas a solis potentibus obsessas communes fieri jussit. — [3]) Dr L. Holberg: Kong Valdemars Lov S. 241 flg. — [4]) I. 1. S. 525. — [5]) I. 2. S. 572. Quod jus, usurpatione firmatum, funditus singularum congressionum usum evertit. — [6]) S. R. D. II. S. 357: Haraldus, curiam per octo dies tenens, legem edidit, ut reus contra actorem lege vel juramento se tueri possit, quamvis prius lex fuerit, ut reus, testibus convictus, semper damnandus esset.

beregnet paa Almuen, saaledes det Udtryk, hvori Øjemedet med Loven angives: „ut regia majestate popularem excoleret“. Popularis findes nemlig paa sine Steder hos Saxo brugt som Betegnelse af den menige Mand eller Almuesmanden [1]), og det skulde da være denne, ikke Stormændene (pociores), som Kongen søgte at vinde ved sin Lov, hvortil ogsaa passer Saxos Udtalelse om, at Harald støttedes ved den uvidende Mængdes Vildfarelse. [2]) Denne Paastand vilde nu være i Overensstemmelse med Indholdet af den Lov, som Saxo ikke omtaler, ifølge hvilken de Skove, hvoraf Stormændene havde tiltaget sig Besiddelsen, skulde gjøres til Almindingsskove, hvorved altsaa Menigmand begunstigedes paa Stormændenes Bekostning. Men Udtalelsen passer ikke paa den af Saxo omtalte Reform, forsaavidt den kun angik Stormændene i Vederlaget. Heller ikke staar den rigtig i Samklang med, hvad Saxo videre beretter om, at den paa Grundlag af Haralds Lovgivning indførte Brug behagede de danske saa vel, at de fastholdt den med den yderste Haardnakkethed [3]); thi hvorledes skulde en kun for Vederlaget given Lov kunne blive saa dyrebar for den danske Befolkning i dens Helhed? Hertil kommer, at det dog vilde være mindre begribeligt, om Harald ikke havde havt nogetsomhelst Gode at byde Stormændene, som ogsaa hørte til hans Vælgere og uden Tvivl øvede den største Indflydelse paa Valgets Udfald. En Ændring i Vederlagsrettens haarde Bevisregler maatte være i høj Grad kjærkommen for dem, og den efterfølgende Tid godtgjør noksom dens indgribende Betydning, idet Procesmaaden i Majestætsforbrydelsessager blev et fortsat Tvistens Æmne i den offentlige Retsudvikling.

Imidlertid kan det anførte Udtryk om Lovens Øjemed dog formentlig nok forstaas som sigtende til Folket i dets

---

[1]) I. 1. S. 229. I. 2. S. 576. — [2]) I. 2. S. 570: Verum Haraldus, imperitæ multitudinis errore suffultus etc. — [3]) I. 2. S. 572: Quem morem Dani pertinaciter retentum ad hoc usque tempus obstinate usurpant, adeo ut vita magis, quam eo carere cupiant, salutemque suam pro ipsius observatione devoveant.

Helhed; thi paa den Maade bruges netop popularis i Modsætning til regius.[1]) Dermed behøver derfor ikke at være sagt, at Loven alene skulde finde Anvendelse paa Almuen i Modsætning til Herremændene. Men at den særlig skulde gjælde disse sidste, kan man ganske vist ikke ved nogen Fortolkning lægge ind i Ordene, som kun passe paa en almindelig, for hele Folket given Lov.

For at forstaa denne Uklarhed i Saxôs Fremstilling, turde der være Anledning til at mindes den Kjendsgjerning, at Æmnet for samme er Valgkampen mellem Hellig Knud og hans sejrrige Medbejler, og at Saxo selv, som skildrer den, er en Klerk. Fra hans Synspunkt kunde Haralds Sejr derfor kun være vundet paa Religionens Bekostning. I den Belysning er hele Historien fremstillet. Derfor omtales ikke hele Haralds Lovgivning, men kun den Bestemmelse, som efter Saxos Opfattelse viste sig ødelæggende for Religionen (religioni pestiferum.[2]) Denne fremstilles derhos ikke klart og bestemt i dens virkelige Begrænsning, men med Fremhævelse af den udover Bestemmelsens eget Omraade rækkende formentlige Virkning til at fremkalde en almindelig, af Kirken fordømt, Omvæltning i Bevisreglerne. Det er derfor heller ikke selve Kong Haralds Love, men den paa Grundlag deraf udviklede almindelige Brug, som de Danske efter Saxos Sigende satte saa høj Pris paa. Hermed er dog ikke benægtet, at Saxo kan have formet sin Fremstilling i god Tro, idet han har anset Vederlagsrettens ældre Bevisregler som Udtryk for Datidens almindelige Bevisret, og den under Harald Hejn iværksatte Ændring i samme som Udgangspunkt for den senere almindelige processuelle Ordning, ifølge hvilken Sagvolderen kunde fri sig for en mod ham fremført Sigtelse ved Lov. Dertil kommer, at et andet Sted hos Saxo giver Grund til den Antagelse, at Harald Hejns Lov paa den

---

[1]) Nedenfor S. 20 No 5. — [2]) Jfr Kirkeh. Saml. I. S. 83. Dr L. Holberg Anf. V. S. 248. Oversigt over Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1867 S. 61.

Tid, da Saxo skrev sit Værk, i alt Fald til en vis Grad ikke fulgtes i Vederlagsprocessen[1]), hvorfor Forfatteren havde saameget mindre Anledning til særlig at sætte Reformen i Forbindelse med denne. Men under alle Omstændigheder giver Saxo ikke en saa klar, fuldstændig og uvillig Fremstilling af Indholdet af Kong Haralds Lovgivning, at man derefter med Sikkerhed tør udtale sig om dens Beskaffenhed.

Gaar man imidlertid ud fra, at en af dens Bestemmelser indeholdt den foran fremhævede Ændring i Vederlagsretten, hvorefter den sigtede kunde værge sig ved Lov mod Fællernes Vidnesbyrd, og at den derigjennem bidrog til at beskytte den personlige Frihed[2]), kan den dog snarere antages at tilsigte en Beskyttelse mod falsk Vidnesbyrd af Fællerne, hvorved ogsaa Kongen kunde føres bag Lyset, fremfor en Beskyttelse mod falsk Anklage af Kongen selv. Det er i saa Henseende betegnende, at den Abel-Kristofferske Forordning indeholder særlige Regler om Forfølgning og Straf for den Vederlagsmand, som falskelig har anklaget en Fælle for Kongen og derved løjet for denne.[3]) Loven er derfor en processuel Reformlov, men ikke en Lov angaaende Kongens Udøvelse af hans Regjeringsmyndighed og derfor heller ikke af egentlig Haandfæstnings Indhold. Vil man se, hvorledes en tilsvarende Bestemmelse tager sig ud i en Haandfæstning, behøver man blot at lægge Mærke til den nedenfor anførte Forskrift om Kongens Forpligtelse til ikke at tro uhjemlet Paasagn paa nogen.

At dernæst heller ikke den Abel-Kristofferske Forordning i sin Helhed er af Haandfæstnings Natur, vil et Blik paa dens Affattelse og Indhold vise.

Særlig Interesse har det at belyse Forskjellen mellem Forordningen og Haandfæstningen 1282 ved en Jævnførelse

---

[1]) Saxo I. 2. S. 904. Dr Holberg Anf. Værk S. 248 flg. — [2]) Saxo I. 2. S. 572: jus . . . . familiare libertati. — [3]) G. A. A. V. S. 10 Art. 11 og S. 13 Art. 2: qui mentitus est regi.

af begges Bestemmelser om Kongebreve. Derved viser det sig, at den anførte Forordnings ældre Text Art. 13[1]) hverken paabyder, at den, der vil erhverve Kongens Breve, først skal være gaaet Rettens Vej til Herredsting og Landsting, eller sætter en bestemt Straf for Undladelse af at adlyde Kongens Brev, men overlader til Kongen selv at straffe Overtræderen pro suæ libito voluntatis. Den yngre Text Art. 4[2]) indeholder vel adskillige Forklaringer og Tilføjninger til den Skyldiges Fordel, idet den udtrykkelig udtaler, at Hovedlod kun omfatter Løsøre, indrømmer den Skyldige en Tvangsfulbyrdelsesfrist af en Maaned efter Brevets Forkyndelse og kun paalægger den, der taber Sagen for Kongen, at bøde 3 Mark, hvis ikke blot han, men ogsaa hans Vederpart er Vederlagsmand. Men om de anførte Hovedpunkter iagttager dog denne Text samme Taushed som den ældre.

I Brevene af 19 Marts og 29 Juli 1282 tilsiger Kongen derimod, at hans Brev ikke skal gives paa nogen Mand, forinden han er bleven lovlig søgt paa Herredsting og Landsting og ej der vil stande til Rette hverken med Lov eller Bøder. Der fastsættes endog en Tremarks Bod for den, som erhverver Kongens Brev over usøgt Mand „for thy at han saghthe konunge æi sant."

Dernæst er den, der undlader at efterkomme Kongens Brev, ikke mere hjemfalden til at straffes efter Kongens Vilje og Velbehag; men Straffen er fastsat til en bestemt Bøde, der først ved Undladelse af at efterkomme det fjerde Kongebrev stiger til 40 Mark til Kongen, hvilket Beløb ved Valdemar III's Haandfæstning Art. 28 yderligere nedsattes saaledes, at der ikke skulde bødes mere til Kongen end til Bonden, nemlig 1 Mark for hvert af de tre Breve og 3 Mark for det fjerde. Dette er en regelbunden Udøvelse af Kongemagten, som herved tilsiges, og derfor er Bestemmelsen af Haandfæstnings Indhold.

---

[1]) G. A. A. V. S. 10. — [2]) G. A. A. V. S. 13.

Ved det anførte er ikke benægtet, at Forordningen, skjønt den i sin Helhed ikke er nogen Haandfæstning, dog indeholder Bestemmelser af tilsvarende Natur. Dertil høre Forskrifterne om Ægtkjørsel[1]), om Privilegiernes Overholdelse[2]), om Ophævelse af ulovlig Tynge[3]).

Sætningen om Svinedriftens Frihed forklares ved Forordning 26 Maj 1284 for Sjælland Art. 8, hvorefter Kongens Ombudsmænd ej maatte nøde Bønderne til at drive deres Svin andetsteds paa Olden, end Bønderne selv vilde, medens Kronens egne Bryder og Landboer og Gaardsæder skulde efterkomme Ombudsmandens Paalæg i saa Henseende[4]).

Lignende Bestemmelser gjenfindes i de senere Haandfæstninger[5]); men nogle slige Bestemmelser ere dog ikke i Stand til at give hele Forordningen et tilsvarende Præg.

Efter at vi saaledes have fastslaaet Haandfæstningernes almindelige Begreb, maa vi dernæst skjælne mellem to forskjellige Arter.

---

[1]) G. A. A. V. S. 11 Art. 15; S. 13 Art. 5. (De rethskiut. Item) nulli detur rethskiut (reszskot) nisi regi vel reginæ venienti vel filiis ejus (eorum filiis); et (sed) quicunque mittitur ex parte (domini) regis, prævideat sibi exactor in evectione; si (autem presumptuose) aliquis duxerit extra hærseth (extra terminos debitos) jumentum pro reszskot (quod sibi de rethskiut assignatum est), profugus sit (tanquam fur detineatur et judicium sustineat). — [2]) G. A. A. S. 13 Art 3; jfr. S. 10 Art. 12. (De privilegiis). (Item) Omnia privilegia antiqua (antiquorum) et nova et in futurum legitime danda in perpetuum inviolabiliter observentur. — [3]) G. A. A. S. 13 Art 6; jfr. S. 11 Art. 16. (De injustis gravaminibus. Item) Injusta gravamina revocentur; videlicet bos vel (ornamenta de aratro) annona vel marca denariorum de aratro (non detur ammodo); succisiones ex parte regis in silvis alienis (non fiant); pascua porcorum (in silvis regis tantum) in silvis propriis quilibet absque omni impedimento disponat; nullus cogatur ad munitionem vel fossatas faciendas militibus (militi vel exactori tempore aliquo); neque regi tempore sementis et messis, nisi urgens necessitas compellat. — [4]) Dr Holberg Anf. Værk S. 301 forstaar den anførte Bestemmelse i den Abel-Kristofferske Forordning som et Forbud imod, at Kongen maatte lade sine Svin gaa paa Olden i Privates Skove. Men dette turde være en Misforstaaelse, idet den indeholder et Forbud mod, at Kongens Ombudsmænd maa tvinge Private til at lade deres Svin gaa paa Olden i Kongens Skove. Professor Steenstrup, hvis Studier over Kong Valdemars Jordebog S. 346 Forfatteren anfører, udtaler sig, saavidt jeg ser, ikke om denne Bestemmelse. — [5]) Haandfæstning 1282 Artt. 5 og 7; Kristoffer II's Art. 24, 31; Valdemar III's Artt. 17, 20, 33, 38; Olafs Artt. 18, 20, 22.

I. Haandfæstninger, udstedte af regjerende Konger uafhængig af deres Valg. Disse Haandfæstninger ere Love, hvilket Brevet af 19 Marts 1282 kalder sig selv, ligesom Thords Art. 53 benævner Erik Glippings Haandfæstning saaledes. De skjælne sig vel i Henseende til Affattelse og Øjemed fra andre Love, men findes ligesom disse at være udstedte paa Danehof[1]) og have Gyldighed uafhængig af den Konges Afgang, som har udstedt dem, indtil de ophæves paa almindelig lovlig Maade. Derfor forudsætter Thords Artikel 53, som er affattet under Erik Menved, at Erik Glippings Haandfæstning endnu gjælder, og paa samme Maade maa ifølge det ovfr S. 4 udviklede Olafs Haandfæstning forudsætte Gyldigheden af Erik Glippings og Valdemar IV's[2]).

Da herefter de almindelige om Love gjældende Regler finde Anvendelse paa disse Haandfæstninger, danne de ikke en egen Art af Retskilder, som skjelne sig fra alle andre ved en saadan Sum af retlige Ejendommeligheder, at de fra et systematisk Synspunkt bør udsondres og behandles under Et. Hertil kommer, at disse Haandfæstninger kun have spillet en forbigaaende Rolle i vor offentlige Ret. Den eneste, som har havt en videre vækkende Betydning, er Haandfæstningen af 1282, men dog i Særdeleshed, fordi den danner en Slags Forløber for den efterfølgende Art af Valghaandfæstninger, i hvis Fremstilling vi derfor ogsaa ville finde Anledning til paa forskjellige Punkter at dvæle nærmere ved den.

Efter Valghaandfæstningernes Opkomst udstedes endnu Haandfæstningen 1360, men nærmest kun som en Slags efterfølgende Erstatning for den Haandfæstning, Kongen ikke havde udstedt ved sit Valg, hvorfor ogsaa Undersaatternes Anerkjendelse af Kongens Ret er sat i Forbindelse med Kongens Tilsagn. Dermed forsvinde disse

---

[1]) Jfr Brevene 19 Marts 1282 Slutn.; 29 Juli 1282 Indledning og Art. 1; 24 Maj 1360 Indledning. — [2]) Jfr Dr V. A. Secher: Kongens Rettertings Domme II. S. 68.

Haandfæstninger som saadanne, om end tilsvarende Bestemmelser endnu forekomme i senere Kongebreve [1]).

II. De Haandfæstninger, som Kongsæmner eller ny valgte Konger udstedte i Anledning af deres Valg, og som derfor kunne benævnes Valghaandfæstninger eller Haandfæstninger i egentlig, streng Forstand, udfolde sig derimod fra deres første Tilblivelse i stigende Fylde og Regelmæssighed. Bevægelsen standsedes vel en Stund som Følge af, at Valdemar Atterdag og den store Dronning styrkede og løftede det danske Kongedømme til Højdepunktet af indre og ydre Magt og Indflydelse; men efter den Oldenborgske Stammes Tronbestigelse skjød den ny Fart indtil Haandfæstningernes Ophør ved Valgkongedømmets Undergang i 1660. Det er disse Haandfæstninger, som især deleshed ville blive Gjenstand for den efterfølgende Fremstilling, i hvilken ogsaa de fremtrædende Forskjelligheder mellem dem og den foregaaende Art i Henseende til Tilblivelse, Affattelse, Indhold og Gyldighed ville blive nærmere belyste.

§ 3.

Haandfæstningernes Opkomst.

Haandfæstningers Udstedelse er et Udtryk for Kongemagtens Svækkelse. Men den Konge, som er valgt, er stærkere end Kongsæmnet, som først skal vælges, og derfor undres man ikke over, at Kong Kristoffer II, bedrøvelig Ihukommelse, nødtes til at udstede en Valghaandfæstning, men spørger derimod med en vis Tvivl, om han virkelig var den første, hvem denne Skjæbne overgik, efterat Kong Erik Glipping alt forinden havde udstedt en Haandfæstning paa et Tidspunkt, da han havde været Konge i mange Aar.

Dersom man deler J. E. Larsens Opfattelse [2]), at Danmarks Rige indtil Estridsønnernes Tid var et Arverige,

---

[1]) Jfr ovfr S. 5. — [2]) Sml. Skr. I. 2 S. 173 flg.; se ogsaa N. M. Petersen: Danmarks Historie i Hedenold III. S. 162, jfr Lehmann: Der Königsfriede der Nordgermanen S. 105.

vilde Savnet af Haandfæstninger indtil dette Tidspunkt være en Selvfølge, og paa den anden Side vilde Begivenhederne ved Harald Hejns Valg, hvor der første Gang blev Tale om Løfter og Lovgivning i Forbindelse med Kongevalg[1]), godtgjøre, at med Valgriget ogsaa Muligheden for at forpligte Kongerne ved Tronbestigelsen var bragt tilstede og gjordes gjældende i en Slags Haandfæstnings Form strax efter Harald Hejns Død, idet Knud den hellige og hans Efterfølgere ved Valget maatte forpligte sig til at holde Harald Hejns Love[2]). Vi skjønne imidlertid ikke, at Larsens Opfattelse er rigtig, idet tværtimod de om Adkomsten til Tronen gjældende Regler til alle Tider have været de samme, om end der til forskjellige Tider og under forskjellige Forhold kan have været nogen Forskjel i deres Anvendelse[3]).

At Adkomsten til at vælges til Konge afhang af Udspring fra Konge-Stammen eller den Slægt, hvis Medlemmer fra gammel Tid havde beklædt Tronen, saa at ingen anden toges i Betragtning, saalænge Medlemmer af Kongestammen fandtes, er givet[4]). Saxo beretter endog, at man i Mangel af fødte mandlige Kongsæmner gik over til en forandret Styrelsesmaade ved at indsætte Høvdinger i de forskjellige Dele af Riget[5]). At man dernæst ved Valget indenfor Kongestammen regelmæssig tog Hensyn til den i Arveretsreglerne udtrykte Vurdering af Slægtsskabets Styrke, og at Valget derfor under regelmæssige Forhold kun indeholdt en Anerkjendelse af Slægtskabsforholdets naturlige

---

[1]) S. R. D. II. 37: Hic (Haraldus) primus leges Danis in regis electionis loco jam dicto præscripsit atque rogavit. — [2]) S. R. D. III. S. 341: Unde leges ab eo sancitas Dani usque in hodiernum ab electis et eligendis sibi regibus expetunt eumque veluti pacis ac libertatis publicæ provisorem pro concessis ab eo legibus laude et favoribus extollunt. — [3]) Jfr. H. Hildebrand: Sveriges Medeltid II. S. 23. — [4]) Jfr. N. M. Petersen: Danmarks Historie i Hedenold III. S. 160. H. Hildebrand: Anf. Værk II. S. 28, Schrøder: Deutsche Rechtsgeschichte S. 18. — [5]) Saxo I. 1. S. 350: qui quum se consuetæ nobilitatis regimine defectos viderent, regnum popularibus tradunt creatisque ex plebe principibus Ostmaro Scaniæ, Hundingo Sjællandiæ procurationem attribuunt; in Hanonem Fioniæ dominium conferunt; penes Røricum atque Haterum Jutiæ summam discreta potestate constituunt. Waitz: Deutsche Verfassungsgeschichte 2te Auflage I. S. 205.

Medfør, var en Regel, som gjaldt baade i ældre og yngre Tid. Men trods disse af Folkebevidstheden selv dragne Grændser for Valgfriheden, var dog Folkets Valg til alle Tider den nødvendige Adkomst til Tronen. Dermed er ingenlunde paastaaet, at der altid fandt et udtrykkeligt, formelt Valg Sted, idet tværtimod Valgretten under givne Forhold, hvor alle vare enige, øvedes saa at sige stiltiende, og Folkets Viljetilkjendegivelse derfor indskrænkede sig til en i Hyldingen udtrykt Anerkjendelse, medens den under andre Omstændigheder, hvor f. Ex. flere Kongsæmner bejlede til Vælgernes Stemme, viste sig i sin fulde Betydning. J. E. Larsens Fremstilling indeholder ikke en eneste Kjendsgjerning, som godtgjør, at de anførte Regler ikke skulde have været gjældende før som efter Svend Estridsøns Tid. Naar Larsen saaledes lægger Vægt paa de i Saxos og Svend Aagesøns Beretninger fra ældre Tider forekommende Udtryk Arverige og Arving til Riget m. v., da ophæver han selve Beviskraften af disse Ord ved at oplyse, at ogsaa Knud den hellige kaldte Riget for sit fædrene Arverige (paternæ heriditatis regnum), skjøndt han beklædte Tronen ifølge Valg, og at Kong Valdemar Atterdag og Dronning Margrete, den valgte Kong Kristoffer II's Søn og Sønnedatter, kaldte sig sande og rette Arvinger til Danmarks Rige. Naar deslige Udtryk forekomme paa en Tid, hvor Riget saa utvivlsomt var et Valgrige, er man uberettiget til paa noget Sted at lægge andet og mere ind deri, end at den paagjældende Person som Medlem af Kongestammen havde Krav paa ved Tronledighed at vælges til Konge efter sin Plads i Slægtfølgen. Hvorlidet man udelukkede Tanken om Valg ved at tale om Kronens Arvelighed viser sig ogsaa deri, at Prinds Buris sigtede Kong Valdemar for at ville forvandle Riget til et Arverige ved i levende Live at lade sin Søn Knud blive valgt til sin Efterfølger[1]). Overens-

[1]) Saxo I. 2. S. 806.

komsten mellem Hardeknud og Magnus den Gode i Aaret 1036, ifølge hvilken de svor sig i Broderlag sammen, saa at, hvis nogen af dem døde sønneløs, den længstlevende skulde tage hans Land og Rige, ligesom han kunde være hans Fuldbroder, kan der herefter for Danmarks Vedkommende ikke med Sikkerhed tillægges videre Betydning end den, at Kongerne i offentligretlig Henseende skulde ansees som Brødre og derfor ogsaa hver for sig have den en Broder som saadan tilkommende Adgang til efter den andens Død at vælges til Konge. Naar Larsen dernæst paaberaaber sig de islandske Beretninger om Guldharalds Fordring paa i Kraft af sin Fødsel og Herkomst at nyde det halve Rige, da fremhæver han selv det mistænkelige ved denne Beretning baade i Henseende til Indhold, idet den forudsætter Tilværelsen af en Arveret jure repræsentationis i det 10de Aarhundrede, og i Henseende til Oprindelse, idet den hidrører fra Islænderne, som let kunde gaa ud fra den fejlagtige Antagelse, at det forholdt sig med Kronens Arvelighed i Danmark som i Norge.

At denne Antagelse har paavirket deres Beretninger fra den danske Historie, faar man yderligere Indtryk af ved at læse Knytlinge Sagas Fremstilling af Kongevalget efter Svend Estridsøns Død, i hvilken Kongeværdighedens Arvelighed klarest er forudsat[1]), idet Haralds Tilhængere der berettes at have gjort gjældende, at det var gammel Lov, at den ældste Kongesøn skulde være Konge, medens Saxo kun lader dem paaberaabe sig Naturens Ret[2]). Derfor ere overhovedet Knytlinge Sagas Udtalelser om Adkomsten til den danske Trone f. Ex. i Kapp. 26, 64, 79, lidet bevisende. Men selv bortset fra denne Fremstillingens mistænkelige Kilde meddeler det af Larsen omtalte Brev af 17 Decbr 1078 fra Pave Gregor VII til den norske Kong Olaf Kyrre, at den danske Konges Brødre ogsaa den Gang vilde tvinge

[1]) J. E. Larsen: Saml. Skr. I. 2. S. 185. — [2]) Saxo I. 2. S. 569.

Kongen til at dele Riget med sig. En saadan Fordring paa Andel i Riget, der her fremsættes paa en Tid, hvor det efter Larsens egen Fremstilling var et utvivlsomt Valgrige, ligesom den ogsaa senere fremsattes af Hertug Frederik[1]), efter at Valgretten havde nydt ubestridt Anerkjendelse i et Par Aarhundreder, afgiver derfor ikke Bevis for sin egen Berettigelse og dermed for Tronens Arvelighed. Men hvad der taler afgjørende imod dens Rigtighed, er ikke blot, at den saa sjældent er bleven gjort gjældende[2]), men at den, selv naar det er sket, dog ikke er bleven godkjendt, idet den herskende Retsanskuelse til alle Tider har fastholdt Rigets Udelelighed, medens Anerkjendelsen af en virkelig Arveret til Riget, der maatte arves efter Reglerne om faste Ejendomme[3]), maatte afføde en Deling af Riget eller et Kongefællig, indtil en positiv Lov bødede paa denne Følge[4]).

Hos os gaar man derimod ud fra Enkeltmands Erhvervelse af Riget som en given Sag[5]), uden at før 1660 nogen Lovbestemmelse vides at have indført denne Erhvervsmaade. Dette kan kun forklares under Forudsætning af Rigets Egenskab som Valgrige, i hvilket Folkets Vilje, der kræver Rigets Enhed og Sammenhold, har den afgjørende Indflydelse paa, hvem der skal beklæde Tronen. De senere Haandfæstningers Udtalelser beholde desuagtet Betydning paa dette Punkt, idet de ikke blot udtrykkelig anerkjende Rigets ældgamle Egenskab som Valgrige, men ogsaa tilføje, at det er et „frit" Valgrige[6]), hvorefter Valget altsaa formelt ikke længere var bundet til Kongeslægten. Naar Frederik den I's Haandfæstning Art. 31, Kristian III's Art. 49, Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Art.

---

[1]) Allen: De tre nordiske Rigers Historie 1497—1536 I. S. 118. — [2]) Jfr endnu i Henseende til Knud den store S. R. D. II. p 479. — [3]) S. R. D. I. S. 49; Dr Holberg: Kong Valdemars Lov S. 305. — [4]) Keyser: Efterladte Skrifter II. 1. S. 41, 51. — [5]) S. R. D. VII. 412 (Erik af Pommerns Proces): quando reges Daciæ habent plures filios aut fratres, ut aliquid habeant, unde possint sustentari, quum regnum non possit dividi in pluribus partibus etc. — [6]) Jfr Kristian I's Haandfæstning Art. 1; Kristian II's Art. 26.

47 dertil føje, at Riget har været det fra Arilds Tid og fra første Begyndelse, da er dette en teoretisk Vildfarelse, som imidlertid ikke fik nogensomhelst praktisk Betydning.

Gaar man herefter ud fra, at Kongerne valgtes ogsaa før Harald Hejns Tid, saa bliver det næste Spørgsmaal, om der fra først afkrævedes dem bestemte Tilsagn som Vilkaar for Valget. Ordningen i Sveriges[1]) og Norges[2]) ældre Ret, ifølge hvilken Kongen skulde aflægge Ed til Folket, forinden dette aflagde Ed til ham, vil kanske blive paaberaabt for Spørgsmaalets bekræftende Besvarelse. Men denne Jævnførelse er ikke afgjørende, da baade den svenske og norske Ret har en gjennemført formel Ordning, som ingenlunde stemmer med den danske Rets Mangel paa Form, der ogsaa ytrer sig langt ned i Tiden i Fremgangsmaaden ved Kongevalg.

Naar dernæst Sagaerne paa forskjellige Steder vide at berette om de af Norges Konger svorne Eder, medens ingen Kilde fortæller om en tilsvarende Edsaflæggelse af danske Konger fra den ældre Tid, end ikke af Magnus den Gode[3]), da afgiver denne Tausbed et yderligere Bevis paa, at man ikke ved Valget har krævet nogen Ed af dem. Hertil kommer, at det heller ikke var Skik hos alle germanske Stammer at lade Kongerne sværge nogen Ed.[4]) Hos den frankiske siges den kun at være aflagt ved en ganske enkelt Lejlighed, ved hvilken Kongen, efter at Folket havde svoret til ham, aflagde det edelige Løfte ikke at bebyrde det med nye Love og Sædvaner, men lade alt forblive i den Tilstand, i hvilken det havde været under Faderens Regjering. Hvitfeldts foran S. 6 omtalte Udsagn om kongelige Haandfæst-

---

[1]) H. Hildebrand: Sveriges Medeltid II. S. 9. Nordstrøm: Svenska Samhälls-Förfatningens Historie I. S. 41. Lehmann: Der Königsfriede der Nordgermanen S. 9. C. J. Schlyter: Konung Christoffers Landslag S. 15. — [2]) Keyser: Efterladte Skrifter II. 1. S. 56. — [3]) Jfr Snorro Sturlesøn: Norges Krønike, Kap 22. — [4]) Waitz: Deutsche Verfassungsgeschichte II. S. 161; R. Schrøder: Deutsche Rechtsgeschichte S. 111. J. F. Schulte: Deutsche Reichs- und Rechtsgeschichte 5te Auflage S. 97; jfr. derimod Grimm: Deutsche Rechtsalterthümer S. 231.

ninger før Valdemar II's Tid godtgjør i hvert Fald ikke, at saadanne ere blevne udstedte før Harald Hejns Tid, og naar den gamle Kongelov[1]) indledes med den Sætning, at Kongen, naar han skal kaares i Danmark med alle Danskes Raad, skal sværge paa Kors og Bog, at han vil holde de efterfølgende Artikler og al anden gamle Kong Valdemars Lov og Kirkeloven og Brevloven og Nyborg Loven, da viser Indholdet tydelig nok hen til en Tid, der i det mindste ligger efter Aar 1282. Naar Aschehoug[2]) siger, at de danske Konger fra Knud den helliges Tid af, forinden de bleve hyldede, maatte aflægge Ed paa at overholde de dem som Vilkaar for deres Valg paalagte Forpligtelser, da ere vi i alt Fald enige med den højtærede Forfatter i, at der savnes Hjemmel til at fremsætte samme Paastand for Tidsrummet før Knud den helliges Tronbestigelse.

Hele Beretningen om Harald Hejns Valg stemmer ogsaa bedst med denne Antagelse. Intetsteds antydes, at Ophavet til hans Løfte er at søge hos Vælgerne; det falder dem ikke ind at benytte Væddekampen mellem Kongsæmnerne til at stille Fordringer, hvilket dog havde været saa naturligt, dersom de havde været vante til, at Tronsøgerne forpligtede sig overfor dem ved Valgene. Men første Gang Valgretten træder frem i fuld Klarhed, idet to Kongesønner samtidig bejle til Tronen, aabenbarer ogsaa Valgkongedømmets Skyggeside sig, idet den svagere ikke tager i Betænkning at optræde som Agitator og søge at vinde Vælgerne ved Løfter.[3]) Det var en for Kongedømmet skjæbnesvanger Adfærd; thi nu gik det op for Vælgerne, at de havde Magten, og de undlode ikke at benytte den ved strax at afkræve efterfølgende Kongsæmner det Løfte, at de vilde overholde Harald Hejns Lovgivning.[4]) Vi maa derfor anse

---

[1]) Kofod-Ancher: Lovhistorie II. S. 541. — [2]) Norges offentlige Ret I. S. 29. — [3]) Saxo I. 2. S. 570: Præterea plerosque fraternæ partis fautores, legum emendatione liberiorisque vitæ jucunditate promissa, per subornatos in gratiam suam sollicitandos curavit. — [4]) Jfr Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1876 S. 77 Note 2.

denne Konges Tilsagn som Haandfæstningernes Ophav og ere enige med Larsen [1]) i, at der i den Forsikring, som man ved Knud den helliges Udvælgelse begyndte med at affordre Kongerne, er nedlagt den første Spire til de senere Haandfæstninger i den Forstand, at Vælgerne da først tiltoge sig Myndigheden til at afkræve Kongsæmnerne bindende Tilsagn i Henseende til deres tilkommende Regjeringsførelse.

Selvfølgelig kan dog et saadant enkelt Tilsagn som at holde Kong Haralds Love ligesaalidt som f. Ex. det, der senere afkrævedes Kong Valdemar IV. om ikke at ville bære Nag mod Nogen fra Fortiden og haandhæve hver Stands Rettigheder [2]), være tilstrækkelig til at fyldestgjøre det almindelige Begreb om en Haandfæstning. Og dernæst lader det sig heller ikke paavise, at det nævnte Tilsagn skulde have staaet i historisk Sammenhæng med de senere Haandfæstninger. Vel fremgaar det af Ælnoths Meddelelse [3]), at de Danske indtil Kong Niels' Tid forpligtede Kongsæmnerne paa Kong Haralds Love, men Saxo taler ikke længere om en slig Forpligtelse, idet hans Ord, som ovenfor S. 14 fremhævet, kun gaa ud paa, at de Danske fastholdt den paa Haralds Love grundede Brug.

Efter Valdemarernes Tid er der kun Tale om Forpligtelse paa Valdemars Love [4]), hvorfor Forpligtelsen paa Haralds da maa antages at være bortfalden. Og Borgerkrigene under og efter Kong Niels's Regjering maatte ogsaa give en naturlig Anledning til Brud paa Overleveringen.

Men et andet Spørgsmaal, som vi ikke kunne undlade i Forbigaaende at berøre, er, hvorledes det gik med selve Lovene. Naar Dr Holberg [5]) mener, at Ophøret af Konger-

---

[1]) Jfr Sml. Skr. I. 2. S. 189. — [2]) G. A. A. II. S. 16. Reinhardt: Valdemar Atterdag S. 95, 105. — [3]) Ovfr. S. 20 Note 2. — [4]) Kongebrev 29 Juli 1282 Art. 5. Kristoffer II's Haandfæstning Art. 27. Valdemar III's Art. 22. Valdemar IV's Art. 1. Olafs Art. 17; Brev 1377; jfr endnu Frederik I's Haandfæstning Artt. 16, 28, 45. Reces 3 Juli 1533. Kristian III's Forpligtelsesbrev 18 August 1534. — [5]) Anf. V. S. 251.

nes Forpligtelse paa dem medførte Ophøret af deres Gyldighed, da kan man ikke uden videre samstemme heri. Kong Valdemars Love bortfaldt ikke derved, al Haandfæstningerne ikke længere forpligtede Kongerne til at efterleve dem; men de vedbleve at gjælde i Kraft af deres Egenskab som saadanne, selv om den særlige personlige Forpligtelse til deres Efterlevelse, som Eden paa Haandfæstningerne affødte for Kongerne, ophørte derved, at Lovene ikke længere omtaltes i dem. Der er heller ingen Grund til at antage, at ikke Reglen i Henseende til Almindingsskovene er vedbleven at gjælde [1]), men hvorledes gik det med den processuelle Regel? Selv om den iøvrigt stod ved Magt, var der dog visse Sager, i hvilke den ikke fastholdtes, nemlig saadanne, i hvilke Sagvolderen anklagedes for Forræderi mod Konge og Land. [2]) Da Vederlagsretten giver en særlig Regel om Processen i disse Sager og udtrykkelig fremhæver, at de, hvis Vidnesbyrdet brast for Kongen, skulde afgjøres ved Jernbyrd, hvilket siges at være en af gamle Kong Knud given Lov, turde det vel ogsaa være Tilfældet, at Retsbrugen, samtidig med at den i Almindelighed overholdt Haralds Love, dog tillige fastholdt, at denne Overgang fra Vidner til Lov ikke ophævede Kongens særlige Ret til at kræve Afgjørelse ved Jernbyrd i visse Sager, saameget mindre, som det vilde have været unaturligt, om Afgjørelsen i disse havde været overladt Sagvolderens Lov. Derfor fastholdt man den ældre Regel, støttet om ikke paa Loven, saa dog paa Brugen. [3])

Denne gamle Knuds Lov maatte imidlertid bortfalde ved Valdemar II's Forordning om Jernbyrds Afskaffelse, og saa blev Spørgsmaalet, hvad der skulde sættes i Stedet for den. I Mangel af en positiv Bestemmelse derom i selve Ophævelses Forordningen maatte det nærmest liggende Svar blive: Ved Undtagelsens Bortfalden træder den almindelige

---

[1]) Jfr J. L. I. 53. — [2]) Saxo I. 2. S. 904. — [3]) Saxo I. 2. S. 904: penes ferrum purgationis morem consistere.

Lov i Kraft ogsaa paa det tidligere undtagne Omraade, og derefter gjælder Vederlagets almindelige Procesmaade ogsaa i Majestæts Forbrydelses Sager. Reglen maatte da være den, at Sagen afgjordes ved den Sigtedes Lov. Dette gjordes ogsaa gjældende paa Danehoffet i Nyborg 1276 [1]), ligesom de for Kong Erik Glippings Mord sigtede Adelsmænd fastholdt Fordringen paa denne Afgjørelsesmaade [2]). Men den var selvfølgelig en saadan, som Kongerne ikke kunde gaa ind paa. Det rimelige var, at der i dette, som i andre Forhold, sattes Nævn istedetfor Jern, og det synes ogsaa at være sket i Retsbrugen, idet Majestæts Forbrydelses Sager senere paakjendtes ved et juramentum de worthæl, eller, som Olafs Haandfæstning Art. 25 udtrykker det, denominatio dicta orthelde næfnd cum juramento [3]). Om dette Nævn findes Oplysninger i en Kjendelse af 1285, som afgjorde en Tvist mellem Kong Erik Glipping og Hertug Valdemar angaaende Øen Als og flere Eiendomme i Sønderjylland. Nævnet bestod af 12 Mænd fra hele Riget og beskikkedes af Rigets gode Mænd [4]). Vi gjenfinde uden Tvivl denne Worthæl Ed i et af Rigens Marsk m. fl. udstedt Tingsvidne om en Sag, som forhandledes og paadømtes 1314 mod adskillige jydske Oprørere paa Viborg Landsting udi Marsken, Niels Olufsens, Nærværelse [5]). Flere Riddere og Bønder bleve da ved 12 beskedne Mænd [6]), 6 Riddere og 6 Bønder, udi en Nævn, af Menigheden udi Nørrejylland, ved Vilkaars Ed udtagne, dømte til Livs og Godses Fortabelse. Der kan næppe være Tvivl om, at denne Vilkaar Ed er juramentum de Worthæl. Den urigtige Benævnelse stemmer med, at hele

---

[1]) G. A. A. V. S. 16. — [2]) Oversigt over Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1867 S. 68—69; Aarbøger: Anførte Aargang S. 87. — [3]) Jfr G. A. A. V. S. 16: debet se purgare cum duodecim hominibus nominatis sed tres assumantur de quolibet worthæl; .... purget se cum duodecim hominibus de suo worthel per regem nominandis. S. R. D. III. S. 150, Note x; jfr Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1876 S. 82—84. [4]) Suhm X. S. 1025; juramento decem virorum discretorum, qui a melioribus regni ad hoc annominati fuerant. — [5]) Arild Hvitfeldt: Danmarks Riges Krønike I. S. 378. — [6]) ɔ: Duodecim viri discreti.

Gjengivelsen af Brevet er i høi Grad skjødesløs, ja til en vis Grad uforstaaelig. Særlig Opmærksomhed fortjener det, at ogsaa oprørske Bønder fældes ved dette Nævn. I Almindelighed blev her vel ikke Tale om nogen synderlig Rettergangsmaade, idet man gjorde kort Proces med dem. Men naar det dog skete, maatte Vederlags Processens Analogi ligge nærmest. Og naar saa baade Riddere og Bønder skulde dømmes, sammensattes Nævnet med Halvdelen af hvert Slags[1]). Naar nu dette Nævns Ed kaldes Worthæl[2]), fristes man til at aflede Navnet fra det tyske Urtheil. Men naar saa paa den anden Side Fdg. 9 Oktb. 1276 paabyder, at den, der sigtes for at have efterstræbt sin Herres Liv, skal fri sig „cum duodecim hominibus nominatis, sed tres assumantur de quolibet worthæl", da ledes man uundgaaelig til at antage, at Worthæl betegner en Afdeling indenfor Vederlaget, og naar der derhos skal tages fire fra hver for at faa de tolv ud, føres man endvidere til at sætte Ordet Worthæl i Forbindelse med Vederlagsrettens Fjerdinger. Benævnelsen er da vedbleven, selv efterat Medlemmerne ikke længere udtoges fjerdingsvis, ja selv efterat Nævnet ogsaa anvendtes udenfor Vederlagsprocessen, saaledes som Tilfældet synes at have været i 1314.

Hele denne Inddeling og den derpaa byggede Procesmaade maa forudsættes at have udviklet sig indenfor Vederlagsretten uafhængig af den positive Lovgivning. Ligesom Fdg. 9 Oktb. 1276 gaar ud fra Worthæl som en tilværende Inddeling, og de tolv Mænds Udnævnelsesmaade som givet, saa at den ikke behøver at opstille særlige Regler derom, saaledes forudsætter ogsaa, som bemærket, Haandfæstningen af 1282 og Olafs Haandfæstning Tilværelsen af Afgjørelsesmaaden ved Worthæl, kun at den sidste bestemt og klart fremhæver dets Egenskab som

---

[1]) Jfr Dronning Margretes Forordning 1396 Art. 4; G. A. A. V. S. 54.
[2]) Suhm; Anf. Sted: juramento duodecim virorum discretorum de regno Daciæ, cujusmodi juramentum Worthæld vulgariter nuncupatur.

Nævn, medens Haandfæstningen 1282 benytter et Udtryk, der ogsaa kunde passe paa Partsed med Mededsmænd. Herefter maatte man med en vis Føje vente, at ogsaa Processen mod de Adelsmænd, der vare anklagede for at være Kong Erik Glippings Drabsmænd, var bleven afgjort ved Worthæld Nævn. Men ligesom dette Navn ikke findes benyttet, saaledes er den ved samme Lejlighed fulgte Fremgangsmaade ogsaa afvigende, idet mindst 31 Fyrster og Adelsmænd svore de tiltalte skyldige i Kongens Drab. Det er forstaaeligt, at de paa Danehoffet tilstedeværende „lang Tid vare uens med dem selv" [1]); thi den valgte Fremgangsmaade var vistnok ganske enestaaende og godtgjør aldeles klart, at Danehoffet, hvor det gjaldt en praktisk Anvendelse, ikke brød sig om den i Haandfæstningen 1282 Art. 5 forudsatte Afgjørelsesmaade. Ser man saa paa Fremgangsmaaden ved Dommens Fornyelse i 1305 [2]), bestyrker denne kun Erkjendelsen af, at man i disse Sager nok fastholdt Sætningen om deres Afgjørelse ved Nævn; men at den fulgte Fremgangsmaade iøvrigt var temmelig regelløs.

Noget andet Tilsagn af Kongerne ved deres Valg foruden det nævnte, at holde Kong Haralds Love, have vi ikke fundet omtalt i Kilderne fra ældre Tid. Vel er deres Taushed ikke noget afgjørende Bevis, men paa den anden Side er der dog en vis Sandsynlighed for, at de vilde have indeholdt en eller anden Meddelelse derom, dersom man havde afkrævet Kongerne bestemte Løfter som Vilkaar for Valget. Saaledes kan erindres, at vore Kongers Salving og Kroning med Sikkerhed vides at være indført under Valdemar I. [3]). Vore danske Kilder fra den Tid omtale ikke nogen Kroningsed; men af et Pavebrev fra Valdemar II's Tid faa vi dog Kundskab om dens sædvansmæssige Aflæggelse tilligemed en Antydning af dens Indhold paa et

[1]) Arild Hvitfeldts Kronologi II. S. 3. — [2]) Arild Hvitfeldt: Smstds. II. S 75. — [3]) Werlauff i Nordisk Tidsskrift IV. S. 165 flg.

enkelt Punkt, idet Kongen ved sin Salving efter Sædvane siges at have aflagt Ed paa at haandhæve de kongelige Rettigheder [1]). Da dette Tilsagn tilligemed andre, som alt omtales i ældre Tid [2]), gjenfindes i senere Tiders Kroningsed [3]), hvis Ordlyd siges at være forma juramenti, per reges Daniæ præstari consueta, ... secundum dicti regni consuetudinem approbatam, saa tør man vel nok gaa ud fra, at denne Form for Kroningseden er ældgammel, tilmed da dens Indhold er i væsentlig Overensstemmelse med de Pligter, som jydske Lovs Fortale paalægger Kongen.

At Kongerne dernæst gave bestemte Løfter ved Hyldingen, finde vi omtalt under Kristoffer I, idet Ærkebiskoppen klager over, at Kongen ved Valgtiden paa alle de Ting, der holdtes saa godt som i hvert Stift, havde lovet at ophæve al Tynge, som var paalagt i og efter Valdemar II's Tid, men ingenlunde holdt sit Ord, idet han tværtimod havde lagt flere og tungere Byrder paa [4]). Skjøndt der her bruges Udtrykket paa Valgtiden, viser dog Tilføjelsen om Tingene, at der er Tale om Hyldingsting [5]); thi selve Kong Kristoffers Valg foregik paa Viborg Ting [6]), og paa lignende Maade forholder det sig med de nedenstaaende Meddelelser om Kong Olafs Ed ved Valget i Viborg. Der foregik kun en Hylding, medens Valget selv fandt Sted i Slagelse. Det anførte Tilsagn turde dog have været særligt for Kristoffer I, som

---

[1]) Reynaldus: Annales ecclesiastici XIII. pag. 495; Suhm: Danmarks Historie IX S. 711. — [2]) S. R. D. V. S. 591. I Ærkebiskop Jacob Erlandsöns Indlæg mod Kong Kristoffer I hedder det: quum in solemnitate coronationis vestræ de conservandis ecclesiis, privilegiis, libertatibus et eorum juribus præstiteritis juramentum etc. — [3]) G. A. A. II. S. 45; jfr S. 41. — [4]) S. R. D. V. S. 594. Item conqueritur, quod, quum tempore electionis vestræ in regem in communibus placitis, quasi in qualibet dioccsi habitis, aperte promiseritis, omnia gravamina a tempore avorum et patrui vestri, per patrem et fratres vestros reges vel ipsorum exactores superinducta, relaxare et revocare, quod tamen minime fecistis, immoplura et graviora superinduxistis. — [5]) S. R. D. VI. S. 523. Dani apud Wiborgh generali placito instituto Waldemarum puerum in regem unanimiter elegerunt et ipsum per terram circumducentes in singulis placitis generalibus regio honore insignire studuerunt. — [6]) S. R. D. I. S. 25: Qui, ut prædictum est, in regem communi omnium consensu in placito Wibergensi rite electus etc.

nødtes til at give fyldigere Løfter for at vinde Kirken fra Abels Æt; i Almindelighed lød ogsaa ved Hyldingen Kongens Løfter fra gammel Tid kun paa, at han vilde haandhæve Landets saavelsom hver Mands Ret og Fred[1]), og efter det Vidnesbyrd, der foreligger om Hyldingsedens Indhold, har den vistnok været i fuld Overensstemmelse med hans Kroningsed[2]).

I Modsætning til disse ved Kroningen og Hyldingen afgivne Løfter omtales ingen saadanne at være afgivne ved selve Kongevalget i Tiden fra 1134 til 1320. Den saakaldte gamle Kongelov[3]) synes ikke vel at kunne opfattes anderledes end som en Sammenstilling og Gjengivelse paa Modersmaalet af forskjellige, i Haandfæstninger fra Kristoffer II's indtil Olafs indeholdte Forpligtelser; thi vilde man opfatte de deri indeholdte Bestemmelser som ældre Formularer for Haandfæstninger, vilde det vistnok være uforklarligt, at ikke allerede Kristoffer II's og Valdemar III's havde indeholdt saadanne Bestemmelser, som vi først gjenfinde i Olafs. Det er vel tænkeligt, at de forskjellige Bestemmelser af Haandfæstnings Indhold i den Abel-Kristofferske Forordning have deres Oprindelse fra de af Kongerne ved deres Valg givne Tilsagn[4]). Men paa den anden Side er det ogsaa meget muligt, at disse Bestemmelser ere blevne givne uden Forbindelse med Kongevalg, naar hele Haandfæstningen 29 Juli 1282 kunde blive til paa den Maade.

Lignende Brydninger som de, der fremkaldte Haandfæstningen 1282, turde alt tidligere være opstaaede som Følge

---

[1]) S. R. D. VI. S. 534. Rex Daciæ et Norvegiæ, nobilis Olavus, primo venit ad Scaniam cum matre sua Margareta et consiliariis regni Daciæ etc.; deinde occurrebat communitati Scaniensi in colli dicto Læbershøgh, postea in placito generali Scaniæ, promittens pacem leges et privilegia cuilibet conservare. Insequenti dominica Scanienses fecerunt sibi homagium in ecclesia Lundensi ante altare sancti Laurentii. S. R. D. VII. 413: et ipsi reges, quando assumuntur, jurant nihil alienare a corona Daciæ; et ipse vidit jurare Olaum. filium reginæ Margaretæ, et præsentem modernum regem, quando fuerunt electi in civitate Wibergensi in generali placito etc. — [2]) G. A. A. II. S. 41 og 45. — [3]) Kofod Ancher: Lovhistorie II. S. 511. — [4]) Jfr ovfr S. 17.

af Kongemagtens Svækkelse i Ufreds Tiderne under Valdemars Sønner, og Spændingen har givet sig Luft paa Danehofferne. Kongen har krævet strængere Proces- og Straffebestemmelser til at holde Urostifterne i Ave, og Danehofferne med de geistlige Stormænd i Spidsen have igjen forlangt en mere ordnet og sikret Retstilstand. Herom er Kampen i lang Tid staaende. Vidnesbyrd derom foreligge i den Abel-Kristofferske Forordning, der indeholder Bestemmelser i begge Retninger; men om den nogensinde har faaet virkelig Gyldighed som Lov eller kun er forbleven et bearbejdet Udkast til en saadan, turde være et Spørgsmaal. Antager man det første, vil Haandfæstningen 1282 paa adskillige Punkter betegne et Tilbageskridt, hvilket dog næppe stemmer med den naturlige Tingenes Udvikling. Begge Forordningens Affattelser have saaledes henholdsvis i Artt. 21 og 17 en Bestemmelse om, at Søgsmaal om Borttagelse af strandet Gods skal paakjendes af Herredsnævn. En tilsvarende Regel findes hverken i Strandingsforordningen 20 Marts 1282 eller i Haandfæstningen Art. 14, som begge nøjes med at henholde sig til Valdemars Lov. Først i Kristoffers Haandfæstning Art. 32 finde vi en Bestemmelse om, at de, som røve Skibbrudne, skulle forvindes som for Stirov, altsaa med Herredsnævn[1]), og straffes paa samme Maade. Den historiske Udvikling har da været den, at Reglen er bragt i Forslag paa den Tid, da Forordningen affattedes, men først vandt udtrykkelig Anerkjendelse under Kristoffer II, efter at Erik Glipping endnu havde nøjedes med at henholde sig til Lovens Regler. Begge Forordningens Affattelser indeholde dernæst henholdsvis i Artt. 16 og 6 et Forbud mod Kongens Hugst i fremmede Skove, som hverken findes optaget i Haandfæstningen af 1282 eller i Kristoffer II's Haandfæstning. Derimod give Kong Erik Menveds Privilegier 10 Febr. 1317[2]) Skaaningerne det

[1]) Jfr J L. III. 64 — [2]) G. A. A. V. S. 45.

særlige Tilsagn, at Kongen ikke vil lade hugge i Enemærke Skove uden Ejerens Vilje, og Valdemar III's Haandfæstning Art. 33 indeholder en almindelig Bestemmelse derom i en ny og selvstændig Affattelse. Her frembyder sig ganske samme Betragtning som ved det foregaaende Exempel. Endelig kan endnu fremhæves, at begge Forordningens Affattelser henholdsvis i Artt. 15 og 5 iagttage Tavshed om Bøndernes Forpligtelse til at kjøre Drostens Fadebur, som derimod er anerkjendt i Haandfæstningen 1282 Art. 5. Nu turde det dog næppe være rimeligt, at Bøndernes Kjørselspligt ved Haandfæstningen 1282 er bleven udvidet ud over det tidligere fastsatte Maal, hvorimod hele Sammenhængen former sig naturlig, dersom man antager, at den Abel-Kristofferske Forordning indeholder en Del paa Bøndernes Vegne fremsatte Forlangender, som det efterhaanden er lykkedes at faa anerkjendt i større eller mindre Udstrækning[1]).

Betragte vi paa den anden Side Straffebestemmelserne i Forordningen, som gjennemgaaende gjøre Indtrykket af at være forud for deres Tid, er det især deleshed paafaldende, at der i den første Affattelse Art. 10[2]) findes en Bestemmelse om Straf for Majestætsforbrydelse, som er forsvunden i den anden. Det kan tænkes, at Danehoffet ikke har villet gaa ind paa den, i hvert Fald ikke uden Tilføjelse af processuelle Regler, der sikrede en retfærdig Afgjørelse, og Kongen kan da have gjort Forsøg paa at faa Reglen om Forfølgning og Straf for denne Forbrydelse vedtaget i en særlig Lov[3]). Men der savnes enhver Hjemmel for den Antagelse, at det første Udkast, som efter hele sit Indhold maa antages at være forfattet af en gejstlig, skulde være bleven til Lov. Derimod forkynder unegtelig Kong Erik Glippings Forordning 9 Oktober 1276[4]) om Majestætsforbrydelse sig selv som saadan. Men undersøger man

[1]) Jfr ogsaa om Svinedriften ovfr. S. 17. — [2]) Item siquis conuincitur de crimine læsæ maiestatis, amittat capitalem porcionem tam in mobilibus quam in immobilibus et decolletur. — [3]) G. A. A. V. S. 15. — [4]) G. A. A. V. S. 15.

dens Indhold, finder man ikke blot den i Datiden usædvanlige, og derfor mistænkelige Indledning, hvori hele Riget siges at have samtykt i Loven, men ogsaa den efterfølgende naive Meddelelse om, at det ikke forholder sig rigtig med denne Paastand, idet den vigtigste Regel om, at Kongen i en Række Tilfælde skulde beskikke Nævnet, ikkun vandt enkeltes Bifald. Herefter er altsaa det virkelige Forhold det, at man heller ikke i 1276 enedes om en Lov angaaende Majestæts Forbrydelse[1]). Forudsætningen i Haandfæstningen 1282 Art. 13 om, at den for en slig Forbrydelse sigtede skulde forvindes cum juramento de worthæl, godtgjør heller ikke Gyldigheden af Forordningen 1276; thi Anvendelsen af denne Afgjørelsesmaade i andre Sager[2]) maa forudsættes at have uddannet sig uafhængig af denne Forordning, og Nævnets Anvendelse i Majestæts Forbrydelses Sager kan derfor ogsaa være indført uafhængig af den. Naar man saa endelig endnu erindrer, at der i Processen mod de for Kong Erik Glippings Mord anklagede Adelsmænd brugtes en Fremgangsmaade, som under ingen Omstændigheder er i Overensstemmelse med bemeldte Forordnings eller med nogen skreven Lovs Forskrifter, bestyrker dette unægtelig den Formodning, at det ikke er lykkedes Kongerne at faa en særlig Lov om Majestæts Forbrydelse vedtagen[3]). Paa dette Punkt maatte de give tabt.

Ved det anførte skal dog ikke være paastaaet, at den Abel-Kristofferske Forordning slet ikke indeholder virkelig Ret. Det er meget tænkeligt, at flere Bestemmelser ere Optegnelser af gjældende Retsregler eller dog ere affattede paa Grundlag af saadanne, hvilket f. Ex. kan være Tilfældet med Straffebestemmelserne om Afhug og Saar henholdsvis i Art.

---

[1]) Dr L. Holberg. Anf. V. S. 274. Oversigt over Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1867 S. 61; jfr dog Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1876 S. 82 flg. — [2]) Se ovfr S. 28; jfr Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1876 S. 85 N. 2. — [3]) S. R. D. VI. pag. 289; jfr Oversigt over Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1867 S. 61; jfr derimod Aarbøger anførte Aargang S. 82 N. 1.

9 og 1[1]), ved hvilke den gamle Vederlagsrets Regel om trende Gange fyrgetyve Marks Bod er lagt til Grund[2]).

Ifølge den her givne Fremstilling kunne vi ikke dele Aschehougs Opfattelse, naar han i Fremstillingen af Norges offentlige Ret I. S. 29 udtaler, at de Kongerne som Vilkaar for deres Valg paalagte Forpligtelser, som vistnok oprindelig have været Gjenstand for en blot mundtlig Vedtagelse, allerede temmelig tidligt, maaske ved privat Foranstaltning, synes at være blevne optegnede til Vidnesbyrd om Indskrænkningerne i den regjerende Konges Magt og til Brug ved fremtidige Kongevalg, ved hvilke de saa efterhaanden, som hver enkelt Lejlighed krævede det, ere blevne ændrede og udvidede og paa den Maade omsider have udviklet sig til virkelige Forfatningslove. Vi savne nemlig ganske Kildeangivelser til Hjemmel for disse Sætningers Rigtighed. Og naar Forfatteren yderligere bemærker, at de overleverede Kongeforpligtelser formodentlig have ligget til Grund for Haandfæstningen 29 Juli 1282, saa at denne kun er at anse som en beseglet Gjengivelse af tidligere mundtlige Valgtilsagn, da kunne vi heller ikke dele denne Opfattelse.

Der mangler tværtimod historisk Grund til at anse Haandfæstningen af 1282 som en Sammenordning af overleverede Regler, idet den i Virkeligheden er et nyt baade i Form og Indhold selvstændig anlagt Forpligtelsesbrev, hvis Udstedelse betegner den langvarige Forfatningskamps principielle Afslutning med Kongemagtens formelle Underkastelse under Rettens Herredømme og Kongens personlige Forpligtelse ved Brev og Segl paa en bestemt Retstilstand. En Jævnførelse mellem begge Breve af 1282 viser derhos den nye Statsrets hurtige Udvikling. Brevet fra Vordingborg begyndte med et Tilsagn om et Rigsmødes regelmæssige Sammentræden, idet Danehof skulde holdes en Gang aarlig. Deri udtales en fuldstændig ny Retsregel,

---

[1]) G. A. A. V. S. 10 og 13. — [2]) Kolderup Rosenvinge: Gaardsretter og Stadsretter S. 7.

idet Kongen vel alt tidligere plejede at sammenkalde et stort Raad en Gang om Aaret for at forhandle Rigets Anliggender; men at han skulde gjøre det, var intet Steds paalagt ham. Endvidere tilsiger Brevet Beskyttelse for den personlige Frihed ved at opregne de Forbrydelser, for hvilke en Undersaat kan anholdes, og her viser en Jævnførelse med Haandfæstningen 29 Juli 1282 Art. 2, hvorledes Bestemmelsen er bleven omformet og forbedret fra Marts til Juli, hvilket turde tjene til afgjørende Bestyrkelse for den Opfattelse, at man ikke den Gang lod sig nøje med at nedskrive gamle Retssætninger, saaledes som man forefandt dem. I Fortsættelse af Bestemmelserne om den politiske og personlige Frihed fastsattes endelig en lovbestemt og lovbegrændset Udøvelse af den tidligere omtalte kongelige Myndighed til at give Lovovertrædere Tilhold om at gjøre deres Pligt og straffe dem, der ikke efterkom dette Paalæg. I Kraft af Kongemagtens ved den kristne Samfundsbevidsthed godkjendte og i Jyske Lovs Fortale fremhævede Opgave at hævde Retten og undertrykke Uretten, kunde den ikke frakjendes Kronens Bærer; men da den paa den anden Side, naar den øvedes regelløst, trodsede enhver retlig Ordning og udsatte Borgerne for vilkaarlig Behandling, gjennemførte Brevet af 19 Marts 1282 den for Retsstatens Haandhævelse saa højst betydningsfulde Reform, at Udstedelse af Kongebreve indordnedes som Bestanddel i den offentlige Retshaandhævelse, saa at Forfølgningen dermed blev et afsluttende Led i samme, en Slags Tvangsfuldbyrdelse af den paa Herreds- og Landsting trufne Afgjørelse, ved hvilken der ikke er levnet Mulighed for Kongen til at skride ind med Forbigaaelse af de ordentlige Domstole eller til at straffe pro suæ libito voluntatis. Selv om den Abel-Kriskofferske Forordnings Bestemmelse om dette Punkt virkelig maatte have været gjældende Ret, betegner derfor Brevet 19 Marts 1282, som ovenfor paavist, et klart og afgjørende Fremskridt i den statsretlige Ordning. Haand-

fæstningen 29 Juli 1282 viser ogsaa paa dette Punkt et Fremskridt fra den forrige, idet den paa den ene Side nedsætter Bøden til Bonden, men paa den anden Side giver Adgang til at søge Fyldestgjørelse for Bøderne i Sagvolderens faste Ejendomme. Iøvrigt bygger den videre paa det givne Grundlag, idet den ikke blot fastholder de anførte 3 Hovedsætninger, men dertil yderligere føjer den fjerde, at alle Misbrug, som i Strid med Loven have indsneget sig i Styrelsen, skulle afskaffes, og Retsordenen føres tilbage til den normale Tilstand, som er den, der bestod under Kong Valdemar, hvis Love derfor skulle overholdes ubrødeligt. At Folket saaledes i mørke Tider vender Blikket mod en lysere Fortid og kræver dens Tilstande tilbageførte, er noget i og for sig naturligt, der derfor ogsaa gjenfindes hos os som andetsteds. En saadan Længsel har vel ikke fundet sit Udtryk i Forpligtelsen paa Kong Haralds Love, der snarere er fremkaldt af Frygt for en mulig Tilbagevenden til den tidligere Ordning; men derimod træder den frem i Kong Kristoffers Løfte om at lette alle Byrder, der vare paalagte siden Knud VI's Tid. Haandfæstningen 1282 Artt. 5, 7, 8, 18 gjør derimod Valdemar Sejrs Tid til Normaltid, og i saa Henseende afgiver den Forbilledet for den efterfølgende Række Haandfæstninger, der fastholde den samme Norm indtil Kong Olafs Tid[1]). I Henseende til Grundsætningens Gjennemførelse opstiller den derhos en Række nye eller dog selvstændig formede Bestemmelser, som i det hele taget kun ere Udtryk for almindelige statsborgerlige og humane Krav. Selv det Tilsagn, hvori Rettens Herredømme over den svækkede Kongemagt finder sit stærkeste Udtryk, nemlig, at Kongen vil staa til Ansvar i Raadsforsamlingerne for Klager over ulovlige Ejendoms Bemægtigelser, er i og for sig vel forsvarligt. Forsaavidt enkelte Stænder frem-

[1]) Kristoffer II's Haandfæstning Artt. 27, 31. Valdemar III's Artt. 22, 30, 38. Valdemar IV's 1360 Art. 1; Olafs Brev 1377; Fdg 1284 for Nørrejylland Artt. 10—13; ovfr S. 2—3.

hæves, er det særligt Bonde- og Borgerstanden, som Haandfæstningen værger mod Forurettelser, medens dens Syn paa Fortrinsrettigheder udtaler sig i Art. 12, ifølge hvilken de af Kongen tildelte Privilegier skulle staa ved Magt, med mindre han paa Danehoffet kan godtgjøre, at de med Føje bør kaldes tilbage, en Tilføjelse, som ikke findes i den Abel-Kristofferske Forordnings Affattelser henholdsvis Art. 12 og 3, idet disse stadfæste tidligere og fremtidige lovlig tildelte Privilegiers Gyldighed overhovedet.

Kirken faar kun tilsikret de Friheder, som den nød i Kong Valdemars Tid, uden at der er Tale om at tildele den nye, og verdslige Stormænd nævnes ikke med et Ord i Haandfæstningen. Det er derfor vistnok uden Grund, at Hvitfeldt tillægger Kongemorderne Marsk Stig og Grev Jacob af Halland Æren for at have fremkaldt den[1]). Overhovedet fristes man til at frakjende Danmarks Riges verdslige Stormænd Indflydelse paa Haandfæstningens Tilblivelse og Indhold, naar man ser, at to tyske Riddersmænd have medbeseglet den, men ingen danske, skjøndt saadanne dog berettes at have været tilstede[2]). Derimod har Gejstligheden vistnok været virksom for dens Fremkomst, hvilket turde fremgaa af den Kjendsgjerning, at samtlige Rigets Bisper med Ærkebispen i Spidsen have hængt deres Segl under den.

Det er et smukt Minde, som de derved have efterladt, saavist som Haandfæstningen er et virkeligt politisk og borgerligt Frihedsbrev, der under gunstigere Forhold kunde have afgivet et godt Grundlag for en heldig Udvikling af vor offentlige Retstilstand. Men desværre brød snart efter alle Ulykkers Stormflod ind over Landet. Kongemord, Oprør og Kamp med gejstlige og verdslige Magter afkræftede Kongemagten, hvis Styrke yderlig undergravedes ved Kong Erik Menveds ufornuftige Storpolitik og slette Hushold-

[1]) Arild Hvitfeldt: Danmarks Riges Krønike I. S. 284. — [2]) S. R. D. I. S. 298: Ivarus Fossius, Stigotus Pors; judex.

ning. Ved hans Død indtraadte Katastrofen; thi Kristoffer II var netop Manden til at fuldbyrde Ødelæggelsen, idet han var samvittighedsløs og ærgjerrig nok til at love Alt, med det indre Forbehold ikke at holde noget[1]), for at faa Lov til bære Kronen. Hans Haandfæstning, som er den første Valghaandfæstning, betegner derfor et nyt og skjæbnesvangert Skridt i Retning af Kongemagtens Indskrænkning. Nu er Kongens Handlefrihed ikke blot indrammet indenfor den almindelige Lovgivning og den derpaa byggede Retstilstand; men den indskrænkes yderligere ved det Indbegreb af Forrettigheder, som Kongerne ved deres Valg i altid stigende Maal nødes til at indrømme de mægtigere Samfundsklasser, der derved tilegne sig en uforholdsmæssig stor Andel i den offentlige Styrelse. Deres Medlemmer blive frie og frelse, medens de øvrige kaldes ufri, de første nyde Rettigheder, medens de sidste bære Byrder. Derfor bliver Valghaandfæstningernes Tid ikke Rettens og Frihedens, men de stændiske Uligheders og Stormandsvældens Tid. De snæversynede Stormænd misbruge derhos Haandfæstningerne stærkere og stærkere til egen Forsyning med Magt og Fordel paa Kongens og de upriviligerede Stænders Bekostning, indtil disse endelig, efter at en ny Ulykkestid er brudt ind over Landet, og den herskende Stand har godtgjort sin Udygtighed, slutte sig sammen for at fri sig fra Underkuelse, tilintetgjøre Adelsmagten og grundlægge den kongelige Enevælde.

§ 4.

Oversigt over Haandfæstningerne.

Det Tidsrum i vor statsretlige Historie, der kan betegnes som Haandfæstningstiden, strækker sig fra 25 Januar 1320, da den første Haandfæstning i streng Forstand udstedtes, indtil den 16 Oktbr 1660, da den sidste Haandfæstning tilbageleveredes Kongen i kasseret Stand[2]). Det

[1]) S. R. D. VI. 223: veritatem in verbis non habuit. — [2]) G. A. A. II. S. 122.

er en Selvfølge, at der under en statsretlig Ordning, ifølge hvilken det væsentligste formelle Grundlag for den offentlige Ret var knyttet til den regjerende Konges Person, kunde indtræde Afbrydelser ved Omstændigheder, som bevirkede, at der i et givet Tilfælde ikke blev Spørgsmaal om Udstedelse af nogen Haandfæstning. Exempel herpaa foreligger for adskillige Regenters Vedkommende, idet hverken Kong Valdemar Atterdag eller Dronning Margrete eller hendes tvende Efterfølgere, Kong Erik af Pommern og Kong Kristoffer af Bayern, udstedte nogen Haandfæstning i Anledning af deres Valg. Ved dette frie Mellemrum sondres Haandfæstningstiden naturligt i to Afsnit, af hvilke det ene omfatter Rigsforsamlings-, det andet derimod Rigens Raads Haandfæstninger. Forskjellen i Benævnelserne hidrører fra den forskjellige Repræsentation, med hvilken der fra Kongens Side forhandledes om Haandfæstningens Affattelse. Det var nemlig en Selvfølge, at en saadan Forhandling maatte føres med den forfatningsmæssige Repræsentation for Riget; men hvor Omstændighederne medførte, at en saadan ikke optraadte, idet der i det højeste fandt et formløst Valg Sted i en snævrere Kreds af ledende Mænd, hvorefter vedkommende Kongsæmne traadte frem og lod sig hylde paa de enkelte Landes Ting, hvilken Hylding saa traadte i Stedet for det formelle Valg[1]), blev der heller ikke Tale om nogen Haandfæstnings Udstedelse. Derfor udstedte Valdemar Atterdag, som hyldedes paa Viborg Ting, ingen saadan, men kun forskjellige efterfølgende Forpligtelsesbreve[2]). Ligeledes hyldedes Dronning Margrete som Rigets Formynderske[3]) og Erik af Pommern som Rigets

[1]) G. A. A. II. S. 32: konningh Erick wor nadighe herre, som nw er wort indhentt, valdher oc keesdher til fuldmegtigh konningh til alle try rigenne vppa alle the stædhe, ther man pleyer atkese konningh och gammel sedwane haffwer wærit; jfr S. 28: wor nadighe herræ koning Eric til en ræt herræ oc koning taken, walder oc wnfongen ouer alle thisse thry ryken. — [2]) Ovenfor S. 1 og S. 28. — [3]) Arild Hvitfeldt: Danmarks Riges Krønike I. S. 573—75. S. R. D. VI. S. 534: Margareta electa est de consilio pociorum regni ad reginam totius regni Daciæ; cui Dani propter

Konge paa Landstingene[1]) uden at udstede nogen Haandfæstning. Derimod udstedtes saadanne i det heromhandlede Tidsrum af alle de Konger, som paa formel gyldig Maade valgtes paa Rigsforsamlinger, nemlig af Kristoffer II den 25 Januar 1320, af Valdemar III den 7 Juni 1326 og af Olaf den 3 Maj 1376. I Indledningen til disse Haandfæstninger angives Tilblivelsen paa enslydende Maade, blot med Forskjel af Tid og Sted[2]), og de ere alle tre affattede paa Latin. Der er ogsaa en vis Overensstemmelse i Indholdet, idet man ved Affattelsen af Valdemar III's Haandfæstning har lagt Kristoffer II's til Grund; men her aabenbarer sig ogsaa den offentlige Rets hurtige Udvikling, idet man ved samme Lejlighed ikke blot har udeladt og lempet nogle, men navnlig ogsaa tilføjet en hel Række Artikler. Olafs Haandfæstning har vel ogsaa optaget en Del Stof, som fandtes i de foregaaende, men har tillige øst af andre Kilder, nemlig Kongebrev 29 Juli 1282, især deleshed Afsnittet om Misbrugs Afskaffelse, jfr Haandfæstningen Art. 16 flg., og Undersaatternes Haandfæstning 1360, med Tilføjelse af en Del nye Bestemmelser til Betryggelse for den menige Mands Frihed og Selvstændighed. I første Række staar her den berømte Art. 23, hvorefter Bryder og Landboer kunde flytte, naar de vilde, efter lovlig Opsigelse og Opfyldelse af deres Forpligtelser. Det er tydeligt nok den store Dronnings forstandige Indflydelse, der afpræger sig i denne sidste Haandfæstnings mere folkelige Affattelse.

Ved Kong Kristoffer af Bajerns Hylding paa Viborg Landsting lovede han i selve sin Hyldingsed med sit store kongelige Majestæts Segl og med de ypperste gode Mænds Indsegl af Danmark til første Danehof at udstede et andet aabent

---

sapientiam sibi a deo datam homagium præstiterunt in placito generali Scaniæ cum communitate et regni pocioribus; præsentibus archiepiscopo Magno, Nicolao Roscildensi et Johanne Arusiensi episcopis; domino Henningo dapifero cum communitate et regni pocioribus. — [1]) G. A. A. V. S. 53. — [2]) Convenientibus Wibergis (Slaulosiæ) regni (Daciæ) pocioribus (melioribus una) cum popularibus ad electionem novi regis, placitatum fuit et concorditer ordinatum.

Brev, i hvilket hans Haandfæstning skulde stande med saadanne Artikler, som Biskopper, Abbeder, Rigens Raad, Riddere, Svende og gode Mænd kunde kjende, at den hellige Kirke og Riget bedst kunde bestaa ved. Medens Kongen i Indledningen lover at beskytte den hellige Kirkes Personer, Riddere, Svende, Borgere, Kjøbmænd, Bønder og Bokarle, skal Haandfæstningen kun udstedes til Behag for de gode Mænd i Riget. Men endnu erkjendes dog Danehoffet som Rigets Repræsentation, i hvilken Haandfæstningen skal udstedes. Dette Kongens Løfte blev imidlertid aldrig indfriet for Danmarks Vedkommende, hvortil vel den Bestemmelse, at Haandfæstningen skulde udstedes paa et Danehof har bidraget. Thi hvorledes det havde sig med Danehoffernes Holdelse, viser Rigens Raads Klage over Kong Erik af Pommern, hvori det hedder at være Ret her i Riget og gammel Sædvane, at der hvert Aar St. Hans Dag skal holdes en Hovedret i Nyborg, som man kalder Danehof eller Parlament, hvilket han dog i mange Aar ikke har gjort[1]). Derfor gik Rigens Raad et Skridt videre overfor den følgende Konge, idet ikke blot Ordene „i første Danehof“ udelodes i Kong. Kristian I's Hyldingsed, men Bestemmelse om Danehofs Holdelse overhovedet skulde træffes med Rigens Raads Raad. Derhos var Danehoffets repræsentative Myndighed forsaavidt underkjendt, som Kongens Haandfæstning uafhængig deraf skulde besegles inden et Aar derefter; men denne Bestemmelse fik dog heller ingen praktisk Betydning; thi belært ved Erfaringen fra den forrige Konges Tid om, at Kongen efter at være valgt og hyldet trods sit skriftlige Tilsagn helt kunde undlade at udstede en endelig Haandfæstning, havde Rigens Raad strax den 1 Septbr 1448, forinden endnu Hyldingen i Viborg havde fundet Sted, ladet Kristian I udstede et Forpligtelsesbrev, hvori Overgangen er afsluttet, idet Rigens Raad deri

---

[1]) Arild Hvitfeldt: Danmarks Riges Krønike I. S. 823.

formelt optræder som Rigets Repræsentation overfor Kongen. Strax i Indledningen hedder det nemlig, at „vi ere saa ens vordne med ærlige Danmarks Rigens Raad af Danmark paa alle Rigens Indbyggeres Vegne“, og i Slutningen tilføjes, at Brevets Udsteder inden et Aar, efter at han er bleven Konge i Danmark, skal besegle Danmarks Indbyggere et ligelydende Brev med sit Majestæts Segl.

Den Haandfæstning, som saaledes udstedtes efter Overenskomst mellem Kongen og Rigens Raad, danner en meget passende Indledning til den efterfølgende Række Rigsraads Haandfæstninger, idet dens Mening i kort Begreb er, at Kongen ikke maa foretage sig nogen Ting af Betydning uden Rigens Raads Raad.

De i den efterfølgende Tid beseglede Haandfæstninger falde atter i to Grupper:

I. Fælleshaandfæstninger [1]), hvortil høre Kong Hans's af 1 Febr 1483 og Kong Kristian II's af 22 Juli 1513. Paavirkningen fra Rigernes Raads Medvirkning viser sig i Formen, idet Haandfæstningen indledes med en Beretning af Rigernes Raads Udsendinge, til hvilken Kongens Tilsagn slutter sig. Den første er udstedt af Danmarks og Norges Raad, fuldmægtige henholdsvis paa Danmarks og Norges Riges og alle Indbyggeres Vegne. For den Mulighed, at Sveriges Riges Raad, hvis Udsendinge vare tilstede ved Mødet i Halmstad, hvor Haandfæstningen beseglede, men uden at have Fuldmagt til at vælge Konge, maatte annamme Kong Hans til Sveriges Konge, hvilket skete senere hen i samme Aar, er dog Haandfæstningen ogsaa udstedt til det [2]). Indholdet omfatter derfor ogsaa gjennemgaaende alle tre Riger og giver en saadan Fylde af nye Bestemmelser paa alle Statsstyrelsens Omraader, at Haandfæstningen forsaavidt svarer baade til en Fællesfor-

---

[1]) Jfr Aschehoug: Norges offentlige Ret I. S. 190—92. — [2]) C. Paludan-Müller: De første Konger af den Oldenborgske Slægt S. 142—144.

fatning for Rigerne og til en Forfatning for hver enkelt Riges særlige Anliggender. Tillige viser Følgen af, at Rigsraadets verdslige Bestanddel særlig repræsenterer Adelsstanden sig deri, at Adelen eller Ridderskabet i Haandfæstningen begunstiges paa en hidtil ukjendt Maade. I Kristian I's Haandfæstning Artt. 3 og 4 havde Rigsraadet kun særlig søgt at hindre udenlandske Mænds Indtrængen i Styrelsen; nu tilføjer Kong Hans's Haandfæstning Art. 24, at kun Rigens indfødte Ædlinge maa optages i Rigens Raad. Art. 3 bestemmer, at Kongens Rige og Gaard skal styres med gode indenlandske Mænd, hvem ingen Vanbyrding maa drages over Hovedet i nogen Maade, og i Art. 21 tilføjes, at ingen „ufri" Mand maa kjøbe eller pante frit Gods m. m. Men da Kong Hans var snild nok til at omgaa disse Bestemmelser ved at optage borgerlige i Adelsstanden, hindredes dette ved en Indskrænkning af Kongens Ret til slig Optagelse i Kong Kristian II's Haandfæstning Art. 28, jfr 27, som heller ikke blev overholdt[1]).

Den sidstnævnte Haandfæstning er ligeledes udstedt paa et dansk-norsk Rigsraads Møde, som holdtes i Kjøbenhavn, hvor ogsaa Udsendinge fra Sveriges Riges Raad vare tilstede. Men Haandfæstningen var dog ikke bestemt til at omfatte Sverige. Det indtraadte løsere Forhold til dette Rige finder sit Udtryk deri, at det i Slutningen af Haandfæstningen hedder, at naar Sveriges Riges Raad maatte antage Hs. Naade til Konge over Sveriges Rige, vil Hs. Naade udstede og besegle dem tilbørlige Statuter og Recesser, ligesom tidligere Konger i Sverige have gjort. Haandfæstningen indeholder derfor heller ikke Fællesregler for alle tre Riger, men tager paa den anden Side helt igjennem Hensyn til de to, idet den dog paa forskjellige Steder, hvor Forholdene førte det med sig, kun anvender

---

[1]) Allen: Anf. Værk II. S. 36, 53; III. S. 121. K. Erslev: Konge og Lensmand S. 35, 40.

en fælles Regel med en vis Læmpelse i Norge [1]) eller, hvor Retstilstanden nødvendiggjorde Afvigelser, indskrænker Reglen til at gjælde for Danmark [2]) eller endog kun for en enkelt dansk Landsdel [3]). Indskrænkningen af Gyldigheden til to Riger har havt til Følge, at Haandfæstningen har optaget et endnu fyldigere Indbegreb af Forskrifter angaaende deres indre Styrelse, ikke blot angaaende Forvaltningen, men ogsaa angaaende Retsplejen. Selvfølgelig fortsættes de privilegerede Stænders Begunstigelse, idet navnlig Art. 62 i Haandfæstningen indrømmer dem Sigt- og Sagefaldsret i et mere udstrakt Omfang end tidligere [4]). Ved denne Indrømmelse er dog gjort en betænkelig Sondring indenfor Adelen mellem Rigens Raads Medlemmer, der ligesom Gejstligheden nyde al kongelig Ret over deres egne Tjenere og Undersaatter, og Ridderskabet udenfor Raadet, der kun oppebærer Fredkjøb og Bøder i 40 Marks og ringere Bødesager. Men denne Sondring er igjen forsvunden i den næste Haandfæstning Art. 66, jfr Kong Kristian III.'s Art. 7, som tillægger hele Adelen samme Ret.

II. Danske Haandfæstninger. Dertil høre alle de følgende, nemlig Frederik I's, udstedt foreløbig den 26 Marts 1523 i Viborg; men i endelig Skikkelse den 3 Aug. s. A. i Roeskilde; Kristian III's, udstedt 30 Oktbr 1536; Frederik II's, udstedt 12 Aug. 1559; Kristian IV's, udstedt 17 Aug. 1596; Frederik III's, udstedt i endelig Form 6 Juli 1648. Den fælles Kjendsgjerning, der begrunder Benævnelsen i Modsætning til de forrige, er af væsentlig formel Natur, idet de ere udstedte af Kongen uden Overenskomst med noget andet Riges Raad end Danmarks.

Da Frederik I ligesom Kristian I udstedte en egen Haandfæstning for Norge [5]), er Texten i hans danske Haandfæstning helt igjennem affattet saaledes, at den alene har

---

[1]) Jfr Haandfæstningen Art. 27. — [2]) Jfr Haandfæstningen Artt. 6, 9, 38, 45, 48. — [3]) Jfr Haandfæstningen Art. 61. — [4]) Allen: Anf. Værk II. S. 47. — [5]) Aschehoug: Norges offentlige Ret I. S. 192.

Hensyn til Danmarks Rige; men det samme er ikke i lige Grad Tilfældet med de følgende Kongers. Skjøndt Kristian III's Haandfæstning Art. 3 indeholder den berygtede Bestemmelse om, at Norge ikke længere skulde være et Kongerige for sig, men et Ledemod af Danmarks Rige under Danmarks Krone, kalder dog Kongen sig selv i Indledningen og Slutningen for udvalgt Konge til Danmark og Norge, ligesom samme Titel ogsaa bruges i de følgende Haandfæstninger og i Kong Kristian III's og Dronning Dorotheas Revers 4 Juni 1542. I Frederik II's Revers af 24 April 1580 og Kristian IV's af 25 Maj 1608 siges, at Prinds Kristian er valgt til Konge over disse Riger, til disse „Kongerigers", Danmarks og Norges Regjering, ligesom endelig ogsaa Indledningen til Frederik III's Haandfæstning benytter et tilsvarende Udtryk, og saavel Art. 50 som 51 tale gjentagne Gange om Rigerne. Statholderen i „vort Rige" Norge omtales ligeledes jævnligt i Indledningen til Haandfæstningerne. Men iøvrigt er Bestemmelsen om Slotslove og Len i Danmark og Norge, som ved Kongens Afgang skulde holdes til Danmarks Riges Raads Haand [1]) tilligemed den endnu i Frederik III's Haandfæstning Art. 24 gjentagne Forpligtelse til med Undersaatternes Hjælp, „det første vi kunne det bekomme", at indløse Ørkenøerne og Shetland til „Kronen" de eneste i Haandfæstningerne, der særlig minde om Norge [2]).

Den anførte Række Haandfæstninger falder igjen i Grupper, idet Frederik I's Haandfæstning maa omtales særlig, fordi den ogsaa i sin Affattelse viser sit revolutionære Udspring. Den har bevaret de forudgaaende Haandfæstningers Form, forsaavidt som den begynder med en Erklæring af en Del Mænd. Men medens de Mænd, hvis Navne staa i Spidsen for de forrige, vare Rigens Raader og som saa-

[1]) Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Haandfæstning Art. 46. — [2]) Jfr Aschehoug: Norges offentlige Ret I. S. 357.

danne fuldmægtige paa Rigens Indbyggeres Vegne, ere de Mænd, der staa foran i Frederik I's Haandfæstning i dens foreløbige og endelige Affattelse, ikke alle Rigens Raader; men en Del gejstlige og verdslige udenfor Raadet ere medtagne. I Haandfæstningens Slutning hedder det derfor ogsaa, at „Rigens Raad og gode Mænd“ have medbeseglet Brevet, og alle disse Mænd i Forening benævne sig som Rigens Raad, Adel, Ridderskab og menige Rigens Indbyggere [1]). Men spørger man saa om de gode Mænds Adkomst til at optræde saaledes, er Svaret givet ved, at de selv erklære at have opsagt Kong Kristian II Huldskab og Troskab og gjennem en lang Udvikling søge at retfærdiggjøre det Oprør, blandt hvis ledende Mænd de altsaa maa forudsættes at have været. Rigens Raad har under disse Forhold ikke ene villet tage Ansvaret paa sig, men har tiltaget endel Medskyldige udenfor Raadet. Fra et moderne Synspunkt kan man derfor passende opfatte denne Samling Oprørere som en provisorisk Valgforsamling, der tiltager sig Statsmagtens Udøvelse i Øjeblikket efter et sejrrigt Oprør, indtil regelmæssige Tilstande kunne gjenindføres. Den Tale, de føre, har ogsaa et vist agitatorisk Sving, idet de begynde med at appellere til „danske Mænd“ og slutte med at erklære, at de have opsagt Kong Kristian II Huldskab og Troskab „for at skjærme vort frie Fædrelands evige Friheder mod hans Naades Overvold“. Det Tilsagn, som Kongen giver Mændene, at holde ud hos dem i Lyst og Nød, ligesom de hos ham, klinger ogsaa som Udtryk for politiske sammensvornes onde Samvittighed, Derfor tør Mændene heller ikke tillægge sig selv som saadanne forfatningsmæssig Myndighed til at vælge den nye Konge, saaledes som Rigens Raad i de to forudgaaende Haandfæstninger havde gjort det, men de bruge det noget uklare Udtryk, at de ere saa endrægtig overens vordne med Adelens, Ridderskabets, Kjøbstædmænds, Bøn-

---

[1]) G. A. A. II. S. 66.

ders og menige Lands Indbyggeres Samtykke at kaare Hertug Frederik til Danmarks Konge. Herefter har det ikke blot Interesse at lægge Mærke til Mændene, men ogsaa til deres Paaberaabelse af samtlige Stænders Samtykke til Valget. Deri indeholdes den første Spire til, at Rigens Raad ved selve Haandfæstningens Udtryksmaade giver Afkald paa den Ret til at vælge Konge, af hvilken det i de to foregaaende Haandfæstninger havde erklæret sig selv at være i Besiddelse.

I Kristian III's Haandfæstning fremtræder denne Ændring dog endnu ikke. I det foreløbige Forsikringsbrev af 18 Aug. 1534 omtales det kun, at han er bleven valgt af Danmarks Rigens Raad i Jylland og Fyn, og i Haandfæstningen selv siges ogsaa kun Danmark Riges Raad at have valgt Kongen. Ja endnu i Frederik II's Haandfæstning fremhæves det udtrykkelig kun, at Rigens Raad i Kristian III's levende Live har valgt Sønnen til Faderens Eftermand, skjøndt det er udtalt i Reces 30 Oktober 1536, at menige Adel og Ridderskab med Danmarks Riges Raad have bevilget, fuldbyrdet og samtykt denne Udvælgelse. Men saa fortsætter Haandfæstningen dog, at Rigens Raad med menige Adel, Kjøbstædmænd, Bønder og menige Almue, Rigens Indbyggere, have bevilget, samtykket, hyldet og svoret ham for deres rette Herre og Konge. Det er vel kun Stændernes Hylding af Tronfølgeren paa Landstingene, som Haandfæstningen betegner ved denne Ordfylde; men alene Omtalen af den er dog et betydningsfuldt Fremskridt[1]).

I Frederik II's Revers 24 April 1580 er Udtryksmaaden bleven den, at menige Danmarks Rigens Raad have kaaret Prins Kristian til Konge, og menige Adel og Ridderskab have bevilget og samtykt udi tilbørlig Tid at ville hylde og sværge ham til Konge. Gejstlighed og Borgere have uden Tvivl nøjedes med at hylde ham[2]), og Udtryk-

[1]) Cragii: Annales Christiani III Pag. 249. G. A. A. II. S. 90. — [2]) H. Matzen: Kjøbenhavns Universitets Retshistorie I. S. 322.

kene i selve Kristian IV's Haandfæstning om Stændernes Deltagelse i Valget lyde endnu ganske som i den forrige. Derimod udgik den 3 Jan. 1608 aabent Brev til alle frie Rigens Stænder, som vare Rigens Raad, Ridderskab, Kleresi og Borgerskab, om at give Møde til Prinds Kristian V's Valg[1]). Den udvalgte Prinds døde imidlertid inden Faderen; men ved Eftermandens Valg fulgtes samme Fremgangsmaade, idet alle Stænder indkaldtes dertil[2]), og i Frederik III's Haandfæstning hedder det derfor ikke blot, at Danmarks Rigens Raad paa Kronens Vegne og menige Ridderskab ved deres Fuldmægtige have kaaret Kongen, men der tilføjes, at Gejstligheden og Borgerskabet have bevilget og samtykt ham til Herre og Konge over Danmarks og Norges Riger at vorde. Gejstligheden er saaledes nu kommen til, og begge de borgerlige Stænders Samtykke er klarligen angivet at være meddelt til selve Valget. I den sidste Haandfæstning ere vi saaledes naaede til atter at se fire Stænder deltage i det, kun at de ikke ere de samme, som paa Rigsforsamlingernes Tid, idet Bønder og menige Almue ifølge Haandfæstningen 6 Juli 1648 have indskrænket sig til i Forening med de andre Stænder at hylde den Konge, som de andre Stænder alene have valgt[3]).

Hvad de heromhandlede Haandfæstningers Indhold angaar, skal blot paa dette Sted mindes om Reformationens Indflydelse paa de Gejstligheden vedkommende Bestemmelser i Haandfæstningen, ligesom den bidrog til fremdeles at øge Adelens Forrettigheder f. Ex. ved Anerkjendelse af Tiendefrihed for dens Sæde- og Avlsgaarde[4]). Iøvrigt søgte man ved samme Lejlighed ogsaa at tilvejebringe en større Orden

---

[1]) K. Erslev: Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Kristian IV's Tid. I. S. 149; jfr H. Rørdam: Kjøbenhavns Universitets Historie IV. S. 596. H. Matzen: Kjøbenhavns Universitets Retshistorie. I. S. 322. Fynske Aktstykker. II S. 13. Kjøbenhavns Diplomatarium. I. S. 575. — [2]) Nyt hist. Tidsskrift. V. S. 368. H. Matzen: Anf. Værk. I. S. 323. — [3]) Jfr Aschehoug: Norges offentlige Ret. I. S. 433. — [4]) Jfr Kristian III's Haandfæstning Art. 37.

og Fasthed i den ved Borgerkrigene rystede politiske Styrelse. Reces 30 Oktbr 1536, der vedtoges paa en almindelig Rigsdag af Kongen, Rigens Raad, Adel, Kjøbstadmænd, Bønder og menige Almue, og som kalder sig selv en menig Rigens Konstitution, eller efter Nutidens Sprogbrug en Grundlov, indeholder derfor ogsaa en Række statsretlige Bestemmelser. Dertil høre saaledes Forskrifterne om de Rigsembedsmænd, til hvem Klager over Kongen kunde rettes; endvidere Forskrifterne om Rettigheder for Adelen f. Ex. til at fede og sælge Stude og til at deltage i Sildefiskeriet, hvilke derfor ogsaa bleve optagne i de senere Haandfæstninger, medens de Bestemmelser, som Recessen havde optaget til bedste for Borgere[1]) og Bønder om Forbud mod Kjøbmandskab paa Landsbyerne og om Bøndernes Frihed til at sælge deres Produkter, til hvem de vilde, ikke fandtes værdige dertil. Foruden disse varige Bestemmelser indeholdt Recessen det særlige Paalæg til Kongens Efterfølger, at han skulde sværge, bebreve og forsegle Danmarks Riges Raad, Adel og Indbyggere at holde ved Lov, Skjæl, Ret, Reces, Friheder og Privilegier, som kongelig Majestæt nu havde svoret, bebrevet og forseglet. Dermed var Indholdet af Frederik II's Haandfæstning[2]) til en vis Grad grundlovbestemt, hvorimod samme Forpligtelse ikke gjaldt for de følgende Konger. Men dog blev Kristian IV's Haandfæstning, bortset fra Stilændringer, affattet enslydende med Frederik II's, hvorimod der i Frederik III's Haandfæstning igjen tilføjedes en Del nye Bestemmelser. Disse tilsige ikke blot Adelen yderligere Goder, f. Ex. Forstrandsret, og yderligere Sikkerhed for Nydelse af dens alt erhvervede Goder, f. Ex. Eneret til Lenene; men Artt. 48—51 og 54 indskrænke Kongemagten og udvide Rigens Raads forfatningsmæssige Beføjelse i Henseende til Bestemmelse af Kongens Opholdssted, Raadighed

---

[1]) Jfr Reces 14 Juli 1530 Art. 7—8. — [2]) Jfr Dr V. A. Secher: Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve. I. S. 54 flg.

over Kronens Regalier og Statens Indtægter, Paalæg af indirekte Afgifter, Myntning og Afslutning af Forbund med fremmede Magter paa en Maade, hvorved denne Haandfæstning faar en ulige større Lighed med Nutidens konstitutionelle Forfatninger end nogen af de foregaaende, i hvilke Standsprivilegierne spille en mere fremherskende Rolle.

§ 5.

Haandfæstningernes Tilblivelse.

I. Rigsforsamlings Haandfæstninger.

Vi se først paa den ældste Række og begynde med at undersøge Beskaffenheden af den Forsamling, i hvilken de bleve udstedte.

Enslydende Oplysning herom gives i de ovenfor S. 42 omtalte Indledningsord. Derefter er det klart, at den var en Sammenkomst af Mænd fra hele Riget, hvorfor vi have været berettigede til paa Forhaand at kalde den en Rigsforsamling.

Dernæst er det givet, at denne Rigsforsamling afholdtes i det Øjemed at vælge en Konge, altsaa var en Rigsvalgforsamling; men naar man gaar videre og betegner den som et Danehof[1]), da bliver Spørgsmaalet, om denne Benævnelse, som ikke forekommer i selve Haandfæstningerne, er rigtig.

Vel maa det indrømmes, at Texten af Kristoffer af Bajerns Hyldingsed gaar ud fra, at hans Haandfæstning skulde udstedes paa et Danehof[2]); men da denne Text er affattet omtrent 2 Menneskealdere efter den sidste Haandfæstnings Udstedelse, og Kongen desuden alt var hyldet paa den Tid, da han skulde besegle Haandfæstningen, saa at den ikke kunde udstedes i en Valgforsamling, afgiver denne Udtalelse ikke fuldt Bevis for den heromhandlede Forsamlings virkelige Beskaffenhed. Forsaavidt dernæst forskjellige Aarsoptegnelser benævne Forsamlingen parlamentum[3]),

[1]) K. Erslev: Dronning Margrete. S. 62. — [2]) G. A. A. II. S. 40. — [3]) S. R. D. I. 185; VI. 229, 533 m. fl.

er dermed ikke sagt, at de have sigtet til parlamentum „quod dicitur hof“, hvilket sidste udtrykkelig tilføjes i Kongebrevet 29 Juli 1282, ligesom ogsaa Fdg 1354 bruger Udtrykket: in parlamento generali Danorum, Danehoff dicto, og Haandfæstningen 1360 taler om parlamentum, quod danehof dicitur[1]). Til en saadan Tilføjelse var der god Grund i Betragtning af, at Aarsoptegnelserne vise, at Ordet parlamentum, brugt alene, ikke blot betegner Danehoffer[2]), men ogsaa andre Arter af Forhandlingsmøder[3]).

Endog bortset herfra kan der imidlertid ikke lægges afgjørende Vægt paa Aarsoptegnelsernes Sprogbrug. Selv om de nok saa meget betegne Valgforsamlingen ved det anførte og andre Navne, der ogsaa bruges om Danehoffer, f. Ex. comitia[4]), bliver der dog først og sidst at se hen til den retlige Ordbrug. At man ikke fra den Omstændighed, at Kristoffer II's og Valdemar III's Haandfæstninger ifølge deres Slutningsbestemmelser med Prælaters og Herremænds Minde kunde ændres paa det næste efter Udstedelsen følgende Danehof, kan slutte til, at de ogsaa vare givne paa et saadant, er indlysende. Denne Slutning vilde være saa meget mere ubeføjet, som netop Valdemar III's Haandfæstning i Slutningen kalder den Forsamling, i hvilken Kong Kristoffer II's Haandfæstning var bleven udstedt, ikke parlamentum generale, men placitum generale. Nu er det givet, at Affatteren af den ikke kan have forstaaet dette sidste i streng Forstand som Landsting, da selve den beseglede Haandfæsning, til hvilken han henviser, betegner Forsamlingen som en Rigsforsamling. Men er Sprogbrugen altsaa regelløs, fristes man til at spørge, om ikke Juristerne paa dette Punkt ere blevne vildledte af Historikerne, idet man netop i nogle

---

[1]) G. A. A. II. S. 18. — [2]) S. R. D. VI. S. 531 in parlamento Nyborgh celebrato. — [3]) S. R. D. VI. S. 580: Parlamentum fuit Kylone .... Item parlamentum in Lubicke. — [4]) S. R. D. I. 291, 293: comitia mense Julio celebrantur juri dicundo indicta a rege; I. 299: Christoforus iis comitiis rex designatur, et multæ leges feruntur; exilium Nicolai, Olai filii, comprobatur dapiferi.

Aarsoptegnelser finder Danehof gjengivet ved placitum generale, saa at endog Udtrykket in parlamento generali i Forordning 1 Juli 1354 er bleven lavet om til in placito generali [1]), ligesom der gives den Forsamling, i hvilken Kristoffer I valgtes, og Valdemar III's Haandfæstning beseglede, samme Navn. [2]) Men en saadan enestaaende Forvildelse er dog aldeles usandsynlig i Betragtning af, at Lovsproget gjennem et helt Aarhundrede, i 1282 [3]), 1283 [4]), 1304 [5]), 1354 [6]), 1360 [7]) og 1377 [8]), har fastholdt Benævnelsen parlamentum for Danehof. En Gjengivelse deraf ved placitum i Haandfæstningen 1326 vilde være saa meget mere ubegribelig, som Ordene parlamentum og parlamentum generale i Betydning af Danehof forekomme Gang efter Gang i samme Haandfæstnings Text. [9]) Naar alle Haandfæstningerne altsaa enten slet ikke tillægge Valgforsamlingen noget Navn eller dog et saadant, som ikke er den legale Benævnelse paa Danehof, taler Ordbrugen aabenbart ikke for dens Egenskab som saadant. Men ved dette Resultat kunne vi ikke blive staaende. Det kunde jo være en Tilfældighed, at Ordet parlamentum ikke brugtes i den første Haandfæstning om Kong Kristoffers Valgforsamling, og Benyttelsen af samme Indledningsformel kunde have havt samme Følge for de to andres Vedkommende. Derfor maa vi gaa videre til at granske Forsamlingernes Sammensætning og spørge, om den var i Overensstemmelse med Danehoffernes Sammensætningsmaade. Hvilken var denne?

Vi gaa ud fra, at Danehoffet var et Rigsmøde, til hvilket fra først af indkaldtes Rigets Fyrster, Prælater og Herremænd [10]), hvilke sammenfattedes under Benævnelsen

---

[1]) S. R. D. VI. 527. Jfr Svend Aagesøns Udtryk S. R. D. I. 46: totius regni placito celebrato. — [2]) Ovfr S. 31 N. 5 og 6. Fortsættelsen af det i Note 5 anførte Stykke lyder: In festo assumptionis virginis Mariæ solenniter placitum in Nyborgh est celebratum. — [3]) G. A. A. II. S. 5 — [4]) G. A. A. V. S. 17. — [5]) G. A. A. V. S. 41. — [6]) G. A. A. V. S. 48. — [7]) G. A. A. II. S. 17. — [8]) G. A. A. II S. 24. — [9]) Jfr Artt. 21, 22, 23, 46. — [10]) Dr L. Holberg Anf. V. S. 278.

majores eller meliores regni. Hermed stemmer Jyske Lovs Fortale, der siger, at Loven blev givet i Vordingborg med Kongens Sønners og Bispernes og dertil alle de bedste Mænds Raad, der i Riget vare. Den Gang i Aaret 1256 alle Rigets Stormænd vare sammenkaldte til Møde i Nyborg, var det aabenbart et Brud paa den vante Orden, at Kong Kristoffer I afholdt Mødet under aaben Himmel, saaledes at ogsaa Almuen kunde overvære det.[1])

Indledningen til Riberret fra Aaret 1269 fremhæver ogsaa kun, at Retten blev stadfæstet in consilio apud Nyburgh, melioribus regni in hoc consentientibus. Brevet 19 Marts 1282, som udtrykkelig siger sig at være given paa et Hof i Vordingborg, indledes vel med den Udtalelse, at dette er den Lov, som Kong Erik gav efter alle Danskes Raad, og de vedtoge. Men ligesom Jyske Lovs Indledning begynder med at sige, at Landet skal vedtage Loven, og dog slutter med kun at omtale dens Givelse efter Rigens bedste Mænds Raad, saaledes slutter ogsaa Brevet 19 Marts 1282 med at omtale Nærværelsen af Fyrster, Bisper og de bedste Mænd i Riget, baade læge og lærde. Det Nyborgske Brev af 29 Juli 1282 bekræfter dernæst, at det Vordingborgske er udstedt in concilio og de meliorum consilio, saavelsom at det selv er udfærdiget de consilio meliorum regni.[2]) Særlig Interesse har Udtryksmaaden i Art. 16, hvor Kongen i Ejendoms Søgsmaal siges at ville underkaste sig „concilio et ordinacioni meliorum nostrorum in conciliis pro tempore celebrandis.“ Det er herefter Kongens bedste Mænd, som ordne og raade i Raadsforsamlingerne, under hvilke Danehofferne falde ind. En tilsvarende Udtryksmaade bruges i den Helsingborgske Forordning af 12 Marts 1283[3]), og naar allerede

[1]) S. R. D. V. S. 585: Deinde non in camera aut palatio suo coram discretioribus et melioribus regni, sed sub divo prætorium constituens, coram nobilibus et popularibus sive plebejis etc. — [2]) G. A. A. II. S. 5: . . . . in die beati Olaui Nyburgh de consilio meliorum regni ordinavimus, sicut in concilio apud Worthingburgh de meliorum consilio promisimus. — [3]) G. A. A. V. 17: in parlamento, per dominum regem Ericum de consilio meliorum regni Daciæ celebrato, statutum est etc.; jfr G. A. V. S. 31—32.

Fdg 9 Oktbr 1276 om Majestætsforbrydelse ikke blot særlig omtaler de Danskes „illustre“ Konges Raader ved Siden af Rigets andre gode Mænd, men ogsaa tilføjer en Bemærkning om, at hele Riget har bifaldet Forordningen [1]), da er dette en mistænkelig Omstændighed. Forordningerne af 1284 for Skaane og Sjælland benytte i det væsentlige samme Udtryksmaade, som Brevet 19 Marts 1282, men den samtidige Forordning for Nørrejylland nøjes med at sige, at Kongen gav Loven med sine gode Mænds Raad i Nyborg.

Endnu kan mærkes Indledningsordene i Kong Erik Menveds Forordning 13 Marts 1304 [2]) og Valdemar Atterdags Forordning 1 Juli 1354 [3]), ligesom heller ikke Indledningen til Haandfæstningen 24 Mai 1360 efter Bogstaven kjender Nærværelsen af andre end Medbeseglerne paa Danehoffet [4]), og i Særdeleshed siges Bestemmelsen i Art. 10 om Sted og Tid for Danehoffets Holdelse at være fattet de concordi consilio et unanimi consensu pociorum regni nostri Daciæ.

Ikke destomindre driste vi os dog ikke til at paastaa, at i Tidens Løb ikke nogensinde andre end Fyrster, Prælater og Herremænd skulde være komne tilstede paa Danehofferne.

At de vare saa folkeyndede, som Haandfæstningernes gjentagne Tilsagn om deres regelmæssige Afholdelse viser, er ikke afgjørende Bevis for de bredere Lags Adgang dertil; thi Kjærligheden til dem vilde, selv under Forudsætning af, at Bestemmelsen derom var truffet i Stormændenes Interesse, finde sin naturlige Forklaring i deres Egenskab

---

[1]) G. A. A. S. 15: conditæ sunt istæ leges apud Nyborgh per consiliarios illustris regis Danorum et ceteros meliores totius regni, assentiente toto regno. — [2]) Noveritis, quod cum melioribus regni nostri in parlamento Nyburgh celebrato, de singulis regni partibus congregatis etc. — [3]): in parlamento generali Danorum . . . ex consilio et consensu [ducis Slesvicensis ac] venerabilium patrum et dominorum episcoporum . . . . ceterorumque conciliatorum nostrorum et hominum statuimus etc. — [4]) G. A. A. II. S. 17—18: cum . . . infrascriptis.

som Rigets øverste Domstol.[1]) Naar Rigens Raad bebrejder Erik af Pommern, at han i mange Aar ikke har holdt Danehof, er det ogsaa særlig, fordi han derved har gjort Befolkningen retløs.[2]) Men paa den anden Side er det dog ikke sikkert fra den Omstændighed, at de bedste Mænds Nærværelse omtales, og at deres Raad og Samtykke paaberaabes i Lovene og Haandfæstningerne, at slutte til, at ikke andre have været nærværende og samtykket i den fattede Beslutning. De bedste Mænds Nærværelse og Samtykke maa nemlig antages at indgyde en fortrinlig Tillid til Beslutningens Rigtighed; derfor paaberaabes den særlig, men derfor behøve de ingenlunde at udgjøre hele Parlamentet. Derimod taler endog, at vi i Haandfæstningerne finde fremhævet en Forskjel mellem Parlamentet, der samtykker i nye Love paa hele Rigets Vegne, og udvalgte gode Mænd indenfor samme, der have at udføre særlige Hverv, saasom at raade og hjælpe Kongen[3]) eller forbedre Valdemars Love[4]) eller vedtage Ændringer i Haandfæstningen. I Kristoffer II's Haandfæstning Art. 37 siges dette at kunne ske med Prælaters og gode Mænds Raad, og i Valdemars Art. 46 er dette gjentaget, dog at concilium er ændret til consensus. Naar Udfyldningen af Valdemars Love i Kristoffer II's Haandfæstning Art. 27 siges at skulle ske per discretos regni, hvilket i Valdemars Haandfæstning Art. 22 er ændret til per discretos et meliores regni in parlamento, da forstaas dette naturligt derhen, at der først skulde nedsættes

---

[1]) Jfr Brevet 29 Juli 1282 Art. 16; Kristoffer II's Haandfæstning Art. 28; Valdemars Art. 28. — [2]) Arild Hvitfeldt: Danmarks Riges Krønike I. S. 823: Item er det Ret her i Riget og gammel Sædvane, at Riget, som Kongen, tilhører, skal hvert Aar om St. Hansdags Tid holde en Hovedret udi Nyborg, som man kalder Danehof eller Parlament, og der skal Kongen skikke hver Mand Ret, Fattige og Rige, hvilket han dog ikke har gjort i mange Aar; og derfor kalder mangen Mand, Klerk og Læg, som deres Gods er aftrængt, sig retløs, etc. — [3]) Jfr Kristoffer II's Haandfæstning Art. 19. — [4]) Kristoffer II's Haandfæstning Art. 27: Item ut omnino conservet leges Waldemari regis; et si quis in ejs inveniatur defectus, per discretos regni (Valdemar III's Art. 22: per discretos et meliores regni in parlamento) suppleatur.

et Udvalg af gode Mænd, ligesom f. Ex. ifølge Forordning 13 Marts 1304 § 7, til at granske Lovene, og derefter skulde samtlige gode Mænd paa Danehoffet fatte Beslutning om Udvalgets Indstilling.

Med den anførte Sondring mellem Parlamentet og de gode Mænd indenfor samme stemmer det dernæst ogsaa, at der til Krigserklæring og Udstedelse af Udførselsforbud udkræves Samtykke af Prælater og Herremænd eller af Rigets bedste Mænd, uden at Parlamentet nævnes[1]). For dettes fyldigere Sammensætning i Tidens Løb kan yderligere paaberaabes senere Breve fra Dannehofferne f. Ex. et Brev fra Aaret 1303[2]). Vel er dets Udtryksmaade noget fremmedartet; men dog er det affattet paa en Maade, ifølge hvilken endnu andre end Prælater og Herremænd kunne forudsættes at have været nærværende paa Danehoffet. Det samme gjælder om Beslutningen paa Danehoffet fra Aar 1377[3]). I et Par Tilfælde berettes Almuen endog udtrykkelig at være indkaldt, nemlig i 1293, da det gjaldt om at træffe Foranstaltninger til Rigets Forsvar[4]), og i 1349, da Valdemar IV aflagde Regnskab for de oppebaarne Skatters Anvendelse[5]). Vi nøjes derfor med at fastholde, at Rigets gode Mænd, Prælater og Herremænd, til alle Tider fremhæves særlig som værende med paa Danehofferne med udtrykkelig Angivelse af, at deres Raad er indhentet til de der fattede Beslutninger, medens andres mulige Nærværelse i Almindelighed kun er angivet ved et saadant sammenfattende Udtryk som øvrige Rigens Indbyggere, saa at det er ganske enkelt staaende Undtagelser, naar Almuen særlig og udtrykkelig berettes at være indkaldt.

---

[1]) Kristoffer II.'s Haandfæstning Artt. 12, 16; Valdemar III's Artt. 12, 44; Olafs Artt. 12, 19. — [2]) Arild Hvitfeldt: Danmarks Riges Krønike I. S. 319: vocato et congregato generali parlamento prælatorum, principum, baronum et aliarum incolarum regni nostri apud Nyborg. — [3]) G. A. A. II. S. 24. — [4]) S. R. D. VI. 368: Quum ipse dominus rex ipsum archiepiscopum, episcopos et barones regni sui ac etiam almughe propter adeo magna et ardua negotia defensionis suæ et regni de hostibus supradictis Nyborgum vocasset etc. — [5]) Arild Hvitfeldt: Danmarks Riges Krønike I. S. 498.

Naar vi nu i Modsætning hertil møde en Rigsforsamling, som er dannet paa et ganske andet Grundlag, idet meliores og populares stilles Side om Side, er det intet Under, at den ikke benævnes Danehof, og at de statsretlige Forfattere overhovedet ikke vide at give den noget Navn; thi den havde ingen gjængs Benævnelse. Den var hverken noget Parlament eller noget Ting, men den fra begge forskjellige ældgamle Rigsforsamling, paa hvilken Kongerne blev valgte.

At en saadan Forsamling til Kongevalg, paa hvilken hver fri Mand i Landet var berettiget til at give Møde, holdtes fra gammel Tid, tør vel anses som en anerkjendt Kjendsgjerning[1]); men ligesom denne Forsamling altsaa bestod, og denne Valgret øvedes, forinden Danehofferne fandtes, saaledes er alle Stænders Valgret i Henseende til Kongevalg ogsaa vedbleven at bestaa efter Danehoffernes Opkomst, og den øvedes fremdeles i de fra Danehofferne forskjellige Rigsforsamlinger. Det vilde være urigtigt, dersom man fra Fremhævelsen af Stormændenes Samtykke i Valget[2]) vilde slutte til alle andres Fraværelse.

Naar det saaledes fremhæves, at Valdemar I valgtes af alle de bedste Mænd, maa dette naturlig forstaas derhen, at Forfatteren vil forherlige Valdemars Minde ved at fremhæve, at alle Landets bedste Mænd var enige om at vælge ham. Denne Stræben gaar igjen hos Saxo, der udtrykkelig omtaler, at hele Rigets Adel blev indbudt til Ringsted, hvor Valdemar I's Fader skulde skrinlægges og Sønnen krones, for at han senere kan lade Kongen træde frem, omgivet af en talrig Skare af Rigets bedste Mænd[3]), medens han ganske

---

[1]) J. E. Larsen Saml. Skr. I. 2. S. 200 flg. 215. S. R. D. I. 56: Nec est prætereundun, quod hæc prisca veterum invaluerit consuetudo, ut ad regum inaugurationes in Jisøre Danorum universa turba confluerent, ut eo in loco, assentientibus omnium civium suffragibus, regum nomen rerumque summam obtinerent. — [2]) S. R. D. I. 379: Convenientibus igitur regni primatibus; 385: Optimates terræ convenerunt.; S. 386: ab omnibus optimatibus in regnum assumptus. — [3]) Saxo I., S. 846; 52.

tier om den menige Almue, som var tilstede i stor Mængde[1]), men som han ikke har Brug for til at pynte op med. I Beretningen om Knud VI's Valg til Eftermand i Faderens Sted beretter Saxo ogsaa selv, hvorledes hele Hærens Samtykke erhvervedes til den af Høvdingerne fattede Plan[2]).

Valdemar II's Søn Valdemar valgtes ligeledes til Konge i Viborg, efter at Faderen først havde truffet Aftale med Rigets gode Mænd ved et paa Samsø holdt Hof[3]) (colloquium). Om Abels Valg fortæller Hvitfeldt, som lægger sin Tids Forestillinger til Grund, at Bisper og Raad kom sammen for at vælge en Konge efter Erik Plovpennings Død; men tilføjer dog, at den menige Mand samtykte i at fordre Abel til Konge; og naar det videre hedder, at Kongen kronedes paa en Herredag i Roskilde, hvor menige Stænder og Kjøbstædernes Fuldmægtige hyldede ham og aflagde Ed til ham, da staar Ordet Herredag for Hvitfeldts egen Regning, medens den særlige Omtale af Kjøbstædernes Fuldmægtige ved Siden af de menige Stænder snarest turde være at forklare paa den Maade, at hine da første Gang indkaldtes som en Stand for sig, medens de tidligere vare blevne indkaldte under ét med Bønderne. Om Kristoffer I's Valg er talt ovenfor S. 31 N. 6. Olaf siges ogsaa at være bleven valgt de consensu et voluntate totius communitatis regni Daciæ.[4])

Naar vi i den følgende Tid finde de ovenfor S. 41—43 omtalte Exempler paa, at der slet ikke blev Tale om noget formelt Kongevalg, da er denne Fremgangsmaade lettere forstaaelig under Forudsætning af, at vedkommende Valgæmne paa Tingene mødte de samme Vælgere, blot fordelte efter Lande istedetfor samlede fra hele Riget. Og under samme

---

[1]) S. R. D. I. S. 242: Aderant etiam cum primis et primatibus terræ tam cleri quam plebis populus innumerabilis. — [2]) Saxo I. 2. S. 805, [3]) S. R. D. II. 257: Rex Waldemarus in Samshø cum melioribus regni colloquium habuit et eos fecit fidelitatem jurare Waldemaro, filio suo, qui omnes ej homagium fecerunt. Postea in placito Wibergensi unanimi consensu omnium in regem est electus. Jfr I. 40, 285: Comitia in Samsø insula. Waldemarus, regis filius, princeps juventutis declaratur, et optimates in ejus verba jurant; I. 390: constituit filium suum Waldemarum regem in placito Wibergensi. — [4]) Hanse Recesse 1256—1430 III. S. 70.

Forudsætning kan det ogsaa forklares, at Valdemar III kalder den Forsamling, i hvilken Kristoffer II udstedte sin Haandfæstning, et placitum og ikke parlamentum generale; thi i Henseende til alle Stænders frie og lige Adgang udviste Forsamlingen netop en Forskjel fra Danehof og en Lighed med Landsting, som forhøjedes ved, at den afholdtes paa samme Sted, og at den Landsdel, i hvilken den samledes, selvfølgelig var talrigst repræsenteret. Men hvor Kongen valgtes rite, maatte Forsamlingen dog være en Rigsforsamling; thi efter Haandfæstningens egne Ord var det Folket (populus), som valgte[1]).

Skjøndt altsaa Stormændene og den menige Mand begge toge Del i Valget, var det dog en Selvfølge, at de første fik en overvejende Indflydelse paa Haandfæstningen, idet der uden Tvivl som oftest gik en Forhandling med dem om Indholdet forud for Haandfæstningens endelige Vedtagelse og Affattelse. Hertil passer ogsaa den Bestemmelse i Kristoffers Haandfæstning Art. 37, at Indholdet kunde ændres med Prælaters og gode Mænds Raad, hvilket sidste Ord ligeledes i Valdemar III's Haandfæstning Art. 46 er bleven til Samtykke. Naar Rigets Prælater i de anførte Artikler fremhæves særlig ved Siden af Rigets gode Mænd[2]), under hvilke de dog indbefattes i Haandfæstningens Indledning, da er Grunden selvfølgelig den, at der dog var en Standsadskillelse mellem dem og Herremændene eller meliores regni i snævrere Forstand.

Prælaters og Herremænds fremtrædende Medvirkning ved Haandfæstningernes Tilblivelse fandt sit synlige Udtryk deri, at de medbeseglede den. Enhver Haandfæstning er saaledes medbeseglet af Bisper, og deres Indflydelse paa

---

[1]) Ovfr S. 9 N. 3. S. R. D. VI. S. 521: Christoforus receptus est in regem, propositis sibi prius a communitate regni pluribus articulis, et exacto juramento ab eo supra illis servandis; omnia nova castra statim destructa sunt, sicut continebatur in uno articulo; jfr. Arild Hvitfeldt: Danmarks Riges Krønike I. S. 411; 433; Saxo I. 2 S. 666: (Erik Lams Valg): Quo Christiernus ad populum et concionem usque perlato etc. — [2]) Jfr. Valdemars Haandfæstning i Slutningen, ovfr S. 4 N. 3.

Affattelsen ytrer sig ikke blot i Sproget, men ogsaa i Indholdet ved de kirkelige Privilegiers Optagelse, som i alle Valghaandfæstninger ere stillede i Spidsen. Vi antage imidlertid i Henhold til, hvad der er anført ovenfor S. 39, at Bisperne dog tillige have bestræbt sig for at være den menige Mands Talsmænd, medens Herremændene, af hvilke en Flerhed ogsaa har medbeseglet alle Valghaandfæstninger, snarere have været deres særlige Interessers kraftige Forfægtere. Herimod taler heller ikke, at den Haandfæstning, som er bleven til under Indflydelse af den store Dronning, der var Gejstlighedens mægtige Beskytterinde, tillige er forholdsvis mere folkelig.

§ 6.

Haandfæstningernes Tilblivelse.

(Slutning).

II. Rigens Raads Haandfæstninger.

Idet vi dernæst gaa over til at omtale Rigens Raads Haandfæstninger, skulle vi til nærmere Belysning af Maaden, hvorpaa denne Overgang fandt Sted, minde om, hvorledes der ikke siden 1376 havde fundet noget formelt gyldigt Valg, men kun en Hylding af Rigets Herskere Sted. Samme Fremgangsmaade fulgtes ogsaa, da Kristoffer af Bajern indkaldtes, og naar det i hans Hyldings- og formodentlig ogsaa Kroningsed hedder, at han skal udstede en Haandfæstning paa første Danehof, paa et Tidspunkt, da han allerede var hyldet og kronet, var dette en hel ny og alt andet end praktisk Ordning, hvorfor den heller ikke blev til noget. Skulde der komme Orden i Tingene under Forudsætning af, at de tidligere Valgforsamlinger bleve opgivne, kunde det kun ske paa den Maade, at Rigens Raads hidtilværende formløse Vedtagelse af Tronfølgeren anerkjendtes som et formeligt Valg paa Rigets Vegne, som saa efterfulgtes af Landenes Hylding. Dette Skridt dristede dog Rigens Raad sig endnu ikke til at gjøre, da Kristian I gjordes

til Konge. Det erklærede nemlig ikke, at det havde valgt ham, men modtog kun hans Haandfæstning paa Rigets Vegne. Først i Fælleshaandfæstningerne turde Danmarks i Forening med Norges Rigens Raader erklære med fri Vilje og Kaar at have samtykt og fuldbyrdet henholdsvis Hans og Kristian II til Konge. Men herved er dog at erindre, at Hans iforvejen var bleven valgt paa en Rigsdag i Kallundborg[1]), saa at Rigens Raads Erklæring for Danmarks Vedkommende kun var en overflødig Gjentagelse, og den eneste Konge, der udtrykkelig er bleven valgt alene af Rigens Raad, men til Gjengjæld ogsaa er bleven valgt mange Gange af det, er Kristian II[2]); men end ikke denne enestaaende Myndighed har Rigens Raad øvet ubestridt; thi i en Herredags Beretning fra 1533 hedder det, at naar nogen plejer at kaares til Konge over Riget, da plejer dertil at forskrives og æskes nogle af de bedste og mærkeligste af Adelen af hvert Land over alt Riget og sammeledes en Borgmester og nogle af de bedste Borgere af Kjøbstæderne her i Riget; og hvis Rigens Raad ikke nu gjorde, som foreskrevet staar, da var at befrygte, at deraf maatte komme stor Fordærv og Opløb her i Riget mod Danmarks Raad af Adelen og Rigens Indbyggere, som Rigens Raad og andre vel vide, hvad nu sidst skete i Kjøbenhavn i Kong Kristians Kaar og Udvælgelse[3]). Naar denne Beretning slet ikke omtaler Kong Frederik I's mellem liggende Valg, er dette vel i Erkjendelse af, at hele den da fulgte Fremgangsmaade i Virkeligheden var regelløs. Naar Kongen indkaldte alle Stænder til at hylde sig paa Viborg Ting under Paaberaabelse af, at Rigens Raad havde valgt ham til Konge[4]), da forholder dette sig ikke saa, idet Rigens Raad som saadant

---

[1]) Jahn: Danmarks politiske og militære Historie S. 564; jfr Arild Hvitfeldt: Danmarks Riges Krønike. II. S. 962. — [2]) Allen: De tre nordiske Rigers Historie 1497—1536. II. S. 573 og 574 — [3]) Samme Værk III. S. 379 og 385. Nye danske Magasin. II. S. 201—202. — [4]) Ovfr S. 48; Allen: De tre nordiske Rigers Historie 1497—1536 III. S. 379—385; C. Paludan-Müller: De første Konger af den Oldenborgske Slægt. S. 472.

hverken i den foreløbige eller i den endelige Haandfæstning har paataget sig Ansvaret for hans Valg. Og naar der i Kilderne tales om Almuens Samtykke i Kong Frederik I's Valg[1]), er dette ikke at forstaa som et formelt Samtykke paa en Rigsdag; thi Mødet i Viborg var kun et Landemøde, og Mødet i Roskilde et Herremøde. Hvorledes de for Kongevalget gjældende Regler senere udviklede sig fra Kristian III's Tid er alt omtalt ovfr S. 49.

Den Forskjel mellem den her omhandlede og den tidligere Haandfæstnings Rækkes Tilblivelse, som fremgaar af det anførte, er, at den ældre Række blev til efter Forhandling mellem Kongen eller Kongsæmnet og Valgforsamlingen, medens derimod den senere Række affattedes efter Forhandling med en Forsamling, som ikke selv var Valgrettens af alle anerkjendte Indehaver; thi det var Rigens Raad, som foran godtgjort, ikke, og dog ere alle de heromhandlede Haandfæstninger, efter hvad de selv udtale[2]), blevne til efter Overenskomst med det. Selv Frederik I, der var valgt af en Samling Oprørere i og udenfor Raadet, som paastode at

---

[1]) Ekdahl: Kristian II's Arkiv S. 702; jfr nyt hist. Tidsskrift I. S. 408 N. 6. — [2]) **Kristian I's Haandfæstning Indledning: wy ære swo ouerens wordne meth ærlighe ryghens radh aff Danmark vpa alle ryghens jnbyggeres weghne. Kong Hans Haandfæstning: Ther vpa haffuer han loffuit oss (Danmarks og Norges Raad, fuldmechtige paa Danmarks og Norges Riges Vegne) pa thesse twenne riges og therres inbyggeres weygne ... alle thesse effther^{ne} article i alle made fuldkommelige fast och wbrodelige at holde. Kristian II's Haandfæstning Indledning: oc haffuer hans nade ther poæ loffuit oc tillsagt oss (Danmarckis og Noriges riighenis raadt) poæ menige for^{ne} riighenis indbyggeres wegne ... alle thesse efftir^{ne} puncte og article fast, fuldkommelige och vbrødelig at hollde i alle made, som her efftir følger, och wii Cristiernu ... giøre alle wittherligt, at wii haffue annamit thesse forberørde og efftir^{ne} puncter og article aff oss elskelig Danmarkis og Noriges riighenis raadh etc. Kristian III's Haandfæstning i Indledning: wij loffue och tilsige Danmarcks riigis raadt thesse effther^{ne} priuiilegier och friidheder paa theres egne och menige Danmarcks riigis aadels och jndbiggeres vegne. Frederik II's og Kristian IV's Haandfæstning Indledning: thij haffue wij nu ther fore vdj the helligetrefoldighedtzs naffnn mett wore elsk^{e} menige Danmarckis rijgies raad ... oss mett thennom ther om saa forenntt, forligt och fordraget, som her efterfølgier ... Frederik III's endelige Haandfæstning 6 Juli 1848: huorjmod wj osz da haffuer forpligtet til worisz hyldning at giffue denne handfestning med worisz och mienige rigetz raadsz hender bekreffted fra osz beschreffuen, efftersom wj osz da derom med welbemelte rigetz raad haffde forenit ...**

have Adelens, Ridderskabets, Kjøbstadmænds, Bønders og menige Lands Indbyggeres Samtykke, erklærer i Slutningen af sin Haandfæstning at have svoret os elskelig Danmarks Rigens Raad paa menige Rigens Indbyggeres Vegne denne Reces, som menige Rigens Raad skal have Magt til i Forening med Kongen at formere og forandre efter hvert Lands Lejlighed. Rigens Raad var herefter i alle Tilfælde samtlige Vælgeres ubestridte Repræsentant overfor Kongsæmnet.

I øvrigt skete det i Rigsraads Haandfæstningernes Tid regelmæssigt, at Sønnen endnu i Faderens levende Live kaaredes til hans Efterfølger, og han fik da ifølge Reces 30 Oktober 1536, saalænge Faderen levede, Titel af Prinds til Danmark, medens han efter Faderens Død i Almindelighed benævnedes udvalgt Konge, indtil han blev kronet Konge.

Oprindelig var der vistnok slet ikke Tale om Afgivelse af nogen Forpligtelse paa den i en Konges levende Live valgte Efterfølgers Vegne; men fra Kristian III's Tid udstedtes et foreløbigt Forpligtelsesbrev i Anledning af samme. Var den valgte Tronfølger umyndig, udstedtes dette af Kongen, og for den Mulighed, at Dronningen maatte blive Regentinde, tillige af hende[1]). Efter at den valgte Tronfølger var bleven voxen, bekræftede han selv Tilsagnet, og det bestemtes da tillige, at Hyldingen, som i Begyndelsen skete samtidig med Valget[2]) skulde iværksættes i Forbindelse med Udstedelsen af dette Tronfølgerens eget Forpligtelsesbrev[3]). Indholdet deraf gik fra først af kun ud paa, at Efterfølgeren ved sin Tronbestigelse vilde udstede en Haandfæstning, som sikrede Stændernes erhvervede Rettigheder; men eftersom Rigens Raad og Adel med stigende Omhu vaagede over deres Magt og Magtens Kilde, tilføjedes endnu et Forbehold om, at det stedfundne Valg ikke skulde komme Danmarks Rigens Raad og Adel til Forkrænkelse paa

[1]) Jfr Kristian III's og Dronning Dorotheas Revers 4 Juni 1542, Frederik II's 24 April 1580, Kristian IV's 25 Maj 1608, Frederik III's 18 Juni 1650. G. A. A. II. S. 90, 101, 109, 123. — [2]) G. A. A. II. 90, 92. — [3]) Smstds 101, 109.

deres Privilegier og Friheder, men Danmarks Rige vedblive at være et frit Kaarrige. De andre Stænder fik ogsaa Tilsagn om, at Valget ikke skulde komme deres Privilegier og Friheder til Skade, men at disse skulde blive konfirmerede og beseglede af den valgte Konge, forinden han tiltraadte Regjeringen [1]).

Om den endelige Vedtagelse af Haandfæstningen blev der først Tale, naar Tronen var bleven ledig, og Forhandlingerne med Kongen førtes da alene af Rigens Raad, saa at de øvrige Rigens Stænder kun kunde øve Indflydelse ved at forhandle med det.

Kongens Ordfører overfor Raadet var Kansleren [2]), der dog tillige selv var Medlem af Raadet og saaledes indtog en vis Dobbeltstilling under Forhandlingerne. At disse somme Tider vare alt andet end behagelige, derpaa frembyder Brevvexlingen angaaende Affattelsen af Kristian II's Haandfæstning et fremtrædende Exempel [3]); thi Rigens Raad mødte ikke blot med vidtgaaende Krav, men ogsaa med stærke Klager over, at Kong Hans havde overtraadt en Mangfoldighed af Haandfæstningens Bud. Paa et eneste Sted tager Raadet sig af Kjøbstadborgerne ved en Bemærkning om, at de ere saa forarmede, at de ej formaa at give deres aarlige Rente; men for Bønderne har det ikke et Ord tilovers; i saa Henseende staar det endog tilbage for Adelen, der dog ønskede saavidt muligt at fri — sine egne for Ægt og Arbejde, hvilket Ønske fandt et velvilligt Øre hos Kongen. Derimod er det selvfølgelig Gejstligheden og Adelen, for hvis Begjæringer og Klager Rigens Raad isærdeleshed gjør sig til Talsmand, og det var saameget mere nødt til at paase Adelens Tarv, som denne ikke undlod at træde kraftig op overfor Raadet. Den Skinsyge, som allerede den Gang til en vis Grad synes at have været tilstede mellem Rigens

---

[1]) Ovfr S. 47; 49. — [2]) Allen: De tre nordiske Rigers Historie 1497–1536 II. S. 26. Nyt hist. Tidsskrift V. S. 373, 375, 383. — [3]) Allen: Anf. V. II. S. 586—94.

Raad og Adel, og som Kristian II kanske snildt har søgt at forstærke ved den ovenfor S. 46 omtalte forskjellige Bestemmelse om henholdsvis Rigens Raad og menige Adels Sigt- og Sagefaldsret, giver sig dog ikke noget Udtryk i Brevvexlingen, hvor Rigens Raad i det hele gjør Adelens Besværinger til sine; og ligesaa lidt er det Tilfældet i de følgende Haandfæstninger. I Frederik I's Haandfæstning staar Adelen Side om Side med Kjøbstadmænd, Bønder og menige Lands Indbyggere, som samtykkende i de ledende Oprøreres Valg af den nye Konge. I Kristian III's Haandfæstning nævnes Rigens Raad alene som Valgkorporation, og skjøndt menige Adel og Ridderskab ifølge Reces 30 Oktober 1536 med Danmarks Rigens Raad havde bevilget, fuldbyrdet og samtykt Frederik II's Valg, finder Adelen sig dog saavel i Frederik II's som i Kristian IV's Haandfæstning taalmodig i at staa sammen med Kjøbstadmænd, Bønder og menige Almue, Rigens Indbyggere, som have bevilget, samtykt, hyldet og svoret Kongen, medens menige Danmarks Rigens Raad alene har „kest, kaaret og udvalgt" ham. Først ved Frederik III's Valg sker der en Ændring i Formularen, idet Ordene i hans Gjenbrev i Anledning af Valget saavelsom i hans Haandfæstning lyde, at Danmarks Rigens Raad paa Kronens Vegne og menige Ridderskab ved deres Fuldmægtige have „kest, kaaret og udvalgt", medens Gejstligheden og Borgerskabet ifølge Haandfæstningen alene have bevilget og samtykt Kongen. Men Rigens Raad har paa den anden Side dog fremdeles hævdet sig en Særstilling ved at vælge paa Kronens Vegne. Det synes saaledes nærmest at have været Etikette Spørgsmaal, i hvilke den gjærende Kamp om Magten mellem Rigens Raad og Adelen fandt sit Udtryk. Særlig er Adelen skinsyg paa Rigens Raads Benævnelse som en selvstændig, fra Adelen forskjellig Rigsstand. I en Henvendelse af 25 April 1648[1]) hedder det, at Underskriverne forse sig

[1] Rigs Arkivet, Rigens Raads Breve Nr. 57.

til, at Rigens Raader ikke afsondre sig fra Forældrenes vedtagne Brug, men gjøre et med dem, som ere fuldmægtige for den ganske adelige Stand. Det er formodentlig ogsaa denne Skinsyge, der har bevæget Adelen til at søge Samraad med Gejstlighedens og Borgernes Udsendinge, hvorved Rigens Raad kom til at staa for sig selv overfor de samlede Stænder [1]).

Formelt herskede der saaledes ved denne Lejlighed en smuk Forstaaelse mellem Adelen og de borgerlige Stænder, men i Virkeligheden var det dog Rigens Raad og Adel, der holdt sammen mod Kongemagten, om end Raadet ifølge sin Stilling maatte optræde noget mere hensynsfuldt overfor den. Det eneste Udbytte af Stændernes Samarbejde var en meget fornuftig Fællesindstilling om, at der en Gang om Aaret maatte blive aflagt Regnskab for Rigens Raad over al Rigens Indkomst, Told og anden Oppebørsel, af hvad Navn nævnes kunde, af Danmark og Norge; en Indstilling, som dog ikke blev bifaldet. Men iøvrigt sørgede hver Stand for sig.

Kjøbstæderne naaede først til at faa indgivet deres Begjæringer paa den næste Rigsdag den 8 Juli 1648 [2]). De indeholdt tretten Poster, blandt hvilke den niende gaar ud paa, at begge Stadsretter, baade Kong Kristoffer's og Kong Hans's, maatte blive trykte og indførte i alle Byer. Under 20 Maj 1649 modtoge de Kongens Svar paa alle Poster, som i Henseende til den niende lød paa, at Kongen nærede Betænkelighed ved nu at paalægge Kjøbstæderne at rette sig efter de gamle Stadsretter, al den Stund det ikke vidstes, hvorvidt disse hidtil havde været i Brug.

Gejstligheden androg under 19 April paa, at Kongen og Rigens Raad for alting vilde vaage over den rette og rene Guds Lærdom, befattet i den Augsburgske Konfession af 1530, samt over „vor kjære Ordinans“, forbedre de utilstrækkelig lønnede Præstekald og finde Middel til at forsyne

[1]) Jfr Nyt historisk Tidsskrift V. S. 368 flg. — [2]) Nyt historisk Tidsskrift V. S. 389. Et uunderskrevet Andragende i Thott'ske Mscr. 841 flg.

Præsters Enker med fornøden Underholdning, hvor Kaldet ikke kunde taale Udgiften dertil. Endelig bad Gejstligheden under Henvisning til den Skattefrihed, som Ordinansen hjemlede, om, naar Rigens Tilstand forbedredes, at maatte slippe for den Kontribution, som aarlig krævedes af den. Adelen var tidligst ude, idet 22 befuldmægtigede allerede paa selve Indkaldelsesdagen vare blevne enige om at fremsætte visse Begjæringer til Rigens Raad angaaende Haandfæstningens Affattelse. Disse gik dels ud paa, at visse Artikler i Haandfæstningen, nemlig den 4de, 5te, 9de, 15de, 45de og 47de maatte affattes, ikke som sket var i Frederik II's, men overensstemmende med de i Indhold tilsvarende Bestemmelser henholdsvis i Kong Hans's[1]) og Frederik I's[2]) Haandfæstning. Dernæst androges paa Gjenoptagelse af adskillige Artikler fra de gamle Haandfæstninger, som vare udelukkede i Frederik II's; thi skjøndt de konfirmeredes, naar de udvalgte Konger svore at holde deres Forgjængeres Breve, glemtes de dog eller agtedes ikke, fordi de ikke indførtes i de Haandfæstninger, som bleve givne. Denne Fortegnelse er ikke affattet med historisk Rigtighed. Det tiende Stykke lyder:

„Udi Christiani primi Haandfæstning. Efter gammel Sædvane, Haandfæstninger, saa og Kristian I's Løfte og Ed, han gjorde Stænderne paa Viborg Landsting, at skulle holde aarligt Danehof paa vis Tid og Sted, alle Indbyggere belejlig at maatte holdes og sættes.“

Kristian I's edelige Løfte gik imidlertid kun ud paa, at han inden et Aar vilde besegle sin Haandfæstning med det store kongelige Majestæts Segl.[3])

Dette Andragende har muligvis foranlediget Tilsagnet i Frederik III's Haandfæstning Art. 52 om Herredages eller Danehoffers aarlige Holdelse.

Endvidere lyder det attende Stykke: „Af Frederik I's Haandfæstning findes denne Artikel: Item skulle vi aldrig

---

[1]) Artt. 3; 12; 19; 24; 30. — [2]) Artt. 9; 57; jfr Kristian II's Art. 51; 35, 31, 26. — [3]) Ovfr S. 41.

paalægge, give eller gjøre nogen ny Lov, Skikkelse eller Ordinans uden med vort elskelige Rigens Raads Raad, og Landet vil der ved tage.[1] Hvilket i Kristian III's Konstitution er samtykt og af menige Stænder i Danmark underskrevet."

I denne Konstitution, hvorved maa være sigtet til Reces 30 Oktober 1536, findes imidlertid ingen saadan Vedtagelse; men efter stedfundet Samraad med Rigens Raad fastholdt dog Adelen sin Anke over Forordninger og Konstitutioner, som udgik uden Stændernes Vidskab og Samtykke, hvilket formentes at være mod Lands Loven og adskillige Haandfæstninger. Det begjærtes derfor, at saadant herefter maatte blive remederet, og ikke nogen ny Lov, hvorved Landets fundamentale Væsen og Statuter kunde lide Skade, maatte udgives, hvormed dog ikke mentes nyttige Konstitutioner, som uden Stændernes Vidskab noksom kunde udgaa. Item de, som ingen Opsættelse kunde taale og ellers kunde være af slig Beskaffenhed, at det ej gjordes Behov at forhandle med Stænderne derom. Denne Fordrings Rigtighed bevistes ved Henvisning til Love og Haandfæstninger, udstedte endog af Konger af det Oldenborgske Hus. Endvidere begjæredes en Indskrænkning i Kongens Lovgivningsmyndighed derved, at intet herefter maatte samtykkes eller „paaslaas" uden samtlige Rigens Raads Raad, Forvidende og Samtykke.

I et senere Indlæg af 27 April forklares herefter den anførte Udtalelse saaledes:

„Udi vort første Indlæg blev venlig begjært, at med Love og Ordinanser og ny Skik maatte forholdes efter de gamle Haandfæstninger, hvorved alene menes Landets fundamentale Love. Desligeste at ingen ny Forordning maa gives uden samtlige Rigens Raads Fuldbyrd og Samtykke."

Rigens Raad fandt det imidlertid betænkeligt at gaa ind paa disse Fordringer, og Alt blev derfor ved det gamle.

Iøvrigt er der blandt de anførte Forslag enkelte, som

[1]) Nyt historisk Tidsskrift I. S. 461.

tage Hensyn til Kjøbstæder og Almue, nemlig Forslaget om Gjenoptagelse af den i Kong Hans's Haandfæstning Art. 12 og Frederik I's Haandfæstning Art. 35 indeholdte Affattelse af Art. 9:

„Item skulle vi ej paalægge nogen Landskat paa Almuen og Kjøbstæderne i noget Rige uden efter menige Rigens Raads Raad, Ridderskabets Tilladelse og nogen af Almuens Samtykke efter Loven.“ [1])

Ogsaa dette Forlangende forhandledes i Samraad mellem Adelen og Rigens Raad under særlig Henvisning til de af Konger af det Oldenborgske Hus udstedte Haandfæstninger. Isærdeleshed henviste Adelen ogsaa til, at den havde al kongelig Ret over sine Bønder og Tjenere, ligesom Kongen havde over Kronens, og at den derfor ogsaa selv burde bevilge Skatte Paalæg paa dem. Heller ikke herpaa gik Rigens Raad imidlertid ind, idet den valgte Affattelse indskrænker sig til ligesom tidligere at fordre Rigens Raads Samtykke til Skatte Paalæg paa Adelens Tjenere. [2])

Ligeledes foresloges optaget Art. 36 i Frederik I's Haandfæstning saalydende: „Item skulle Kjøbstadmænd og Kjøbstæder nyde deres Friheder og Privilegier og der over ej besværes i nogen Maade med ny Told, Cise eller anden Besværing, dog at den gamle Told skal udgives udi den Mynt, som gjængs er i Riget.“

Haandfæstningens Art. 52 optog denne Bestemmelse i den almindelige Form, at ingen Told, Accise eller andet Paalæg maatte paabydes eller forandres uden samtlige Rigens Raads Samtykke, med Tilføjelse af, at heller ingen Repressalier maatte udstedes.

Til den geistlige Stands Bedste begjærtes i Indlæg af 25 April, at ingen maatte indsættes i den geistlige Stand uden efter Ordinansen, og at det og med Bisper at sætte maatte tages i Agt.

---

[1]) Nyt historisk Tidsskrift anf. St. — [2]) Rigsarkivet. Thottske Manuskript 841 fol.

Men iøvrigt er det selvfølgelig væsentlig i den adelige Stands egen Interesse, at Forslagene stilles. Særlig har Adelen sin Opmærksomhed fæstet paa Indtægten af Lenene, og dette Synspunkt er vel ogsaa bestemmende, naar den udtaler, at Norges Rige er og bliver under Danmark som et Len under Kronen, som det altid været haver. Derhos anker den særlig over de „understukne" Len, som Rigens indfødte gode Mænd tilforn have nydt, men som nu en Tid lang have ligget til Regnskab, og begjærer, at de maatte adskilles og ikke herefter ydermere sammenlægges.[1])

Ligesom ingen borgerlig maatte nyde Len, skulde det dernæst ogsaa holdes i Agt, at de ikke tildeltes nogen over Adelen, da det ved Dom udi forrige Konges Tid var afgjort, at Kongerne i Danmark ikke maatte forlene deres Børn og Afkom, som var over den adelige Stand, med Rigens Len. Paa dette Spørgsmaal indlod Haandfæstningen sig dog ikke, hvorimod den efter Adelens Henvisning til de ældre Haandfæstningers Bestemmelser optog Tilsagnet i Art. 9 om, at Kongen skulde holde Adelsmænd skadesløse for Udgifter til Rejser i Rigens Tjeneste uden Riget, og i Art. 53, at fangne Adelsmænd skulde løses med Rigens Middel.

I Henseende til Kongemagtens Indskrænkning viser Adelen sig fuldt ud enig med Rigens Raad. Den foreslaar endog Gjenoptagelse af den bekjendte Sætning i Kong Kristian I's Haandfæstning Art. 6, at Kongen ikke maatte udføre noget mærkeligt Kronen vedrørende Ærinde uden Mestedelen af Rigens Raads Samtykke, i den skjærpede Affattelse, at det skal ske med samtlige Rigens Raads Raad. Den henleder endvidere Opmærksomheden paa Bestemmelsen om Mynten i Frederik I's Haandfæstning Art. 50, hvilket vistnok gav Rigens Raad Anledning til at forme Bestemmelsen i Haandfæstningens Art. 48. Indskrænkningerne i Kongens Raadighed over Landets Forsvarskræfter ifølge

[1]) Haandfæstningens Art. 46; jfr Kristian I's Art. 6; Kong Hans's Art. 3; Kristian II's Art. 51; Frederik I's Art. 57. K. Erslev: Konge og Lensmand S. 83.

Art. 15 og over Kronens Regalier ifølge Art. 51 skyldes ligeledes Adelens Henvisning til Kong Kristian I's Haandfæstning Art. 7 og Kong Hans's Artt. 25 og 26, hvortil senere føjes en Forklaring af, at under Rigens „Dressel" ogsaa skulde indbefattes Rigens Stykker, Munition og Flaade, som ikke maatte bruges eller udskikkes af Riget uden menige Rigens Raads Fuldbyrd og Samtykke.

Endvidere foreslaar Adelen Indskrænkningerne i Kongens Rejsefrihed efter Artikel 49, fordi Kongen ved Rejse til fremmede Lande ikkun sætter sin kongelige Person i Fare, Riget og Undersaatterne til største Ulejlighed. Tillige andrages paa, at der maa fastsættes et bestemt Antal Medlemmer for Rigens Raad, fordelte efter Provindsernes Størrelse og Lejlighed, hvilket Andragende Haandfæstningens Art. 43 opfyldte med Tilføjelse af en Indskrænkning i Kongens Udnævnelsesret.

Endelig vilde Adelen ogsaa have gjenoptaget Bestemmelsen i Frederik I's Haandfæstning Art. 76 [1]), men derpaa turde Rigens Raad dog ikke gaa ind, hvorimod det til samme Øjemed gav en anden nok saa praktisk Regel. [2]) Saa naaedes da Enighed om Indholdet, idet Kongen gik ind paa den Række nye Bestemmelser, som indeholdes i Artt. 48 og flg.; jfr Artt. 9, 13, 15, 20, 46 m. fl.

Var der saaledes efter mere eller mindre langvarige Underhandlinger endelig naaet Enighed om Haandfæstningens Indhold, blev Spørgsmaalet om dens Affattelsesmaade.

§ 7.

Haandfæstningernes Affattelse, Besegling, Beedigelse og Kundgjørelse.

Her benyttedes i Tidens Løb forskjellige Former.

En af disse er den, at Valgbrevet og Haandfæstningen samles i et eneste Brev, hvori Vælgerne erklære at have kaaret Kongen, og denne derefter forpligter sig paa efter-

[1]) Ndfr S. 77 og 92. — [2]) Ovfr S. 9 N. 3.

følgende Haandfæstning. Denne Form er valgt i Kong Hans's, Kristian II's og Frederik I's Haandfæstninger.

Forskjellig fra disse dobbeltsidede Breve ere de rene Haandfæstninger, der kun indeholde Kongens Forpligtelse paa de vedtagne Artikler.

Her er Formen igjen forskjellig. I de tre ældste latinske Haandfæstninger meddeles først en Beretning om, at Rigets til Kongevalg forsamlede Stormænd og Almue have forhandlet og ere blevne enige, hvilket udtrykkes i Ordene: placitatum fuit et concorditer ordinatum; saa meddeles de Artikler, som de ere blevne enige om, og derefter føjer Kongen sin Forpligtelses Erklæring til. Men Kristian I's Haandfæstning og Haandfæstningerne fra Kristian III's Tid ere affattede som selvstændige Forpligtelsesbreve for Kongen under Henvisning til det forestaaende eller det foregaaede Valg.

Det fælles væsentlige i alle Haandfæstninger er herefter Kongens Tilsagn om at ville holde sig dens Bestemmelser efterrettelig, hvilket ogsaa findes afgivet i de mest bindende og højtidelige Udtryk i alle Haandfæstninger [1]). Undertiden findes endnu en eller flere medforpligtede Borgen, f. Ex. Grev Gerhard i Valdemar III's, Kong Hakon og Dronning Margrete i Kong Olafs, Hertug Alf og hans Raad i Kristian I's. I Kong Olafs Haandfæstning have ogsaa samtlige Bisper og Herremænd, som have medbeseglet den, forpligtet sig til at holde den, hvilken noget besynderlige Form er overført fra den dobbelte Haandfæstning af 1360, i hvilken den passede, ligesom den ogsaa passer i de dobbelte Breve, der baade ere Valgbreve og Haandfæstninger, i hvilke tillige Vælgerne forpligte sig.

Forpligtelsen er iøvrigt formuleret noget forskjelligt efter Tidspunktet, paa hvilket den er afgivet. Den kan nemlig være afgivet forinden Valget, hvilket er Tilfældet med Kristoffer II's og Kristian I's. Her gives selvfølgelig

---

[1]) Jfr S. 4, 5 10.

Tilsagnet kun paa den Betingelse, at Udstederen maatte blive valgt [1]). Hvorledes Forholdet mellem Valgets Iværksættelse og Haandfæstningens Udstedelse stiller sig for Valdemars og Olafs Vedkommende siges ikke udtrykkelig; men da deres Haandfæstninger ikke have et tilsvarende Forbehold, maa Valget vistnok antages at være foretaget samtidig med Haandfæstningens Besegling. For Valdemar III's Vedkommende kan endnu særlig paaberaabes den Kjendsgjerning, at hans Haandfæstning Art. 46 kun nævner rex, hvor Kristoffer II's Art. 37 har rex futurus. Beseglingen i de foran omtalte Dobbeltbreve sker ved og med selve Valgbrevets Udstedelse, hvorimod det i de senere Haandfæstninger berettes, at de ere udstedte som Følge af Valgets Iværksættelse.

Alle Haandfæstninger ere beseglede af Kongen, og Kristian I, som, den Gang han beseglede Haandfæstningen, endnu ikke var valgt til Konge og derfor kun kunde benytte sit eget Segl, forpligtede sig som Følge deraf til inden et Aar efter Valget at besegle den med Majestæts Seglet, hvilket ogsaa var Tilfældet med Kong Kristoffer af Bajern, der besegler sin Hyldingsed nostro sub sigillo, quo utimur pro presenti.

De ældre Haandfæstningers Medbeseglere ere alt leilighedsvis omtalte ovenfor. Kristian I's Haandfæstning er medbeseglet af Hertug Alf og hans Raad; men de følgende tre af de Mænd, som have udstedt det Haandfæstningen forudgaaende Valgbrev. Alle de senere Haandfæstninger ere medbeseglede af Rigens Raad. Frederik II's Haandfæstning er den første, paa hvis ene — vistnok Rigens Raads — Exemplar Kongens Underskrift findes [2]); Kristian IV's og Frederik III's ere tillige medunderskrevne af Rigens Raad.

[1]) Jfr i Henseende til Kristoffers Haandfæstning ovfr S. 10; Kristian I's Haandfæstning Indledning: wy wele och schule holde stadighe, faste och wbrödelige alle thesse efftercshreffne article, om gudh thet swo forseet hauer, at wy worde koning i Danmark. — [2]) G. A. A. II. S. 89; 101; 109; 121 G. A. A. II. S. 101. Dr V. A. Secher: Corpus constitutionum Daniæ I, S. 54.

Haandfæstningerne udfærdigedes rimeligvis fra først af, men i alt Fald fra Kong Hans's Tid, i en Flerhed af Exemplarer[1]), hvoraf Rigens Raad fik et, som var „den rette Haandfæstning“, medens de andre Udfærdigelser kun agtedes som Gjenparter deraf[2]). Dette ses af Paategningen om Dødelsen af Frederik III's Haandfæstning, der begynder saaledes: Eftersom den rette handfestning, huoreffter in archivis flitig er bleffuen søgt, icke der er att finde, saa vilde wj samblige rigensz raad, adell och deputerede aff geistlige och werslige stand hermed forneffte original sambt alle andre genparter haffue annulleret etc. Med Hensyn til Tidspunktet for Beseglingen have vi ovenfor S. 74 omtalt, at den i enkelte Tilfælde alt skete før Valget, men i den senere Tid beseglede Haandfæstningen først, efter at Valget havde fundet Sted. Om Beseglingen da regelmæssig er sat i Forbindelse med Hyldingen, lader sig ikke med Sikkerhed sige, fordi Udtalelsen derom i Frederik I's Haandfæstning er noget ubestemt[3]), skjøndt han formodentlig har beseglet den første Gang ved Hyldingen i Viborg[4]), og noget sikkert kan heller ikke sluttes af Udtrykkene i Frederik II's Haandfæstning: thett er och haffuer werett aff begyndelsen, at naar nogen herre oc konning skall annamme sinn konninglig krøning, skulle thee tilforne bebreffue, foresegle och swerge menige Danmarckes rijges raad paa theris egne oc menige adellen oc rijgens indbyggers wegne att holde thennom alle oc hwer serdelis wed loug, skiell oc rætt oc forschriffue oc forsegle thennem frijheder oc priwelegier. En Nyhed var det i hvert Fald, naar Frederik III. allerede strax efter Valget den 8 Maj 1648 maatte udstede en alene med hans Signet forsynet Er-

[1]) Jfr G. A. A. II. S. 46, 56, 65. 82, 94, 102, 111. Allen: De tre nordiske Rigers Historie 1497—1536 II. S. 78. — [2]) Jfr G. A. A. II. S. 122. — [3]) G. A. A. II. S. 66 Linie 17: ther for haffue framfarne koningher aff Danmarck jen epther then andhen vthy theres hyllinge oc kronninghe aldtiid geffuett, giortt oc sworidtt oc beselgtt Danmarck rigis raad paa menige landz inndbygghers vegnæ hanndfestningher oc recesser, szom oc hogboren fyrstæ konning Chrestiernn epter samme gode sidwaner nw sidst giorde. Haandfæstningen Art. 76. — [4]) G. A. A. II. S. 65.

klæring, der overleveredes Rigens Raad tilligemed Kongens Revers af samme Dag[1]), i hvilken Erklærings Indledning han „loffuer och tilsiger denne efftersk reffne handfestning och reces vdi wores forestaaende hylding fuldkommeligen at ratificere och stadfeste". Det foreløbige Stadfæstelsesbrev, som Kristian III udstedte ved sit Valg den 18 Aug. 1534, var efter dets eget Indhold begrundet i, at Rigens Raad ikke kunde enes om Haandfæstningens Indhold; men ved Valget i 1648 var Enighed derom tilstede, idet hele Haandfæstningens Indhold er optaget i Erklæringen. Den endelige under 6 Juli 1648 udstedte Haandfæstning indledes derefter med at „wii, efftherdj Danmarchisz rigisz raad och mienige riderschab sampt giestlighed, borgerschab, bønder och mienige jndbygere osz nu for dierisz herre och konning hyldet och suoret haffuer" .... „effter bemelte worisz løffte, som til worisz wduelgelse och election schied ehr, (haffue) giffuet denne forhen aftalde och besluttede handfestning beschreffuen".

Fra først af var det dernæst Regel, at Kongen aflagde Ed paa Haandfæstningen, hvilket oprindelig skete i selve Valgforsamlingen[2]); men dette bortfaldt, efterat Haandfæstningen ikke længere beseglede der.

Kristoffer af Bajern og Kristian I svore ved deres Hyldning og Kroning paa at ville besegle[3]) en saadan. Men var Haandfæstningen alt udstedt, omfattede Eden tillige Forpligtelse paa den. At Kongerne have aflagt Ed paa Haandfæstningen ved deres Kroning, ses først med Sikkerhed af Kristian II's Haandfæstning Art. 68[4]) og Frederik I's Art. 76[5]). Derefter var Kongen virkelig salvet og

---

[1]) Rigsarkivet; Thottske Manuskript 841 fol., G. A. A. II. S. 110. — [2]) S. 61. N. 1. S. R. D. IV. S. 285: Christoforus electus est in regem, recepto juramento de articulis servandis. — [3]) Ovfr S. 42-43. — [4]) .... thenne wor recessz, som wii Danmarkis oc Noriges indbyggere swærge skulle, nær wii kronit worde .... — [5]) Item beplicte vij oss att holde thenne recess ved alle the ord oc alle artiklæ, som then indcholler, som vij nw oss elske Danmarckis riges raad paa menige righens indbygghers vegne suorett haffuer oc ydermere i vor kronning, om gudt oss thet tillføgett haffwer, suerre ville; jfr Nye danske Magasin V. S. 295.

kronet Konge[1]), medens han forinden kun var udvalgt Konge[2]). Frederik III kaldtes før Kroningen endog kun udvalgt Prinds, og de Breve, som udstedtes f. Ex. om Valg af Rigens Raads Medlemmer den 10 Maj 1648 udfærdigedes under tilsvarende Intimation, men med Rigens Raads Underskrift[3]). Saa strengt tog man det dog næppe i tidligere Tider[4]).

Da Kongerne fra først af beedigede deres Haandfæstninger i Valgforsamlingen, var deres Offentlighed givet dermed, og skjøndt Kristoffers Haandfæstning ikke har Form af et aabent Brev, benævnes den dog i Kong Valdemars Haandfæstning litteræ patentes. At Haandfæstningen skulde udfærdiges i Form af et aabent Brev, forudsættes ogsaa baade i Kristoffer af Bajerns og Kong Kristian I's Hyldings- og Kroningsed. Men dog er det først i Kong Kristian IIs Haandfæstning, at denne Benævnelse forekommer i selve Texten, idet Kong Hans's Haandfæstning i Slutningen endnu kun har Ordene dette vort Brev, hvor Kong Kristian II's indskyder vort aabne Brev. I alle de følgende Haandfæstninger bruges den staaende Formular: denne Haandfæstning eller denne Reces, som er vort aabne Brev. Der kan herefter ikke være Tvivl om, at Haandfæstningerne fra først til sidst havde Karakteren af offentlige Udfærdigelser, og det berettes ogsaa i Aarsoptegnelserne om Kong Kristoffers Haandfæstning, at den næsten var i alles Hænder[5]). Men om nogen officiel Udsendelse og Kundgjørelse paa Thingene findes dog intet Vidnesbyrd. I Forordningerne af 1284 for Sjælland og Skaane berettes det udtrykkelig, at de lystes Fredag før Pintseaften[6]), ligesom Fdg 1 Juli 1354 kundgjordes paa

---

[1]) Kong Hans's Haandfæstning Art. 50: Item skulle wii ey beware oss met noget læn i Norges rige eller them forandre, før wii ære kronet konning i Norge, men bliffue som the nw skicket ære. — [2]) Frederik I's Haandfæstning Art. 76, Kristian III's Indledning og Slutning m. fl. — [3]) Rigsarkivet Rigens Raads Breve N. 57. — [4]) Allen: De tre nordiske Rigers Historie 1497—1536 II. S. 144. — [5]) S. R. D. VII. 195: Joh. Heus comitiis Wibergicis adfuit anno 1320, attestante jure danico, quod in omnium fere manibus habetur. Jfr Gotfred af Ghemens og Mathias Brandts Udgaver af Jyske Lov. — [6]) G. A. A. V. S. 22 og 25.

Danehoffet [1]); men om en slig Lysning af Haandfæstningerne blev der næppe Tale ifølge deres fra Loven forskjellige Egenskab, idet Lovene gaa ud paa at forpligte Undersaatterne, Haandfæstningerne Kongen [2]). Kun maa det forudsættes som en Selvfølge, at de i Haandfæstningerne givne nye Retsregler paa en eller anden Maade ere blevne meddelte vedkommende Embedsmænd til Efterlevelse. Medens Frederik II's Haandfæstning i dens Helhed blev offentliggjort ved Trykken i Aaret 1562 [3]), og det ogsaa blev lovet, at Frederik III's Haandfæstning i sin Tid skulde udgaa paa Tryk [4]), modsatte dog Frederik III, da det kom til Stykket, sig en slig Offentliggjørelse af sin Haandfæstning, idet han kun vilde samtykke i, at de Retsplejen vedrørende Bestemmelser tryktes [5]).

§ 8.

Haandfæstningernes Retsvirkning og Haandhævelse.

Haandfæstningernes Retsvirkning maa først og fremmest sees under det med selve Affattelsen givne Synspunkt, at Udstederen deri afgav et forpligtende Tilsagn om at ville forholde sig overensstemmende med deres Indhold. Men dette Tilsagn var tillige samtykt af en Rigsforsamling eller et Rigens Raad, som i Forening med Kongen kunde give Love. Forsaavidt fyldestgjorde Haandfæstningen, naar den var udstedt af en Konge, som allerede var valgt, Betingelsen for, at dens Indhold kunde have Lovskraft; men det behøvede langtfra altid at være Tilfældet. Hovedøjemedet med den var at forpligte Kongen personlig ved et edeligt Løfte paa at ville overholde et vist Indbegreb af Retsforskrifter. Dertil hørte alle de, som Haandfæstningen selv indeholdt. Men henviste den til andre udenfor den selv,

---

[1]) S. R. D. VI. S. 527—29: In festo Johannis Danehof Nyborgh celebratur; ubi per Dominum Ripensem ex parte domini regis publicantur infrascripta, prout sequitur. His publicatis ... Quidam vero exsurgens in medio contra clamavit, omnia fore vana. — [2]) Jfr Aschehoug: Norges offentlige Ret I. S. 30. — [3]) Dr V. A. Secher: Forordninger m. m. I. S. 55. — [4]) Rigsarkivet. Thottske Manuskript 841 fol. 182. — [5]) Danske Magasin III. 4. S. 31.

idet den f. Ex. bandt Kongen til Overholdelse af Kong Valdemars Love [1]), omfattede Tilsagnet ogsaa dem. Nogle Haandfæstninger gaa meget vidt i saa Henseende f. Ex. Kong Olafs og Frederik III's [2]), men selv i dem, i hvilke det ikke var Tilfældet, maatte dog Kongens Tilsagn om at ville holde sine Forgjængeres Breve forpligte ham paa de af dem meddelte Rettigheder og Friheder [3]). Selv saadanne Forpligtelsers Ordlyd kunde imidlertid kun omfatte den skrevne Ret, og Kongerne synes at have havt en vis Betænkelighed ved at forpligte sig paa den uskrevne. Skaaningerne betingede sig i deres Tilsagnsbrev til Olaf, at han skulde overholde deres Sædvaner (consuetudines); men dette Ord er netop udeladt i hans iøvrigt saa fyldige Forpligtelseserklæring. Gejstligheden har derfor været mest betænksom ved ogsaa at forpligte Kongen til Overholdelse af retsgyldige Sædvaner [4]); thi først derved fremkommer en Forpligtelse paa hele den bestaaende Retstilstand, som Kong Hans's Haandfæstning Art. 2 [5]) ogsaa forpligter Kongen paa.

Men selv om en Haandfæstning ikke saaledes forpligtede Kongen paa den objektive Ret, maatte dog Virkningen blive den samme, naar han forpligtedes paa alles Rettigheder, saaledes som Tilfældet var ved Kroningsedens i Haandfæstningerne overgaaede Tilsagn [6]), til hvilket Kong Hans's Haandfæstning Art. 10 [7]) udtrykkelig henviser.

---

[1]) Jfr S. 4 Note 3. — [2]) Jfr S. 10 Note 2. — [3]) Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Haandfæstning Art. 39; jvfr Kristian I's Haandfæstning Art. 13, Frederik I's Art. 27. — [4]) Kristoffer II's Haandfæstning og Valdemar III's Art. I. — [5]) Ovfr S. 6. — [6]) G. A. A. II. S. 41. Kristian III's Haandfæstning Art. 6: Wille och skulle vij holdhe menige Dan. riigis raadt, aadell, kiøpstedsmendt, bønder och menige riigens jndbiggere viid loug, skeell och rett och jngenn aff thennom att wforrette vdj nogre maade, „doch huer landt eptter synn lowg". Istedetfor de i Anførselstegn satte Ord har Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Haandfæstning Art. 2 følgende: och skulle wi alle och huer besynderligen af vor kongelig embede for offuervold och vrett beskytte, beskierme och hantheffue. — [7]) Thesliges skulle wij oc engen vforrette eller owerwold gøre, andelige eller werdzlige, rige eller fattigge, vpa liiff, helbregde eller gotz och engen vdi torn eller hectilsse sette, vden han swo laglige forwunen er vdi thet rige, gerningen gørs, etc.; ... om wij swodanne owerwold oc wret gjorde, tha ware thet omod

Det er givet, at en Forpligtelse af dette og lignende Indhold ikke var objektivt retsstiftende, men kun havde en lignende Betydning, som Kongens edelige Forsikring i Nutiden at ville holde Rigets Grundlov, nemlig at forstærke den Forpligtelse, som uafhængig deraf paahvilede Kongen til at haandhæve den gjældende Ret.

Det samme Øjemed har Optagelsen i Haandfæstningen af andre Bestemmelser, for hvilke der foreligger klar Hjemmel i den almindelige Ret. Dette gjælder saaledes Tilsagnet om Danehoffers aarlige Holdelse[1]), om Præsters Skattefrihed[2]) for den Gaard, i hvilken de bo, om Adelens Ret til Deltagelse i Sildefiskeriet og Studehandlen[3]) m. fl.

I andre Tilfælde har en Forskrifts Optagelse i Haandfæstningen den videregaaende Betydning ikke blot at forpligte Kongen paa den, men ogsaa ved samme Lejlighed at faa den udtrykkelig udtalt og fæstnet som skreven Ret eller skreven Lov[4]), som Kilderne undertiden udtrykke det. Et klart Exempel herpaa frembyder Haandfæstningernes Udtalelse af, at Riget er et frit Kaarrige[5]); thi dettes Egenskab som saadant saa vel som Reglerne angaaende Kongevalgets Iværksættelse bestode uafhængig af enhver Haandfæstning, som derfor paa dette Punkt kun kunde udtale, hvad der var gjældende Ret samt forpligte Kongen paa den. En ligefrem Følge af Rigets Egenskab som Valgrige var ogsaa den i mange Haandfæstninger udtalte Sætning, at Slotslovene efter Kongens Død skulde holdes til Rigens Raads Haand, hvilken Sæt-

---

wor konninxlige eed etc.; jfr Kristian II's Art. 24: (Skibbrudne) om wii nogit her emodt giøre, tha er thet imodt wor koninglig eedh. — [1]) Jfr Brevene 19 Marts, 29 Juli 1282 Art. 11. Kristoffer II's Haandfæstning Art. 26. Valdemar III's Art. 21. Valdemar IV's Haandfæstning 1360 Art. 10; jfr Olafs Art. 29. — [2]) Kristoffer II's og Valdemar III's Haandfæstning Art. 6, Olafs Art. 2; jfr jydske Lov III. 10. — [3]) Reces 1536, 1558 Artt. 31 og 32; jfr Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Haandfæstning Art. 11. — [4]) Kristian II's Haandfæstning Artt. 24 og 49. — [5]) Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Haandfæstning Art. 47; jfr Frederik I's Haandfæstning Indledningen og Art. 31; Kristian I's Art. 1.

nings særlige Fremdragelse[1]) forklares baade ved dens Vigtighed og ved de derfra til forskjellige Tider gjorte Undtagelser[2]). Det samme gjælder vistnok om en Række andre Retssætninger, hvis Optagelse i Haandfæstningerne kun forvandler dem fra uskreven til skreven Ret. Naar saaledes Erkebiskop Jakob Erlandsøn udtaler, at Kongen med Rigens gode Mænds Samtykke kan udbyde Leding[3]), da viser dette, at den hermed stemmende Tilføjelse i Valdemar III's Haandfæstning Art. 44[4]) kun udtaler en gjældende Retssætning, Nødvendigheden af Prælaters og Adels Samtykke dertil. Paa samme Maade turde Forholdet stille sig i Henseende til Udstedelse af Ind- eller Udførsels Forbud[5]).

Naar dernæst Kong Hans's Haandfæstning Art. 7 frakjender Kongen Beføjelse til at mindske Kronen i noget Rige paa Land, Len, Stæder, Slotte, Gaarde, Jordegods, Kronens Landbo eller aarlig Rente, da havde Erik af Pommern allerede under sin Proces med de holstenske Grever med mange Vidnesbyrd godtgjort, at denne Undladelse var noget, hvortil Hyldingseden forpligtede Kongerne[6]). Ved samme Lejlighed anerkjendtes den senere i Kristian I's Haandfæstning Art. 8; jfr Hans's Art. 4; optagne Sætning, at Kongen kun med Rigens Raads Samtykke maatte pantsætte Rigens Slotte til Rigens Fornødenhed[7]). At han ogsaa med Raadets Samtykke i samme Øjemed kunde afhænde Rigets Ejendele, udtales under bemeldte Proces særligt i Henseende til Gaver til Kirker og Klostre[8]), men var dog anerkjendt i større Almindelig-

[1]) Kong Hans's Haandfæstning Art. 37, Kristian II's Art. 26, Frederik I's Art. 30, Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Art. 46. — [2]) Allen: De tre nordiske Rigers Historie II. S. 10. Kristian III's Haandfæstning Art. 49. — [3]) S. R. D. V. S. 594. — [4]) Item expedicio navalis nullatenus edicetur, nisi urgens et euidens necessitas ingruerit, et hoc de consilio episcoporum et meliorum regni fuerit ordinatum. — [5]) Ndfr S. 108; Kristoffer II's Haandfæstning Art. 20. Valdemar III's Art. 16. Olafs Art. 27; jfr dog Arild Hvitfeldt: Danmarks Riges Krønike I S. 320: nisi generalis inhibitio in toto regno nostro ex causa nostræ republica per nos fiat, quod nullus bona inde extrahat vel exportet. — [6]) S. R. D. VII. 402, 412, 413, 415, 418. — [7]) S. R. D. VII. 417. — [8]) S. R. D. VII. pag. 415: reges Daciæ possunt fundere pia loca et dotare de bonis regni pro utilitate et necessitate regni cum consilio tamen suorum consiliariorum.

hed[1]). Ligeledes er det bekjendt, hvorledes den alt fra Dronning Magretes Tid omtalte Sætning, at Adelen ikke maatte kjøbe Bondejord, var gjældende Ret, inden den udtrykkelig udtaltes i Frederik II's Haandfæstning Art. 21[2]). Det samme maa ogsaa formodes at have været Tilfældet med den Sætning, at ufri Mænd ikke maatte kjøbe og pante frit Jordegods, som stod i Kong Hans's Haandfæstning Art. 21, men derefter forsvinder fra Haandfæstningerne, hvorimod den optoges i Recesserne 1536, 1547 Art. 22, 1558 Art. 38. Da disse imidlertid vedbleve at tilføje, at Forbudet skulde gjælde fra denne Dag, gjorde de derved Sætningens historiske Gyldighed uklar[3]).

Et Vidnesbyrd om Sætningers statsretlige Gyldighed uafhængig af Haandfæstningerne foreligger ogsaa i deres Paaberaabelse til Tider, da ingen Haandfæstning findes udstedt. I sit Opsigelsesbrev til Kong Erik af Pommern[4]) begynder Rigens Raad med at udtale, at det er Danmarks Riges og Krones gamle Ret og Frihed, at ingen tysk eller udenlandsk Mand skal have Rigens Land eller Slot i Værge eller være udi Rigets hemmelige strenge Raad[5]), men alene indenlandske danske Mænd, som Riget og Landet næst Gud og Kongen tilhører; og den samme Ret og Frihed har Kongen i sin Udvælgelse og senere ved sin Kroning svoret til Helgene saa at holde alle Danmarks Krones Indbyggere, som alle Konger pleje at gjøre.

I det offentlige Klageskrift, som Rigens Raad udsendte[6]), gjentages denne Anke over, at Kongen har overleveret udenlandske Mænd Rigets bedste Slotte, hvilket siges at stride

---

[1]) G. A. A. V. S. 52: Item ad articulum, utrum rex possit dare bona coronæ alicui ultra vitam suam, non habita recompensa. Responsio, quod omnia, quæ dederit in plena constitutus libertate, cum consilio pociorum regni, clericorum et laicorum perpetualiter sorciantur firmitatem. — [2]) Jurid. Tidskr. 18 Bind S. 281. G. A. A. V. S. 52. Kristian II's Haandfæstning Art. 38. Frederik I's Art. 46; K. Rosenvinge: Gl. danske Domme IV S. 144. — [3]) H. Matzen: Den danske Panterets Historie S. 241. — [4]) Arild Hvitfeldt: Danmarks Riges Krønike I. S. 807. — [5]) Kristoffer II's Haandfæstning Art. 14, Kristian I's Art. 4 m. fl. — [6]) Arild Hvitfeldt: Danmarks Riges Krønike I. S. 820.

mod Rigens Ret og Frihed[1]), og Kong Erik forsvarer sig herimod kun med den Paastand, at Hertug Bugislaus ikke var en fremmed. Endvidere klages der over, at han imod Rigens Raads og Rigens gode Mænds Villie og imod al Rigens Ret og Frihed til samme Hertug Bugislaus's Haand har antvordet Slotslovene over hele Danmark og ikke har villet forvandle dem til Rigens Haand igjen, som de af Rette burde være. Tillige bebrejdes det ham, at han har ladet Rigets Skat og Klenodier bortføre udaf Rigens Træsell i Kallundborg, hvilket derfor blev udtrykkelig forbudt i Kong Hans's Haandfæstning Artt. 25 og 26; jfr Kristian I's Haandfæstning Art. 7; og Erik af Pommern forsvarer sig herimod kun med den Paastand, at de udtagne Klenodier vare hans egen Arv efter hans Hustru, ikke Rigets. At han ikke kunde forsvare sin Handlemaade under en modsat Forudsætning fremgaar af Vidnesbyrdene i den omtalte Proces, der udtrykkelig fremhæve, at Kongen ikke maatte mindske, men efter Evne skulde øge Rigets Ejendele. Yderligere klages over, at han ikke har holdt aarligt Danehof, saaledes som Ret var her i Riget og gammel Sædvane[2]), og Ankens Formulering viser tillige, at ogsaa Danehoffets Myndighed som øverste Domstol anerkjendtes, selv om den ikke hjemledes ved Haandfæstningerne, saa at Udeladelsen af den herhenhørende Bestemmelse i Kong Olafs Haandfæstning forsaavidt er uden positiv Betydning. Endnu ankes over, at menige Ridderskab og Rigens Indbyggere ere blevne forarmede i Krigene mod Hansestæderne, og de, som Skade fik udi Orlog, modtoge ingen Vedergjæld af Kongen, som dem med Rette tilkom[3]), eftersom Rigens Ret, Privilegier og Haandfæstning vel udvise.

---

[1]) Jfr Kristoffer II's Haandfæstning Art. 14, Kristian I's Art. 4, Kong Hans's Art. 3, Kristian II's Artt. 26 og 27, Frederik I's Artt. 32 og 57, Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Art. 5. — [2]) Jfr Kristoffer II's Haandfæstning Art. 28, Valdemar III's Art. 23. — [3]) Kristoffer II's Haandfæstning Art. 2, Valdemar III's Art. 10, Olafs Art. 11.

Det følger dog af sig selv, at et Klageskrift som det anførte maa læses med en vis Kritik, da det kun giver en Fremstilling af, hvad Kongen efter Rigens Raads Opfattelse burde have gjort, uden at det dermed er givet, at han ogsaa var retlig forpligtet til at gjøre det. Dertil kommer, at en vis Fremgangsmaade kan være den tilvante og regelmæssige, og at Rigens Raad derfor kunde anke over en stedfunden Afvigelse fra den, uden at dog derfor en slig Afvigelse i og for sig kunde kaldes et Retsbrud. Den større eller mindre Tvivl, som saaledes efter Omstændighederne kunde efterlades om en uskreven Rets Tilværelse, fjernedes ved Sætningens Optagelse i Haandfæstningen.

Naar saaledes Rigens Raad bebrejdede den uheldige Kong Erik, at han i mange Aar havde overgivet sin kongelige Stat, Styrelse og Levned, skjøndt Raadet tidt og ofte ydmygeligen havde bedet ham at holde sin kongelige Stat og styre sit Rige efter hans Raads Raad „som hannem af Rette burde“, da udtrykker denne sidste Tilføjning paa den Tid kun Rigens Raads Opfattelse. Gjældende Ret blev den først ved at optages i Kristian I's Haandfæstning Art. 9, som udtrykkelig forpligtede Kongen til at holde og regjere sin Gaard og Stat efter Rigens Raads Raad.

Men foruden saaledes at fjerne Tvivl om, hvad der var gjældende Ret, og fæstne denne ved at forvandle den fra uskreven til skreven, opstillede endelig ogsaa Haandfæstningerne nye Retsregler, saa at de forsaavidt vare selvstændige Retskilder. Som Exempel herpaa kan nævnes Forskriften om Indskrænkningen af Sandemændenes Myndighed[1]). Saadanne Bestemmelser havde Retskraft, men hvorlænge havde de den? Er deres Lovgyldighed kun bygget paa Kongens Tilsagn at ville overholde dem og Rigsforsamlingens eller Rigens Raads Samtykke i dette,

[1]) Jfr Kristian II's Haandfæstning Art. 36, Frederik I's Art. 41, Kristian III's Art. 44, Frederik II's, Kristian IV's, Frederik III's Art. 42. —

saa at de bortfalde med Kongens Afgang? eller vedvare de i Overensstemmelse med de for Love gjældende Regler? Der er i og for sig intet til Hinder for at have varige Forfatningsforskrifter ogsaa i Valgriger, saaledes som de nordiske Foreningsbreve[1]) udvise. Kofod Ancher[2]) gik ogsaa ud fra den urigtige Forudsætning, at den saakaldte gamle Kongelov indeholdt et Slags Udkast til en staaende Haandfæstning, som hver Konge skulde sværge paa. Det kan heller ikke negtes, at f. Ex. Affattelsen af Valdemar III's Haandfæstning i visse Punkter tyder paa, at den vilde opstille varige Regler. Et Blik paa Haandfæstningernes vexlende Indhold viser imidlertid, at man først paa Kristian III's Tid naaede til at fæstne det væsentlige Grundlag for samme. Forinden affødte Valgriget gjentagne Gang den Virkning, at der ved Kongeskifte stiftedes en ikke blot i Form, men ogsaa i Indhold ny Ret, og der foreligger ingen Kjendsgjerning, som modsiger den heraf flydende Følge i Henseende til Varigheden af den stiftede Rets Gyldighed, forsaavidt den skulde støttes paa Haandfæstningen som skreven Ret. Betegnelsen af Kristoffer II's Haandfæstning som jus danicum[3]) kan ikke godtgjøre det modsatte. Haandfæstningen havde intet Navn, men noget maatte den dog kaldes, og saa valgte Forfatteren netop det neutrale Udtryk: jus ikke lex. Naar Rigens Raad under Erik af Pommern, som foran S. 84 paavist, paa et enkelt Punkt paaberaaber sig „Haandfæstningen“, kunde dette ogsaa synes at forudsætte en Gyldighed af den udover Udstederens Regeringstid. Men med særligt Hensyn til, at Rigens Raads Skrift, som bemærket, er et ensidigt Partiskrift, bevise disse Ytringer ikke Haandfæstningens vedvarende Gyldighed. Den enestaaende Paaberaabelse af den forklares naturlig ved, at den paagjældende Anke ansaas for særlig vægtig, og paa den anden Side vel var mindre let begrundelig. Derfor tog Raadet ikke i Betænkning her at paaberaabe sig en Hjem-

[1]) Jfr G. A. A. II. S. 28—40. — [2]) Lovhistorie. II. S. 125. — [3]) Ovfr S. 78. N. 5.

mel, hvis Mangel paa Betydning det selv havde erkjendt ved ikke at medtage den paa de mange andre Steder, hvor den med samme Føje kunde være paaberaabt. Klagen over Slottenes Forlening til fremmede kunde saaledes ligefrem være støttet paa Kristoffer II's Haandfæstning Art. 14, men i dette Forsvar for de indfødtes Rettigheder mente Rigens Raad at have tilstrækkelig Støtte i den almindelige Retsbevidsthed og paaberaabte sig derfor Rigens Ret og Frihed uden at bryde sig om Haandfæstningen. Det er ogsaa givet, at en Haandfæstning som Kristoffer II's, der er udstedt, inden Udstederen endnu var bleven valgt til Konge, vanskelig kunde have Gyldighed som almindelig Lov, medens den vel kunde forpligte Udstederen personlig for den Mulighed, at han blev valgt til Konge; og det samme gjælder om Kong Kristian I's Haandfæstning, der er udstedt under tilsvarende Forhold. Ved de af Kongerne efter deres Valg udstedte Haandfæstninger forelaa vel ikke den samme Hindring for deres Gyldighed som Love. De kunde derfor, forsaavidt Indholdet tillod det, have Lovskraft, men dog savnes der vistnok enhver Hjemmel til den Antagelse, at man har opfattet dem fra et andet Synspunkt end de forannævnte. Vel følger det ikke med Nødvendighed af deres Affattelse i Løfte Form, at de kun forpligte den enkelte Konge personlig; thi Brevet 19 Marts 1282 er til Trods for denne Affattelsesmaade betegnet som Lov; men paa den anden Side tillader dog denne Form at begrændse deres Gyldighed til Udstederens Regjeringstid, og denne Begrænsning forudsættes ogsaa i Kristian III's Reces 30 Oktober 1536, ligesom den er almindelig anerkjendt ved deres fornyede Udstedelse, efter Omstændighederne endog i enslydende Affattelse, ved en ny Konges Regjerings Tiltrædelse. De Forhold, hvorunder Udstedelsen foregik, tale ogsaa derfor; thi Vælgerne havde kun Interesse i at lade Overenskomsten gjælde indtil næste Valg. Saa kunde de forhandle paany med Eftermanden. Ja i nogle Haandfæstninger forbeholdt de sig endog at enes om Æn-

dringer i dem med selve Udstederen [1]). Deraf forklares ogsaa Haandfæstningernes Sammenstilling med Privilegier, der skulde fornyes ved hvert Tronskifte [2]).

Fra den her forsvarede Sætning gaar ogsaa Adelen ud ved Forhandlingerne om Frederik III's Haandfæstning [3]). Men naar den tillige mente, at alle de foregaaende Kongers Haandfæstninger vare stadfæstede ved Kongens Bekræftelse af sine Forgjængeres Breve, da var dette utvivlsomt en Misforstaaelse, saa vist som Kongen ikke længere kunde være bunden ved gamle Breve, som efter Overenskomst med Rigens Raad vare blevne afløste af nye.

Hvad der saaledes gjaldt om Haandfæstningerne i deres Helhed, fandt ogsaa Anvendelse paa alle de deri indeholdte enkelte Bestemmelser, selv om de vare almindelige Retsforskrifter. Dette godtgjøres ved Gjentagelsen i hver ny Haandfæstning f. Ex. af den foran omtalte Regel om Indskrænkningen i Sandemændenes Myndighed. Selv om man til Grund for dens Gjentagelse i Frederik I's Haandfæstning Art. 41 vilde paaberaabe sig, at Reglen der er bleven ændret og ligeledes henvise til, at der i Kristian III's Haandfæstning er givet den en lille Tilføjelse, saa er det i alle Tilfælde vist, at den i den der vedtagne Affattelse gaar uforandret igjen i Frederik II's, Kristian' IV's og Frederik III's Haandfæstning Art. 42. Paa lignende Maade stiller Forholdet sig med Forskriften angaaende Landensævn efter Kristian III's Haandfæstning Art. 27; jfr Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Art. 26. Andre Bestemmelser f. Ex. om adelige Sæde- og Avlsgaardes Tiendefrihed ere lige fra Kristian III's Haandfæstning Art. 37 gaaede uforandrede over i de følgende Haandfæstningers Artikel 34.

Naar dernæst nogle af Haandfæstningernes Bestemmelser

---

[1]) Jfr Kristoffer II's Haandfæstning Art. 37; Valdemar III's Art. 46; Frederik I's Art. 76. — [2]) Ovfr S. 1—2. Valdemar III's Haandfæstning Art. 31: Item privilegia clericorum, militum, armigerorum, monasteriorum, ciuitatum, villarum forensium et eorum statuta, quæ byærk dicuntur, et aliorum quorumcumque contra et absque precio, sallario scriptoris antiquitus consueto duntaxat excepto, renouentur. — [3]) Ovfr S. 69.

ere gaaede over i Recesserne, bortse vi ligeledes fra saadanne, der ere overgaaede med Tilføjninger f. Ex. Bestemmelsen om Sandemændene[1]), og om Adelens Hals- og Haandsret; men hvor en Regel er gaaet aldeles uforandret over, kan Meningen dermed kun være, at den derved forvandles til en uafhængig af den enkelte Konges personlige Forpligtelse bestaaende almindelig Lovregel. Exempler herpaa frembyde Haandfæstningernes Bestemmelser om Bevarelsen af Jordegods Frihed[2]), om Adelens frie Fiskeret udenfor dens Grund[3]), samt den almindelige Forskrift angaaende Voldsbøders Udredelse[4]), der har bevaret sin Plads i alle Haandfæstninger, selv efter at den er optaget i Reces 1558 Art. 25. Paa den anden Side er Bestemmelsen om adelige Sæde- og Avlsgaardes Tiendefrihed ikke overgaaet i den almindelige Lovgivning, som kun forudsætter den[5]), hvilket vel turde have sin Grund i, at man ikke har villet anerkjende denne Frihed som stemmende med den almindelige Retsopfattelse.

Resultatet af det anførte er, at Haandfæstningerne i deres Helhed kun havde Gyldighed for Udstederens Regjeringstid, forudsat, at Forpligtelsen derpaa ikke gyldig ophævedes forinden, saaledes som Tilfældet var ved Kassationen af Frederik III's Haandfæstning[6]), og med Udstederens Afgang bortfaldt derfor det givne formelle Grundlag for de deri indeholdte Retsregler, hvis vedvarende Gyldighed betingedes af, at de havde et af Haandfæstningen uafhængigt Tilværelsesgrundlag, hvilket selvfølgelig ogsaa kunde

---

[1]) Reces 1547 Art. 14, 1551 Art. 16, 1558 Art. 27. — [2]) Reces 1558 Art. 37 m. fl. jfr Kristian II's Haandfæstning Art. 29, Frederik Is Art. 34, Kristian III's Art. 42, Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Art. 40. — [3]) Reces 1536, 1547 Artt. 18, 20. 1558 Artt. 2, 31 jfr. Kristian II's Haandfæstning Art. 66, Frederik I's Artt. 62, 69, Kristian III's Art. 11, Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Art. 10. — [4]) Reces 1558 Art. 25; jfr Kristian II's Haandfæstning Artt. 55 og 56, Frederik I's Art. 60, Kristian III's Art. 33, Frederik II's Kristian IV's og Frederik III's Art. 31. — [5]) Reces 1558 Art. 51. St. R. I. 4—45. — [6]) G. A. A. II. S. 122.

være tilstede derved, at en Sætnings Optagelse i Haandfæstningerne havde indprentet dens Indhold saaledes i den almindelige Retsbevidsthed, at denne fastholdt den som gjældende Ret, selv om dens formelle Grundlag bortfaldt derved, at der ved Tronskifte ikke udstedtes nogen ny Haandfæstning.

Forsaavidt nu Haandfæstningernes Indhold efter det anførte faldt ind under almindelige Lovbestemmelser, haandhævedes det ogsaa paa samme Maade som disse, og der er derfor ingen Anledning til paa dette Sted at dvæle videre derved. Men derimod rejser sig her det særlige Spørgsmaal, hvorledes Haandfæstningerne haandhævedes i deres Egenskab af kongelige Tilsagn.

Paa Forhaand kan man spørge, om ikke Haandfæstningerne som beseglede Udtryk for en Overenskomst mellem Kongen og hans Vælgere eller disses Repræsentanter maatte være de for Overenskomster gjældende Regler underkastede. Deraf fulgte, at en væsentlig Misligholdelse af det givne Tilsagn fra Kongens Side maatte medføre en Ret for Undersaatterne til at træde tilbage fra Overenskomsten. Fra denne Opfattelse gaar ogsaa den gamle Kongelov ud[1]), idet den i Begyndelsen udtaler, at naar Konge skal kaares i Danmark med alle Danskes Raad, da skal han sværge paa Kors og Bog at holde de efterfølgende Artikler og al anden gamle Kong Valdemars Lov m. v. I Slutningen tilføjes saa, at den, som Konge skal være, om han den Lov, som den anden Kong Valdemar gav og disse Artikler, som her foran staa, dem, som i Riget bo, ei holder, da skal han ej for Konge holdes, og alle, som have svoret ham Mandskab eller lovet ham Troskab, de skulle være aldeles fri og løste fra den Ed og det Løfte, som de have givet ham, og ej mere lyde eller agte ham som Konge. Men herved var dog for Haandfæstningernes Vedkommende en Mislighed, som ikke kom frem ved private Overens-

[1]) Kofod Ancher: Lovhistorie II. S. 546; jfr S. 125.

komster. For disse var der nemlig anordnet Domstole som kunde sige Ret imellem Parter, der strede om Overenskomsters Forstaaelse og Medfør; men ingen saadanne fandtes til at paadømme Tvistigheder mellem Kongen og hans Vælgere. Her maatte derfor Kongen handle efter sit Skjøn over den ham ved Haandfæstningen indrømmede Handlefriheds Grændser, medens Vælgerne paa den anden Side maatte lægge deres Opfattelse af hans Forhold til Grund ved Afgjørelsen af, om det var lovligt eller ulovligt; og faldt eventuelt de to Opfattelser ikke sammen, og det ikke lykkedes gjennem mindelig Forhandling at komme til Enighed, var der ingen anden Udvej, end at hver hævdede sin Retsopfattelse ved egen Magt, hvilket med andre Ord vil sige, at Retsbruddet tilvejebragte en formel retløs Tilstand, hvorunder Magten maatte gjøre Udslaget. Denne Følgesætning findes dog ikke udtrykkelig udtalt i de ældre Haandfæstninger, som kun forudsætte, at Brud paa Haandfæstningen giver Anledning til Besværinger, idet de nøjes med at bestemme, at Kongen ikke maatte vredes og forfølge nogen, fordi han talte for Landets og Rigets Ret.[1]) Dertil føjer Valdemar III's Haandfæstning Art. 24[2]) en Bestemmelse angaaende en Overtrædelse af en enkelt Forskrift, som minder om de moderne Forfatningers Sondring mellem den ansvarsfri Konge og de ansvarlige Ministre, idet den gaar ud paa, at enhver, som lyder Kongens Befaling til at fængsle nogen lovuforvunden, som ikke er greben paa fersk Gjerning, for hvilken han bør miste Liv eller Lemmer, skal være fredløs. Derimod udtales Retsfølgen udtrykkeligt i Kong Hans's Haandfæstning Art. 10 og Kristian II's Haandfæstning Art.

---

[1]) Kristoffer II's Haandfæstning Art. 30, Valdemar III's Art. 34. — [2]) Item nullus capi debeat nec ad mortem damnari vel bonis privari, nisi prius juste et secure vocatus, publice incausatus et legitime conuictus fuerit, prout exigunt leges terre; si uero rex propter suam potenciam et extollenciam huiusmodi mandatum transgrediens aliquem non conuictum fecerit captiuari, illi, qui tali eius mandato obedierint et aliquem non conuictum captiuauerint, eo facto pace sua sint priuati, nisi quis manifesto facinore, propter quod vita vel membris juste carere debeat, fuerit deprehensus.

68[1]), endog i den strænge Form, at det er gjort til Pligt for hver Rigens Indbygger at værge Retten, naar Kongen begaar Brud paa Haandfæstningen uden at ville lade sig sige. Denne Sætning paaberaabe Udstederne af Frederik I's Haandfæstning sig udtrykkelig til Retfærdiggjørelse af deres Færd[2]), og den er ogsaa gjentagen i Frederik I's Haandfæstning i en endnu skarpere udformet Affattelse.[3]) Men efter Frederik I's Afgang kom Grevens Fejde. Den har rimeligvis gjort Prælater og Ridderskab ængstelige for en fortsat udtrykkelig Anerkjendelse af Oprørsretten i Haandfæstningerne, og Spørgsmaalet blev derfor, om der ikke kunde anordnes en formel retlig Løsning af eventuelle Stridigheder ved Lov og Dom. Forsaavidt Talen var om Krænkelse af Enkeltmands Ret, havde allerede den midlertidige Bestemmelse i Haandfæstningen 29 Juli 1282 Art. 16 anvist Vejen, idet Kongen deri havde forpligtet sig til i Formuesøgsmaal at svare for Hoffet.[4]) I de følgende Haandfæstninger finde vi ingen tilsvarende Bestemmelse, men Søgsmaalsretten forudsættes dog i Haandfæstningen 1360 Art. 20 ved Bestemmelsen om, at Kongen ikke maa fortørnes paa nogen, fordi han gjør den gjældende, og denne Bestemmelse gik over i Olafs Haandfæstning Art. 32.[5]) I Kong Hans's Haandfæstning Art. 10; jfr Kristian II's Art. 20, Frederik I's Art. 25, Kristian III's Art. 32, Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Art. 30; indføjedes dernæst en Bestemmelse om, at efterdi Danmarks

---

[1]) oc giøre wii emodt forne wor recessz oc wele ingelunde lade oss vnderwise ther vti aff riighens radh, thet gud forbywde, tha skulle allg riighens indbyggere wedt theris ere troligen till hielpe thet at affwærge oc inthet ther met forbryde emodt then eedh oc mandskab, som the oss giøre skulle. — [2]) G. A. A. II. S. 66. — [3]) Frederik I's Haandfæstning Art. 76: (Begyndelsen ovfr S. 77) oc giøre vij ther nogitt emod oc ey ville lade oss vnderwisze aff vortt elske raad, thett Gud forbiwde, tha skall alle righens inndbyggere ey ydermere være oss hyldskaffb, eed eller tro tienniste plictige, meden the skall være forplictige ved theris eed thett att affwerge oc ther mett indthet forbryde moed then eed, hyldskab, mandskaffb oc tro tienniste, som the oss nw sworett haffwer. — [4]) Ovfr S. 38. — [5]) Item si quis iniuriam a rege, suis aduocatis vel officialibus passus fuerit, quod absit, et si hoc juste conquestus et prosecutus fuerit, a predicto rege vel suis propter hoc nullam vindictam vel odium patiatur.

Rigis Raad, Adel og Indbyggere skulle være pligtige at stande hver Mand til Rette for Kongen og Danmarks Riges Raad, saa vilde Kongen i lige Maade være pligtig at stande hver Mand til Rette for Danmarks Rigens Raad, og det udi ingen Ugunst annamme til nogen og fuldgjøre deres Dom. Til Fremme af denne Klagerets Udøvelse tjente den først i Reces 30 Oktober 1536 optagne og derfra i Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Haandfæstning Art. 45 overførte Bestemmelse, som uden Tvivl nærmest var beregnet paa at erstatte Anerkjendelsen af Oprørsretten. Den bestemte særlig, at Kongen skulde have en Hofmester, en Kansler og en Rigens Marsk; og om Kongen vilde besvære nogen, være sig ædel eller uædel, dermed nogen kunde formene, at Kongen gjorde ham Uret, da skulde det være enhver frit og aabent for at give det de nævnte tre Rigsembedsmænd tilkjende og lade Kongen formane, at han vilde forlade saadant hans foretegt, og dersom Kongen ikke da vilde lade sig undervise, hvilket de kongelige Udstedere hver for sig vel vilde gjøre, da skulde Kongen strax udlægge og opnævne den, som klagede, en benævnt Rettes Dag og da pleje Anklageren Ret for Rigens Raad og nogle af Adelen, som Kongen og dertil skulde lade kalde og forskrive og for dem stande hver Mand til Rette og kende og give, hvad den beskrevne Lands Lov udviste og gav. Men ogsaa denne Bestemmelse frembød dog kun en Retshjælp i Tilfælde, hvor Kongen havde krænket Enkeltmands Ret paa en saadan Maade, at han kunde optræde som Klager mod Kongen. Først Frederik III's Haandfæstning Art. 55 gjennemførte Tanken om Muligheden af en almindelig formel Haandhævelse af den gjældende Ret imod Brud derpaa fra Kongens Side, men rigtignok kun ved Hjælp af Kongemagtens fuldstændige Underordnelse under Rigens Raad, som derved i Virkeligheden blev gjort til Overkongemagt. Hvis nemlig noget forefaldt imod Haandfæstningen, Lov eller Ret, og Kongen ikke vilde lade sig raade og sige af Rigens tilstede-

værende Raader, hvilket han dog med Guds Hjælp ikke formodedes at ville gjøre, da skulde Kongen forskrive samtlige Rigens Raader og fornemme deres Betænkning. Efterkom han ikke en dertil sigtende Anmodning, kunde og skulde de nærværende Rigens Raader selv forskrive deres Embedsfæller til et belejligt Sted for at bevæge Kongen til det, som de eragtede billigt og ret at være. Lod Kongen sig endda ikke underrette og raade, hvilket ikke var at formode, skulde det staa Rigens Raad frit for efter Lands Lov og Ret at statuere og forordne det, som ret og billigt var, „huor med wi osz skulle lade nøye.“ [1])

§ 9.

Oversigt over Haandfæstningernes Indhold.

Fællesskab i Æmne har uundgaaelig maattet medføre en vis Overensstemmelse mellem Indholdet af Haandfæstningerne og Nutidens repræsentative Forfatninger. Ogsaa i hine møde vi saaledes Forskrifter angaaende statsborgerlige Rettigheder, saasom den personlige Friheds Beskyttelse [2]), indfødte Undersaatters Fortrinsret for Udlændinge [3]) o. s. v. Men paa den anden Side fremtræder Forskjellen mellem begge ogsaa i Indholdet især deleshed derved, at Haandfæstningerne efter deres hele Anlæg og Virkemaade mere maatte nøjes med at forudsætte de almindelige Grundregler for Statsstyrelsen, som de kun gjøre til Gjenstand for en mere forbigaaende Omtale i særlige Øjemed. Vi skulle nærmere godtgjøre denne Paastands Rigtighed ved forskjellige Exempler.

Grundlaget for hele Regjeringsformen var Kongedømmet, som var et Valgkongedømme, indskrænket ved stændiske Myndigheders Deltagelse i Statsstyrelsen.

Ligesom Danmarks Riges nuværende Grundlov begynder med at udtale, at Regjeringsformen er indskrænket mo-

---

[1]) Ovfr S. 9 N. 3. — [2]) Ndfr S. 126. — [3]) Ndfr S. 131; 144; 169—170.

narkisk, og at Kongemagten er arvelig, burde Datidens Grundlov have fremhævet, at Regjeringsformen var indskrænket monarkisk, og at Tronen beklædtes ifølge Valg, hvortil saa nærmere Regler om Kongevalgets Iværksættelse kunde have sluttet sig. Kalmar Foreningen begyndte derfor ogsaa med Bestemmelser om dette Kardinalpunkt.[1]) Men Kristoffer II's Haandfæstning indeholder ikke et Ord desangaaende, og i Valdemar III's Art. 26 berøres det kun aldeles forudsætningsvis ved Bestemmelse om, at der i Kongens levende Live ikke maa foretages Valg af Tronfølger eller endog blot gives Forsikring eller Løfte derom[2]), en Bestemmelse, som igjen er forsvunden i Olafs Haandfæstning. Det vil saaledes sees, at hele dette Grundlag for Statsordningen kun berøres i en enkelt af de ældre tre Haandfæstninger, ikke for dets egen Skyld, men kun for at der til den retlige Ordning, hvis Tilværelse forudsættes, kan knyttes en Bestemmelse, der styrker Vælgernes Stilling overfor Kongsæmnet, eller med andre Ord, styrker Stormændene og svækker Kongemagten. Det er saaledes kun en ensidig Stræben efter at benytte Valgretten i et bestemt Formaals Tjeneste, som har bevirket, at overhovedet Adkomsten til Tronen er bleven omtalt i den ældre Række Haandfæstninger.

Derimod har unægtelig Rigens Raad faaet et klarere Syn paa Betydningen af Konge-Valgretten[3]), som i Datiden vejede op imod alle konstitutionelle Rettigheder under Arvekongedømmet, hvilket finder sit Udtryk deri, at den stilles i Spidsen for alle Rigsraads Haandfæstninger, idet Kristian I's Haandfæstning begynder med at udtale, at Danmarks Rige skal beholde og have sit frie Kaar efter Kongens Død, efterdi at det er et frit Kaarrige; men mærkelig nok svækkes dog denne Paastand ved Kongens efterfølgende Indrømmelse, at hans Arvinger, dersom han maatte dø uden at efterlade sig

---

[1]) G. A. A. II. S. 28. — [2]) Item viuente et manente uno rege, rex secundus numqvam in Dacia eligatur, nec de futuro rege caucio vel promissio fiat aliqualis. — [3]) G. A. A. II. S. 42—43.

ægte Børn, ikke skulle kunne kræve nogen Arv, være sig rørlig eller urørlig, af Riget. De ægte Børns Adgang til at kræve Arv af Riget drister altsaa Haandfæstningen sig ikke paa Forhaand til udtrykkelig at benægte. Kristian II's Haandfæstning Art. 26 og Frederik I's Art. 31 tilføje derimod til Udtalelsen af Sætningen den ovenfor fremhævede Forpligtelse for Kongen, at han end ikke maa begjære, at Rigens Raad og Indbyggere skulle vælge hans Søn eller nogen anden til Konge efter hans Død, dog med det lidet logiske Forbehold „uden vi kunde have det i deres Minde". Da man imidlertid efter Frederik I's Død havde erfaret Ulemperne ved ikke at have nogen Tronfølger valgt ved Formandens Død, gik Rigens Raad ikke blot i Reces 30 Oktober 1536 ind paa at vælge Kongens Søn Frederik til Kongens Efterfølger, men forpligtede sig ogsaa til, hvis han døde, at vælge en anden Søn og i alle Tilfælde at enes med Kongen i hans levende Live om Valget af en Efterfølger. I Overensstemmelse hermed er ogsaa i Kristian III's Haandfæstning Art. 49 Reglen om Slotslovenes Holdelse efter Kongens Død affattet, og Sætningen om Danmarks Riges Egenskab som frit Kaarrige begrændset ved den Tilføjelse: „dog thesse for[ne] article, lydendes om wor søenn, och thend forligellsze vdj alle maade wforkrenckeligenn." De følgende Haandfæstningers Art. 47 udtale derimod uden alt Forbehold, at Danmarks Rige skal være og blive et frit Kaarrige, som det af Alders Tid været haver, og ethvert Valg af Tronfølger skete kun med Forbehold af Rigets Egenskab som Valgrige, der var det faste, stærke Værn for Adelstandens Overmagt. Som Følge af den Maade, paa hvilken Sætningen saaledes var bleven opstillet og benyttet, blev den imidlertid ogsaa det første Maal for Bestræbelserne efter en Forfatningsforandring.

Først i Reces 30 Oktober 1536 finde vi dernæst den ovenfor S. 93 omtalte Bestemmelse om, at Kongen skal have visse Rigsembedsmænd, som optoges i Frederik II's og føl-

gende Haandfæstninger Art. 45; men Rigens Raads Ordning i Henseende til Medlemmernes Udnævnelse og Antal samt Raadets regelmæssige Sammentræden omtales ikke i Haandfæstningerne før i Frederik III's Art. 45 og 52.

I Henseende til Danehofferne indeholdt de ældre Haandfæstninger kun den ene, fattige Forskrift om deres regelmæssige Sammenkaldelse ved Skt Hans Dag i Nyborg, hvortil føjedes nogle Bestemmelser om deres Domsmyndighed; men derimod findes ikke omtalt nogen almindelig politisk Beføjelse for dem, og her støde vi paa den mærkeligste Mangel i Haandfæstningernes Indhold, som dog vil vække mindre Forundring, naar man lægger Mærke til, at heller ikke Reces 30 Oktober 1536 indeholder almindelige Forskrifter om de vigtigste repræsentative Rettigheder, nemlig Lovgivnings- og Bevillingsmyndigheden. Hvad der saaledes savnes i Recessen, kan man ikke vente at finde i Haandfæstningerne. Ganske vist var Kongebrevet 29 Juli 1282 slaaet ind paa en løfterig Vej, og vare Valghaandfæstningerne gaaede videre frem ad den, vilde de have kunnet udvikle sig til virkelige konstitutionelle Forfatninger. Men det skete ikke. Lovgivningsmyndigheden, hvis Vigtighed jyske Lov har erkjendt, idet den giver saa udførlige og gode Forskrifter for den, findes kun aldeles lejlighedsvis berørt i ganske enkelte Haandfæstninger. Saaledes forbyder Kristoffer II's Haandfæstning Art. 37 og Valdemars Art. 46, at der maa findes paa nye Love før paa næste Danehof med hele Rigets Samtykke.[1]) Det Synspunkt, hvorunder nye Love her sees, er, at man helst maa være fri for dem, da de kun ere Opfindelser, med hvilke Kongen plager Folket[2]). Derfor skal han i alt Fald lade være med slige Opfindelser indtil næste Danehof. Længere strække Haandfæstningens positive Ordning af Lovgivningsarbejdet sig i hvert Fald

Item non ineniantur novæ leges, nisi de consensu totius regni in parlamento generali in proximo (proxime) celebrando. — [2]) Jfr ovfr S. 24.

ikke, og den logiske Forudsætning for dens Forbud kan derhos meget godt være den, at Kongen uden sligt Forbehold frit vilde have kunnet give Love i Mellemtiden. Man kan derfor ingenlunde paa dette rent midlertidige Paalæg bygge en almindelig Regel om Nødvendigheden af Danehoffets Samtykke til Loves Givelse.

Det stemmer dernæst med Forfatterens konservative Tænkemaade og Frygt for nye Love, at Kong Valdemars Lov er Lovgivningens uforanderlige Grundlag, og at Lovgivningsmagtens Fremtids Opgave derfor ifølge Kristoffer II's Haandfæstning Art. 27 er indskrænket til at bøde paa mulige Mangler ved den. Valdemar III's Haandfæstning Art. 22 indeholder en ganske tilsvarende Bestemmelse, som derimod er udeladt i Olafs, saa at Lovgivningsmyndigheden aldeles ikke findes omtalt i denne. Men det vilde være en Misforstaaelse, om man vilde tillægge denne Udtalelse den virkelige Betydning, at Kongen derefter kunde give Love paa egen Haand. Tvertimod bestod Reglen om Lovgivningsmagtens Indehavelse og Udøvelse uafhængig af, om Haandfæstningen indeholdt en enkelt Øjebliks Bestemmelse desangaaende eller ikke.

Gaa vi dernæst til Rigsraads Haandfæstningerne, finde vi en enkelt Lejligheds Forskrift om Lovgivningsmyndigheden i Frederik I's Haandfæstning Art. 73, fremkaldt ved Kristian II's Adelen forhadte Love, hvilken Forskrift er saalydende: „Item skwlle vij aldrij polegge, giøre eller giffue nogher ny log, skick eller ordenans vden met vort elske Danmarckis rigis raadz rad, oc landett vill ther vedtage, oc ald then ny log, som konning Christiernn giorde, skall være aldelis død oc mactheløss oc inghen mannd tiill skade komme epter thenne dag.“ Det er Slutningsbestemmelsen, paa hvilken Vægten er lagt, og med Hensyn til hvilken Indledningen er affattet, saa at Forfatterne ikke have nøjedes med at kræve Rigens Raads Samtykke til Loven, men endog ere gaaede tilbage til Jyske Lovs smukke Indledningsord

om Nødvendigheden af Landets Vedtagelse af den. Dette maatte de nemlig gjøre, fordi den gejstlige Lov vel ifølge dens Art. 141 er udstedt af Kongen som en Slags foreløbig Lov „indtil saalænge at Os elskelige meenige Danmarckis Riigis Raad tilsammen kommer och herom anderledis grandsche och forfare, om nogen Punct eller Artickell iche tilbørlig sat eller schichet er, huilchet Vii tha effter theris Radt och guode Undervysning ville forvende y bedre Maade." Men den anden saakaldte verdslige Lov er ifølge Indledningen udstedt med Rigens Raads Samtykke, og vilde Vælgerne ramme ogsaa denne Lov, maatte de derfor opstille et statsretligt aldeles uholdbart Krav om Nødvendigheden af Landets Samtykke til Lovenes Givelse. Denne Bestemmelse gjentages derfor heller ikke i de følgende Haandfæstninger, end ikke trods det derom rejste Spørgsmaal i Frederik III's[1]), og Lovgivningsmyndighedens almindelige Udøvelse var derfor aldeles ikke ordnet ved Haandfæstningerne, men uafhængig deraf ved den paa den bestaaende Regjeringsforms Medfør grundede statsretlige Brug. Kun paa et enkelt Punkt indeholdt Reces 30 Oktober. 1536 en særlig Forskrift angaaende Lovgivningsmyndighedens Udøvelse, idet alle Klostre, Prælaturer, Digniteter, Kannikedømmer og andre gejstlige Len, som ikke vare forud omtalte, skulde blive ved Magt, indtil Kongen og Rigens Raad med flere tiltagne vise og lærde Mænd havde gjort en anden Skikkelse derom. Denne Forskrift er optaget i Frederik II's og Kristian IV's Haandfæstning Art. 36; men derimod er Henvisningen til den forudsatte Reform ifølge Adelens Anmærkninger til den udeladt i samme Artikel af Frederik III's Haandfæstning.

Til yderligere Belysning af den opstillede Sætning skulle vi fremdrage Haandfæstningernes Bestemmelse om en særlig vigtig Bestanddel af Lovgivningsmyndigheden, nemlig Beskatningsretten.

---

¹) Ovf. S. 70.

Den ældre Række Haandfæstninger betragter Beskatningen fra samme Synspunkt som Lovgivningen. Skatter høre ogsaa til de kongelige Opfindelser, som man helst maatte være fri for, hvorfor Løsenet er: Ingen nye Skatter. Dette lyder allerede i den Abel-Kristofferske Forordning rigtignok paa en underlig indeklemt Maade, idet den ene Affattelse i Art. 23[1]) bestemmer: Item arestaciones non fiant; men den anden midt i Sætningen har indskudt de betydningsfulde Ord: et nova thelonia[2]). Og ligesom Valdemars Lov er al Lovgivnings Grund, saaledes er Beskatningen paa Kong Valdemars Tid al Beskatnings Maal, saa at alle Paalæg, som have fundet Sted siden Valdemars Tid skulle hæves[3]). Valdemar III's Haandfæstning Art. 43[4]), gaar endog et Skridt længere tilbage ved at ophæve Arvekjøbet. Olafs Haandfæstning Art. 20 er derimod naaet til at opgive denne Normal-Tid for Beskatningen, men indskrænker sig iøvrigt ligeledes til at love nye Paalægs Ophævelse[5]). I Overensstemmelse med den opstillede Grundsætning hedder det ogsaa om Kjøbmændene, at de skulle have Lov til at drive deres Handel uden Paalæg af ny Tynge og Told[6]), en Bestemmelse, som endnu gaar igjen i Frederik I's Haandfæstning Art. 36[7]). Saalænge saaledes Tilsagnene i Haand-

[1]) G. A. A. V. S. 11. — [2]) G. A. A. V. S. 14. — [3]) Kristoffer II's Haandfæstning Art. 31: Item vt omnia et singula graumina noviter inposita amodo non petantur, videlicet plogpænigh, gulkorn, thelonea aut alia quæcumque post mortcm regis Woldemari inposita et inuenta. Valdemar III's Haandfæstning Art. 38: Item omnia grauamina et singula noviter imposita, videlicet haffnægyæld, ploghpenning, theolonia, saltagyald, staffngyald aut alia quæcumque post mortem regis Waldemari inuenta, amodo non petantur; jfr ovfr S. 38. — [4]) Item arfköp de cetero non solvatur, nec ab aliquibus per advocatos exigatur. J. Steenstrup: Studier over Kong Valdemars Jordebog S. 136 flg. — [5]) Item noua gravamina, nouiter inducta, videlicet tindæ skaat, ammodo non petantur nec recipiantur per quemcumque. — [6]) Kristoffer II's Haandfæstning Art. 20, Valdemar III's Art. 16 og Olafs Art. 27: Item vt (Valdemar III's: Item quod) burgenses (Valdemar III's: et mercatores; Olafs: mercatores et burgenses in regno Dacie habitantes) libere vtantur suis mercaturis absque aliquibus grauaminibus nouis et theloneis (Valdemar III's absque aliquibus grauaminibus ac nouis theoloniis; Olafs: et theloniis nouis) inponendis. — [7]) Item sculle køpstemend oc køpstedernæ nyde theris friheder oc preuilegher oc ther offwer ey besworis i nogher mode mett ny told, cidtze eller andhenn besuorinnge, dog att then gamble told skall vdtgiffues vthij then mynnt, som geffue oc genghe eræ her vtj rigett.

fæstningerne gaa ud paa Fritagelse for nye Skatter og Ophævelse af bestaaende, er det forklarligt, at de ikke komme ind paa Spørgsmaalet om Skattebevillingsretten. Thords Art. 51[1]) giver en Regel herom for Toldafgifters Vedkommende, der ikke skulle kunne paalægges sine consensu Danorum; men ingen af de ældre Haandfæstninger indeholdt nogen tilsvarende Bestemmelse. Og dog havde de haft al mulig Føje til at tage Spørgsmaalet op, naar henses til den Række Afgifter, der findes at være paalagte, tildels i Tiden efter den ene Haandfæstnings Udstedelse, og hvis Ophævelse tilsiges i den følgende[2]). Spørge vi, af hvem de ere paalagte, give Haandfæstningernes Udtalelser endog Anledning til den Formodning, at Fogderne somme Tider have tilladt sig at gjøre det paa egen Haand[3]), og at de paa sine Steder endog have opkrævet aldeles ublu Toldafgifter[4]). Den Art Udpresninger forbyde Haandfæstningerne som retstridige, contra leges[5]), hvilket Forbud endnu findes gjentaget i Kong Hans's Haandfæstning Art. 22[6]) særlig for Gejstlighedens og Ridderskabets Vedkommende; men derimod indeholdt den

[1]) Item quod nulla noua theolonia sine consensu Danorum imponantur. — [2]) Ovfr S. 100 N. 3, 4, 5. — [3]) Kristoffer II's Haandfæstning Art. 23, jfr Olafs Art. 28: Item bundones non grauentur per aduocatos regis contra leges et jura terræ; Kristoffer II's Art 25: Item per aduocatos regis tallia et grauamina inconsueta eis minime imponantur. Art. 22: Item ut (mercatores) non tallientur sine misericordia, sicut huc vsque noscitur esse factum. Valdemar III's Haandfæstning Art 19: Item bondones et alii regni incolæ non grauentur per aduocatos regis contra jura terre nec tallientur indebite sine misericordia, sicut hucusque noscitur esse factum. — [4]) Valdemar III's Haandfæstning Art. 17: Item omnia et singula noua grauamina seu theolonia contra leges iniuste introducta et precipue theolonium in Aruus et Kalendburg, videlicet tercia pars nauli, reuocentur et penitus anihilentur nec per aduocatos de cetero exigantur; jfr endnu Kristian II's geistlige Lov Cap. 88. — [5]) Jfr Ordene i Valdemar III's Haandfæstning Art. 17: contra leges injuste introducta med Ordene i Kristoffer II's Haandfæstning Art. 31 og Olafs Art. 20: noviter inducta. [6]) Kong Hans's Haandfæstning Art. 22: Item skulle wij ey eller wore embitzmen noget beware oss met noget kyrkenes eller klerkeriis gotz, landbo eller thienere, anten vdi eller vtaff atsette, en togh at wij haffue juspatronatus till then kyrke; oc skulle wij ey tilstede wore fogethe oc embitzmen eller nagre andre aalegger, skat eller beskatning, hestestader, gestning, skydferde eller annen tynge, ehwat thet helst kan wære, pa kyrker, closther, klerkerii, ridderskab, therres hion eller land eller læn vpalegge eller affkreffue i nogher made, wden wij selffue eller wore merkelige raad eller sendebud ferde igennom landene i rigens ærende.

ældre Række Haandfæstninger intetsomhelst Forbud mod kongelige Skatte Paalæg. Det bliver nu et betydningsfuldt Spørgsmaal, hvorledes denne Taushed skal forstaas. Var det en saa selvfølgelig Sag, at enhver Skat maatte bevilges, at det ikke ansaas nødvendigt at berøre det med et eneste Ord i Haandfæstningerne? De historiske Optegnelsers Udtryksmaade taler langtfra altid herfor, men efter Omstændighederne snarere for, at Kongerne ensidig have paabudt dem[1]). Erik Menved, som i sin sidste Regjeringstid paabød Plougskat Aar efter Aar, synes i et Brev af Aar 1303 endog at antyde en ligefrem Sondring mellem bevilgede og ikke bevilgede Skatter[2]).

I Særdeleshed berettes det ogsaa om Kong Kristoffer II, at han paalagde haarde Skatter, uden at der tales om nogen Bevilling[3]). Naar det siges, at Kongerne enedes med Undersaatterne om overordentlige Skatters Oppebørsel[4]), var der derfor i Virkeligheden som oftest vistnok Maade med Enigheden. Det er isærdeleshed betegnende, at Bønderne, naar der fremsendtes kongelige Breve om Skatteydelse, som de ikke vilde udrede, ikke nøjedes med at sige Nej, men gjorde

[1]) S. R. D. I. 378: Hic (Canutus sanctus), cum populum quadem nova lege et inaudita ad tributum, quod nostrates Nefgjald vocant, coegit, etc. II. 632: Ericus primus imposuit denarios aratrales; idcirco a rusticis appellatus est Emun quasi semper memorabilis; I. 245 (Erik Plovpenning): contulit totam Daciam ad denarios redarios sive aratrales; II. 175: (1295) Rex bellaturus cum duce Valdemaro talliavit civitates et monasteria graviter. VI. 521: rex indixit et cepit de omni aratro dimidiam marcam argenti; indixit omnibus clericis et laicis, quod solverent sibi decimas omnium reddituum suorum et quasdam alias tallias indixit super haffn; et bondones et rustici redimerent sibi decimas ecclesiarum omnium; I. S. 307 (1349): rex graves exactiones omnibus ordinibus sine discrimine inposuit, quæ vocantur precariæ. (1350) exactiones adhuc durant. I. 308 (1353): exactio regia, quæ precaria magna vocatur, adhuc viget. — [2]) S. R. D. VII. 228: grave populo Danico tributum imposuit ac decimas omnium bonorum ab ordine equestri et ecclesiastico exigit; I. 300: Rex exactiones graves omnibus tam ecclesiasticis et nobilibus quam plebeijs imposuit; (1325): recepit marcham argenti de aratro. — [3]) Arild Hvitfeldt: Danmarks Riges Krønike I. S. 320: liberi sint et immunes ab omni regio novo thelonio et pedagio imponendo et a dicta captione imposito; et ab omnibus talibus exactionibus et collectis, nisi eas de concilio majorum et meliorum regni nostri, suadente utilitate et necessitate nostri reipublicæ et regni per nos vel successores nostros tieret in forma et casibus a jure, consuetudine vel bonorum ipsorum conditione permissis. — [4]) J. Steenstrup: Studier over Kong Valdemars Jordebog. S. 216.

Oprør. Saaledes skete det i 1249, da Kong Eriks Brev om Plovpenges Udredelse kom til Skaane[1]); og da Erik Menved „forhandlede" med Bønderne i Jylland om en Skat til dermed at betale den i Sverige paadragne Gjæld, gik det paa ganske samme Vis[2]).

Nu spørger man sig selv, hvorfor Bønderne gik til saadanne Yderligheder, naar de kunde nøjes med simpelthen at nægte Samtykke til Skattens Udredelse; og Svaret herpaa lyder, at en slig Vægring vistnok ikke var tilstrækkelig, idet Skatten desuagtet inddreves af Fogderne, saa at Bønderne, naar de med Virkning vilde modsætte sig den, kun kunde gjøre det ved aktiv Modstand. Enighed i Skattens Erlæggelse bestod derfor i saadanne Tilfælde ikke i andet end i Underkastelse under Kongens Bud. Hvorledes Fremgangsmaaden var, finde vi omtalt i Kong Erik Menveds Privilegier for Skaane 10 Februar 1317 Art. 7[3]), hvori det hedder: Naar vi bedis nogen landehielp, da skal alle vdgiffue den hielp til bestemte tid oc der met vere fri for ydermere tiltale. Bliffuer nogen sigtet, han icke haffuer vdgiffuet den hielp, da skal den tage til sig 6 bønder, oc 6 jordegne bønder vdi det herret, som vor collector er, oc hand skal neffne hannem neffnen faare, ved huilcken hand skal vndskyld sig.

Det er altsaa gaaet saaledes til, at Kongen bad om en Hjælp[4]), hvorfor disse Skatter almindelig benævnes precariæ, men denne Bøn ansaas det for Pligt at opfylde. Det var derfor kun denne fra Fortiden overleverede Fremgangsmaade, som Kong Kristian II fulgte, naar han bad om Skat af Kjøbstæderne; men i Slutningen af Brevet tilføjede: Findes der nogen blandt Eder, som dette ej vil samtykke og indgaa, og gjør sig gjenstridig, saa skikker os ham hid; vi ville selv lade ham straffe efter Vedbørlighed[5]). Og dog anker

---

[1]) Arild Hvitfeldt: Danmarks Riges Krønike. I. S. 219. — [2]) Smstds S. 374. — [3]) G. A. A V. S. 45. — [4]) Jfr E. sj. L. VI. 23: bethiæ konungs ræt. — [5]) Allen: De tre nordiske Rigers Historie. 1497—1536. III. S. 117—25.

den Samling ildesindede Mænd, hvis Navne staa i Spidsen for Frederik I's Haandfæstning, trods det nedenfor omtalte Tilsagn i Kristian II's Haandfæstning ikke over denne Beskatnings Form, men kun over Skattepaalæggenes Størrelse [1]). Paa den Maade forklares det, at vi i Haandfæstningerne ikke finde Bestemmelse om Paalæg af Skatter, men kun om Indskrænkninger i og Ophævelse af saadanne, som alt vare paalagte.

Vilde nu Haandfæstningerne have hidført en Ændring i den bestaaende Tilstand og krævet Danehoffets eller Landstingenes Samtykke til Skattepaalæg, maatte de udtrykkelig have sagt det; thi ellers vilde de fuldstændig have lukket Øjnene i for Virkeligheden, og dette kunne de saa meget mindre antages at have gjort, som deres Forfattere paa andre Punkter have vist et klart Syn for den og indrettet deres Bestemmelser derefter.

Et yndet Middel for Kong Erik Glipping og hans Efterfølgere til i trange Tider at skaffe sig de fornødne Naturalier synes at have været Tilegnelse af Kirketiender nærmest i Form af Kjøb, ved hvilke Kongen uden Tvivl som oftest forlangte Udsættelse med Kjøbesummens Betaling. Derfor blev det i Forordningerne 26 Maj 1284 for Sjælland Art. 13, for Skaane Art. 11, for Nørrejylland Art. 1 [2]) fastsat, at Kongen ikke maatte faa ny Tiende, forinden han havde betalt den, han havde faaet, og stillet Sikkerhed for den nye Tiendes Betaling. Derhos maatte det kun ske, naar Riget var stedt i stor Nød med Rigets Raad, hvilket i sidstnævnte Forordning forklares at være med Biskoppernes og de bedste Mænds Raad i Riget. Kristoffer II's Haandfæstning Art. 2 indskrænker sig til at fastholde den Betingelse, at Kongen skal stille Præsten

---

[1]) G. A. A. II. S. 69: Item haffuer hans nade og gandske ønckelige vdtoffuer ald skell oc effne beskattet oc besworett køpstemennd, bønder og almwe mett skatt vdtoffuer skatt, told, cisze, forbwd, ny lowg oc andre flere vtollige besworinge, som langtt vor aff att scriffue, ther mett then menighe mannd forarmett oc skøtt aldelis forderffuett. — [2]) G. A. A. V. S. 22, 25, 29.

og Menigheden fyldestgjørende Sikkerhed for Betalingen[1]); men Valdemar III's Art. 2[2]) og Olafs Art. 3[3]) gjøre Skridtet helt ud og forbyde al Tilegnelse af Tiende. Hvorfor forbød saa Haandfæstningerne ikke Skattepaalæg ligesaavel som Kirketienders Tilegnelse eller betingede i alt Fald deres Iværksættelse af Bispers og gode Mænds Raad paa samme Maade, som Tilfældet var med offentlige Arbejder og Udførselsforbud. I Henseende til Betingelserne for de sidstes Iværksættelse give netop Haandfæstningerne den samme Forskrift, som Forordningen 1284 angaaende Tiendens Kjøb, nemlig at den kun maa finde Sted i Nødstilfælde med Prælaternes og Rigets gode Mænds Samtykke[4]) og denne formelle Betingelse fastholdes ogsaa i Olafs Haandfæstning Art. 19 i Henseende til de første[5]). Det havde da været i høj Grad rimeligt, om man positivt havde ordnet Beskatningsmyndighedens Udøvelse paa en lignende Maade. Men det skete ikke, og, hvad mere er, den særlige Bestemmelse om, at Gejstligheden ikke maatte beskattes, der stod i Kristoffer II's Haandfæstning Art. 5[6]), er i Valdemar III's Haandfæstning Art. 3 bleven til et kort Indskud i en anden Regel[7]) og i Olafs Art. 1 inddraget under Sætningen om Gejstlighedens Frihed for al kongelig Tynge.

Selvfølgelig var det dog i adskillige Retninger behage-

[1]) Item quod decimæ ecclesiarum non petantur nec recipiantur, nisi sufficiens cantio facta fuerit prelatis ecclesiarum et parochianis, de qua contenti fuerint et certificati sufficienter. — [2]) Item quod decimæ ecclesiarum per regem seu aliquem alium non petantur nec recipiantur, nec archiepiscopus sive aliquis alius facultatem habeat ipsas decimas alienandi. — [3]) Item decimæ ecclesiarum non petantur nec recipiantur per regem vel ejus officiales quovis modo. — [4]) Kristoffer II's Art. 20, Valdemar III's Art. 16, Olafs Art. 27: Item ut burgenses et mercatores in regno Daciæ habitantes libere utantur suis mercaturis absque aliquibus gravaminibus nouis et theolonis imponendis et absque quacumque quota mercimoniorum suorum ducant extra regnum, quæ vendenda habuerint vel emenda, nisi ex racionabili causa et urgente necessitate rex de communi consensu meliorum super aliquibus non deducendis (educendis) inhibitionem duxerit faciendam. — [5]) Item quod bundones non debent compelli ad reedificandum vel reparandum curias regias, molendina nec etiam castra, nisi cum consilio et consensu regni pociorum. — [6]) Item ut non talientur clerici vel ecclesiasticæ personæ nec per literas regis aliquatenus aggrauentur. — [7]) nec tallientur.

ligere for Kongen, naar han kunde oppebære Skatten med Ydernes Minde fremfor at maatte fremtvinge Erlæggelsen, og derfor søgtes ogsaa Skatter bevilgede [1]), dog efter Omstændighederne paa en temmelig regelløs Maade [2]); men en almindelig Pligt til at søge en slig Bevilling finde vi ikke omtalt i Haandfæstningerne før i Kristian I's Haandfæstning og der endda kun for Landskattens vedkommende, idet Art. 10 lyder: Item schule wy enghen landskat legge vpa righens jnbiggere vden meth menæ righens radhs fulbord och wilghe. Kong Hans's Art. 12 og Kristian II's Art. 30 [3]) fastholde end ikke Reglen i denne Almindelighed men indskrænke sig til at give en Forskrift om Paalæg af Landskat paa Kjøbstæder og Almue, hvorved dog maa underforstaaes, at Gejstlighedens og Adelens Hovedgaarde vare skattefri; men Kristian III's Haandfæstning Art. 10 og de tre følgende Haandfæstningers Art. 9 gaa endnu et Skridt videre, idet de undlade at omtale Kjøbstæder og nøjes med at udtale, at Paalæg af Landskat paa Adelens Tjenere udkræver Rigsraadets Samtykke med Bemærkning om, at dette har været gammel Sædvane [4]). Først den sidstnævnte Haandfæstning Art. 54 giver endelig, som ovenfor S. 71 omtalt, en udtrykkelig Forskrift om Nødvendigheden af Rigens Raads Samtykke til Paabud eller Forandring af Told, Akcise eller andet Paalæg, af hvad Navn nævnes kan. Derom findes tidligere kun en enkelt

---

[1]) Jfr Dronning Margretes Forordning 1396 i G. A. A. V. S. 52. — [2]) Allen: Anf. Værk. III. S 10, 118, 298. — [3]) Kong Hans's Haandfæstning Art. 12: Item skulle wij ey pa legge noger landeskat pa almogen eller køpstæder i naghet rige wden effther mene rigens raadz raad og biscoppes, prelaters oc ridderschabs tilladelsse oc nagher almogens samtycke effther loghen. Kristian II's Haandfæstning Art. 30: Item skulle wii ey poæ lægge noghen landtskatt poæ almwen ellir kiøpsteder vden efftir menige riighens raadz raad oc prelaters oc ridderskabs tilladelse oc noghre almwens sambtycke. Frederik I.'s Haandfæstning Art. 35: Item skulle vij ey paalegge noghenn lanndskatt po almwen eller køpstederne vten efter menige righens rodz rod, prelatherns oc ridderskabs tiilladelsze oc noghens almwens samtycke. — [4]) Kristian III's Haandfæstning Art. 10, Frederik II's, Kristian IV's, Frederik III's Art. 9: Icke ville eller skulle vij begere eller paalegge (Frederik II's, Kristian IV's, Frederik III's: Icke wille eller skulle wij paalegge eller begiere) nogenn landschatt paa aadellens thienere, vdenn thet skeer meet menige Danmarks riigis raads raadt, efftersom gamble sedwanne weerett haffuer.

aabenbart ved Foreningen med Sverige fremkaldt Bestemmelse[1]) i Kong Hans Haandfæstning Art. 13: Item skall all told i Swerige legges efftther sølff told oc legges till at holde mynten oppe met, ehware thet tilforen wærit haffuer, oc engen foget eller embitzman haffue macht attaghe fore told klæde, salt eller humble eller nagre andre ware eller løsen wden sølff jo till myntens behoff, oc skulle wij ey haffue macht thet atformynske eller forwandle wden met mene rigens raadz raad i thet rige.

I Henseende til Raadigheden over Rigets Ejendele og Anvendelse af dets Indtægter indeholdt Kong Hans Haandfæstning de ovenfor S. 73 omtalte, under svensk Paavirkning[2]) optagne Forskrifter, af hvilke den sidste ligger til Grund for Bestemmelsen i Frederik III's Haandfæstning Art. 51: Cronens regalier skulle wi icke vden samptlige Danmarkes riges raads raad, willie och samtycke lade vdføre, pantsette, afhende eller forandre; ey heller indkomsten til andet end rigernes nøtte och gafn och vores vnderholding och hofhaltning, huor wi ere, anvende og anvende lade, meget mindre vden riget vdføre vden det ligerwiisz med menige rigens raads raad, willie och samtycke skeer och bevilges. Men selv denne Haandfæstning naaede ikke til at udstede nogen Forskrift om en almindelig Regnskabsaflæggelse for Statshusholdningens Førelse, idet Stændernes Forslag om en dertil sigtende Bestemmelses Optagelse i Frederik III's Haandfæstning, som foran S. 68 omtalt, ikke blev vedtaget.

I Modsætning til denne Haandfæstningernes Tavshed eller Ufuldstændighed angaaende betydningsfulde statsretlige Æmner, i Henseende til hvilke Nutidens Forfatninger fortrinsvis indskrænke Kongens Handlefrihed, erindres, at de førstnævnte paa andre Omraader frakjende Kongen en ham i Nutiden indrømmet Handlefrihed. Saaledes inde-

---

[1]) Konung Christophers Forsäkring Art. 13 i J. Hadorph: Rijm Crønikorne. II. S. 145. — [2]) Konung Christophers Forsäkring Art. 7. J. Hadorph: Auf. Værk. II. S. 146.

holde de alle uden Undtagelse en Bestemmelse om, at Kongen ikke maa erklære Krig paa egen Haand, men de ældre kræve Prælaters og gode Mænds[1]), de senere Rigens Raads Samtykke[2]) til Krigserklæringen. Kong Hans Haandfæstning Art. 19 kræver endog alle tre Rigers Raaders Samtykke dertil, og den saavel som Kong Kristian II's Art. 22 og Frederik I's Art. 26 tilføje Forbud mod at drage nogen udenlandsk Magt ind i Riget, medens Frederik III's Haandfæstning Art. 15[3]) ved Siden deraf opstiller vidtgaaende Indskrænkninger i Kongens Raadighed over Rigets Land- og Sømagt. Overhovedet er det klart, at man ved Affattelsen af Frederik III.'s Haandfæstning under Tidsforholdenes Paavirkning i en særlig Grad har stræbt efter at indskrænke Kongens Myndighed paa den udenrigske Politiks Omraade, og Bestemmelserne om Rigens Raads Samtvkke til Kongens Rejser i fremmede Lande, Meddelelse af Kommissioner til indlændiske og udlændiske, Afslutning, Ophævelse og Ændring af Forbund og Udstedelse af Repressalier turde alle være begrundede i dette Hensyn.

Endvidere forbydes det, som alt foran S. 105 bemærket, i alle de ældre Haandfæstninger, at Kongen paa egen Haand maa udstede Udførselsforbud. Forordning 21 Maj 1284 for Jylland krævede kun Landets Samtykke, de samtidige

[1]) Kristoffer II's Haandfæstning Art. 13: Item vt guerras contra aliquem inchoare non debeat nisi cum consilio et consensu prelatorum et regni pociorum. Valdemar III's Art. 12: Item rex guerras contra aliquem inchoare non debeat nisi prelatorum et pociorum regni consilio et conseusu. Olafs Art. 12: Item vt guerras contra aliquem rex inchoare non debeat nisi cum consilio et consensu prelatorum ac regni pociorum. — [2]) Kristian I's Haandfæstning Art. 5, Kong Hans's Art. 19, Kristian II's Art. 22, Frederik I's Art. 26, Kristian III's Art. 14, Frederik II's og Kristian IV's Art. 15. — [3]) Item skulle wi och ingen krig begynde eller paasla eller nogen fremmed magt indføre vdi riget, vden det skeer med menige Danmarkes riges raads willie, fuldbyrd och samtycke; ey heller udryste rigens flode heel eller half der af, eller sende floden nogen stedz bort, eller rigens rostieneste opbyde eller samle vden med menige rigens raads samtycke; munstringen, som ordinarie pleyer at skee, hermed icke meent; eller om riget noget fientligt saa hastig paa kom, at effter rigens raads forsamling icke kunde fortøffues; och naar nogen opbud skeer eller noget imod rigens fiender skal foretages, da skal der ingen commendere rigens marsk vden wi self allene eller samptlige rigens raad i vores fraverelse.

Forordninger for Skaane og Sjælland derimod alle Landes Samtykke til Forbudets Udstedelse, hvilket senere Haandfæstningerne udtrykke ved at kræve Samtykke dertil af Rigets bedste Mænd. Kong Hans's Haandfæstning Art. 15[1]) tilføjer, at Kongen, naar Forbud er udstedt, heller ikke maa undtage sig selv eller andre derfra, et Forhold, hvorom allerede Forordning 1284 for Jylland Art. 9[2]) havde givet Bestemmelse. Kong Kristian II's Haandfæstning Art. 50[3]) gjentager Forbuddet i en ændret Affattelse, som er fulgt i Frederik I's Art. 56, medens en tredje, fyldigere Affattelse i Kristian III's Art. 31[4]) jfr Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Art. 29 isærdeleshed ogsaa tilføjer en Bemyndigelse for Kongen til i Nødstilfælde at udstede Forbudet med de nærværende Rigsraaders Samtykke.

Grunden til Haandfæstningernes Iver for Kongemagtens Indskrænkning paa dette Punkt ligger aabenbart i den betydningsfulde Interesse, som Reglen fra først af havde for Borgerne, senere i særdeleshed ogsaa for Adelen, ligesom Indskrænkningen i Kongens Ret til at erklære Krig var af

---

[1]) Item skulle wij enchtet forbud gøre i naget rige wden met meste delen thess riges raadz raad, oc nar forbud er giort, tha skall thet ey vpgiffues igen wden met meste delen thess riges raadz raad, oc skulle wij ey selffue eller nagre andre lade vtføre eller nagre andre loff giffue vth atføre vdi forbud, oc nar forbud icke er, tha ma alle frii ferdes therres ærende effter therres bierningh. — [2]) G. A. A. V. S. 30: Æi skal for bivtæs af land at føræ korn ællær flæsk ællær hæst [ællær] nokræ andræ køstæ vtæn mæt landz raath. wrthær oc land til rathæ, at thet skal æi vt føræs, schal thet gøræs witlicht om hælghæn mis at sisztæ, oc sithæn skal hwærkæn føghet ællær andræ men hafæ wald til thet aar ær løsæ, thæsse kostæ vt af land at føræ. — [3]) Item skulle wii inthet forbud giøre vden menige riighins raadz sambtycke, oc skulle wii inghen ænthen indlændsk ellir vdlændsk giffue loff i swodant forbud, emeden thet staær, oc nær thet giøris, tha skall thet oc besluttis, hworlengi thet staa skal oc swo vpgiffues igien met menige riigenis raadz sambtycke, oc ikki ellers. — [4]) Item jngenn forbudt schulle vij heller giøre paa øxne, kornn, smør, sildt eller andenn waare at vdføøræ her aff riiget wden met menige Dan. riigis raads wiliæ og samtycke. jcke schulle vij heller nogett forbudt, som giørdt er, jgien vpgiffue, vdenn thet skeer met menige Dan. riiges raads raadt, vilige och samtycke, som gammell sedwanne weerett haffuer. medenn och om noget (Frederik II's Haandfæstning, Christian IV's og Frederik III's Art. 29: nogen feide) saa hastigenn paakom, att wij jcke saa jligendis kunde forscriffue Dan. riigis raadt, tha schulle vij dog forscriffue thennom, som nest wiid handenn ere.

særlig Vigtighed for Adelen, som skulde gjøre Krigstjeneste, hvorfor ogsaa Bestemmelser om denne Tjenestes Udstrækning og Kongens Forpligtelse i samme Anledning gjenfindes i de fleste Haandfæstninger[1]).

Forklaringen af, hvad der saaledes findes og fattes i Haandfæstningerne maa søges i deres Tilblivelses Maade. De Mænd, der samledes for at vedtage dem, havde ikke til Hensigt paa Grundlag af almindelige statsretlige Lærdomme at opbygge en fast og varig Statsordning til hele Folkets Vel. En Forfatning havde Folket, om end uskreven; den var der derfor ikke Tale om først at skabe; men i Henhold til den samledes netop Folkets Mænd, høje og lave, for at udøve deres vigtigste forfatningsmæssige Ret og vælge en Konge. Saa benyttede de Lejligheden til at fremføre deres Klager og udtale deres Ønsker og spurgte Valgæmnet, om han vilde afhjælpe hine og opfylde disse, hvis han blev valgt til Konge. Og Æmnet lovede alt, hvad han kunde, somme Tider endog mere, end han kunde holde, og Haandfæstningen var de givne Løfters beseglede Udtryk. Men Vælgernes Attraa bestemtes i første Linie for en væsentlig Del ved Øjeblikkets Forhold. Der var de Byrder, som nu trykkede dem, der skulde lettes, og de Savn som nu føltes, der skulde afhjælpes. Derved affødtes en Gruppe Bestemmelser i Haandfæstningerne, som passende synes at kunne kaldes:

Øjebliks Bestemmelser.

Efterat Vælgerne saaledes havde faaet deres første Fornødenheder stillede, gik de videre til at fremsætte de almindelige, staaende Klager. Af dem fandtes der nok, begrundede i, at Retstilstanden var slet, idet Lovene ikke bleve overholdte, men overtraadtes af dem, som fandt deres Forskrifter ubekvemme for sig, naar de troede sig mægtige nok til at kunne gjøre det. Kongerne vare langt fra selv uden Brøde

[1]) Kristoffer II's Haandfæstning Art. 12; Valdemar III's Art. 10 og 11; Olafs Art. 11; Kong Hans's Art. 48; Frederik I's Art. 58; Kristian III's Art. 15; Frederik III's Art. 53.

i saa Henseende, men deres Fogder vare dog værre. Den Ed, som den Abel-Kristofferske Forordning vilde, at de skulde aflægge, indeholdende Tilsagn om, at de ikke vilde lade sig bestikke eller gjøre sig skyldige i Udpresninger eller paalægge Befolkningen nye Tynger [1]), viser, i hvilke Retninger Loven isærdeleshed blev brudt, og Haandfæstningernes Forbud forudsætte det samme. Selvfølgelig maatte da hver ny Konge love at hindre slig Lovløshed og drage Omsorg for, at Ret og Retfærdighed kunde have sin Gænge. Disse Tilsagn hjalp vel ikke altid, idet der fandtes de Konger, som ikke holdt Tro og Love. Kristoffer II brød sine Løfter, saasnart han havde aflagt dem [2]), og en Aarbogskriver, som dog i det hele synes at være en misfornøjet Herre, bliver bitter, naar han omtaler Valdemar Atterdags Tilsagn paa Danehoffet i Kallundborg at ville holde Vedtagelserne fra Danehoffet i Nyborg [3]). Men Kongens Brev og Segl paa at ville holde Loven ydede dog al den Betryggelse, som Forholdene tillod. Disse Tilsagn kunde derhos efter Omstændighederne ikke blot have den Betydning, at værge Borgerne mod retsstridige Overgreb, men ogsaa at sikre deres Nydelse af en vis Ret og Frihed i Udstederens Regjeringstid mod Ændring eller Ophævelse ad Lovgivningsvejen. Derved fremkom den anden Gruppe af Bestemmelser, indeholdende:

Almindelige Retstilsagn.

Imidlertid hændtes det ikke saa sjældent, at ærede Vælgere ikke vare fornøjede med saaledes at faa den gjæl-

---

[1]) G. A. A. V S. 10 Art. 8. (Smstds. S. 14 Art. 20): (Item) exactores (et) recipientes administracionem jurent super sancta (dei) ewangelia, se obseruaturos domino regi fidelitatem et in jurisdictione sua et executione legum suarum, et quod juste judicent secundum nosse et posse (et quod secundum posse et nosse suum juste judicent) nec munera recipiant pro justicia facienda, (propter justiciam faciéndam) nec noua grauamina juducant et a crimine concussionis abstineant, jtem nec (id est, ne) pretextu officii, quod gerant (gerunt), a subditis extorqueant aliquid (aliquid recipiant vel extorqueant). — [2]) S. R. D. VI. 223: Et sequenti die ... rupit omnia juramenta, facta episcopo. — [3]) S. R. D. VI. 528, 531: ubi disseminatum fuit, quod constitutiones in parlamento Nyborgh celebrato amodo strictius observentur. Sed licet ante parum observabantur, postea de illis nulla fuit causa.

dende Ret haandhævet, idet de tværtimod fandt, at den gjældende Ret selv ikke var, som den burde være for at kunne tilfredsstille dem. Der var Brøst i Forvaltningen og Mangler ved Retsplejen, og der trængtes snart til nye og strengere Straffebestemmelser for at værge Borgernes Frihed, snart ogsaa til en eller anden Formildelse af en Straffebestemmelse eller Rettelse af en urigtig Brug af den. Handledes der saaledes kun om Givelse, Bestemmelse eller Ændring af et enkelt Lovbud, kunde den vedtages i selve Haandfæstningen. I Særdeleshed fandt dette af de anførte Grunde Sted i Forvaltningsretten, Processen og Strafferetten, men kunde efter Omstændighederne ogsaa ske paa andre Retsomraader, hvor den gjældende Ret indeholdt ubekvemme Forskrifter. Exempelvis kan saaledes nævnes, at Adelen under Forhandlingerne om Frederik III's Haandfæstning ogsaa androg paa, at der maatte gjøres en Ændring i Reglen om, at de, som vare beslægtede i tredie Led, Næstsødskende Børn, ikke maatte komme i Ægteskab sammen uden Penges Udgift, i Betragtning af, at et sligt Ægteskab ikke var imod Guds Lov, en Ændring, som Rigens Raad dog ikke fandt sig foranlediget til at optage i Haandfæstningen. Somme Tider kunde det ogsaa ske mere tilfældigt, at en Bestemmelse, som havde et snævrere Maal, affattedes i videre Udtryk.

Paa den Maade kom Haandfæstningerne til at indeholde en tredie Gruppe af Bestemmelser, omfattende:

Almindelige Retsregler.

Disse Tilsagn og Regler udgjorde dog langtfra Haandfæstningernes vigtigste Indhold. Vægten faldt tværtimod paa de særlige Forskrifter, der skyldtes Folkets Sondring i Stænder, som i Datiden ikke blot havde en social, men ogsaa en gjennemgribende statsretlig Betydning. Den var fremkommen ved, at forskjellige Samfunds Klasser, som Gejstlige, Herremænd og Kjøbstadborgere af forskjellige

Grunde vare blevne udstyrede med forskjellige Særrettigheder, som unddroge dem fra den almindelige Ret. Den Bestanddel, der blev tilbage under denne, som en Gang hele den frie Befolkning havde levet under, nemlig Landalmuen, betegnedes da ogsaa som en særlig Stand, nemlig Bondestanden. Denne magtede i Tidens Løb end ikke at bevare de Beføjelser, som den almindelige Ret hjemlede den, f. Ex. Deltagelse i Kongevalg, og end mindre var den fortrinsberettiget i offentligretlig Henseende, som alle de andre vare det; men Kjøbstædernes Forrettigheder udstrakte sig dog kun over det økonomiske, ikke tillige til det politiske Retsomraade, og i den her omhandlede Retning kunne vi derfor sammenstille Kjøbstadborgere og Bønder som uprivilegerede Stænder i Modsætning til de privilegerede, Adelen og — indtil Reformationen — Gejstligheden, hvilken sidste derimod efter Reformationen ogsaa kommer til at staa overfor Adelen som en uprivilegeret Stand ved Siden af Borgere og Bønder.

Som Følge af denne gjennemgaaende Stands Adskillelse mellem Rigets Indbyggere blev der i statsretlige Forhold fra et praktisk Synspunkt ikke videre Spørgsmaal om Folk eller Samfund, selv om disse Benævnelser forekom [1]), men kun om Stænder, og hvad det i Almindelighed gjaldt om at værge, var ikke Folkets Ret, men de enkelte Stænders Forrettigheder. I et sligt Kapløb plejer den stærkere at vinde frem, medens den svagere gaar tilbage, og saaledes gik det ogsaa de forskjellige Stænder, som hver for sig søgte deres Fordel ved Kongevalgene. En fremtrædende Bestanddel af Haandfæstningernes Indhold udgjorde derfor:

Stændernes Privilegier.

Vel opføres nu ogsaa Rigens Raad som en særskilt Rigens Stand [2]); men ved denne Jævnførelse, som kan have

[1]) Ovfr S. 60—61. — [2]) Ovfr S. 50.

sin Berettigelse i visse Henseender, bør dog det virkelige Forhold ikke tabes af Syne. Rigens Raad var ikke selv en Stand; men det var en Repræsentation for Adelsstanden og ved Siden deraf, naar ingen Konge fandtes, en Repræsentant for selve Riget, hvilket ved Kong Frederik III's Valg udtryktes paa den Maade, at Rigens Raad i Modsætning til Stænderne, der kun valgte hver for sig, øvede sin Valgret paa Kronens Vegne.

Var Kongen valgt, vedblev dog Rigens Raad i et vidt Omfang at være Statsmagtens Medindehaver. Det er derfor ikke en Stand, der nyder Fordele, men en Samling Medlemmer af en enkelt Stand, der øver Magten over alle Stænder. Sondret fra Standsadskillelsen maa vi derfor omhandle Haandfæstningernes Bestemmelser om

Rigens Raad.

Alle de anførte Grupper af Tilsagn og Paabud samle sig nærmere eller fjernere om det ene fælles Maal: at ordne og bestemme Kongemagtens Udøvelse. Den kan forsaavidt siges at staa som det blivende Midtpunkt i Haandfæstningernes vexlende Bestemmelser. Men forsaavidt som nogle af disse ikke maatte have fundet deres naturlige Plads i en af de foregaaende Paragrafer, samle vi dem i en Slutningsparagraf om

Kongen.

§ 10.

Øjebliks Bestemmelser.

Medens Haandfæstningernes Anlæg i det hele vedbliver at være det samme, kan der dog forsaavidt paavises et Fremskridt, som Hensynet til Øjeblikkets Personer og Forhold, der fra først af gjorde sig stærkere gjældende ved Affattelsen, senere træder tilbage, saa at Indholdet i dets Helhed faar en mere almindelig Karakter. Til Bevis herpaa behøver man blot at henvise til den lange Række af Øjebliks Bestemmelser, som den første Haandfæstning inde-

holder, medens allerede den anden viser en klar Stræben efter at forme sine Sætninger mere almindelig [1]), og den sidste Haandfæstning kun indeholder en enkelt Bestemmelse af den heromhandlede Art.

Det er en Selvfølge, at disse Øjebliks Bestemmelser fortrinsvis have historisk Interesse; men dog kan det ogsaa fra et retligt Synspunkt have sin Betydning at gruppere dem, hvorved de for den væsentligste Del fremtræde som særlige Anvendelser af almindelige Retssætninger. I det vi angaaende de herhenhørende Bestemmelser om Valg af den regjerende Konges Efterfølger, Udfyldning af Kong Valdemars Love og Ophævelse af bestaaende Afgifter henvise til det ovenfor i § 8 bemærkede, skulle vi som andre Bestemmelser af denne Art nævne:

1) Tilsagn om Nedbrydelse af Rigets faste Slotte. Saadanne maatte baade være behagelige for Stormændene, der derved svækkede Kronens Magt, og for Almuen, hvis Ægter mindskedes derved, og som med særlig Bitterhed maatte betragte dem, som den selv havde maattet hjælpe til at rejse i Anledning af dens eget Oprør under Kong Erik Menved [2]). Derfor lovede Kristoffer II, at alle faste Slotte i Nørrejylland med Undtagelse af Grændseslottene Riberhus, Koldinghus og Skanderborg Slot skulde nedbrydes [3]), og Valdemar III bestemte det samme om de faste Slotte i Skaane og Halland med Undtagelse af Helsingborg, Falkenberg og Skanør. Den sidstnævnte Haandfæstning udfyldte derhos Tilsagnet om Nedbrydelse ved en udtrykkelig Tilføjelse om, at Slottene ikke i Fremtiden maatte gjenopføres. Denne Forpligtelse gjenfindes dog ikke i nogen af de senere Haandfæstninger.

2) Tilsagn om at opfylde de af Formanden paadragne Forpligtelser. I saa Henseende blev der

---

[1]) Se Valdemar III's Haandfæstning Artt. 15 og 29, jfr Kristoffer II's Artt. 19 og 34. — [2]) Arild Hvitfeldt: Danmarks Riges Krønike I. S. 368. [3]) Ovfr S. 61. N. 1.

især Tale om at betale Formandens Gjæld. Kristoffer II maatte derfor udtrykkelig love at betale al Erik Menveds Gjæld til Rigets Indbyggere og lade den derfor stillede Sikkerhed urørt, dog med Undtagelse af de til Nedbrydning bestemte Slotte.[1]) Ligeledes skulde han sørge for at fri dem, som vare gaaede i Borgen for den afdøde Konge.[2]) Valdemar III's Haandfæstning optager de samme Bestemmelser i en mere almindelig og korrekt Affattelse.[3]) Forpligtelsen blev igjen praktisk efter den forgjældede Kong Kristian I's Død, og Kong Hans maatte derfor i sin Haandfæstning Art. 27 [4]) udtrykkelig love at betale al sin Formands Gjæld baade i og udenfor Riget. Et lignende Tilsagn om at ville betale Kong Hans's Gjæld indeholdtes endnu i Kong Kristian II's Haandfæstning Art. 23[5]); men senere fremhæves kun den almindelige Forpligtelse til at holde foregaaende Kongers Breve. Kristian I's Haandfæstning Art. 13 fritog ham dog i saa Henseende udtrykkelig for at opfylde alle de af Kong Kristoffer udstedte Ventebreve paa Len eller Rente, og Frederik I's Haandfæstning Art. 27 tilføjer ligeledes en Indskrænkning, idet han kun forpligtes til at holde Formandens Breve ved Magt, forsaavidt det er sket i Kong Hans's Tid; ja Kong Kristian III's Haandfæstning Art. 40 hjemler endog et ligefremt Brud paa udstedte Lensbreve, idet Lenene, selv om Brevene lyde paa Mand, Hustru og Arvinger, skulde

---

[1]) Art. 34: Item vt omnia debita notoria et racionabiliter probabilia, in quibus rex nunc mortuus regnicolis tenebatur, omnino persoluat, et cauciones pro hiis interpositæ donec totaliter soluta fuerunt, teneantur, exceptis castris destruendis. — [2]) Art. 19: Item quod omnes fideiussores pro rege nunc mortuo et captiuos causa ipsius liberet cum consilio et auxilio pociorum regni proximo perlamento inueniendo, et laboret ad hoc, ut inducias obtinere poterint longiores. — [3]) Art. 15: Item quicumque captiuitates siue dampna aut debita ex parte coronæ Dacianæ incurrerant, ad quorum solucionem seu liberacionem corona regni obligatur. rex, qui pro tempore fuerit, eos indempnes reddere teneatur. — [4]) Item beplichte wij oss atholde wore breff wid fuld macht oc ey giffue breff mod breff, thesliges atholde wor forfaders breff oc bethale oc fornøge hans ret witherlig geld i hwert rige aff hwert riges rente paa mwelige tider effter rigens raadz raad, og er nager geld vden landz plichtigh eller breff giffne, them well wij holde rigene och rigenes indbyggere wden skade oc feyde. — [5]) Item skulle wii hollde wor breff wedt fullmacht oc ey giffue breff emodt breff. thesligest hollde wor kiære herrfaders koning Hansis breff oc betale hans rette witterligh giæld.

falde til Kronen igjen efter den daværende Lensmands Død, dog med Forbehold af Panthavernes Ret. De følgende Haandfæstninger hjemle derimod Eftermandens almindelige Forpligtelse til at holde Formandens Breve.[1]) Som en særlig Anvendelse af denne Sætning kan mærkes Tilsagnet om, at de Mageskifter, som vare skete mellem Kronen, Kirken og Adelen eller i Henhold til kongelig Tilladelse med Bønder, skulde blive ved deres fulde Magt.[2])

3) Ansvarsfrihed for Undersaatter i Henseende til deres Forhold under tidligere Konger. En saadan tillægges i Kristoffer II's Haandfæstning Art. 17[3]) baade Læg og Lærd for udvist Troskab mod Kong Erik Menved. Alt Uvenskab, som er paadraget ved Udførelse af denne Konges Befalinger, vil Kong Kristoffer fri Gjerningsmanden for. Dog undtages Drost N. Olafsøn fra dette Tilsagn. Kong Valdemar IV gav ved Brevet 6 Januar 1341 en almindelig Amnesti for Fortiden.[4]) Det tilsvarende Løfte i Kong Hans's Haandfæstning Art. 9 angaar kun nogle svenske Oprørere, ligesom Tilsagnet af lignende Natur i Art. 51[5]) udelukkende vedrører de norske Len. Naar endelig endnu Kong Frederik I i sin Haandfæstning Art. 74 for sig og sine Arvinger og Efterkommere lovede ikke nogen Tid at ville arge eller arge lade paa Danmarks Riges Raad og Indbyggere eller deres Arvinger eller Efterkommere, fordi de havde givet sig fra højbaarne Fyrste Kong Kristian, da havde han al god Grund til at gjøre dette.

---

[1]) Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Haandfæstninger Art. 89: Och skulle wij holde wore breffue wed fuldmagtt, thesligeste oc holde wore forefedris fremfarnne konninngers vdj Danmarck breffue wedt magtt; jfr Kolderup-Rosenvinge: Gamle danske Domme III. S. 164. — [2]) Kristian II's Haandfæstning Art. 38, Frederik I's Art. 46, Kristian III's Art. 20. — [3]) Item nulli laico seu clerico aliqualiter imputetur, quod in seruicio regis nunc mortui fideliter se habuit, et si quas inimicias propter mandatum regis sibi commissum incurrit, per futurum regem totaliter liberetur, excepto N. Olæfsun, condam dapifero et excluso. — [4]) G. A. A. II. S. 14. — [5]) Art. 51: Item wele wii ey eller skule nogen rente eller affgyfft at kreffue eller eske, som faldne ære aff lænene i Norges rige, siden wor kære fader døde k. C., intill thess gud thet føyer wii kronet worde j Norges rige, oc tha skicke om alle slot oc læn at sette pa affgifft oc thieniste effther rigens raadz raad etc.

4) Opretholdelse af erhvervede Rettigheder. En Selvfølge var det, at traktatmæssige Rettigheder værgedes. Naar Kristian III i sin Haandfæstning Art. 18 forpligtede sig til ikke uden Rigens Raads Raad at udstede eller stadfæste udenlandske Privilegier, skete det derfor kun med et Forbehold i Henseende til de Privilegier, som i Hamborg vare tilstaaede Lybekkerne, og naar Artikel 15 satte Grændser for danske Mænds Tjenestepligt uden Riget, tilføjedes: „dog det Forbund uforkrænket, som er gjort mellem Danmarks Rige og vort Fyrstendømme[1]).“

Men samme Grundsætning fastholdtes ogsaa, hvor der handledes om indre Retsforhold. En Anvendelse af den finde vi i Kristian II's Haandfæstning Art. 68, som siger, at hvis Prælater, Kirker eller gode Mænd, aandelige og verdslige, have yderligere Privilegier eller Friheder af fremfarne Konger og Rigs Forstandere, da skulle saadanne Privilegier og Friheder ikke i nogen Maade mindskes eller krænkes ved denne Reces. Frederik I's Haandfæstning Art. 71 indskrænker dog Beskyttelsen til saadanne Privilegier og Friheder, som bleve holdte ved Magt i Kong Hans's Tid. Naar Kristian III's Haandfæstning Art. 11 og følgende Haandfæstningers Art. 10 gjøre Undtagelser fra Reglen om, at enhver maa nyde Aalegaarde udenfor sin egen Grund i Henseende til de Fjorde, som Kronen og den menige Mand have Skade af, saa tilføjes dog det Forbehold, at de Fiskegaarde maa blive ved Magt, som have været fra Arilds Tid. Naar Reces 30 Oktober 1536 hjemlede Adel og Ridderskab Ret til at nyde og beholde jus patronatus til de Kirker og geistlige Len, som de med Brev og Segl kunde bevise at have Ret til, skete det dog kun med det Forbehold, som gjentages i Frederik II's og følgende Haandfæstninger Art. 35, at de daværende Indehavere maatte nyde dem deres Livstid.

---

[1]) Arild Hvitfeldt: Danmarks Riges Krønike II. S. 1407. Cragii: Annales Christiani III pag. 116; jfr ogsaa ovfr S. 96.

Den Ret for Adelige til at tilbagesøge det Vikariegods, som de med Brev og Segl kunde bevise at være rette Arvinger til, som de anførte Bestemmelser hjemlede, maatte heller ikke gjøres gjældende, før de daværende Indehavere deraf vare døde og afgangne. Alle Klostre, Prælaturer, Digniteter og Kannikedømmer og andre geistlige Len, hvorover der ikke var raadet paa anden Maade, skulde ifølge Reces 30 Oktober 1536 blive ved Magt, indtil Kongen og Danmarks Riges Raad med flere tiltagne vise og lærde Mænd gjorde en anden Skikkelse derom: „dog hver Mands Ret og Tiltale dermed uskadt og uforkrænket i alle Maader.“ Frederik II's og Kristian IV's Haandfæstning Art. 36 fastholder samme Forbehold „efter Recessens Lydelse“; men Frederik III's Haandfæstning Art. 3 har opgivet videregaaende Reformer og indskrænker sig til en Forskrift om, at alle de forannævnte geistlige Len ikke fremtidig maatte bortgives til andre end dem, som kunde gjøre Riget nogen god og mærkelig Tjeneste enten udi Kleresiet, Staten eller Militien, „dog hver Mands Ret og rette Tiltale dermed uskadt og uforkrænket i alle Maader efter Recessens Lydelse.“

5) Oprejsning for lidt Uret. Eftermandens almindelige Forpligtelse til at gjøre godt, hvad Formanden havde forbrudt [1]), er anerkjendt i Forhold til Erkebispen af Lund, hvem baade Kong Kristoffer II [2]) og Valdemar III [3]) lovede at ville fri og gjengive hans Ejendomme paa Bornholm, Slot og Land, og et lignende Tilsagn kommer senere igjen i Kong Frederik I's Haandfæstning Art. 49. [4])

---

[1]) G. A. A. II. S. 42. Valdemar III's Haandfæstning Art. 29: Item si rex quemquam bonis suis iniuste spoliauerit, rex futurus condignam ei faciet recompensam. — [2]) Haandfæstning Art. 10: Item vt bona archiepiscopi, castrum et terram, quantum in ipso est, deliberet et deliberata restituet. — [3]) Haandfæstning Art. 8: Item quod castrum in terra Borendholm cum aliis bonis archiepiscopalibus ad ecclesiam Lundensem redeant, quantum in eo est, rex pro posse suo laboret fideliter et procuret. — [4]) Item tha beplicte vij oss ighen att andtuorde then hellige kircke, hennes prelater oc ridderskabett hues slotthe gorde oc goedtz thennom fra tagett er mett vrette, besynderlig tiill Lwnde stigtt thet kirckens slott Hammershuess oc Bordenholm oc aldt andett, huatt thett heldst er, som neffnis kannd, som konning Christiernn samme kircke oc stigtt fratagett haffwer. thet skall forne stigtt.

Alle dem, som ulovlig havde mistet deres Gods, lovede Kristoffer II at ville tilbagegive det i den Tilstand, hvori det fandtes.[1] Særlig rettes dette Tilsagn til Rømningsmænd (expulsi) og deres Arvinger. Erik Glippings Drabsmænd nævnes ikke her; thi Herremændene forlangte dog ikke, at Kristoffer II udtrykkelig skulde forpligte sig overfor Personer, der vare sigtede for Deltagelse i hans Faders Mord. Men derimod fremhæves i Valdemar III's Haandfæstning Art. 14[2]) de Rømningsmænd, der vare sigtede uden at være lovlig forvundne for Deltagelse i samme Konges Mord, forsaavidt de ikke havde været med i Gjerningen. Kong Olafs Haandfæstning Art. 13[3]) opstiller i Forbindelse med ovennævnte Erstatningspligts Anerkjendelse en processuel Regel om Søgsmaal angaaende Tilbagelevering af Gods, som var blevet udleveret fra Kronen til Private. Den er ganske vist formet som almindelig Regel, men dog uden Tvivl med særligt Henblik paa Øjeblikkets Forhold.[4])

Kong Hans lovede i sin Haandfæstning Art. 39[5]) under udtrykkelig Paaberaabelse af den ovennævnte almindelige

---

kirckenn. prelather, ridder oc godemennd strax igenn nyde. bruge oc beholde theris slott, goedz oc gorde oc eidom szo friitt, som the noger tiid friisth tiilfornn nøtt oc brwgtt haffwer etc.: jfr G. A. A. II. S. 68.— [1]) Haandfæstningens Art. 16: Item vt expulsis et eorum heredibus ac quibuscumque iniuste bonis suis priuatis bona eorum, vti inuenta fuerint, restituantur. — [2]) Item pro, morte regis Erici interfecti incausatis, qui eius morti principaliter facto vel opere non interfuerunt et qui non sunt legitime conuicti. ceterisque expulsis et eorum heredibus ac quibuscumque aliis, bonis suis injuste priuatis, bona sua, veluti inuenta, fuerint libere restituantur. — [3]) Item quicumque terras suas iniuste amiserat per coronam regni, illas rehabere debeat, et si aliquis ex parte regis terram sic resumptam et rehabitam impecierit, hoc duodecim discreti et autentici viri per episcopum illius dyocesis nominandi sub juramento suo terminabunt. — [4]) Arild Hvitfeldt Anf. V. I. S. 555. — [5]) Item alle thesse try riges inbyggere, hwat rige de vdi boo, andelige eller werdzlige. som therres gotz oc eyedeel vrettelige haffue myst oc ey en nw igen haffue fongit, the skulle thet igen fonge, annamme oc beholde effther therres breffs ludelsse, ehwat thet helst er, arffue gotz, kiøbe gotz, leye gotz eller kronens pant, oc effter thenn artikell, som forescreffuit staer, at konning, drotning eller therres afføde mwe ey købe eller pante aff ridderskabit etc., tha skall jomfru Beritte Oleffs dotter nw strax frii oc qwit vden alt hinder oc hjielperæde haffue, nyde oc beholde Wallø oc alle de garde oc gotz, køpsteder gotz, pantegotz, møller oc landbo, ehwat thet helst er, som hennes fader oc modher thet nogher tiid aldrefriest i wære haffde met sine tilliggelse som forescreffuit staer.

Sætning, at Birgitte Olufsdatter skulde faa alt sit fædrene og mødrene Gods igjen[1]); men det trak ud med dette Løftes Opfyldelse; thi det samme lovede endnu Kristian II[2]) og efter ham Frederik I.[3])

Kristian II havde dernæst i sin Haandfæstning Art. 37 forpligtet sig til ikke at ville gjøre Kirken eller Ridderskabet nogen Hinder paa Gods og Ejendele, som de havde Hævd paa efter Loven, men han synes ikke at have holdt sit Tilsagn, thi Frederik I lovede i Art. 45 at gjengive Kirken og Ridderskabet det Gods, som var frataget dem i Kristian II's Tid, skjøndt de havde hævdet det efter Valdemars Lov. Men deraf tør man dog ikke slutte, at Kong Kristian II uden videre har bemægtiget sig Godset uden Paaberaabelse af nogen Retsgrund. Tværtimod har han vistnok efter Omstændighederne paaberaabt sig Kronens gamle Adkomstbreve paa Godset. Det tør vel sluttes af Frederik I's Haandfæstning Art. 48, som foreskriver, at gamle Fortidsbreve, som Kronen maatte have paa Gods, som Kirkens Prælater, Riddere eller gode Mænd nu i Værge havde, skulde være døde og magtesløse. Spørger man, om Kristian II's Handlemaade i dette Punkt var uforsvarlig, maa det vel erindres, at Svaret maa bero paa, om en Hævdserhvervelse kunde gjøres virkningsløs ved Fremlæggelse af saadanne Adkomstbreve, og Prælaterne synes for dem selv at have villet opstille den Sætning, at en Hævdserhvervelse ikke havde Gyldighed, hvis Godset kunde oplyses at være besiddet med Urette. Anderledes kan man nemlig ikke forstaa Forskriften i Haandfæstningens Art. 8[4]) om Bevarelsen af Husbondsretten

[1]) Allen: De tre nordiske Rigers Historie 1497—1536 II. S. 41. — [2]) Kristian II's Haandfæstning Art. 65. — [3]) Frederik I's Art. 68. — [4]) Item the kirki tiener, som kronen haffuer haffd i forswar vildt oc vkiærdt i fyrty aar, the bliffue vnder kronens forswar. dog at the kirki tiener, som ere kommen vnder kronens forswar vti koning Hanszs tiidt oc i koning Christierns tiidt eller ther wedt met vrætte, the skullæ komme igien under prelaterns oc kirkierns forswar, oc the kirki tiener som prelater oc kirken haffue haffd i trety aar v ildt oc v kiærdt, the skulle bliffue vnder prelaterns oc kirkierns forswar, oc er ther noghen kommen frann kronens forswar met vminde her for inden eller ther wedt oc vnder prelaterns forswar, tha skulle the komme i gien vnder kronens forswar etc.

over Kirkens Fæstere, ifølge hvilken Kronen vel som Regel skulde beholde dem, som den havde haft i Forvar i 40 Aars Hævds Tid, men dog de, som i Kongerne Hans og Kristian I's Tid med Urette vare overgaaede fra Kirkens i Kronens Forsvar, skulde vende tilbage til Kirken. Derimod er der langtfra gjort et sligt udstrakt Forbehold til Bedste for Kronen. Men Kristian II var næppe den Konge, der fandt sig i en saadan Ulighed, og Erkjendelsen af det Uholdbare deri lægger sig ogsaa for Dagen i Frederik I's Haandfæstning Art. 45[1]), idet denne giver ganske samme Regel om Erhvervelse af Husbondsretten over Kirkens Fæstere, som om Gods og Ejendom.

I Sammenhæng med de anførte Ulovligheder, som lægges Kristian II til Last, staar det endelig endnu, at Frederik I's Haandfæstning Art. 13 forbyder Kongen at give nogen Mands Tjenere, aandelig eller verdslig, sit Brev paa de Gaarde, de sidde udi, og derimod hjemler Ejerens Ret til selv at i- og afsætte Tjenere paa sit Gods efter Landsens Sædvane og Loven samt erklærer de af Kong Kristian derimod udstedte Breve for magtesløse.

I Kong Kristian II's Haandfæstning Art. 63 var det endvidere lovet, at de, som havde mistet deres Pant uden at have faaet deres Penge, skulde ske Skjel efter Rigens Raads Raad. Frederik I's Haandfæstning Art. 67[2] gjentager samme Bestemmelse, blot med en Tilføjelse „udi den sidste Kong Kristians Tid“. En lignende Ændring er i Frederik I's Haandfæstning Art. 51 foretaget med Kristian

[1]) Item skulle vi eller vore [illegible] ingen hindre gøre kirckerne eller [illegible] paa theris gods oc eyedom, the haffue hafft paa [illegible] [illegible] — [2]) Item the som theris pant [illegible] haffue [illegible] Christierns tid oc er [illegible] thennom skal skee [illegible] rigens raads raad.

II's Haandfæstning Art. 44[1]). Endnu giver Frederik I's Haandfæstning Art. 42 Forbittrelsen mod Kristian II Luft i den nye selvstændige Bestemmelse, at hvem af Rigens Raad eller Riddersmænd og andre sidste Kong Kristian havde taget og tvunget deres Pant og Forlening fra mod deres aabne beseglede Breve og uden Dom, de skulde dem igjen fange og nyde efter deres Brevs Lydelse.

I Modsætning til denne stærke Efterdønning hersker der Stilhed i Kristian III's Haandfæstning, som indskrænker sig til det upolitiske Tilsagn i Art. 11, at Kongen, hvis han erfarer, at nogen har lidt Uret paa sin Fiskeret, vil hjælpe hver Mand til den Del, som han har Ret til.

Endelig kan paa dette Sted erindres Kong Hans's Tilsagn i Haandfæstningen Art. 40[2]) om at skaffe Bod og Oprejsning for Hanseaternes Misgjerninger i Bergen[3]).

6) Gjenerhvervelse af Rigets Rettigheder. Denne Sætning er kun en særlig Anvendelse af den foregaaende. Kroningseden forpligtede Kongerne til at værge Rigets Ret, og Kong Hans's Haandfæstning Art. 7[4]) paalagde derfor ogsaa udtrykkelig Kongen ikke at afhænde af Riget, hvad Kristian I's Art. 8[5]) dog havde tilladt ham at gjøre i Nødstilfælde med Rigens Raads Raad, og Kong Hans's Haandfæstning Art. 8 forpligtede ham yderligere paa sin kongelige Ed til at gjenoprette Faderens Brøde og skaffe Norges Rige, hvad der var frakommet det i Kong Kristian

---

[1]) Item skulle wii antworde kirken oc ridderskabit theris godtz igien, som thøm er frann kommit met vrætte (som thennom fra tagett er i then sidste konnig Christiernns tiid), ellir staa thøm till rette ther om for menige riigen raad, om wii haffue ther noghit emodt at siige, som oss bør. — [2]) Item wele wii oc skulle trolige tilhielpe, at ther skeer tilbørlig bood oc wandell fore then vlydelige oc vgudelige gerning, som skede i Berghen aff the Tyske paa biskob Torleff, her Oleff Nielssøn, her Per Nielssøn, therres børn oc mange flere, bode klerke oc leegmen, kyrke oc closther med roff, mord oc brand. — [3]) Allen: De tre nordiske Rigers Historie. 1497—1536. I. S. 98. — [4]) Item skulle wij engen macht haffue kronen i noget rige att formynske pa land, læn, steder, slot, garde, jordegotz, kronens landbo eller arlige rente. — [5]) Item schule wy ey forpantte eller affhende righens slot, læn eller ræntte, vden, thet gudh forbiudhe, at righet swodant anfald fynghe, at thet nødh och behoff giordes. tha schule wy thet gøre effter wort radhs radh.

I's Tid. I Kong Kristian II's Haandfæstning Art. 64 bestemmes dette Tilsagn særlig derhen, at Kongen med Norges Riges Raads og menige Indbyggeres Hjælp vil gjenindløse Orkney- og Shetlandsøerne til Norges Riges Krone, og i Kristian III's Haandfæstning Art. 25 og i de efterfølgende Haandfæstninger Art. 24 er Forpligtelsen affattet derhen, at Kongen skal være forpligtet til med Undersaatternes Hjælp snarest muligt at iværksætte Indløsningen til Kronen.

§ 11.

Almindelige Retstilsagn.

Det almindelige Tilsagn om at hævde Retten i Landet og værge den, der led Uret[1]), havde sin naturlige og varige Plads i Haandfæstningerne, og det samme kan maaske ogsaa siges om det kongelige Løfte at ville dømme upartisk[2]), skjøndt Affattelsen er noget nærgaaende mod Kongen. Men ved Siden deraf findes i Haandfæstningerne Tilsagn af mere særlig Natur, fremkaldte ved den erfaringsmæssige Trang til saavidt muligt at afværge bestemte Forurettelser fra Kongens eller hans Embedsmænds Side. Paa dette Sted medtage vi dog ikke saadanne Tilsagn, der kun ere rettede til enkelte Stænder, da disse ville blive omtalte nedenfor blandt Privilegierne, men kun almindelige kongelige Tilsagn til alle og enhver, hvorved dog erindres at nogle af disse i Tidens Løb skiftede Karakter ved at forbeholdes den eller de privilegerede Stænder. Her bliver det da efter Omstændighederne en Skjønssag, hvor man vil medtage dem, men i Reglen om-

[1]) Ovfr S. 80: Kristian II's Haandfæstning Art. 53: Item hwo som trængis ellir fæydis frann sin rætt i Danmark ellir Norige met offuerwold oc bliffuer ther for forsømmit i sin rætt oc fanger ther skade offuer, nær han thet kan giøre wittherligt for oss oc righens raadh, tha skulle wii oc riighens raadh hielpe hanum til sin rætth igien oc vprætning for sin skade. — [2]) Kristian II's Haandfæstning Art. 21, Kristian III's, Frederik II's, Kristian IV's, Frederik III's Art. 17: Item skulle wii alltiidt dømme vden wild oc ey tage gunst ellir gaffwe for noghen rætt ellir rætthgang i noghir made, mæn være liige wellwillige till at hielpe oc styrcke thøm til theris rætt, wære seg ænten indlændisk, eller vdlændisk folk, fattugh ellir riige (wenne eller wwænnæ, eddel eller wædell, jndenn raads eller vdenn), som hæder for oss att komme, somm en Christenn koning bør at giøre.

tale vi dog paa dette Sted alle dem, som paa noget Tidspunkt ere affattede i Form af almindelige Tilsagn. Af saadanne fremhæves følgende:

1) Kongen maa ikke tro Paasagn af nogen Mand, med mindre Paasigeren vil tilstaa dem for Lov og Dom[1]).

Det er aabenbart Vederlagsrettens Forbud mod Bagtalelse af en Fælle hos Kongen, som her gaar igjen i Haandfæstningsform. Derfor er Sætningen ogsaa i de fleste Haandfæstninger kun udtalt i Henseende til Raad og Ridderskab ligesom Retten, i hvilken Dommen fældes, forudsættes at være beklædt af Kongen og Rigens Raad. Kun i Kristian II's og Frederik I's Haandfæstning er Sætningen udtrykt mere almindelig[2]), og deri ligger Hjemmelen til at medtage den paa dette Sted.

2) Kongen maa ikke vredes paa nogen eller forfølge ham, fordi han paataler Landets Ret og søger Oprejsning ved Domstolene for lidt Forurettelse[3]).

3) Kongen skal holde sine Breve og maa ikke give Brev mod Brev[4]).

4) Kongen skal holde sit givne Lejde[5]), og hvis nogen, som er kommet paa Kongens Brev, bliver ihjelslaaet i hans Nærværelse, da er det æreløs Gjerning, om det gjøres med Raads Raad[6]). Det er Kong Hans's Færd, som har foranle-

[1]) Kong Hans's Haandfæstning Art. 11.: Ffførst at wij skulle holde wort raad oc ridderschab oc gothe men, andelige oc werdzlige, i werdighet oc wordning effther tilbørlighet oc ey tilstæde them eller nager, hwer effther sin skickelsse oc staat moth lagh oc ret vforrettes, oc engen segn tro pa nager, wden then, som sier, will tilstaa, oc then sagh rettes fore rigens raad. Kristian III's Art. 46, Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Art. 43: Item bliffuer nogenn godemanndt forførdt eller beløugenn for oss, tha sculle vij thet jngenn tro eller loffue giffwæ, mett myndæ att hand will thet tiilstaa y vortt och Danmarcks riigens raads nerwerellsze, och vdj thend andens paahørellse, och findes han tha fore løgenn, tha straffes hand tha fore løgenn som viidbøør. — [2]) Kristian II's Art. 47, Frederik I's Art. 58: Item skulle wii inghen saffn troo poæ noghir wor raadh ellir ridderskabt ellir nogre andre, vden then thet siiger, will thet obenbarlig tillstaa oc bewise, oc findes han tha for løghner, at han tha straffis for sin løghnn som en anden for sin brøde. — [3]) Ovfr S. 91 og S. 92 — [4]) Kong Hans's Haandfæstning Art. 27, Kristian II's Art. 23, Frederik I's Art. 27, Kristian III's Art. 41, Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Art. 38. — [5]) Kong Hans's Haandfæstning Art. 5: Item wele wii oc skulle holde wore leyde, ehvem wij them giffne, swo at alle mwe søge wore land og strøme met friid, wor told oc rettighet vforsømet. — [6]) Kristian II's Haandfæstning Art. 59, Frederik I's Art. 68.

:diget denne sidste Tilføjning [1]), der er bortfalden i de senere Affattelser [2]).

5) Alle aabne Breve, være sig Gjældsbreve eller andre, som maatte være aftvungne hvilkesomhelst Personer ved Vold, Frygt eller Tvang, af Kongen eller i Kongens Navn, skulle være magtesløse og tilintetgjøres [3]).

6) Kongen skal ikke lade sine Embedsmænd fejde paa nogen Riddersmand eller hans Tjenere, men have de Tiltale mod nogen, skulle de tale dem til med Rettergang [4]).

7) Kongens Embedsmænd maa ikke stævne nogen til at møde for sig, men skulle stævne dem til de lovlige Domstole [5]). Denne Bestemmelse er særlig given med den Tids Forhold for Øje, da Fogderne endnu ikke vare Indehavere af Domsmyndigheden.

8) Kongen skal ikke ved sine Breve hindre Rettens regelmæssige Gang gjennem de forskjellige Instanser [6]), og drage Omsorg for, at Sagerne ved hans Retterthing paadømmes efter Lands Lov og Ret [7]).

[1]) Allen: De tre nordiske Rigers Historie II. 1497—1536. S. 39. — [2]) Kristian III's Haandfæstning Art. 23, Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Haandfæstning Art. 22: Item huem som kommer til osz vdi god troe och loffue paa vor skriffuelse och breffue da skal den for osz och for alle de, som for osz giøre och lade wille, frie, sicker och vbehindrett komme hiem til sitt eget igien, dog at hand skal were plictig for osz och Danmarkes riges raad at stande til rette. — [3]) Valdemar III's Haandfæstning Art. 42: Item omnes literæ patentes siue obligatoriæ siue aliæ, a quibuscumque personis per violenciam, metum vel coactionem per regem vel suo nomine extortæ, vires nullas omnino habeant et annihilentur penitus et cassentur. — [4]) Kristian III's Haandfæstning Art. 13; jvfr Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Art. 14. — [5]) Kongebrev 29 Juli 1282 Art. 11 og Olafs Haandfæstning Art. 24: Item officiales nostri (regis) non debent citare aliquem nisi ad justa placita nec coram se (convenire). — [6]) Kristoffer II's Haandfæstning Art. 28, Valdemar III's Art. 23: Item nullus citetur ad placitum regis (justiciarium) immediate, set primo ad placitum sui hærræth, et si inde prouocauerit (citatus fuerit ad) placitum generale, sub pena consueta, et si ibi iuri stare noluerit, coram rege prouocando (çitando vel appellando) examinetur sua causa ibidem (coram rege vel suis justiciariis); vbi, si iusticiam non habuerit, prouocetur ad parlamentum generale. Kong Hans's Haandfæstning Art. 16; jfr 38. Kristian II's Art. 34, Frederik I's Art. 39, Kristian III's Art. 26, Frederik II's. Kristian IV's, Frederik III's Art. 25: Item wille eller skulle wi icke heller maa drage nogen fra sitt herredzting eller landsting med vore breffue, icke heller fra rigens canceler effter lougen. — [7]) Kristoffer II's Haandfæstning Art. 35: Item ubicunque placitum regis teneatur, incausandi utantur legibus illius terræ. Valdemar III's Haandfæstning Art. 36: Item cum rex placitum suum justiciarum teneri jusserit in aliqua terra, auditores sui placiti siue justiciarios, leges et jura ipsius terræ scientes, de

Kristian III's Haandfæstning Art. 26 og følgende Haandfæstningers Art. 25 knytter til den anførte Sætning den Regel, at heller ingen maa skyde sig fra Herredsting eller Landsting, forinden Dom er gangen.

9) Kongen skal ikke med sine Breve byde eller forbyde nogen Mands Arvetjenere, gejstlige eller verdslige, eller dem, som de have udi Pant og Værge, at svare deres Husbonde, men har nogen Tiltale mod nogen om Gods eller Tjenere, skal han forfølge det ved Rette og efter Lovens og Recessens Lydelse [1]).

10) Kongen maa ikke lade nogen dræbe eller berøve ham hans Gods, medmindre han er lovlig stævnet med sikkert Lejde, offentlig anklaget og forvunden med Lands Lov og Ret [2]). Er nogen bleven erklæret fredløs, skal han have lovlig Rømningsfrist [3]), Bøde maa ikke paalægges nogen, som ikke er lovlig forvunden, og Ingen maa paalægges anden og højere Straf, end Loven hjemler [4]). Derfor maa heller ingen dømmes for Brud paa Tingfreden, uden at han har udført, hvad Loven kræver dertil [5]).

11) I Henseende til Beskyttelse for den personlige Frihed gav Kongebrev 19 Marts 1282 en positiv Regel [6]), og Kongebrev 29 Juli 1282 Art. 2 en anden, som optoges i Kong Olafs Haandfæstning Art. 16 [7]); medens Valdemar III's Art.

eadem terra constituat, et incausandi et agendi utantur legibus terræ supradictæ, nec quisquam quacunque de causa ad placitum justiciarium citetur extra limites suæ terræ. — [1]) Kristian III's Haandfæstning Art. 9; Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Art. 8; jfr Kristian II's Art. 4; Frederik I's Art. 11. — [2]) Kristoffer II's Haandfæstning Art. 29. Valdemar III's Art. 24. — [3]) Kong Olafs Art. 16; jfr Kongebrev 29 Juli 1282 Art. 2. — [4]) Olafs Art. 16 sidste Punktum; jfr Fdg 29 Juli 1282 Art. 8: pro quacumque (eciam) causa ultra id, quod in legibus expressum est, pena pecuniaria vel alia puniatur nullus, nec multetur (aliquis), nisi (prius) legitime sit convictus. — [5]) Kristian II's Haandfæstning Art. 57, Frederik I's Art. 61. Item ingenn skall giøre tingfrid, vthen hannd giør then gerning, i loffuen staaer. — [6]) Kongebrev 19 Marts 1282 Art. 2: Thæt hauær oc konung iat riket, at ængen man scal fangæs, vtan han warthær før loghlikæ for vnnæn for riket, vtan han warthær taken mæth tiufnæth ællær han takær quinnæ mæth wald ællær han hoggær ællær han dræpær man i thæn by, ær konung ær i, oc warthær sua vp halden wither sin gærning. — [7]) Item nullus captiuetur nisi sponte confessus in iure aut legitime convictus vel in manifesto facinore deprehensus fuerit, pro quo secundum leges terræ vita carere debeat siue membris, sed convictus legitime inducias fugiendi habeat extra regnum, quæ in libris legalibus continentur etc.

41 gav en særlig Bestemmelse om Anholdelser paa Markeder i Skanør og andet Steds; jfr nedenfor S. 145. I de senere Haandfæstninger er Artiklen imidlertid affattet rent formelt derhen, at Kongen eller hans Fogder ikke maa gribe eller lade gribe nogen Indbygger, uden at han først er forvunden [1]) eller greben i saadanne ferske Gjerninger, som han maa gribes og sættes for efter Loven [2]). I Kong Kristian III's Haandfæstning er dette Tilsagn bleven indskrænket til at gjælde Riddersmænd [3]), og positivt udvidet ved Frederik III's Haandfæstning Art. 13, idet der efter en adelig Mand eller Kvinde, som ikke var greben paa fersk Gjerning, kun kunde anholdes, naar Anklagen lød paa uredeligt Drab eller Mord eller vitterligt Forræderi, medens de i andre Livs og Æresager selv kunde borge eller dog stille Borgen for sig. Den, der adlød nogen herimod stridende Befaling, gjorde det paa eget Ansvar.

12) Naar Kong Valdemar III i sin Haandfæstning Art. 30 [4]) erklærer ikke at ville indrette nogen Skov til Jagtpark, som ikke har været det paa Kong Valdemars Tid, da maa dette Tilsagn ifølge Ordlyden (usurpabit) vel ogsaa sees under Synspunktet af et Retstilsagn, idet Kongen ved en saadan Indtagelse vilde krænke Almuens Brugsret til Almindingsskovene [5]).

13) Kongen maa ikke hugge i anden Mands Skov eller fiske i anden Mands Fiskevand [6]) eller bygge paa hans Grund [7]), uden rette Ejers Minde. Dette almindelige Forbud formuleredes dog senere for Skovbrugets Vedkommende derhen, at det kun kom de priviligerede Stænder til Gode, idet Kri-

---

[1]) Hans's Haandfæstning Art. 10: Ovfr S. 80. — [2]) Kristian II's Haandfæstning Art. 12: Item skulle wii ellir wore fogder inghen giøre vrætt, griibe ellir griibe lade noghir indbyger, vthen the ere først logligen forwunden ellir tagis i the færske gierninger, som the moo griibes oc sættis for effter logen, oc hwilken wor foggedt ther giør emodt, han skal lide loghen ther for. — [3]) Kristian III's Haandfæstning Art. 12, Frederik II's og Kristian IV's Art. 13. — [4]) Item rex nullam paark sibi pro sua venacione vsurpabit, nisi ea, quæ paark fuerunt tempore regis Waldemari. — [5]) J. Steenstrup: Studier over Kong Valdemars Jordebog. S. 356. — [6]) Valdemar III's Haandfæstning Art. 33. — [7]) Olafs Art. 22; jfr Brev 29 Juli 1282 Art. 10.

stian II's Haandfæstning Art. 10 og Frederik I's Art. 15 forbød Kongen og hans Fogder at lade bruge Kirkens, Klostrets eller Ridderskabets Enemærke Skove enten med Oldensvin, Tømmerhugst eller nogen anden Hugst eller Brug. Paa lignende Maade indskrænkes Omtalen af Jagten og Fiskeriet, idet Haandfæstningerne kun hjemle den hellige Kirkes og Ridderskabets Eneret til Jagt og Fiskeri i deres Enemærke Skove og Fiskevande.[1])

14) Hvor Kongen havde Lod eller Del i Mands Skov eller Fiskevand, maatte han eller hans Foged ikke formene nogen at dele det til Rebs efter Kong Valdemars Lovs Lydelse.[2]) Dette Forbud er i Kristian III's Haandfæstning Art. 36 formuleret som en Ret for Adelen, men i de følgende Haandfæstningers Art. 33[3]) igjen som almindelig Regel. Naar denne ogsaa er udstrakt til at gjælde, hvor Kirken er lodtagen i Ejendommen, finder dette sin Forklaring i, at Kirken efter Reformationen var underlagt Statsstyret.

At Kongen ikke maatte bruge fælles Skove eller Fiskevand mere, end hans Lod kunde taale, er ogsaa kun særlig fremhævet i Forhold til Kirken og Ridderskabet[4]), efter Reformationen alene Danmarks Rigens Adel[5]), dog med den Forret for Kongen, at ingen uden hans Tilladelse maatte slaa stort Vildt i Fællesskovene paa Falster og, fra Kristian III's Tid, Langeland.

15) Kongen og hans Fogder maatte ifølge Kristian II's Haandfæstning Art. 66 ikke hindre eller lade hindre dem, der boede ved Stranden, i at bruge den med al Slags Fiskeri, som de havde gjort af Arilds Tid, og som Sæd var, uden al ny Afgift, og Fiskerne skulde derfor ifølge Frederik I's

---

[1]) Kristian II's Haandfæstning Art. 9, Kristian III's Art. 7, Frederik II's, Kristian IV's, Frederik III's Art. 6. — [2]) Frederik I's Haandfæstning Art. 16: Item skall vij eller vore fogether ey formene nogher mannd att dele tiill rebs skowg, marck eller fiskewannd epther konning Voldemars lowgs lydelsze, ennd dog vij haffue ther lod oc deell vthij. — [3]) Item skal ingen forbydes etc. — [4]) Kristian II's Haandfæstning Artt. 9 og 10. Frederik I's Artt. 14 og 15. — [5]) Kristian III's Haandfæstning Art. 8, Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Art. 7.

Haandfæstning Art. 62 ikke svare Afgift til nogen anden end Grundejeren. Limfjorden skulde ifølge samme Haandfæstnings Artt. 69 vedblive at være et frit Fiskevand med allehaande Fiskeri, som det havde været i Kong Kristian I's og Kong Hans's Tid. Men i Kong Kristian III's Haandfæstning Art. 11 og 22[1]) er den frie Fiskeret udenfor egen Grund kun tilsikret Danmarks Rigens Raad og Adel i det Omfang, i hvilket de havde nydt den fra Arilds Tid og særdeles under Kong Hans. Retten til at have Aalegaarde udenfor sin egen Grund er særlig tilsikret, undtagen i de Fjorde, som Kongen og den menige Mand havde Skade af, dog at de Gaarde, som havde været fra Arilds Tid, skulde blive ved Magt.

16) Kongen maatte ikke gjæste eller stæde at gjæste Klostre eller andre Steder eller Almuen til Uskjellighed.[2]) De andre Bestemmelser angaaende ulovlig Gjæstning ville ifølge deres Affattelse findes omtalte nedenfor blandt de almindelige Retsregler eller blandt Geistlighedens Privilegier.

17) Kongen og hans Embedsmænd maatte dernæst ikke befatte sig med Vrag udover, hvad Loven hjemlede. Dette rene Retstilsagn findes dog kun i Kong Hans's Haandfæstning Art. 28[3]), medens de ældre give Regler om Strandrøveres Straf og Forfølgningen imod dem.[4]) Kristian II's Art. 24 tilføjer et helt Stykke Strandingsforordning; men de følgende Haandfæstninger tie ganske om Vragretten, indtil Frederik III's Haandfæstning Art. 10 tilsiger Adelen Retten udenfor dens egen Grund, hvor den ikke selv har fraskrevet sig den.

18) Riddere, Gejstlige, Væbnere og andre Rigets Indbyggere maatte det ikke forbydes at føre deres Ejendele ind i eller ud af Riget efter eget Tykke[5]). Denne For-

[1]) Jfr Frederik II's, Kristian IV's, Frederik III's Haandfæstning Art. 10. — [2]) Kristian I's Haandfæstning Art. 11. — [3]) Kong Hans's Haandfæstning Art. 28: Item skulle wij eller wore embitzmen eller nagre andre i thesse try rige engeledes bekymre oss ytermere met noget strand wrag, en som logen wtuiser. — [4]) Christoffer II's Haandfæstning Art. 32, Valdemar III's Art. 25. — [5]) Valdemar III's Haandfæstning Art. 45: Item militibus, clericis, armigeris ceterisque regni incolis nunquam inhibeatur, ne bona sua ducant infra regnum vel extra, prout eis videbitur expedire.

skrift kunde vel under andre Omstændigheder forstaaes som en Grundlovsforskrift, der satte en Grændse for den almindelige Lovgivningsmagts Handlefrihed. Men naar Haandfæstningen i Art. 16 har angivet de Betingelser, hvorunder Ind- og Udførselsforbud gyldig kunde udstedes, kan der i Art. 45 kun være tænkt paa vilkaarlige Standsninger.

§ 12.
Almindelige Retsregler.

I det foregaaende have vi allerede omtalt nogle saadanne Retsregler paa Grund af den Maade, paa hvilken de ere sammenknyttede med de i Haandfæstningerne indeholdte Retstilsagn. Her skulle vi nu fremdrage andre Retsregler, der ere optagne uafhængig af en slig Sammenhæng som Følge af de under Forhandlingerne om Haandfæstningerne erkjendte Brøst i den gjældende Ret. Det er dog væsentlig kun i de ældre forud for Recesserne liggende Haandfæstninger, at saadanne Bestemmelser, der ikke ligefrem vedrøre Kongemagtens Udøvelse, findes medtagne. Isærdeleshed gjælder dette ogsaa endnu om Kristian II's, som indeholder forholdsvis mange af dem. Det er en naturlig Følge af Tilblivelsesmaaden, at disse Bestemmelser fortrinsvis angaa den offentlige Ret, Forvaltningen, Retsforfølgningen og Strafferetten. En skarp Sondring mellem disse tre Arter af Retsregler lader sig ikke gjennemføre som Følge af, at de til en vis Grad gaa over i hinanden, idet Fogderne bleve Dommere, saa at Reglerne om dem fra Forvaltningen føre over i Retsplejen, og Straffebestemmelserne for Dommere og Sandemænd fra Processen føre over i Strafferetten.

Man kunde endnu i denne Sammenhæng medtage Haandfæstningernes Regler om Indfødte og Udlændinge; men de savne dog en naturlig Tilknytning til den foregaaende Gruppe, hvorfor det vil være systematisk rigtigere at omhandle dem i Forbindelse med Stænderne og Rigens Raad, til hvilke Haandfæstningerne selv henføre dem. Lige-

ledes findes der enkelte andre Bestemmelser, som formelt ere affattede saa almindeligt, at de kunde forsvare deres Plads paa dette Sted. Saaledes kan nævnes, at Valdemar III's Haandfæstning Art. 27 [1]) synes at anerkjende det som en almindelig statsborgerlig Ret at opføre Træ- eller Stenbygninger paa sin Gaard, hvilket formentlig kun er et andet Udtryk for at befæste den. Denne Ret kunde i hine lovløse Tider have sin fulde praktiske Berettigelse, men er dog uden Tvivl kun bleven benyttet af Bisper og Adelsmænd, hvem den senere blev forbeholdt. Ligeledes kan her erindres Bestemmelsen i Kristian I's Haandfæstning Art. 12, hvorefter ingen Udlænding maatte kaares til Værge af nogen dansk, naar han ikke var født Værge efter Loven; men selv bortset fra, at denne Bestemmelse i Virkeligheden kun var given til Betryggelse for den danske Adel, er der saa meget mindre Grund til at lægge afgjørende Vægt paa den, som den alene findes paa det anførte Sted.

1) Vi have alt ovenfor S. 93 i en anden Sammenhæng berørt den fra Recessen 30 Oktober 1536 i Frederik II's og følgende Haandfæstningers Art. 45 optagne Bestemmelse om, at Kongen skulde have en Rigens Hofmester, en Kansler og en Rigens Marsk, fødte danske Mænd af Adel, som skulde være Kongen og andre Rigens Raad udi Rigens Ærinde behjælpelige til hans kongelige Regimentes Opholdelse. Hertil føjede Frederik III's Haandfæstning Art. 45 den Bestemmelse, at, naar Rigens Hofmester, Kansler, Rigens Marsk, Rigens Admiral, Rigens Kansler eller Statholderen udi Norge bortdøde, skulde Rigens Raad bringe 3 Æmner i Forslag, hvoraf Kongen skulde vælge et paa første Danehof efter Embedsledighedens Indtrædelse. [2])

2) Forbudet i Valdemar III's Haandfæstning Art. 32 mod, at nogen ordineret Klerk under Straf af Embeds For-

[1]) Item quilibet miles vel armiger seu alius quisquam liberam habeat licenciam edificia lignea aut lapidea in sua propria curia et ciues in sua civitate construendi. — [2]) Jfr om ældre Retsbrug: Historisk Tidsskrift IV. 3 S. 578 Note 1.

tabelse paa nogen Maade maatte overtage verdslige Fogedbestillinger (exactiones), er i Olafs Haandfæstning Art. 14 affattet derhen, at ingen ordineret Mand af Kongen maatte stædes til verdslige Bestillinger (aduocaciæ temporales), men Kongen skulde skikke bekvemme og beskedne Lægmænd til at forestaa deslige Hverv; og dersom de gjorde sig skyldige i nogen mærkelig Forseelse, skulde de bøde derfor og aldrig igjen stædes til at forestaa dem.

3) Medens Kristoffer II's Haandfæstning Art. 33 endnu gik ud fra, at Ombudsmanden kunde tages hvorsomhelst fra (advocatus undecumque oriundus), bød Valdemar III's Haandfæstning Art. 35, at ingen Ombudsmand eller Befalingsmand (capitaneus) maatte beskikkes i noget Land, uden at han var indfødt i Landet, hvilken Bestemmelse dog er bortfalden i Olafs Haandfæstning Art. 34; og dersom denne Embedsmand gjorde sig skyldig i nogen mærkelig Lovstridighed og tilføjede nogen Uret, skulde han forvindes ligesom andre Bønder og fyldestgjøre Klageren efter Rets Ordenens Krav.

Den Ombudsmand, der røvede Skibbrudne eller hindrede dem i at leje Folk til at bjerge deres Gods, skulde, foruden at lide den almindelige Straf, miste sit Len og aldrig kunne opnaa noget igjen[1]).

4) Kongen maatte ikke give nogen Herredsfoged eller Herredskriver Brev paa sit Fogderi og Skriveri paa lang eller stakket Tid[2]); men de gode Mænd, som havde Len paa Tjeneste eller i Pant, skulde selv sætte dem Herredsfogder og Herredsskrivere[3]).

Den Herredsfoged, som Lensmanden skulde beskikke til sin Fuldmægtig (officialis), skulde fra først af være en Selvejerbonde i Herredet[4]), som var vederhæftig til at bøde, naar han forbrød sig[5]); men Kong Olafs Haandfæstning

[1]) Valdemar III's Haandfæstning Art. 25. — [2]) Kristian II's Haandfæstning Art. 17, Frederik I's Art. 22. — [3]) Kristian II's Haandfæstning Artt. 14, 15, Frederik I's Art. 20; jfr Reces 4 Juli 1538, Kristian III's Art. 34. — [4]) Kristoffer II's Haandfæstning Art. 33: Item vt aduocatus vndecumque oriundus bundonem illius hærreth suum substituat officialem. — [5]) Valdemar III's Haandfæstning Art. 35.

Art. 34[1]) tillod dog ogsaa en Bryde at være det, og senere var den almindelige Regel blot den, at Herredsfogder og Herredsskrivere skulde være Dannemænd[2]). Saalænge Herredsfogder og Herredsskrivere skikkede hver Mand Lov og Ret uden Vild, skulde de ikke afsættes[3]); men hvis Herredsfogden for Gunst eller Gave eller Vild formente nogen Mand, fattig eller rig, Lov eller Ret og afsagde nogen uret Dom og begik nogen Uret, skulde han afsættes[4]) og aldrig igjen beklæde sligt Embede[5]), hvorhos han skulde svare for sine Gjerninger og staa den skadelidende til Ansvar efter Loven[6]).

5) Kong Olafs Haandfæstning optog ikke blot Forbudet i Kongebrev 29 Juli 1282 Art. 11 mod, at Kongens Embedsmænd maatte stævne nogen for sig istedetfor til de lovlige Domstole; men den forbød ogsaa i Art. 30, at nogen af Kongen eller hans Embedsmænd maatte stævnes udenfor Herredsgrændsen[7]). Meningen med denne Bestemmelse er ikke ganske klar.

I Kong Kristoffer II's Haandfæstning Art. 36 fandtes en Bestemmelse om, at ingen maatte stævnes udenfor Landets Grændse[8]).

Ligesom denne er knyttet til Forskriften i Art. 35 om, at Sagvolderen, overalt hvor Kongens Retterting holdtes, skulde behandles efter vedkommende Lands Ret, saaledes er dens Mening tydeliggjort i Valdemar III's Haandfæstning Art. 36, hvorefter ingen maatte stævnes til Kongens Retterting for nogen Sag udenfor Landets Grændser. Men hertil kan der dog ikke vel tænkes at være sigtet ved den anførte Bestemmelse; thi Kongens Retterting kunde dog ikke sættes indenfor hvert enkelt Herreds Omraade. Man kunde

---

[1]) bundonem vel villicum autenticum. — [2]) Kristian II's Haandfæstning Art. 14, Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Art. 32. — [3]) Frederik I's Haandfæstning Art. 22. — [4]) Frederik I's Haandfæstning Art. 19, Kristian III's Art. 35, Frederik II's, Kristian IV's, Frederik III's Art. 32. — [5]) Frederik I's Haandfæstning Art. 19. — [6]) Frederik II's, Kristian IV's, Frederik III's Haandfæstning Art. 32. — [7]) Item nullus citetur extra terminum sue hæræth per regem vel officiales suos. — [8]) Item ut nullus citetur extra terminum suæ terræ.

saa muligvis ville sætte Forskriften i Forbindelse med Reglen i Haandfæstningen 1360 Art. 11 om, at den, der vilde sagsøge nogen ved Danehoffet, først lovlig skulde stævne ham paa Herredstinget. Men denne Forstaaelse kan dog næppe med Føje lægges ind i Ordene. For at fatte deres Mening maa man lægge Mærke til, at Bestemmelsens Kilde er den anførte Bestemmelse i Kristoffer II's Haandfæstning, hvori terræ er ændret til hæreth og per regem vel officiales suos er føjet til. Bestemmelsen maa derfor antages at sigte til Søgsmaal i første Instans, anlagt af Kongen eller hans Embedsmænd. Det er derhos ikke udtrykkelig sagt, at de kun maa stævne til Herredstinget, men de maa kun ikke stævne udenfor Herredsgrændsen, og spørger man om Grunden til en saadan Bestemmelse, kan den formentlig findes i Haandfæstningens Art. 13, hvor der er paabudt en overordentlig Domstol, dannet af 12 beskedne og vederhæftige Mænd, som Stiftets Biskop udnævner, til at paakjende Søgsmaal angaaende Gods, som Kronen en Gang har udleveret, men nu søger tilbage. Her er Kongen eller hans Embedsmænd Sagsøgere, og her maa da Domstolen i hvert enkelt Tilfælde sættes indenfor Sagvolderens Herreds Grændse.

6) Ligesom den anførte Bestemmelse viser Indførelsen af overordentlige Domstole i Ejendomstrætter, saaledes er det ogsaa vedblivende Procesmaaden i disse Sager, som beskæftiger Haandfæstningerne. Kristian II's Haandfæstning Art. 36 ophævede Sandemændenes Beføjelse til at sværge om Markeskjel og bestemte istedetfor, at Riddersmændsmænd og uvillige Jordegne skulde granske det; men denne sidste Bestemmelse er bortfalden, og Sandemændenes Myndighed i Henseende til Herredsskjels- og Markeskjels-Sager bevaret i de følgende Haandfæstninger[1], saa at Procesmaaden paa dette Punkt maa antages at være bleven uforandret. Derimod

[1] Frederik I's Haandfæstning Art. 41, Kristian III's Art. 44, Frederik II's, Kristian IV's, Frederik III's Art 42.

og hævede den anførte Artikel tillige den Beføjelse til at sværge om Ejendom, som tilkom Sandemændene efter J. L. I 44 og III 45, og tilføjede ved samme Lejlighed, at Riddersmandsmænd og jordegne Bønder skulde granske om Ejendom i Sjælland og Skaane. Denne Bestemmelse kunde imidlertid ikke vel forliges med den lige forud givne, at den, som vilde dele om Ejendom, skulde forfølge det, som Ejendom burde at deles, ind for Rigens Kansler, og derfor er ogsaa kun denne sidste Forskrift bevaret i de følgende Haandfæstninger[1].

7. Sandemænd og Nævn maatte ikke sværge mod nogen Lov eller Lavhævd, medens de stode urokkede ved Magt[2], og svore de nogen Mand til Skade med Urette, skulde Landsdommeren, saavidt som jydske Lov rakte[3], have Magt til, hvis det begjærtes af ham, at opstævne beste Bygdemænd og fælde dem, som havde svoret Uret. Paa samme Maade skulde der forholdes om Oldinge og Nævn udi Sjælland, Skaane og andre Lande, saavidt Sjællandske og Skaanske Lov rakte[4].

Endelig forholdtes der ogsaa paa samme Maade i Henseende til Love og Lavhævder[5]) dog med et Forbehold i Henseende til de af Adelige givne Love og erhvervede Lavhævder[6].

Den anførte Afgjørelsesmaade ved Landenævn traadte istedetfor Afgjørelsen ved Bisper og bedste Bygdemænd, om hvilken Kristian II's Haandfæstning Art. 49; jfr Frederik I's Art. 55; udtaler, at det, som Biskop og Bygdemænd fælde eller rejse, skal være Lovens Ende, som vor skrevne Lov siger. De Sandemænd, som gjorde uret Sag, saa at de fældedes af Bisp og Bygdemænd, skulde aldrig fange Oprejsning til at blive Sandemænd igjen[7].

---

[1]) Jfr Reces 4 Juli 1533. — [2]) Kristian III's Haandfæstning Art. 29, Frederik II's, Kristian IV's, Frederik III's Art. 28. — [3]) Kristian III's Haandfæstning Art. 27. — [4]) Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Haandfæstning Art. 26. — [5]) Frederik I's Haandfæstning Art. 43; jfr Reces 4. Juli 1533, Kristian III's Art. 28. — [6]) Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Haandfæstning Art. 27. — [7]) Frederik I's Haandfæstning Art. 44.

8) Rigens Kansler maatte ikke bruge Rigens Indsegl i sin egen Sag, men Kongen skulde beskikke en anden god Mand til at sidde i Sagen i hans Sted under Rigens og hans eget Indsegl og Navn[1]).

9) Angaaende Instans Følgen, Adgangen til at stævne til Kongens Retterting og Sagens Paakjendelse samme Steds, samt Bøderne for ikke at efterkomme Kongens Breve henvises til det ovenfor S. 126 og S. 16 bemærkede. Her skal kun tilføjes, at Kong Hans's Haandfæstning Art. 18 gav en ny Regel om Sammensætningen af Rettertinget, idet Kongen efter sit Raads Raad skulde tilskikke gode Mænd af Raadet, helst de retviseste og klogeste til at holde Retterting over Riget med Fuldmagt til at ransage og dømme om alt Kronens, Kirkens og Ridderskabets Gods og Ejendele. Hver Biskop eller èn eller to af hver Kirkes Prælater skulde have Sæde i Retten, naar Sagen gjaldt Kirken eller Kirkens Personer indenfor Bispedømmet. Kristian II's Haandfæstning Art. 11 tilføjede den nærmere Bestemmelse, at hver Biskop selvfjerde med gode Mænd, som tilsendtes ham af Kongen og Rigens Raad, skulde sidde Retterting to Tider om Aaret, naar Kongen ikke var personlig tilstede, i alle Sager, som ikke rørte dem selv paa, og Kongens og Kronens Ret uforkrænket.

Disse Bestemmelser findes dog ikke gjentagne i senere Haandfæstninger, der heller ikke have optaget Bestemmelsen i Kristian II's Haandfæstning Art. 33; jfr Frederik I's Art. 38; om, at Rigens Indsegl ikke maatte bruges i Trætter mellem Kronen, Kirken og Adelen, i hvilke derimod gode Mænd, geistlige og verdslige, tiltagne fra begge Sider, skulde træffe Afgjørelse.

10) Foruden den ovennævnte Bestemmelse om Danehoffers regelmæssige Holdelse indeholdt Kong Olafs Haand-

---

[1]) Kristian II's Haandfæstning Art. 35, Frederik I's Art. 40, Kristian III's Art. 43, Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Art. 41.

fæstning Art. 29 tillige et Tilsagn om, at den, som vilde søge dem, skulde nyde hel, fuld og uskadt Sikkerhed en Femt (quindena) før og en Femt efter; den, som gjorde Brud paa denne Sikkerhed, skulde straffes for Orbodemaal; og naar han var lovlig forvunden derfor, skulde han straffes efter Lands Lov og Ret af Kongen, Lensmænd og Fogder.

11) Ifølge Frederik I's Haandfæstning Art. 18[1]); jfr Kristian II's Art. 13; maatte ingen Mand fejde paa nogen anden, men hver skulde tale den anden til med Loven. Om Undtagelsen fra denne Regel til Gunst for Adelige vil blive talt nedenfor.

12) Ingen, af hvad Stand og Stilling han end var, maatte undertrykke nogen geistlig eller verdslig ham underordnet eller mindre mægtig eller tvinge ham til at lade være at søge sin Ret paa Tinge eller for Parlamentet; og hvis nogen blev overbevist om at have gjort det, skulde han først miste det, hvorom der tvistedes, og desuden bøde efter Lovens Medfør, ligesom om han havde tabt Sagen, hvis han var Lægmand, til Kongen, hvis han var Klerk, til Bispen[2]). Ved denne sidste Bestemmelse har Haandfæstningen til Gunst for Kirken ændret Valdemar IV's Haandfæstning 1360 Art. 17, som kun talte om Bøde til Kongen.

13) Den, som tiltalte og forulempede nogen med vrede og fornærmelige Ord, som kaldtes Maning[3]), for Kongen eller i Kongens Gaard, for Bispen og i hans Gaard, eller for Drosten i Retterne, som holdtes paa Danehoffet og Kongens

---

[1]) Frederik I's Haandfæstning Art. 18: Item skall ingenn manud feide then andenn, medhen huer thale then andenn tiill mett loghen, jfr Kristian II's Art. 13: Item skulle wor fogder oc læntzmenn, prelater oc godemen inghen man feyde ellir feyde lade, haffue the tilltall till noghen, tha skulle the thet forfølge met rættgangh. — [2]) Olafs Haandfæstning Art. 31: Item nullus, cuiuscumque status aut condicionis existat, aliquem clericum vel laicum inferiorem se vel minus potentem supprimat vel compellat ad hoc, quod ius suum in placitis vel judiciis prosequi non valeat, et si hoc contra cum racionabiliter edoctum et probatum fuerit, illud pro quo agitur primo perdat, et postea domino regi, si laicus fuerit, et episcopo, si clericus, tamquam in lite legaliter succubuisset, secundum legum exigenciam, emendabit. — [3]) Kolderup-Rosenvinge: Gaardretter og Statsretter S. 29, 587.

Retterting og Landstingene i Danmark, skulde først miste det, som Sagen drejede sig om og dernæst straffes efter Landsloven [1]).

Ogsaa denne Bestemmelse har ændret Haandfæstningen 1360 Art. 18 til Gunst for Gejstligheden, idet Ordene „coram episcopo et in curia sua" ere medtagne; paa den anden Side er Marsken udeladt, hvorfor Reglen ikke kom til Anvendelse ved Gaardsretten.

14) Ifølge Kristian II's Haandfæstning Art. 55 skulde ingen mere, saaledes som hidtil sket, bøde for Voldførsel efter Markeskjæls Tal, hvorved formodentlig menes det Antal Markeskjæl, som vedkommende var ført forbi; men det skulde regnes for et Vold for hver, som voldførtes. De følgende Haandfæstninger [2]), som gjentage denne Bestemmelse, tilføje: „saaledes som det har været fra gammel Tid". Det er altsaa en urigtig Brug af Loven, som til et givet Tidspunkt havde indsneget sig, der rettedes ved denne Forskrift.

15) Ifølge samme Haandfæstnings Art. 54 skulde Kongen ikke give Oprejsningsbreve paa Vold; men hvis det ikke forfulgtes inden 6 Uger, blev der kun Spørgsmaal om Idømmelse af Bøder, og disse (thet fald) kunde da uddeles med Hørings eller Lavdags Dele fra Gjerningsmanden inden Aar og Dag, efter at Gjerningen var sket [3]).

16) Ingen maatte gjæste Klostre, Gejstlige eller Lægfolk uskjelligen, men skulde være nøjet med, hvad Husherren selv havde og vilde give ham. Hvis nogen gjorde Forsøg paa at tilegne sig noget med Magt, skulde Husherren have Lov til, hvis han var Lægmand, at forfølge ham for

[1]) Olafs Haandfæstning Art. 33: Item quicumque aliquem verbis malis et contumeliosis, quæ maning dicuntur, coram rege vel in curia sua, coram episcopo et in curia sua, seu coram dapifero in judiciis existentibus in parlamentis et placitis iusticiariis et generalibus terrarum Daciæ allocutus fuerit vel infestauerit, ea, super quibus et pro quibus loquitur, primo perdat et cum hoc secundum leges terræ emendabit. — [2]) Kristian III's Art. 33, Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Art. 31. — [3]) Jfr J. L. II—9. Fdg for Nørrejylland 1284 Art. 3 (4). Dr V. A. Secher: Om Vitterlighed i den ældre danske Proces S. 42.

Hærværk eller Ran, og hvis han var gejstlig, tillige med Bandssag [1]).

17) Den, der røvede Skibbrudne, skulde ifølge Kristoffer II's Haandfæstning Art. 32 forvindes og straffes som for Stirov. Men i Valdemar III's Haandfæstning Art. 25 er Forfølgningen og Straffen sat som for Hærværk, altsaa til 40 Marks Sag, hvilken Nedsættelse kanske er begrundet i, at Straffen ogsaa kom til Anvendelse paa den, som hindrede Skibbrudne i at leje Folk til at bjerge deres Gods. De Skibbrudne kunde tage sig en Værge til at udføre Sagen for dem. En positiv Forpligtelse til at hjælpe Skibbrudne paalægges Lensmændene i Kristian II's Haandfæstning Art. 24 [2]).

18) Hvem der uærlig og forrædersk slog nogen ihjel, skulde miste sin Hals [3]). Naar de, der vare i Flok og Følge med Manddraberen eller gjorde Haandgjerning paa den dræbte, bleve svorne til Bøder efter Loven, da var det ikke Mandebod, de skulde erlægge, men de skulde bøde efter Loven, hver for sin Gjerning. Den, som havde saaret, skulde bøde for Saar [4]).

§ 13.

Stændiske Privilegier.

I Modsætning til de i foregaaende Paragraffer omtalte almindelige Retstilsagn og Retsregler indbefatte vi under

---

[1]) Olafs Haandfæstning Art. 26 jfr Kongebrev 29 Juli 1282 Art. 17: Item (volumus quod) nullus apud claustra, clericos vel laicos hospitetur indiscrete, sed contentus (sit) hiis, quæ domesticus (domestici) habuerit et voluerit sibi dare; si vero vlterius attemptauerit (si aliquis facere ulterius presumpserit) aliqua violenter rapiendo, liberam habeat potestatem, si clericus fuerit, violenciam huiusmodi per causam herwirke, (uel) rapine vel excommunicationis prosequi, si vero laicus, per viam (causam) herwirke vel rapine. — [2]) C. Paludan Müller: De første Konger af den Oldenborgske Slægt S. 387 flg. giver en i en vis Henseende urigtig Fremstilling af Vragrettens historiske Udvikling. J. L. III. 63 gjorde ingen Forskjel i Henseende til de Skibbrudnes Nationalitet, og Fdg 20 Marts 1282 i G. A. A. V. S. 16 bestemte, at denne Lov skulde gjælde apud omnes et singulos in regno nostro naufragium patientes. Til denne Bestemmelse maa vistnok Haandfæstningen 29 Juli s. A. antages at henholde sig. De følgende Haandfæstninger sondre heller ikke efter de Skibbrudnes Nationalitet. — [3]) Kristian II's Haandfæstning Art. 43. — [4]) Kristian II's Haandfæstning Art. 56.

Privilegier saadanne Tilsagn og Regler, som ere givne til Fordel for enkelte Stænder. Man maa som Følge heraf ved Privilegier ikke blot tænke paa virkelige Forrettigheder; ogsaa blotte Tilsagn om, at den enkelte Stand skal have Lov til at nyde Goder, som den almindelige Ret hjemler den, ere indbefattede derunder. Forsaavidt er der heller ikke noget underligt i at benytte Overskriften: Stændiske Privilegier og dog nedenfor tale om uprivilegerede Stænder.

Haandfæstningernes Indhold paa dette Punkt yder sit betydningsfulde Bidrag til Belysning af Stændernes Udvikling og indbyrdes Forhold.

I. Uprivilegerede Stænder.

Naar vi begynde med disse, omfattende Bonde- og Borgerstanden, da er dette begrundet i, at Bestemmelserne om dem fra først af spillede en forholdsvis større Rolle i Haandfæstningerne, uden at der dog i det væsentlige tilsagdes dem andre Rettigheder, end at de skulde nyde de Goder, som Lands Lov og Ret hjemlede. Men selv disse Tilsagn forsvinde i Tidens Løb ud af Haandfæstningerne, som derefter iagttage fuldstændig Tavshed angaaende disse Stænder.

Særlig erindres, at Kong Hans's Haandfæstning forsaavidt betegner et Vendepunkt, som den ved sin Udtryksmaade i Art. 21 vedkjender sig en gjennemgaaende Sondring mellem Frælsemænd paa den ene og ufri Mænd paa den anden Side. Skyggesiden af de uprivilegerede Stænders Retsstilling vil selvfølgelig først fremtræde ved en Jævnførelse med de privilegerede Stænders Forrettigheder, der udgjøre ligesaa mange Retsnægtelser for de andre. Men disse Retsnægtelser fandt de herskende Stænder dog ikke tilstrækkelig Anledning til at fremhæve i Haandfæstningerne. Det var derfor en forsvindende Undtagelse, naar Kong Hans's Haandfæstning udtrykkelig nævnede Forbudet mod ufri Mands Erhvervelse af frit Jordegods. Ordningen blev

i Tidens Løb gjennemført derhen, at Haandfæstningerne hjemlede de privilegerede Stænders Forrettigheder, medens Borger og Bonde levede paa Lovene.

A. Bondestanden.

Bønderne omtales særlig i de ældste tre Haandfæstninger, men ikke i de to følgende; derimod igjen i Kristian II's Art. 61 og Frederik I's Haandfæstning Art. 65 og 72 [1]). Efter den Tid nævnes de kun i Egenskab af Adelens Tjenere [2]), altsaa middelbart til Bedste for Adelen. Naar Haandfæstningerne vedblivende forbyde Danmarks Riges Raad og Adel at kjøbe eller pante frit Bondegods, er dette Forbud nemlig ikke begrundet i Hensyn til Bondestanden, men i Statskassens Interesse, hvorfor Kongen ogsaa kan tilstede Undtagelse derfra [3]).

1) Ifølge de ældste Haandfæstninger maatte Bønderne ikke besværes af Kongens Fogder mod Lands Lov og Ret, og Fogderne maatte ikke paalægge dem nye og uvante Skatter og Tynger [4]). Valdemar III's Haandfæstning former dog sin endnu skarpere udtrykte Bestemmelse om, at de ikke maatte besværes utilbørlig uden Barmhjærtighed, saaledes som det hidtil vidstes at være sket, som et almindeligt Paalæg til bedste for alle Rigets Indbyggere [5]).

2) Bønderne maatte ikke tvinges til at gjenopføre eller istandsætte Kongens Gaarde, Møller eller Slotte uden med Rigets gode Mænds Raad og Samtykke, jfr Olafs Haandfæstning Art. 19 [6]). Her viser sig en Forandring fra Reglen

---

[1]) Item skall selfeyere bondher nyde theris gorde oc gotz, som themnom mett rett tilhoer, so fritt som the giorde i vor kiere herre [illegible] tid. — [2]) Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Haandfæstning Art. 14: Item skulle wi ikke heller tilstede vore embidzmend eller fogeder att feide nogen riddersmandts mand eller deres tienere; haffuer vore embidzmend eller fogeder tiltale til nogen, da skulle de tale dennom til med rettergang, jfr S. 138 N. 1. — [3]) Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Haandfæstning Art. 21. — [4]) Kristoffer II's Haandfæstning Art. 23 og Olafs Art. 28: Item bundones non grauentur per aduocatos regis contra leges et iura terre. Kristoffer II's Haandfæstning Art. 25: Item per aduocatos regis tallia et grauamina inconsueta eis minime imponantur. — [5]) Valdemar III's Haandfæstning Art. 19: Item bundones et alii regni incole non grauentur per aduocatos regis contra jura terre nec tallientur indebite sine misericordia, sicut hucusque noscitur esse factum. — [6]) Item quod bundones non debeant compelli ad reedificationem vel reparationem curias regias, molendina nec etiam castra, nisi cum consilio et consensu regni procerum.

i Fdg 29 Juli 1282, hvorefter de kun skulde forrette denne Tjeneste i Nødstilfælde og ikke mere, end de vare vante til paa Kong Valdemars Tid. Men denne Forandring var allerede sket for Sjællands Vedkommende i 1284 [1]), medens man i Jylland holdt fast paa Reglen i 1282 [2]). Maaske denne derfor er bleven formuleret under særlig jydsk Paavirkning. Henvisningen til Valdemars Lov vilde stemme hermed.

3) Bønderne maatte ikke nødes til at føre Kongens Skatter udenfor det Herreds Grændser [3]), i hvilket de boede.

4) Fadeburskjørsel skulde ifølge Haandfæstningen 29 Juli 1282 Art. 5 og Olafs Haandfæstning Art. 18 ydes til Kongen, Dronningen, de kongelige Børn og Drosten, men ikke længere end til Herredsgrændsen. Hvis nogen kjørselspligtig Bonde udeblev, skulde Herredsfogden leje Vogn, og Bonden foruden at betale Lejen erlægge en Bøde af 3 Mark [4]). Senere blev Begrændsningen af Ægten et Privilegium for Gejstlighedens og Adelens og efter Reformationen alene for Adelens Tjenere, som Kongen ikke maatte paalægge anden Besværing uden med Jorddrottens gode Vilje og Samtykke undtagen i Krigstid, og saa udkrævedes der endda til samme Øjemed menige Rigens Raads Samtykke. Dette udkrævedes ogsaa til Paalæg af Landskat, for hvilken endda Adelens Udedagstjenere skulde være forskaanede [5]).

---

[1]) G. A. A. V. S. 22. Fdg for Sjælland 26 Maj 1284 Art. 10: Oc sculæ bøndær æi nøthæs til at byggiæ burghæ, vtæn thæt ær alt rikins rath, oc nøthæs til at bætræ thæm sithæn bydght ær. — [2]) G. A. A. V. S. 29. Fdg for Jylland 1284 Art. 12: Ænæghæ man scal gøræ til konungs burghæ æth garthæ æth mylnæ meræ æn the gørthæ i konung Waldimars daghæ; jfr Art. 18. — [3]) Kristoffer II's Haandfæstning Art. 24: Item non cogantur expensas regis ducere extra suum hæræth, in quo resident. Valdemar III's Art. 20: extra limites sui hæræth, Fdg for Sjælland 26 Maj 1284 Art. 7, G. A. A. V. S. 21, for Skaane s. D. Art. 13. G. A. A V. S. 25. — [4]) Olafs Haandfæstning Art. 18; jfr Fdg 29 Juli 1282 Art. 5. — [5]) Jfr Frederik I's Haandfæstning Art. 12 S. 106 N. 3. Kristian III's Art. 7, Frederik II's, Kristian IV's, Frederik III's Art. 6: Sameledes skulle Danmarkes riges adel nyde, bruge och beholde deres iordegodz och tienere frie til evig tid med hals, haand, alle kongelige sager och ald anden herlighed och rettighed, som wi och wore forfædre konninger vdi Danmark offuer wore och cronens tienere och godz haffuer och friest hafft haffuer, saa att wi eller wore fogeder och embedzmend skulle alddelis intett bevare osz med deres tienere, godz och ene-

5) Ingen Foged eller anden fri Mand maatte tage sig Eftermaal til efter nogen Bonde, som var bleven ihjelslaaet, og ikke aftvinge Sagvolderens Venner nogen uredelig Bod mod Loven [1]).

6) Bonde eller anden ufri Mand, som var fredløs gjort for Manddrab, maatte bøde 10 lødige Mark for sin Fred; men var han føldet for Hærværk og andet fredløst Maal, skulde han bøde 5 Mark for Freden [2]).

7) Selvejer Bønder skulde nyde Gaarde og Gods, som tilhørte dem med Rette, saa frit som i Kong Hans's Tid [3]). Dette Tilsagn var særlig foranlediget ved Kristian II's Fremfærd mod Bønderne paa Amager i Anledning af Hollændernes Indkaldelse [4]).

8) Selvejerbonde maatte gjerne overtage anden Mands Gaard som Bryde, naar han blot skattede og skyldte til Kongen af sin egen Jord [5]). Denne Bestemmelse begrændser det Stavnsbaand, som Kongen for Skatternes Skyld lagde paa Selvejerbonden.

9) Bryder og Landboer, som ikke vilde blive paa det Gods, som de beboede, kunde efter Lands Lov og Ret frit

---

mercke, skouff, fiskevand eller nogen anden herlighed, enten med sagefald, giesteri, egt, arbeide eller anden besuering, vden huis wi kunde haffue med adelens, som godzett och tienerne tilhører, gode wille och samtycke, vden allene at de age vort och vor førstindes fadeburd, huor wi personlig drage igiennom landett, som sædvane haffuer werett af gammel tid, vden saa skeer, at nogen obenbare feide kommer paa landet eller rigett, da wille wi dog ingen besuering ligge paa adelens tienere, vden det skeer med menige Danmarkes riges raads samtycke. Kristian III's Haandfæstning Art. 10, Frederik II's, Kristian IV's, Frederik III's Art. 9. — [1]) Kristian II's Haandfæstning Art. 43. — [2]) Kristian II's Haandfæstning Art. 61; Frederik Is Art. 65: Item bliffuer noghen bonde ellir vfriiman friidtløs giordt for manslæt (Kristian II's: vnder Judlans log for manslæt) bøde tii løde mark for sin fredt (Frederik Is: om hannd slo hannem redelig) oc tale først sagwolderens minde. oc for herwærk oc andre friidtløse mael (Frederik I's oc thale først saguolderns mynne) (Kristian II's: bode først modt sagwolderen) oc fæm løde marck for sin fredt. — [3]) Frederik I's Haandfæstning Art. 72, ovfr S. 142 N. 1. — [4]) C. Paludan Müller: De første Konger af den oldenborgske Slægt. S. 475. — [5]) Olafs Haandfæstning Art 21; jfr Kongebrev 29 Juli 1282 Art. 9: Item licitum sit bundonibus, proprias terras habentibus, villicacionem aliorum sumere, jta tamen quod de suis terris propriis regia iura soluant (Brev 1282: ita quod de bonis suis iura regia soluant).

drage bort efter lovlig at have opsagt Jorddrotten og fyldestgjort deres Forpligtelser[1]).

B. Borgerstanden.

Foreløbig erindres, at naar Kongebrev 29 Juli 1282 Art. 15 udstrakte sit Tilsagn ligesaavel til de Handlende, der søgte Kongens Riger og Lande, som til Kongens egne Handlende, da have Valghaandfæstningerne ikke fulgt dette Exempel, idet deres Tilsagn kun angaa Landets egne Indbyggere[2]).

Som Tilsagn, givne til Borgerstanden, kunne nævnes:

1) Kjøbstæderne skulde nyde deres Privilegier og Friheder og ikke i nogen Maade besværes derimod[3]).

2) Ifølge Kong Hans's Haandfæstning Art. 23 skulde ingen Udlænding ansættes som Borgmester, Raadmand, Tolder, Byfoged, Kæmner eller Byskriver i nogen Kjøbstad, men de skulde alle være Rigets indfødte Mænd.

3) Kjøbstadborgerne maatte ifølge Kristoffer II's Haandfæstning Art 22 ikke beskattes uden Barmhjertighed, saaledes som det hidtil vidstes at være sket. Naar den sidste Tilføjning imidlertid i Valdemar III's Haandfæstning Art. 19 er overført fra Borgerne til Bønderne og andre Rigets Indbyggere, fristes man dog ikke til at lægge overdreven Vægt paa den.

Haandfæstningernes andre Tilsagn angaaende Skattepaalæg paa Kjøbstæderne ere omtalte ovfr S. 100 og 106.

4) Borgerne skulde dernæst frit kunne drive deres Handel og ind- og udføre Varer. Forbud maatte kun nedlægges under de foran S. 109 omtalte Betingelser, en Bestemmelse, som dog i de senere Haandfæstninger fremtræder som en mere almindelig Retsregel.

---

[1]) Olafs Haandfæstning Art. 23: Item villici et coloni quorumcunque, si bona, in quibus resident, vlterius inhabitare noluerint, secundum leges terræ dominis suis predicent et resignent, satisfaciant et liberi recedent secundum leges terre ab eisdem. — [2]) Kong Olafs Haandfæstning Art. 27: ... mercatores et burgenses in regno Daciæ habitantes. — [3]) Kristian II's Haandfæstning Art. 31.

5) Borgerne i Lund og i andre Kjøbstæder maatte have fuld Magt til at befæste deres Byer efter bedste Evne til Rigets og deres egen Gavn[1]).

6) Paa Markederne i Skanør og andetsteds maatte ingen, som besad fast Ejendom indenfor Rigets Grændser, anholdes af Kongens Fogder eller hvilkesomhelst andre, medmindre det godtgjordes, at han enten var lovlig forvunden paa Herredsting eller Landsting eller greben paa fersk Gjerning[2]).

7) Paa Markederne maatte Kongens Fogder ikke hindre den frie Omsætning[3]).

8) Kongen maatte ikke give udenlandske Kjøbmænd sit Brev at gjøre Landkjøb med[4]).

9) Naar Kongen eller hans Fogder optoge noget Laan hos Kjøbmændene, skulde de betale det[5]).

§ 14.

Stændiske Privilegier.

Slutning.

II. Privilegerede Stænder.

Vi have ovenfor gjort opmærksom paa den Sprogbrug, ifølge hvilken Prælater undertiden sondres fra Rigets gode Mænd. Et praktisk Udslag af denne Sondring foreligger i Bestemmelserne om Værnetinget, idet Bisper, Prælater og andre Klerker skulde tiltales for deres tilbørlige Dommere,

[1]) Valdemar III's Haandfæstning Art. 27 ovfr S. 132; Art. 40: Item ciues Lundenses ceterique villani villarum forensium plenam habeant facultatem et liberam licenciam civitatem et villas eorum planctis, fossatis, muris, propugnaculis pro totius regni et ipsorum vtilitate et defensione secundum suam facultatem, prout melius poterint, muniendi — [2]) Jfr ovfr S. 128. — [3]) Valdemar III's Haandfæstning Art. 39: Item in nundinis quibuscumque per aduocatos regis vel aliquos alios nullatenus inhibeatur, quisquam, emat vel vendat ea, que ibi emenda vel vendenda fuerint. — [4]) Kristian II's Haandfæstning Art. 40: Item skulle wii ellir wore fogder ellir noghre andre poæ wore wegne icki giøre prelater ellir kirkins menn ellir ridderskabit hinder, at the moo ey handle friidt met vdlændske kiøbmen, oc skulle wii icki giffue nogir vdlændske kiøbmen wore breff at giøre landtkiøb met. — [5]) Kristoffer II's Haandfæstning Art. 21 og Valdemar III's Art. 18: Item (Kristoffer II's vt) rex et sui officiales, si qua mutua a mercatoribus receperint, eisdem satisfaciant.

medmindre der var Tale om Jorddele, Kjøbstadgods eller verdslige Sager, som skulde behandles for verdslige Dommere[1]), hvorimod verdslige gode Mænd altid skulde tiltales for Rigens Raad[2]). Men hvor ikke saaledes Prælaternes særlige Forrettigheder kom i Betragtning, maatte de behandles som andre gode Mænd, og der foreligger derfor et Indbegreb af Bestemmelser, som finde Anvendelse paa Prælater og Adel i Forening.

Dertil høre de ovenfor[3]) omtalte Tilsagn i den ældre Række Haandfæstninger om, at Prælaters og gode Mænds Samtykke kræves til visse Udøvelser af Statsmagten i eller udenfor Danehoffet, saasom Ændringer i Haandfæstningerne, Forbedring af Lovene, Skat paa Kjøbstæder og Almue, Paabud af offentlige Ægter, Krigserklæringer, Udførselsforbud og lignende[4]). Her øve Prælater og Adel den Myndighed, som senere er tillagt Rigens Raad, i hvilket Prælaterne ogsaa havde Sæde, saa at al Magt, som var tillagt det, inden Reformationen ogsaa kom Prælaterne til gode. I Sammenhæng hermed kan erindres, at to aandelige og to verdslige Mænd tilligemed Kammermesteren ifølge Kong Hans's Haandfæstning Art. 25 skulde have Nøglen til Rigets Skat- og Brevkammer i Kallundborg, og at Bisper indtoge en fortrinlig Plads i Kongens Retterting[5]).

Men ved Siden af denne Magt og Myndighed var der dernæst ogsaa inden Reformationen tilsagt Adel og Gejstlige i Forening en Række andre Goder. Foruden nogle herhen hørende Øjebliks-Bestemmelser[6]) kunne mærkes saadanne

---

[1]) Kristian II's Haandfæstning Art. 18 (Frederik I's Art. 23): Item haffue wii noghen tilltal till noger biscoper ellir andre (kirckenns) then hellige kirkins prelater ellir clærcke, tha skulle wii thøm tilltale for theris tilbørlighe dommer her vti riighene, ehwadt som helst sag thet er vden iord deel (køpstegoedz ellir verdzelige sager, som bør att hanndtheris for verdzelige dommere). — [2]) Kristian II's Haandfæstning Art. 19 (Frederik I's Art. 24): Item haffue wii ellir wore fogder nogher tilltal till nogher godmann, som i riigens raadh er ellir vden raadh, tha skulle wii tale then till for (righens) allth raadht, ehwadt sag thet er, ænthen iord ellir andit, om thet er poæ wor oc kronens wegne. — [3]) S. 57, 61, 104. — [4]) Jfr ogsaa ovfr S. 116 N. 2. — [5]) Ovfr S. 136. — [6]) Ovfr S. 121.

som, at Kongen skulde holde gode Mænd gejstlige og verdslige i Agt og Ære og skaffe deres Medlemmer Indtægter af Kronens Len[1]), ikke kræve deres Tjeneste i Udlandet uden at indhente Rigens Raads Samtykke og holde dem skadesløse for Rejsen[2]). Hvorledes det havde sig med Fejderetten kan være tvivlsomt, thi paa den ene Side forbyder Kristian II's Haandfæstning Art. 13 Prælater og gode Mænd at fejde eller lade fejde paa nogen Mand, medens Art. 60 i samme Haandfæstning giver Regler for, hvorledes Fejde skal kyndes. Men at den der forudsatte Undtagelse dog ikke strækker sig til Prælater turde fremgaa af Frederik I's Haandfæstning Art. 18, der forbyder al Fejde, medens Art 64 udtrykkelig kun forudsætter en Undtagelse for Riddersmænd.

Derimod maatte baade Prælater og Ridderskab have befæstede Gaarde[3]) og nyde Sagefald samt anden Herlighed af deres Tjenere[4]), ligesom gode Mænd, der havde Len af Kongen paa Tjeneste eller i Pant, ikke maatte besværes ved Indlæggelse af Hofsinder eller Smaasinder[5]) og skulde have Magt til selv at sætte sig Herredsfogder og Herredsskrivere[6]). De Len, der vare givne dem i Pant, skulde de nyde efter Pantebrevenes Lydelse uden Tjeneste og Tynge, uden hvis

---

[1]) Ndfr S. 158. Frederik I's Haandfæstning Art. 9: Item skulle vij holde verduge fedre oc prelather, strenge riddere oc riddermendzmennd, Danmarcks rigis edtlinge, vthij staedtt oc eræ oc hielpe thennom aff kronens leen huer epter vor oc therès leilighett, villig oc tro tienniste, szo the ey skwlle søge herredage eller ey holde andre koninglig tynnge aldelis aff theris eygett. — [2]) Kristian II's Haandfæstning Art. 52 (Frederik I's Art. 58): Item skulle inghen godmenn andelig ellir werdzlig wære plictug at giøre oss nogir tieniste vden riighet, vden menige riigen raadh thet beslutttæ (vndertaghen aldsomeniste vthij Slesszuig, Holdstenn, Stormarn hertwgdomme) oc skulle wi tha holde thøm then reyse aldelis vden skade, (ligherwiiss som vij giøre adelenn vtj forne hertugdom). — [3]) Kristian II's Haandfæstning Art. 32 (Frederik I's Art. 37): Item skulle wii ingen (gode mennd) godmann formene at befæste sin gard i Danmark oc Norige seg selff oc riighene till gaffn. — [4]) Frederik I's Haandfæstning Art. 66: Item skall kirckenns prelater oc ridderskaffbit nyde, brwge oc beholde sagefald med theris eghen tiennere, ligerwiiss som adelenn haffuer i hertwgrigett til Slesszuig; jfr ovfr S. 46 og ndfr S. 164. — [5]) Kong Hans's Haandfæstning Art. 33. — [6]) Ovfr S. 133.

Kongen kunde have i Panthavernes Minde[1]), og de maatte ikke mindskes, forinden de vare gjenløste.

Ved Siden af de anførte Bestemmelser maa imidlertid mærkes en Række andre, i hvilke hele Kirken stilles lige med Adelen. Saaledes hjemler Kristian II's Haandfæstning Art. 40, at Prælater og Kirkens Mænd frit maatte handle med udenlandske Kjøbmænd. Isærdeleshed mærkes, at Bestemmelserne til Betryggelse for Raadigheden over Jordegods og Friheder for samme nævne Kirken ved Siden af Ridderskabet, og derfor heller ikke indskrænke sig til at tale om gode Mænd, men om Mænd, aandelige eller verdslige, overhovedet.

Vi have saaledes ovenfor anført, hvorledes Kongen eller hans Fogder ikke maatte forbyde nogen Mands Tjenere, aandelige eller verdslige, at svare deres Husbond Landgæld eller andet[2]) eller give dem Breve paa deres Gaarde; men hvem der havde Tiltale til anden, skulde ifølge Kristian II's Haandfæstning Art. 4 tiltale ham med Loven, aandelig eller verdslig. Denne sidste Bestemmelse er udeladt i Frederik I's Haandfæstning Art. 11, men derimod tilføjes den betegnende Slutning, at den, som sad sin Husbond overhørig i saa Maade, skulde lide sin Husbonds tilbørlige Straf derfor efter Loven. Begge Haandfæstninger have tilføjet den Indskrænkning, at Kongens Fogder ikke maatte benytte Rigens Segl i Sager mod Prælater og Ridderskab. Tilsagnene om ikke at ville gjøre Overgreb paa Enemærke og Fællig og ikke at ville gjøre Hinder paa lovligt Eje[3]) strække sig ogsaa til Kirke og Ridderskab. Men iøvrigt gives en Række Forskrifter for hver Stand for sig.

---

[1]) Kong Hans's Haandfæstning Art. 36: Item hwer godman vdi wore rige nyde sine pant effther sine breffs ludelsse wden thieniste oc tynge, wden hwes wij kunne haffue met therres mynne. — [2]) Kristian II's Haandfæstning Art. 4, Frederik I's Art. 11. — [3]) Ovfr S. 128 flg.

A. Den geistlige Stand.

Med Hensyn til de herhen hørende Bestemmelser i Haandfæstningerne maa væsentlig sondres imellem Tiden før og Tiden efter Reformationen.

I. Tiden før Reformationen.

Det var først og i en fortrinlig Grad kirkelige Embeder og Stiftelser, hvem Privilegier tildeltes.[1]) Allerede Kongebrev 29de Juli 1282 Art. 18 har derfor ogsaa et særligt Tilsagn til Bedste for Kirken, og Valghaandfæstningerne stille de herhenhørende Bestemmelser i Overensstemmelse med Bispernes Rang som Rigets fornemste Mænd næst efter Prindser af Blodet i Spidsen for Haandfæstningerne. Kun Kristian I's foreløbige Haandfæstning gjør en mærkelig Undtagelse fra Reglen, idet den kun har en eneste herhenhørende Bestemmelse i Art. 11, som endda ikke alene vedrører Kirken.[2])

Indholdet af de paagjældende Bestemmelser sigter i Almindelighed til at hjemle Kirken de Friheder, som den geistlige Ret medførte, og i Forbindelse dermed ogsaa opretholde de verdslige Goder, som Statens Lovgivning tillagde den. Derfor tilsagde Haandfæstningerne den hellige Kirke, dens Personer og Stiftelser Nydelsen af deres velerhvervede Rettigheder, og i de seneste Haandfæstninger gaa Kongerne endog saa vidt, at de love at opretholde alle de Rettigheder, som hvilkesomhelst geistlige eller verdslige Retskilder hjemlede dem, deres Gods og Tjenere.[3])

---

[1]) J. Steenstrup: Studier over Kong Valdemars Jordebog S. 92 flg., 476 flg.— [2]) Kristian I's foreløbige Haandfæstning Art 11: Item schule wy ey gieste eller stedhe at gieste closter eller andersteder eller almwe till vskellighed. — [3]) Kristoffer II's Haandfæstning Art 1: In primis, quod (Valdemar III's Art 1 tilføjer: archiepiscopus et) episcopi ac persone ecclesiastice iuribus, iurisdictionibus ac libertatibus suis. bonorum suorum et familie gaudere debeant libere, prout ex antiquo (Valdemar III's Art. 1 tilføier: liberius) consueuerunt. Olafs Haandfæstning Art. 1: jn primis, quod episcopi, capitula, monasteria ac omnes ecclesiasticæ personæ regni Daciæ omnibus libertatibus, graciis, juribus, jurisdicionibus, legibus et priuilegiis, quibus vmqvam liberius et vtilius fruebantur, congaudebunt et ab omnibus sint oneribus regiis, quocumque nomine censeantur, liberi pariter et exempti. Kong Hans's Haandfæstning Art. 1: ovfr S. 6 Note 2. Kristian II's Haandfæstning Art. 1 og Frederik I's Art. 1: Først skulle wii ælske (Frederik J's: Item skwlle

Medens de to første Haandfæstninger bruge ganske almindelige Udtryk, indskrænker Olaf sine Bestemmelser til Danmarks Riges Geistlighed, og naar Haandfæstningerne tale om den hellige Kirke. er derved ligeledes kun forstaaet den katholske Kirkeafdeling i Danmark. Dette fremgaar aldeles klart af Bestemmelserne om de Privilegier, som Kirken og dens Tjenere have nydt af den hellige romerske Kirke, og denne Forstaaelse af Ordet Kirke forklarer, at Brugen deraf forsvinder i Haandfæstningerne efter Reformationen.

Den danske Kirkes Tarv søge Haandfæstningerne at ramme i forskjellige Retninger.

En Gruppe af Tilsagn angaar dens materielle Goder. I saa Henseende mærkes først:

1) Tilsagn om Frihed for al kongelig Tynge. Jydske Lov III—10 tilsagde Præster, som levede i enlig Stand, Skattefrihed for den Gaard, de iboede, og dette Tilsagn gjentages i hele den ældre Række Haandfæstninger.[1]) Men at Kirkens Jord ikke iøvrigt var skattefri i Henhold til den almindelige Lovgivning, sees af Bestemmelsen om Klosterjord i Jydske Lov III—9. Naar desuagtet Kristoffer II's Haandfæstning Art. 5[2]) og Valdemar III's Art. 3[3])

---

vij først elske offuer aldtt then hemelske) gud oc then hellige kirki oc hennes tieneres ræetth styrcke oc (Frederik I's: fordagtinge oc beskerme) alle theris priuilegier, friiheder, statuter oc gamble (Frederik I's: gode gamble) sedwannie, som them friiest (Frederik I's: først) giffuit oc vndt er aff then hellige Romsche kirki oc hellige framfarne fædre oc christene koninger, furster, furstinner oc forstander i alle sin article stadfest vbrødeligen atholde (Frederik I's: vthij alle sine artickler stadfeste vij thennom saa vbrødelig att skwlle thennom nyde, brwge oc beholde). — [1]) Kristoffer II's Haandfæstning Art. 6, Valdemar III's Art. 6: Item a sacerdotibus parochialibus de terris (Valdemar III's: suis) vni curiæ suæ (Kristoffer II's' in qua personaliter residet) adiacentibus nullum seruicium regium exigatur. Olafs Haandfæstning Art. 2: Item quilibet presbiter habeat vnam curiam principaliorem in parochia sua pro residencia sua liberam et exemptam de omnibus oneribus regiis vna cum familia in dicta curia commorante — [2]) Item vt non talientur clericj vel ecclesiasticæ personæ nec per litteras regis aliquatenus aggrauentur. — [3]) Item clerici vel ecclesiasticæ personæ ad placitum seculare vel coram judice seculari non citentur vel trahantur, nec tallientur, nec contra eos litteræ regiæ quacumque ex causa impetrentur, sed quicumque contra eos agere habeat, coram judice suo ecclesiastico in foro ecclesiæ agere teneatur.

tilsige geistlige og kirkelige Personer Frihed for Beskatning, behøver herved kun at være sigtet til ulovlige Forlangender fra Fogdernes Side. Derimod gaar Olafs Haandfæstning Art. 1 rent og klart ud paa, at Bisper, Kapitler, Klostre og geistlige Personer i Danmarks Rige skulle være fri for al kongelig Tynge, af hvad Navn nævnes kunde.[1]) Vel havde dette Tilsagn ikke nogen positiv forpligtende Kraft udover Olafs Regjeringstid; men de senere Haandfæstninger forudsætte dog Geistlighedens Skattefrihed ved deres Tilsagn om ikke at ville krænke den. Saaledes indeholder Kong Hans's Haandfæstning Art. 22, Kristian II's Art. 7 og Frederik I's Art. 12 den samme Regel i Henseende til Kirkers, Klærkers og Klostres som i Henseende til Ridderskabets Tjenere, at de kun efter Loven skulde være pligtige til Kjørsel af det kongelige Fadebur.

Særlig maatte denne Kirkens Skattefrihed værges mod Kongernes Lyst til at lægge deres Mænd i Borgeleje hos Biskopper og i Klostrene.[2]) Men ved Siden deraf skjærme Haandfæstningerne Klostrene mod andre Ulovligheder, navnlig Fordringen om, at de skulde fodre Heste og Hunde[3]), hvilket synes at have været Kong Erik Glippings Paafund, som derefter ogsaa gjordes gjældende overfor andre Geistlige. I Forbindelse hermed erindres det almindelige Forbud mod ulovlig Gjæstning, som fortrinsvis var til Beskyttelse for Kirker og Klostre[4]). Endvidere have vi ovenfor S. 104 berørt Forbudene mod at bemægtige sig Kirkernes Tiender. I en eneste

---

[1]) Ovfr S. 150 Note 3. — [2]) Kong Hans's Haandfæstning Art. 33, Kristian II's Art. 6, Frederik I's Art. 10: Item skwlle vij aldrij nogitt closther i Danmarck besuore mett borgeleie eller mett andre konninglig tynge, ydermere ennd vij kwne haffue i formandzens minde eller vortt elsk[e] raadz raad, dog ey ydermere ennd thett wor vthij vor kiære herrebrodhers tiid, szo guds tienniste ey ther offwer skall formindskes eller nederlegges. — [3]) Kristoffer II's Haandfæstning Art. 9, Valdemar III's Art. 7, Olafs Art. 8: Item non grauentur claustra (Valdemar III's: seu clerus) (Olafs: monasteria vel ecclesiasticæ personæ) per equos et canes (regis) pascendos. — [4]) Erik Menveds Forordning 13 Marts 1304 Art. 11. Kongebrev 29 Juli 1282 Art. 17. Kristian I's Haandfæstning Art. 11, ovfr S. 130. Jfr G. A. A. V. S. 43, 44, 47, 49, 65, 68.

Haandfæstning udstrækker dette Forbud sig ogsaa til Ærkebispens Afhændelse deraf[1]), men iøvrigt tillade Haandfæstningerne sig i Reglen ikke at sætte Skranker for geistlig Myndigheds Misbrug.

Medens saaledes Valdemar III's Haandfæstning Art. 37[2]) nedlægger bestemt Forbud imod, at nogen maa befatte sig med bortdøde Geistliges Efterladenskaber, som skulde bevares for Arvingerne, og Fdg 1 Juli 1354 Art. 8[3]) fastholder samme Forbud imod, at andre end Arvingerne maatte befatte sig med Præsters og Klærkers Efterladenskaber, er Forskriften i Olafs Haandfæstning Art. 9[4]) afdæmpet derhen, at ingen maa befatte sig med Godset uden Arvingernes eller Bispens Vilje.

2) Tilsagn om at ville opretholde og værge Kirkens Selvstændighed. Hvorledes Geistligheden selv værgede den ved Forbudet mod, at ordinerede Personer maatte overtage verdslige Embeder, er omtalt ovenfor S. 133. Kongens Omsorg derfor viste sig i Henseende til Retsplejen ved Tilsagnet om at opretholde den kirkelige Jurisdiktion[5]). Derfor maatte ingen Retsforfølgning mod nogen gejst-

---

[1]) Valdemar III's Haandfæstning Art. 2: nec archiepiscopus siue aliquis alius facultatem habeat ipsas decimas alienandi. — [2]) Valdemar III's Haandfæstning Art. 37: Item bona sacerdotum vel clericorum testatorum siue intestatorum decedencium per aduocatos seu officiales regis vel episcoporum seu alterius cuiuscumque vllatenus impediantur, sed heredibus suis veris libere conseruentur. — [3]) Item inhibemus firmiter et districte nequis, cuiscunque condicionis existat, se de bonis sacerdotum seu clericorum decedencium, nisi veri heredes, aliqualiter intromittere presumat nostre gracie sub obtentu. G. A. A. V. S. 49. — [4]) Item nullus intromittat se de bonis clericorum decedencium sine suorum heredum voluntate vel ordinarij. — [5]) Kristoffer II's Haandfæstning Art. 8: Item non citentur clericj ad placitum seculare vel coram iudice secularj. set coram iudice suo ecclesiastico pro quacumque causa citentur et ibidem legittime conuincantur. Valdemar III's Art. 3 jfr ovfr. S. 151 N. 3. Kong Hans's Haandfæstning Art. 17: Item skulle wii eller nogher wærildzdommere engen macht haffue at dømme eller rette ower nagre the sager, ther kyrken, hennes personer, hion eller gotz effther then helge kyrkes ret, statuter, preuilegier, frihethe oc gode gamle sidwane vparørendes, wden rettes fore kyrkens dom, som thet sig bør, oc ey kirkens personer beware sig met nagen werdsens dom ytermere en som kyrkelogen oc therres preuilegier vtuiser. Frederik I's Haandfæstning Art. 7: Item skall oc mo huer biscop oc prelatc nyde oc bruge then hellige kirckes rett oc jurisdicks friitt, som the then aff arildz tiid brwgett haffwer, dog att the sagher, som bør att hanndles tiill landzting oc heritzting, skwlle handtheris tiill forne tinghe. Ovfr S. 146.

lig Person finde Sted, og Straffedom over ham ikke fældes ved de verdslige Domstole, men Sagen skulde anlægges ved vedkommende gejstlige Ret for Bispen eller Paven[1]), dog verdslige Sager, i Særdeleshed Ejendomstrætter, undtagne[2]).

En tilsvarende Sætning fastholdtes paa Forvaltnings Omraadet i Henseende til Styrelsen af Godset[3]) og Beskikkelsen af kirkelige Embedsmænd. Derfor maatte Præsentationsretten til Sognekald kun øves saa langt, som den klart var hjemlet ved Alderstids Brug, og paa en Maade, som stemte med Kirkens Ret og Menighedens Tarv[4]).

Ligeledes hævdes Kapitlers og Klostres frie Ret til at vælge Bisper og Forstandere[5]) dog kun med et vidtgaaende Forbehold i Frederik I's Haandfæstning Art. 6[6]). Valgretten værgedes derhos ikke blot mod umiddelbare Indgreb, men

---

[1]) Kristoffer II's Haandfæstning Art. 8, Valdemar III's Art. 5: Item (vt) nullus episcopus seu ecclesiastica persona capiatur, exulet vel bonis suis priuetur nisi ad mandatum summj pontificis speciale, si fuerit episcopus, set si inferior clericus quicumque (ecclesiastica persona quæcumque), ad mandatum sui ordinarii iudicis spiritualis, dummodo coram eo canonice fuerit conuictus (conuincatur). Olafs Haandfæstning Art. 7: Item nullus episcopus seu aliqua alia persona ecclesiastica capiatur, exulet vel bonis suis priuetur, nisi per suum iudicem ecclesiasticum fuerit canonice conuictus. — [2]) Kristian II's Haandfæstning Art. 18 og Frederik I's Art. 23, jvfr ovfr S. 147. — [3]) Olafs Haandfæstning Art. 5: Item nullus, cuiuscumque status extiterit, se de bonis et possessionibus monasteriorum, ipsorum abbatibus, prioribus et prouisoribus aliqualiter intromittat, sed ipsi abbates, priores et prouisores monasteriorum dominis suis episcopis tamquam suis veris dominis in temporalibus et spiritualibus per omnia integre respondebunt. — [4]) Kristoffer II's Haandfæstning Art. 4: Item quod nullus extraneus ignotæ linguæ vel imperfectæ ætatis ad aliquam ecclesiam presentetur. Art. 7: Item vt nullum clericum ad aliquam ecclesiam presentet, nisi in qua merum ius patronatus habuerat ex antiquo. Valdemar III's Art. 4: Item nullus extraneus ignotæ linguæ vel imperfectæ ætatis ad aliquam ecclesiam presentetur, et rex aliquem clericum ad nullam ecclesiam presentet, nisi in ea merum jus patronatus habuerat ab antiquo. Olafs Art. 4: Item nullus extraneus ignotæ linguæ vel inperfectæ ætatis ad aliquam ecclesiam presentetur. Art. 6: Item nullum clericum ad aliquam ecclesiam quis presentet, nisi in qua merum ius habuerit patronatus, nec potencior inferiori præjudicium faciat in presentando. — [5]) Kristian II's Haandfæstning Art. 5: Item skulle wii aldrig hindre ellir hindre lade noghir capitels ellir clostirs waal oc koor oc wii skulle aldrig trænge noghir prelater ellir formænd ind met vrætte emodt capitels oc conuentiis wilie ellir sambtycke. — [6]) Frederik I's Haandfæstning Art. 6: Item skulle vij aldrij hindre eller hindre lade nogher capittels electioenn oc kor, ther som the elegere epter thesse forne articklæs lydelsze, oc skall vij aldrij trenge noghen prelate eller formannd innd emod capittels samtycke, dog adt vij beholde

ogsaa mod saadanne, der skete ad Omveje ved Paakaldelse af Pavemyndigheden [1]). Det samme var Tilfældet med Jurisdiktionen [2]), og Bisperne vare saaledes fuldt ud enige med Kongerne i at hindre Pavens Indgreb i den danske Kirkes Anliggender. Pavens Navn, som forekommer i Kong Hans's Haandfæstning Art. 1, er derfor ogsaa meget passende udeladt paa det tilsvarende Sted i Kristian II's og Frederik I's.

Af det anførte vil fremgaa, at det var Kirkens ydre Retsstilling, som Haandfæstningerne hævdede. Det er først henimod Slutningen af det katholske Tidsrum, at vi finde Vidnesbyrd om Omsorgen for de aandelige Interesser ved Tilsagnene om Universiteternes Opretholdelse [3]).

Hvad særlig Religionen angaar, forpligtede vel Kong Hans's og Kristian II's Haandfæstning Kongen personlig til at elske Gud og den hellige Kirke, og Kong Hans's forstærkede endog Paalæget ved Ordene „over al Ting"; men en positiv Virksomhed til bedste for Kirkesamfundets Grundvold, den rette katholske Kirkelære, paalagdes først Kongen i den sidste Haandfæstning før Reformationen, idet Frederik I

nominationem tiill two eller three aff thett capittell, som bispenn er vdtaff død, eller oc vij nominere then, som kirckenn er nøttig, mett Danmarcks rigis raadz raadtt, dog att wij beholde juspatronatus till thee leen, szom vore forfederne framfarne konningher i Danmarck her tiill haffuer hafft. Jfr i Henseende til Klostrene: K. Erslev: Konge og Lensmand S. 95. — [1]) Kong Hans's Haandfæstning Art 6: Item wele wii ey eller skulle, eller tilstede andre pa wore wcygne, hindre eller beware oss met nagre biscoppers eller andre prelates wall innen landz eller vden landz met scriffuelse eller bud till Rom eller naghen indtrenge till kyrkens ingeld i nagre made mod kyrkens ret oc frihed, vden hwer kyrke oc closther bliffue vdi siit frii wall. wore thet oc swo, at nagre breffue eller preuilegia the vpa ære impetrerede eller impetreret worde, skulle the engen macht haffue oc ey bruges effther thenne dagh, toch wndentagne the geld, som wij oc kronen haffue juspatronatus till, oc ey skall nagher haffue kyrkene læn eller geld, wden the ære rigenes indfødde men i hwert rige oc thær till bequemme ære. [2]) Frederik I's Haandfæstning Art. 8: Item skall vij ey tiilstede mett righens raads hielp oc trøst, att noger sagher, andelig eller verdzelige, skall kalles eller drages inndtiill Rom, før ennd the eræ først hanndtherett for righenns prelater epter righens preueleghers lydelse. — [3]) Kong Hans's Haandfæstning Art. 84: Item thenne try rige till hetber oc werdighet skulle wij besørge, at thesse vniuersitates i Købendehaffn oc i Vpsale, bliffue wid fulle macht till ewig tiid effther rigens raadz raad. Kristian II's Art. 67: Item skall thet studium vti Kiøpnehaffn wedt macht bliffue, som thet fundærit er. Frederik I's Art. 70: Item skal thett studium i Københaffn vett maghtt bliffue, som thett funderett er.

i sin Haandfæstning Art. 2 forpligtede sig til aldrig at „tiillstæde noghen kiettħer, Luthers discipler eller andre, att predecke eller leræ lønlig eller obenbarlig emod then hemelske gud, then hellige kirckes troe, helligstæ fader paffuen eller Rommer kircke, medhen huor the findis vthij vortt rige, ville vij oc skwlle lade straffe thennom vedtt theris liiff oc goedz". Dette Løfte var fremkaldt ved Kristian II's i Haandfæstningens Indledning beskrevne kjætterske Færd, idet han „den hemmelske Gud tiill fortørnelsze oc mange simpell oc endfoldig vndersatte tiill vildfarelsze tiilstedt oc oppeholdett nogher forlidtnæ aar obenbarlig kietthere vthy hanns nadis koninglig stad Køffwehaffn, som haffuer predeckett oc leertt then menige mannd emod then hellige Chrestelige troe oc hellige Romske kircke, alle Chrestne menniskes andelige modher, then vy oc wore foreldernæ haffue aldtiid væritt vndergeffuen paa then hellige Chrestelig troffs vegnæ, then vy oc wore efterkommere hørighe oc lydighe i the mode gerne bliffue ville, som rett Chrestne menniske bør attgiøre". Men til Trods for dette Løfte viste Frederik I sig at være en ulige argere Kjætter, end Kristian II havde været, idet han aabenlyst skjærmede Luthers Tilhængere, og Bisperne havde forsaavidt ingen Fornøjelse af deres Oprør mod Kristian II. Men det værste var dog, at de danske Bisper ikke blot alle havde brudt med den katholske Kirkes Orden, men de fleste af dem vare endog selv dragne med ind i Kjætteriet, idet de vare retlig forpligtede paa Protestantismens formelle Hovedsætning om Guds Ord og Evangelium som Norm for Kirkelæren. Forsaavidt var Reformationen allerede forinden indført i Læren, og paa dette i Forvejen givne Grundlag gjennemførte Reces 30 Oktober 1536 Kirkeordningen.

II. Tiden efter Reformationen.

Saa er Ordet Kirke og dermed al Tale om Kirkens Rettigheder forsvunden af Haandfæstningerne. Kongerne

forpligtes nu ved Kristian III's Haandfæstning Art. 1 paa Gud og paa Guds Ords Udbredelse og Befæstelse samt ifølge Frederik II's og Kristian IV's Haandfæstning Art. 1 til Kirkers og Skolers Forsyning[1]), hvortil endelig endnu Frederik III's Haandfæstning Art. 1 føjer et Tilsagn om ikke at „tilstede at nogen, som sig her i rigerne at bygge och boe nedsetter, maa haffue frihed til anden religions exercitium at bruge, end den, som nu vdi rigerne brugelig er". Iøvrigt gjentage Haandfæstningerne kun et Par Bestemmelser i Reces 1536 angaaende Adelens Patronatsret og Tilbagesøgningsret i Henseende til Vikarie Gods samt Ordningen af kirkelige Embeder og Stiftelser[2]), hvorhos endelig Frederik III's Haandfæstning Art. 46 giver Tilsagn om, at geistligt Gods og Len ikke uden Rigens Raads Samtykke skal gives i Forlening til andre end Rigets Indfødte, Kancelliet undtagen.

B. Adelstanden.

I Fdg 9 Oktbr 1276[3]) og i Kong Hans's Haandfæstning Art. 11[4]) samt i Haandfæstningerne efter Reformationen findes Danmarks Riges Raad og gode Mænd eller Adel jævnlig nævnte ved Siden af hinanden[5]). Men naar man spørger, om der derfor er Grund til at udsondre Rigens Raad som en forskjellig Stand, maa Svaret dog som bemærket lyde Nej. Undersøger man nemlig, om der bortset fra Magten, som vi ikke have at gjøre med i denne Sammenhæng, er tillagt Rigens Raad

---

[1]) Frederik II's Haandfæstning og Kristian IV's Art. 1: Først wille och skulle wy offuer allting elske och dyrcke den allsommechtigste Gudt och hans hellige ordt och lære och styrcke, formere, fremdrage, handthaffue, beskytte och beskerme thill Gudtz ehre och den hellige Christelige throis forøgelsze och religionens forbedring aff vor machtt och formue, och thes thill behouff wille wy dett saa bestille, at alle sognekircker och scholer offuer begge riigerne bliffuer beszørgett och forszeett medt Christelige, fromme, lærde mendt och medt nøttørfftige och erlige opholdt och vnderholdning, huis dett icke thielforn skeedt er vdj høybe[te] (Frederik II's hogmelte) wor kiere herre faders thiidt. — [2]) Kristian III's Haandfæstning Art. 38, Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Art. 35. — [3]) Ovfr S. 56 — [4]) ... wort raad oc ridderscab oc gothe men, andelige oc werdzlige ... — [5]) Kristian III's Haandfæstning Artt. 4, 11, Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Artt. 4, 10, 21 og 30.

bestemte Goder fremfor den øvrige Adel, finde vi et enestaaende Exempel derpaa i Kristian II's Haandfæstning Art. 62. Men iøvrigt indeholde Haandfæstningerne kun det særlige Tilsagn til Rigens Raad, at Kongerne vil forsyne dem med Kronens Len, saa at de ikke skulle have Behov at besøge Herredage eller bære anden Tynge paa deres egen Kost og Tæring. Endog denne Sætning er i Frederik I's Haandfæstning Art. 9 udstrakt til at gjælde værdige Fædre og Prælater, strænge Riddere og Riddersmændsmænd, Danmarks Riges Ædlinge; men ligesom den i Kristian II's Haandfæstning Art. 3, hvor den første Gang findes, er indskrænket til at gjælde Danmarks og Norges Riges Raad, saaledes er det samme Tilfældet i Kristian III's og hans tre Efterfølgeres Haandfæstninger Art. 4. Dette Tilsagn, der kun gaar ud paa et Vederlag for den Tjeneste, Rigens Raads Medlemmer yde, er dog under ingen Omstændigheder tilstrækkelig til at begrunde Raadets Udsondring fra den øvrige Adel i den heromhandlede Henseende, i hvilken vi derfor behandle hele Adelen under Et.

Med Hensyn til Haandfæstningernes herhenhørende Regler maa sondres imellem den ældre Række, som kun omtaler en enkelt Forrettighed for Herremændene, nemlig Sigt- og Sagefaldsretten og ved Siden deraf nøjes med at træffe Bestemmelse til bedste for dem i Henseende til deres Tjenestepligt og det deraf udspringende Krav paa Skadesløsholdelse. I Kristian I's foreløbige Haandfæstning har Rigens Raad havt saa travlt med at sørge for sig selv og sikre sin Magt mod den befrygtede Indtrængen af Hertugdømmernes Adel, at det fuldstændig har glemt alle andre; men i den efterfølgende Række endelige Haandfæstninger, der begynder med Kong Hans's Haandfæstning, er Adelsstandens almindelige Fortrinsret anerkjendt.

Indtil Reformationen havde den en Medbejler i Prælaterne, idet Kong Hans's Haandfæstning Art. 11 og Frederik I's Art. 9 forpligte Kongen til at holde alle gode Mænd

baade gejstlige og verdslige i Ære, en Forpligtelse, som dog i Kristian II's Haandfæstning Art. 3 er indskrænket til Rigens Raad. Men efter Kristian III's og de to følgende Kongers Haandfæstningers Art. 4[1]) lyder Sætningen alene paa, at Kongen skal elske og fremdrage Danmarks Riges Raad og Adel og med dem styre og regjere Danmarks Rige. Dette er det almindelige Udtryk for, at Adelen nu er bleven Rigets herskende Stand. Hertil føjer saa Frederik III's Haandfæstning Art. 4 Tilsagn om, at han ogsaa vil bruge og befordre Rigets indfødte Adel ved sit kongelige Hof[2]).

I Henseende til de den tillagte Forrettigheder mærkes:

1) Kristoffer II's Haandfæstning Art. 14 indskrænkede sig til at paabyde, at ingen Tysker maatte sidde inde med Slotte, Fæstninger, Fogderier og Jordegodser eller have Sæde i Kongens snevrere eller svorne Raad. Kristian I's Haandfæstning Art. 4 optog en tilsvarende Bestemmelse, men Kong Hans's Haandfæstning Art. 3 gik videre, idet den til Forbudet mod Udlændinges Ansættelse føjede Bestemmelser om, at Kongen skulde „styre rade oc regere wore rige oc wor gard met gothe indlendske men aff oc i hwert rige oc ey drage them noget wanbyrding ower howedet i noger made oc engen antworde slotten eller læn eller affsette, vden met the ypperste oc beste rigens raadz raad i then landz ende, som slottene beleyendes ære, oc gøre them witherlicht, fore hwat sag noghen affsettes, oc the tha sie oc rade ther vpa, som the wele sware fore thess riges menige raadz raad.“ Dertil føjes i Art. 24 den Bestemmelse at, „engen skall anammes eller komme i rigens raad, vden the ære rigens ædlinge, indfødde men aff ridere oc swenne, oc the skulle thages effther mene rigens raadz raad oc swerie then eed som ther til-

---

[1]) Sammeledes wille och skulle wi elske och fremdrage Danmarkes riges raad och adel och med dennom styre och regere Danmarkes rige och besørge Danmarkes riges raad med cronens lehne, saa de icke skulle haffue behof at besøge herredage eller anden besuering paa deres egen kost och tæring, wille wi och i lige maade vdi vores kongelig hoff rigernes indfødde adel bruge och befordre. — [2]) Jfr ovfr S. 85.

hører.“ Dette var en af de mange Bestemmelser i Haandfæstningen, som Kong Hans brød, og derfor blev Bestemmelsen gjentaget i skjærpende Affattelse i Kristian II's Haandfæstning Art 27 [1]), som ogsaa blev overtraadt. Frederik I's Haandfæstning Art. 32; jfr Art. 4; tilføjede yderligere Adeliges Eneret til at være Landsdommere, Bisper, og med en vis Indskrænkning, Prælater, dog at den gav Adgang til Undtagelse fra Reglen med menige Danmarks Rigens Raads Raad. Forbudet mod at optage Udlændinge i Rigens Raad og forlene dem med Danmarks Krones Slotte og Len, dog med det anførte Forbehold, er gjentaget i de følgende Haandfæstninger, og naar Frederik III's Art. 46, som foran anført, yderligere tilføjer, at gejstligt Gods og Len skal være forbeholdt Rigernes Indfødte, dog Kancelliet undtagen, da er derved uden Tvivl ogsaa fortrinsvis sigtet til adelige Indfødte. Ved Siden deraf indeholder dog Frederik III's Haandfæstning Art. 46 endnu et særligt Tilsagn om, at alle Slotslove og Len i Danmark og Norge fra Kongen skulde antvordes Rigens Raad, Ædlinge og indfødte gode Mænd i Danmark og Norge og ingen anden. Derhos bestemtes sammesteds, at Lenene ikke maatte sammenlægges, og Afgiften paa dem ikke forhøjes ved nye Paalæg [2]), eller Genanterne mindskes Lensmændene eller Almuen til Besværing og Afbræk.

Endelig gjenoptoges i bemeldte Artikel den i Kong Hans's Haandfæstning Art. 3 givne, men senere udeladte [3]) Bestemmelse om, at ingen Lensmand maatte afsættes, uden at det først var bleven meddelt til og samtykt af Rigens Raader i den Lands Ende, hvor Lenene vare beliggende, og de havde talt og raadet, som de vilde være bekjendt for menige

[1]) Item skulle wii inghen vdlændske anname i riigen raad oc ey hellir antworde thøm slott, land ellir læen mæn styre, rade oc reghere Danmark oc Norige met gode riighins eddelinge, som fødder ere aff ridder oc swænne, oc antworde thøm slott oc læen oc inghen andre, oc om nogen wanbyrding, ellir icki eddeling fødde ere, haffue nw i Danmarck ellir Norige ænthen slott, læen ellir landzting, tha skulle the met thet første affsættis oc gode indfødde riigens eddeling i theris stedt igien, dog i Noriges riige schickes effter riighens leylighedt. — [2]) Jfr ovfr S. 72. — [3]) Allen: De tre nordiske Rigers Historie 1497—1536 II S. 49.

Rigens Raad. Derimod udelodes det i Kong Frederik I's Haandfæstning Art. 57 indeholdte kongelige Tilsagn at ville unde og forlene Danmarks Riges Ædlinge de Len, som gode Mænd plejede at have i Forlening, men som nu laa til Regnskabs Slotte, paa det at Rigens indfødte gode Mænd skulde blive ved Magt og være redebonne til at afværge Kongens og Rigets Skade.

2) Adelens Eneret til at besidde det tilværende frie Jordegods er i Haandfæstningerne beskyttet mod Godsets Mindskelse ved dets Overgang til ufrit som Følge af Reglen om, at frit Jordegods ikke ved Arvefald til frigjort Mands ufri Arvinger bliver ufrit [1]). Kong Hans's Haandfæstning Art. 21 værger det mod ufri Mands Kjøb og Pant deri, og mod Overgang til Krongods ved Forbudet mod Kongens Erhvervelse deraf [2]), hvilket sidste Forbud alene er gjentaget i de følgende Haandfæstninger, af hvilke Kristian II's Haandfæstning Art. 42 yderligere har tilføjet et Forbud mod, at Kongen, hans Hustru eller Fogder maatte paatage sig Værgemaal paa Ridderskabets Gods, som tilhørte faderløse Børn. Hertil kommer endnu en Bestemmelse i Kristian II's Haandfæstning Art. 46 [3]), som forbyder dets Erhvervelse ved Giftermaal af Sønderjyder eller Tydskere.

---

[1]) Kristian II's Haandfæstning Art. 29, Frederik I's Art. 34, Kristian III's Art. 42, Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Art. 40, jfr Nye danske Magasin V S. 211. — [2]) Kong Hans's Haandfæstning Art. 21: Item skulle wij ey eller wor hustru eller wore affødhe købe eller pante noget jordegotz fran ridderschabit eller frælsesmen, oc ey heldher vfrii man pante eller købe nogit friit gotz. Kristian II's Art. 39: Item skulle wii, wor husfro ellir wor affkomme, om gud oss them føger, ellir nogre andre pose wore wegne icki kiøbe ellir pantte oss ellir kronen till nogit friidt ellir frælst godtz. Frederik I's Art. 47: Item skulle vij, wor hwstrw (Kristian III's Art. 21: førstynde) eller vor affkomme eller nogher andre paa vaare vegne icke køffue eller panthe oss eller kronen nogher friett eller freldst goedz, vthen thett skeer mett menige righens raadz villie oc samtycke. Kristian III's har istedetfor det sidste Stykke: heer vdj riigett vdj nogre maade som aff gammell tiid weerett haffuer. Frederik II's Haandfæstning og Kristian IV's Art. 20: Item skulle icke wij, wor førstinnde eller wor affkomme eller nogenn andenn paa wore wegnne kiøbe eller pannte oss eller kronenn tiill noged frijtt och frelse godtzs her vdj riged vdj noger maade, somm aff gammbell tijd werett haffuer. Frederik III's Art 20 i Slutningen: eller vdi nogen anden maade wed nogen middel bevilge, at dett bringes eller annammes vnder cronen. — [3]) Item giffuis noghen friiborn qwinne ellir

Indskrænkningen i Adeliges Ret til at erhverve Bondejord er fremhævet ovfr. S. 83 og 142.

3) Jydske Lov III—18 indrømmede Hærmændene Skattefrihed af deres Jord, fordi de gjorde Fyldest derfor ved at vove deres Hals for Kongen og Landets Fred. Krigstjenesten var saaledes Adelens særlige Forpligtelse, og den var oprindelig aldeles ubegrændset. Men Haandfæstningerne droge Grænser for den i en dobbelt Retning.

Kristoffer II's Haandfæstning Art. 12; jfr. Olafs Art. 11; bestemte saaledes, at Riddere og Væbnere ikke maatte tvinges til at gaa i Krigstjeneste udenfor Riget, og Valdemar III's Haandfæstning Art. 10 udtrykte den samme Regel i Henseende til Kongens Mænd (homines regis) derhen, at de ikke skulde gaa udenfor Rigets Grændser uden deres eget Minde. Kong Hans's Haandfæstning Art. 48 [1]) gjorde en væsentlig Indskrænkning i Reglen, men Kristian II's Art. 52 gjenoptog den fuldtud, saaledes at ingen gode Mænd, aandelige eller verdslige, skulde være pligtige til at gjøre Kongen nogen Tjeneste udenfor Riget uden menige Rigens Raads Beslutning, hvortil dog Frederik I's Haandfæstning Art. 58 føjede en Undtagelse for Hertugdømmernes Vedkommende, medens Kristian III's Haandfæstning Art. 15 [2]) tog et yderligere Forbehold for det Tilfælde, at Kongen selv personlig drog ud af Riget; thi da skulde „Danske-

---

ionfrw her aff riiget ind i Slesuig ellir Landtoholstens hertugdom ellir anderstedz ind i Tyskland, tha skall theris wærge met neste frænders raadh giffue met thøm till met gaffue en rædelig swm pendinge oc inthet friidt iordgotz, for thii at inghen godman i Danmark fanger iordgotz met noghen qwinne ellir ionfru i forne furstendom ellir anderstedtz i Tyskland. — [1]) Item engen god man i thesse try rige skall wære plichtug till atfare vden riges oss till thieniste, vden storlige behoff giordes oss eller oc thet rige, som han tilkalles, ellers alle try rigene. — [2]) Icke schulle Danskemendt heller weere forplictugett att lade thennom brwge vdj kriig eller andenn thieneste andersteds end vdj the lande, som høøræ vnder Danmarcks kronæ, effther som gamble sedwonnæ weerett haffuer, wdenn vij thet kunde haffue mett theres willige och mynde, wdenn vij personligenn nogersteds drage wdenn riigett, tha schulle the weere plictuge att følge oss effther gamble sedwonnæ, och tha schulle wij weere forplictighet att holde thennom vdenn theres schade, thet forbund wforkrenckett, som er giordt emellom Danmarcks riige och wore forstendommæ.

mænd" være pligtige at følge ham efter gammel Sædvane; men i de følgende Haandfæstninger er denne Begrændsning forsvundet. Endvidere tilføjede Valdemar III's Haandfæstning Art. 11 en Bestemmelse om, at ingen skulde nødes til at ligge i Borgeleje paa egen Bekostning og Udgift [1]); men den forekommer heller ikke senere. Derimod gjentager samme Haandfæstnings Art. 10 saavelsom Olafs Art. 11 den i Kristoffer II's Haandfæstning Art. 12 indeholdte Bestemmelse om, at Riddere og Væbnere, naar de paa Kongens Bud gik i Krig og blev fangne, være sig indenlands eller udenlands, skulde løskjøbes af Kongen inden et Aar og holdes skadesløse for deres Tab, inden de paany opbødes, saaledes at de i modsat Fald kunde vægre sig ved at gaa uden at lide Skade paa deres Forrettigheder. Valdemar III's Haandfæstning Art. 10 føjede hertil endnu en Bestemmelse om, at Kongen skulde sørge for deres Fornødenheder i Krigen [2]).

De senere Haandfæstninger nøjes med at bestemme, at Kongen, naar de gjøre Tjeneste uden Riget, skal holde dem skadesløse derfor; men hertil føjer dog Frederik III's Haandfæstning Artt. 9 og 53 et udtrykkeligt Tilsagn om, at Adelsmænd, som rejste uden Riget i Kongens Ærinde, skulde have Rejseomkostningerne godtgjorte, og at den, der blev fangen i Kongens eller i Rigets Ærinde, være sig i Krigs- eller i Fredstid, skulde løses med Rigets Middel.

4) I Henseende til Sagsfaldsretten bestemte Kristoffer

---

[1]) G. A. A. V. S. 22, 25. — [2]) Kristoffer II's Haandfæstning Art. 12: (Olafs Art. 11). Item non cogantur ire in exercitum extra regnum, et quando cumque ad mandatum regis, siue intra regnum siue extra, bellandi causa iuerint, rex ipsos, si capti fuerint, de captiuitate redimat expedite, saltem infra annum, et super (supra) deperditis satisfaciat, antequam secundario secum ire in exercitum iubeantur, libertatibus suis pristinis, eciam si non iuerint, eis nichilominus conseruatis. Valdemar III's Art. 10: Item homines regis non cogantur ire in expedicionem vel edictum extra limites et confinia regni, nisi ipsorum habita super hoc voluntate et consensu et quandocumque in edictum regis infra regnum siue extra bellandi causa iuerint, rex ipsis necessaria ordinabit, et si capti fuerint, ipsos liberabit et expedite redimat saltem infra annum et pro deperditis satisfaciat, antequam secum secundario ire jubeantur in exercitum vel edictum, libertatibus eorum pristinis, eciam si non iuerint, conseruatis.

II's Haandfæstning Art. 11[1]), at Herremændene maatte oppebære 3 eller 9 Mark Bøder af deres Tjenere, som idømtes dem paa Lægmands Ting efter hvert Lands Sædvane; men højere Bøder kun, naar de havde et særligt Privilegium derpaa. Valdemar III's Haandfæstning Art. 9 tilføjede Retten til at oppebære Fredkjøb for Manddrab; men Olafs Haandfæstning Art. 10 vendte tilbage til den ældre Regel. Om Adelens yderligere Berettigelse til Sagefald af dens Tjenere ifølge Frederik I's Haandfæstning Art. 66 i samme Udstrækning, som Adelen nød det i Hertugriget Slesvig, og den derefter følgende udtrykkelige Anerkjendelse af dens Adgang til at oppebære al kongelig Ret af dens Tjenere henvises til de ovenfor S. 46 og 144 anførte Steder. Ligeledes er ovenfor S. 143 fremhævet de adelige Tjeneres almindelige Frihed for kongelige Byrder undtagen Forpligtelsen til Fadeburskjørsler. Alle andre Paalæg udkrævede en særlig Bevilling. Dette gjaldt ogsaa om Landskatten, for hvilken derhos Frederik III's Haandfæstning Art. 9 udtrykkelig anerkjendte Ugedagstjeneres Fritagelse[2]), som den havde bestaaet fra Arilds Tid.

5) Om deres Patronatsret og Ret til at tilbagesøge Vikariegods, se ovfr S. 118 og 119.

6) Om Adelens siden Reformationen anerkjendte Tiendefrihed for sine Hoved- og Avlsgaarde se ovfr S. 50 og 88.

7) Adelens Jagtret, Fiskeret ud for dens Strand og Vragret er omtalt ovfr S. 128 flg. Ligeledes stod det Adelen frit for at søge Sildefiskerierne og der søge sin Næring; og endvidere havde den Frihed til at kjøbe og sælge saa mange Øxne, som den kunde opstalde paa sit eget Foder eller lade fodre hos sine egne Tjenere, som vare pligtige at holde Fodernød, dog Kongens og Kronens Told uforkrænket[3]).

---

[1]) Item vt omnes milites et armigeri de propria familia emendam trium marcharum vel nouem, secundum consuetudinem cuiuslibet terre. in quocumque placito seculari conuincantur, percipiant libere, et vltra, si ad hoc extiterint priuilegiati; jfr J. L. II—77; Fdg 1284 for Skaane Art. 10. — [2]) Jfr Nye danske Magasin III.—5 S. 171. — [3]) Ovfr S. 81 Note 3. Frederik II's, Kristian IV's og

8) Endelig maatte Danmarks Rigens Raad og Adel frit kjøbe og sælge med udenlandske Kjøbmænd, som hidtil været havde [1]).

9) Medens Spørgsmaalet om Adelens Fejderet stiller sig noget uklart efter Kristian II's og Frederik I's Haandfæstning [2]), er den utvivlsomt forudsat i Kristian III's Haandfæstning Art. 24, Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Art. 23 [3]).

10) Omvendt er den tidligere almindelige statsborgerlige Ret til at befæste sin Gaard forbeholdt gode Mænd i Kong Hans's og Kristian II's Haandfæstning [4]), men ophører derefter at være Gjenstand for Omtale.

11) Medens Kristian II's Haandfæstning Art. 19 og Frederik I's Art. 24 udtale, at Rigens Raad er Adelens Værneting, udtale Frederik II's og følgende Haandfæstninger Art. 27 kun, at Love og Lavhævder, som Adelige have svoret, skulle indstævnes for samme Ret.

12) Om Beskyttelsen for Adeliges personlige Frihed er det fornødne bemærket ovfr S. 127 og 128.

13) Blev en Riddermands Mand dømt fredløs for ærlig Sag, kunde han kjøbe sin Fred igjen af Kongen for 20 lødige Mark, efter at han havde stillet Sagsøgeren tilfreds [5]); men i Kristian III's Haandfæstning Art. 47 optoges denne Regel dog kun med en Indskrænkning, hvis Manden havde begaaet Drab med Overlæg eller dræbt nogen, som havde Kongens Beskjærmelsesbrev, hvilket sidste dog vistnok i Medfør af den efterfølgende Art. 48 maatte være læst til Tinge eller

---

Frederik III's Haandfæstning Art. 11: Skal det och were adelen vforbudet och friet fore at kiøbe och selge och saa mange øxen at stalde, som huer kand stalde paa sitt eget foder, heller hand kand lade fore hos sine egne tienere, som ere plictige at holde fodernød, dog dermed kongens oc cronens told vforkrenckett. — [1]) Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Haandfæstning Art. 12. — [2]) Ovfr S. 148. — [3]) Item huo som wil feide nogen riddermandsmand, da skal hand giøre hannom ærlig forvaring med hans obne beseglede bref och sende hannom det med tu riddermends mend. den som feiden kyndes, skal were fellig for dennom, som hannom forvaring giører, nat och dag effter at hannom kyndes feiden. — [4]) Ovfr S. 148. — [5]) Kristian II's Haandfæstning Art. 48, Frederik I's Art. 54.

paa anden Maade være bleven Gjerningsmanden bekjendt for at kunne medføre den kvalificerede Straf. Senere bortfaldt denne Indskrænkning igjen [1]).

14) Det var en almindelig Retsregel, som findes udtalt i Erik sjællandske Lov II 31; jfr Andr. Sunesøns Parafras Art. 62, Erik Menveds Privilegium 10 Febr. 1317 Art. 6, Slesvigs Stadsret Art. 21; at ingen kunde forbryde sin Jord uden ved at føre Avindskjold imod Riget; thi saa gik det ogsaa ud over Slægten, idet Gjerningsmanden forbrød Jorden til Kongen. Hermed stemmer Vederlagsrettens Regel om den Vederlagsmand, der lægger Raad op mod Kongens Liv eller Land. Det er denne Forbrydelse, som den senere Lovgivning betegner som Majestæts Forbrydelse (crimen læsæ majestatis) i Overensstemmelse med Saxos og Svend Aagesøns Udtryksmaade [2]), og den Vederlagsmand, som gjorde sig skyldig i denne Forbrydelse, maatte da ogsaa miste sin Jord. Denne Regel fastholdtes i Kongebrevet 29 Juli 1282 Art. 13 [3]) og er i væsentlig samme Affattelse optaget i Kong Olafs Haandfæstning Art. 25, som kun yderligere tydeliggjorde Undtagelsen, at Ejeren ogsaa kunde miste sin Jord, naar der blev gjort Udlæg i den for Bøder, idømte for Ulydighed mod Kongens Breve [4]). Vel siges det nu ikke udtrykkeligt paa noget af de anførte Steder, at Tilsagnet kun gjaldt Vederlagsmænd, og Udtalelsen, at Gjerningsmanden skal være forvunden ved „Worthæl" eller „Orthelde" Nævn, indeholder heller ingen sikker Forudsætning om, at Reglen kun er givet for Vederlagsmænd [5]). Men under alle Omstændigheder havde dog Stormændene en fortrinlig Interesse i dens Bestaaen og Magt til at fastholde dens udtrykkelige Anerkjendelse til Fordel for sig. I Overensstemmelse hermed er den i de senere

[1]) Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Haandfæstning Art. 44. — [2]) K. Rosenvinge: Gaardsretter og Stadsretter S. 20. — [3]) Item non debet aliquis terram suam amittere, nisi pro crimine læsæ maiestatis conuictus fuerit cum iuramento de worthæl, casu superius expedito; jfr Olafs Art. 25 i Slutn: excepto casu de litteris regiis expedito. — [4]) Ovfr S. 28. — [5]) Dr L. Holberg: Kong Valdemars Lov S. 265.

Haandfæstninger udtrykkelig kun gjort anvendelig paa Adelige; men Betegnelsen Majestæts Forbrydelse have de ladet falde, idet de ere vendte tilbage til det ældre Udtryk: at føre Avindskjold mod Riget. Dette staar i Kristian II's Haandfæstning Art. 45; men i Frederik I's Haandfæstning Art. 52 findes en Udvidelse af Undtagelsen, i det menige Rigens Raad af mærkelige og skjellige Aarsager kan dømme en Riddersmand til saadan Forbrydelse. Kristian III's og følgende Kongers Haandfæstninger Art. 16 have dog atter ladet denne Undtagelse falde, men paabyde Forbrydelsen, hvis nogen Riddersmand fører Avindskjold mod „Kongen og" Riget, som Loven udviser; og Frederik den II's og følgende Kongers Haandfæstninger Art. 37 tilføje, at Pantelen kun skulde kunne forbrydes i samme Tilfælde som Arv og Ejendom[1]).

§ 15.
Rigens Raad.

Det er et slaaende Bevis paa, hvorledes den offentlige Retsudvikling helt igjennem beherskedes af Sædvanen, at vi i mere end et Aarhundrede kun finde det senere saakaldte Rigens Raads Tilværelse forudsat en enkelt Gang i Lovgivningen; og et ikke mindre klart Bevis paa, hvorlidet det var Haandfæstningernes Øjemed at ordne den offentlige Styrelse ved forfatningsretlige Regler, haves i den Kjendsgjerning, at den første Haandfæstning Art. 14 kun aldeles lejlighedsvis kommer til at omtale det ved Forbudet mod, at Kongen maa optage nogen Tydsker deri, medens de følgende Haandfæstninger iagttage fuldstændig Taushed derom. Selv efter at en Ændring i saa Henseende var sket ved de oldenborgske Kongers Haandfæstninger, vedblive dog disses Bestemmelser om Rigens Raad at være i høj Grad ufuldstændige. Udnævnelsesretten berøres kun i

[1]) K. Erslev: Konge og Lensmand S. 67.

Kong Hans's Haandfæstning Art. 24[1]) og derefter i Frederik III's Haandfæstning Art. 45[2]), begrundet paa, at man nærmere vilde fæstne og bestemme Indskrænkningerne i Kongernes Udnævnelsesret, medens denne selv forudsættes som given.

Af den anførte Bestemmelse sees tillige, at Medlemmerne ved Udnævnelsen aflagde Ed til Kongen[3]). Om Antallet af Rigens Raads Medlemmer og om dets regelmæssige Sammenkalden finde vi ingen positiv Forskrift før i den sidste Haandfæstning Artt. 45 og 52[4]); jfr. 55. At Kongen efter Omstændighederne kunde beslutte med de nærværende Raaders Samtykke, er omtalt ovfr S. 109. Angaaende Medlemmernes indbyrdes Forhold mærkes den betegnende Forskrift i den anførte Artikel af Kong Hans's Haandfæstning, som gaar ud paa at indskjærpe Raadernes indbyrdes Sammenhold. I Henseende til Forretningsordenen er at mærke, at flere Bestemmelser kræve Rigens Raads Samtykke, medens andre udtrykkelig nøjes med Samtykke af Mestedelen[5]). I nogle særlige Tilfælde kræves udtrykkelig alle Rigens menige Raads Raad

---

[1]) Item skall engen anammes eller komme i rigens raad, vden the ære rigens ædlinge, indfødde men aff riddere oc swenne, oc the skulle thages effther mene rigens raadz raad oc swerie then eed, som ther tilhører, vilde oc nager i rigens raad i noget rige drage sigh fran sine metbrødre oc gøre sigh god fore oss eller fore nogre andre wden raadit berobe, hvat i raadz wise sigs oc gørs wden alle therres samtycke, tha skall han mett blyelsse wises aff radet oc komme ther aldrig mere ind igen. — [2]) ..... och skal rigens raad vdi tal were trei och tiuge, och naar nogen af dennom ved døden afgaar, da skulle rigens raad och adel effter den anno 1645 gifne bewilling vdi den provincie, huor den død er, magt haffue sex eller otte at nafngiffue, huoraf samptlige rigens raad siden trei till osz skulle præsentere, och deraf skulle wi en sette i rigens raad och ingen anden, mens naar nogen rigens hofmester, cantzeler, rigens marsk, rigens admiral, rigens cantzeler eller statholder vdi Norge bort døer, da maa rigens raad osz trei foreslaa, som same platz kunde betiene. huoraf wi en wille forordne och ingen anden den af dødes sted och embede at betiene. och alt dette til første dannehoff eller herredage stille vdi werk, effter at nogen rigens raad er wed døden afgangen; jfr Nye danske Magasin IV—5. S. 355—56. — [3]) Jfr Nye danske Magasin IV—4. S. 349—50. — [4]) Herredage eller dannehof wille wi aarligen en gang otte dage effter pintze dag ved wores obne bref lade paabyde och siden holde, med mindre rigens raad for wigtige aarsager anderledes got befinder. — [5]) Kristian I's Haandfæstning Art. 6; Kong Hans's Art. 15.

og Samtykke f. Ex. til Kongens Rejser til Udlandet[1]), Krigserklæringer[2]), ved hvilke Fordringen om Enstemmighed dog senere er frafalden[3]), Paalæg af Told og Accise og Ændring af Mynt[4]), samt Optagelse i Adelsstanden[5]). Denne Forskrift afgiver et talende Bevis paa, hvilken Vægt Haandfæstningerne lægge paa Bestemmelserne til Adelens Fordel om den forbeholdte Adgang til Rigens Raad og om Rigens Raads Forsyning[6]), men især deleshed ere de opfyldte af Forskrifter om Rigens Raads Myndighed.

I denne Henseende erindres først, at Rigens Raad som saadan havde en selvstændig Myndighed som Repræsentation for Riget.

Det øvede Regjeringsmagten i Tilfælde af Tronledighed og Kongens Umyndighed[7]), ligesom det paa Vælgernes Vegne forhandlede om Valgvilkaarerne med den tilkommende Konge[8]) og samtykte i hans Valg „paa Kronens Vegne“, samt gav sit Minde til, at Eftermanden[9]) maatte kaares i Formandens Levetid. Derfor holdtes alle Slottene for Tilfældet af Kongens Bortgang til Rigens Raads Haand, medmindre dette selv samtykte i en anden Ordning[10]). Endvidere skulde Kongen stande til Rette for Rigens Raad[11]), som derhos ifølge Frederik III's Haandfæstning Art. 55 i Sammenstødstilfælde, naar Kongen ikke vilde lade sig sige, selv kunde forordne, „det, som rett och billigt er“. Endelig er der i Kong Frederik I's Haandfæstning Art. 47 hjemlet Rigens Raad en Bemyndigelse til at samtykke i Kongens, Dronningens eller de kongelige

---

[1]) Frederik III's Haandfæstning Art. 49. — [2]) Kong Hans's Haandfæstning Art 19. — [3]) Kristian II's Haandfæstning Art. 22, Frederik I's Art. 26, Kristian III's Art. 14, Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Art. 15. — [4]) Frederik III's Haandfæstning Artt. 48 og 54: samptlige Danmarkes riges raads samtycke. — [5]) Frederik III's Haandfæstning Art. 19: ald Danmarkes riges raads samtycke. — [6]) Ovfr S. 159—160. — [7]) K. Erslev: Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Kristian IV's Tid II S. 2, Nye danske Magasin IV—6. S. 48 flg, Fdg 9 Juni 1651. — [8]) Ovfr S. 64. — [9]) Kristian II's Haandfæstning Art. 26 og Frederik I's Art. 31. — [10]) Ovfr S. 81—82. Jfr K. Erslev: Konge og Lensmand S. 46. — [11]) Ovfr S. 92—93.

Prinsers Erhvervelse af frit Jordegods, som dog er bortfalden i de senere Haandfæstninger [1]).

Ved Siden deraf øvede det en Regjeringsmyndighed i Forening med Kongen. Medens de ældre Haandfæstninger kun paabød enkelte Indskrænkninger i Kongemagten ved at kræve Danehoffernes Samtykke til nogle [2]) betydningsfulde Foranstaltninger, er de senere Haandfæstningers Formaal udtalt i sin fulde Klarhed ved Bestemmelsen i Kong Kristian I's Haandfæstning Art 6: Item schule wy enghen merkeligh ærende foretaghe och fuldraghe, som kronen vpa røre, vden meth mestendelen aff righens radhs fulbordh och tilladelsse, och ænghn slot forantworde vden effter righens radhs radh. Hvor det, som i bemeldte Haandfæstning, gjaldt om i kort Begreb at udtrykke, hvad det kom de herskende Stænder an paa, formuleredes Udtrykket derhen, at deres Repræsentation skulde have Magten i Hænde.

1) Kongen skulde ifølge Kristian I's Haandfæstning Art. 9 holde og regjere sin Gaard og Stat efter Rigens Raads Raad, og ifølge Frederik III's Haandfæstning Art. 49 vilde han ikke rejse i fremmede Herrers Lande uden med samtlige Rigens Raads Vilje og Samtykke.

2) Hvad Kristian I's Haandfæstning Artt. 7 og 8 samt Kong Hans's Haandfæstning Artt. 4; jfr 8; og 26 bestemme angaaende Rigets Gods og Ejendom, optager Frederik III's Haandfæstning Art. 51 i en almindelig Bestemmelse om alle Kronens Regalier og Rigets Indtægter, saaledes at ogsaa Rigens Raads Samtykke bliver bestemmende i Henseende til deres Afhændelse og Indtægternes Anvendelse i andet Øjemed end Hoffets Forsyning og Rigens Nytte.

3) Haandfæstningernes Bestemmelser om Rigens Raads Deltagelse i Lovgivning og Beskatning samt Paalæg og Ophævelse af Ind- og Udførselsforbud, Krigserklæringer og Inddragelse af fremmede Magter i Riget ere alt omtalte tid-

---

[1]) Kristian III's Haandfæstning Art. 21, Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Art. 20. — [2]) Ovfr S. 108.

ligere[1]). Frederik III's Haandfæstning tilføjer her en Række Indskrænkninger i Raadigheden over Flaaden[2]), Udstedelse af Repressalier og Afslutning af Forbund.

4) Medens en Række ældre Haandfæstninger[3]) kun forbød Kongen at udstede eller stadfæste udenlandske Privilegier uden Rigens Raads Raad, gjennemførte Frederik III's Haandfæstning Art. 18 Reglen derhen, at Kongen ikke maatte give hvilkesomhelst Privilegier, som gjaldt paa Riget, eller bevilge nogetsomhelst Monopol uden Rigens Raads Samtykke.

5) Medens andre Haandfæstninger ubetinget forbyde Kongen at optage Udlændinge i Rigens Raad eller forlene dem med Danmarks Krones Len eller Indtægter[4]), aabnede Frederik I's Haandfæstning Art. 32[5]) og de følgende Haandfæstningers Art. 5[6]) dog Adgang dertil med menige Rigens Raads Samtykke[7]).

6) Kongen maatte ikke optage nogen i Adelsstanden uden al Danmarks Riges Raads Samtykke, med mindre han havde gjort sig fortjent dertil ved Tapperhed i Krigen[8]).

[1]) Ovfr S. 108, jfr Kristian I's Haandfæstning Art. 8: Item schule wy enghe vdlendesche herre eller andre jndraghe i ryghet vden mestedelen righens radhs radh, och icke forscriffue noger vdlendsche noger righens ræntte. — [2]) Art. 15 .... ey heller vdryste righens flode, heel eller half der af, eller sende floden nogen stedz bort eller rigens rostieneste opbyde eller samle vden med menige rigens raads samtycke, munstringen, som ordinarie pleyer at skee, hermed icke meent, eller om riget noget fientligt saa hastig paa kom, at effter rigens raads forsamli[n]g icke kunde fortøffues, och naar nogen opbud skeer eller noget imod rigens fiender skal foretages, da skal der ingen commendere rigens marsk vden wi self allene eller samptlige rigens raad i vores fraverelse. — [3]) Kong Hans's Haandfæstning Art. 35, Kristian II's Art. 25, Frederik I's Art 29; Kristian III's, Frederik II's og Kristian IV's Art. 18. — [4]) Kristoffer II's Haandfæstning Art. 14, Kristian I's Art. 4, Kong Hans' Art 24, Kristian II's Art. 27; jfr ovfr S. 84. — [5]) Item skulle vij ingen vtlendske anname vthij righens radh eller anndtuorde thennom slott eller leenn eller lannd, medhen styre, rade oc regere Danmarck mett righens edtlinge, gode mennd, som fødde eræ aff riddere oc swennæ, oc anndtuorde thennom slott oc leenn oc landztinng oc ingenn andenn vthen mett menige Danmarckis rigis radz radtt, ville oc samtycke. — [6]) Desligeste wille wi och ingen vdlendiske mend tage vdi Danmarkes riges raad eller forlehne med Danmarkes crones slotte och lehne, vden dett skeer med menige Danmarkes riges raads willie, fuldbyrd och samtycke. — [7]) Jfr K. Erslev: Konge og Lensmand S. 182; Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie I S. 18 flg. — [8]) Kristian II's Haandfæstning Art. 28, Frederik I's Art. 33, Kristian III's, Frederik II's, Kristian IV's og Frederik III's Art. 19.

Ifølge Frederik III's Haandfæstning maatte heller ikke nogen fremmed Adelsmand naturaliseres uden Rigens Raads Samtykke, hvorhos han skulde tages i Ed inden Aar og Dag derefter.

7) Angaaende Rigens Raads Deltagelse i Rigens Raaders Udnævnelse, Herredages Afholdelse, Lensmænds Antagelse og Afsættelse og Lensafgiftens Bestemmelse henvises til det ovfr S. 158—61 bemærkede.

8) Medens forskjellige ældre Haandfæstninger gav selvstændige Regler angaaende Myntens Beskaffenhed[1]), gav Frederik III's Haandfæstning Art. 48 den almindelige Forskrift, at ingen Forandring eller Forordning med Mynten maatte foregaa uden med samtlige Rigens Raads Vilje og Samtykke.

9) Kongens og Rigens Raads øverste Domsmyndighed forudsattes i Haandfæstningerne, som knytte enkelte Bestemmelser angaaende Domsmyndighedens Udøvelse dertil[2]).

§ 16.

Kongen.

Den foregaaende Fremstilling vil i fornødent Maal have godtgjort Rigtigheden af den Sætning, at Valg Haandfæstningernes væsenligste Sigte er Kongernes Forpligtelse til at føre Regjeringen paa en Maade, der ikke blot er i Overensstemmelse med den gjældende Ret, men ogsaa, — og dette Øjemed fremtræder isærdeleshed i Haandfæstningerne af anden Række — med den herskende Stands Interesse. De deraf flydende Virkninger for Kongemagten danne Modsiden af de forud omtalte Rettigheder for Landets Indbyggere, Stænder

---

[1]) Kristian II's Haandfæstning Art. 41: Item hwat som myntes efftir thenne dag i Danmark oc Norige skall myntes swo, at two mark giøre fyllest for en rinsk gylden. Frederik I's Art. 50: Item huad ther skall myntis epther thenne dag i Danmarck, skall myntis ligegoett ved Lybsck, Hamborgh oc Lantheholdstenn. — [2]) Ovfr S. 125 Note 1, og 126 Note 7, Frederik II's og følgende Kongers Haandfæstninger Art. 27, Kristian III's Haandfæstning Art. 46, Frederik II's og følgende Haandfæstninger Art. 43.

og Rigens Raad. Til hver disse tillagt Beføjelse svarer en Kongemagten paalagt Indskrænkning, og denne negative Side af Forholdet, Grændsen, inden for hvilken Kongens Handlefrihed er indrammet, trænger derfor ikke til selvstændig Fremstilling. Derimod kan man spørge, om Haandfæstningerne ere blevne staaende helt og holdent paa dette Standpunkt, eller om de ikke paa noget Punkt have udfyldt Rammen ved positive Udtalelser om Kongens Ret og Pligt? Ved nøjere Undersøgelse vil man finde enkelte herhenhørende Sætninger.

1) Reces 30 Oktbr. 1536 paalægger Kongen at have en Rigens Hofmester, en Kansler og en Rigens Marsk, „efterdi at det højeste Regimente i Riget hænger mest paa Kongens Person", hvilket Regimente Kongen ikke kan føre alene. Til denne Erkjendelse af Konge Magtens Betydning er Recessen naaet, efter at Gejstlighed og Adel i Mellemtiden efter Frederik I's Død forgjæves havde søgt at løse den Opgave at regjere Riget, og den er fra Recessen gaaet over i Frederik II's og de to følgende Kongers Haandfæstninger Art. 45.

2) Kristoffer II's Haandfæstning Art. 18 paalægger Kongen efter Evne at dæmpe og dulme hvilkesomhelst Uvenskaber og Stridigheder mellem Rigets Indbyggere[1]). Valdemar III's Haandfæstning har udeladt denne Sætning, men den store Dronning har i forstærket Form optaget den i Olafs Art. 15. Pligten paalægges der ikke blot Kongen, men ogsaa hans Embedsmænd, som af al Magt skulle virke for det anførte Øjemeds Opnaaelse[2]).

3) Fra Valdemarernes Tid have Danmarks Riges Konger ved Hylding og Kroning aflagt Ed paa, ikke at ville mindske Rigets Rettigheder; men ved dette negative Indhold blev Løftet ikke staaende, idet Kongerne tværtimod i Tidens Løb

---

[1]) Item inimicicias et dissensiones quascumque inter regnicolas pro posse sedare debeat et sopire. [2]) Item inimicicias et dissensiones quascumque rex et officiales sui inter regnicolas pro toto posse cedare debeant et sopire.

tilføjede det positive Tilsagn at ville øge istedetfor at mindske dem[1]). Fra Kristian III's Tid er denne kongelige Forpligtelse optaget i Haandfæstningerne, idet disse, efter først at have omtalt Kongens Pligter mod Gud, fremhæve hans Forpligtelser overfor Danmarks Rige. Udtalelsen derom er i Kristian III's Haandfæstning Art. 2 og følgende Kongers Haandfæstninger Art. 3 affattet saaledes:

Ther nesth ville och skulle wij weere forplictuge Danmarcks riige att formere, forfordre och forhøige aff vore yttherste magktt och formwge, och om Gud aldmegtigste thet saa haffuer forszeett, att vij ytthermere lanndt heer effther mett Danmarcks riigis jndbiggeres hielp och trøsth wyndhe kunde met rettergang, bekreffthe mett swerdt eller anderledis bekomme, tha schulle the høøræ tiill Danmarcks riige och weere och bliffue wnder Danmarcks krone.

Frederik II's og følgende Kongers Haandfæstninger tilføje en Bestemmelse for det sørgelige Tilfælde, at nogen Del af Riget maatte komme under en fremmed Potentat. Da tænke de sig dog Muligheden af, at den løsrevne Bestanddel vender tilbage til Riget, og da skal hver Danmarks Riges Indbygger kvit og frit igjen nyde og bekomme, hvis Gods og Ejendom han tilforn ejet i samme Landsdel, efterdi Rigets Indbyggere selv skulle tilhjælpe at bekræfte den til Riget igjen[2]).

---

[1]) S. R. D. VII, S. 402: reges promittunt et jurant non alienare nec diminuere bona regni sed illa augere, quantum possunt; 405 og 418: augere pro posse; 410: jurant ampliare regnum et ejus bona et non alienare. — [2]) Frederik II's Haandfæstning Art. 3: Meden ther som saa skede, (thett Gud forbiude) att nogen fejde och indfald skede ind paa riged, oc nogen dell aff riged kom vnder nogen fremmed potentatt oc siden bleff egien tiill Danmarcks rige bekrefftigedt vdj noger maade, tha efterthj rigens indbyggere selff skulle tilhielpe thet at bekrefftige, maa oc skall hver Danmarcks riges indbyggere quijt oc frij nyde oc bekomme, hwes gods oc ejendom hand tilforn vdj samme ord landts haffd haffuer.

Rettelser.

S. 8 L. 3 f. n.: consilio, l.: concilio.
- 13 - 11 f. n.: „i" udeladt.
- 27 - 3 f. o.: al, l.: at
- 30 - 14 f. o.: 5, l.: 18.
- 56 - 8 f. n.: Foran S. 15 sættes V.
- 57 - 18 f. n.: concilium, l.: consilium.
- 58 - 11 f. o.: Dannehofferne, l.: Danehofferne.
- 58 - 9-8 f. n.: 12, 16, l.: 18, 20; efter 19 tilføjes 27.
- 64 - 5 f. n.: 1848, l.: 1648.
- 69 sidste L.: 41, l.: 44.
- 71 L. 11 f. n.: 52, l.: 54.
- 73 - 15 f. o.: 43, l.: 45.
- 75 - 17 f. n.: sigillo, l.: secreto.
- 75 - 6 f. n.: 10. l.: 9.
- 76 - 12 f. o.: 74, l.: 75.
- 76 - 8 f. n.: 111, l.: 122.
- 80 - 16 f. n.: 10 N. 2, l.: 9 N. 3.
- 81 - 9 f. n.: 11, l.: 1.
- 84 sidste L.: 2, l.: 12.

S. 88 L. 14 f. n.: Efter 42 sættes „," og der tilføjes: dog at i sidstnævnte Haandfæstning Ordet „forfølges" er kommen til.
- 88 - 5 f. n.: 76, l.: 75
- 102 N. 2 og N. 3 bytte Plads.
- 108 L. 15 f. o.: Samtvkke, l.: Samtykke.
- 111 - 7 f. n.: juducant, l.: inducant.
- 115 - 13 f. o.: 8, l.: 9.
- 117 - 5 f. n.: 14, l.: 16.
- 119 - 14 f. o.: 3, l.: 36.
- 124 næstsidste L.: hæder, l.: hænder.
- 127 L. 9 f. o.: ved, l.: med.
- 134 - 2-3 f. o.: Ordene „og Herredsskrivere" udgaa.
- 136 - 14 f. o.: beste, l.: bedste.
- 138 - 4 f. n.: cum, l.: eum.
- 138 sidste L.: Gaardretter og Statsretter l.: Gaardsretter og Stadsretter.

I Rektoratsaaret 1888—89 have 11 Videnskabsmænd erhvervet akademiske Grader, nemlig 5 den medicinske og 6 den filosofiske Doktorgrad. De af dem meddelte Oplysninger om deres Livsforhold og Studier aftrykkes her i den Orden, i hvilke de have vundet Graden.

I.

Jeg, Niels Hans Godskesen, Søn af Toldkasserer Jens Grethenius Godskesen og Hustru Nissine Johannette Ingeborg Møller, er født i Sønderhoe paa Fanø d. 21de Februar 1863. Efter til mit 12te Aar at have nydt Undervisning i Hjemmet sattes jeg i Sorø lærde Skole 1875 og dimitteredes derfra 1881 med 1ste Karakter. Aaret efter aflagde jeg den filosofiske Prøve med Karakteren „Udmærket godt". I Januar 1883 tog jeg medicinsk Forberedelsesexamen, Sommeren 1886 1ste Del og Januar 1887 2den Del af lægevidenskabelig Embedsexamen med Hovedkarakteren Laudabilis. Efter 4 Maaneders Kandidattjeneste paa Alm. Hospital gjennemgik jeg det befalede Kursus paa Fødselsstiftelsen og aftjente min Værnepligt som Underlæge i Hæren. Dernæst fungerede jeg fra 1ste Oktober 1887 til 1ste Januar 1888

som Kandidat paa Epidemihospitalet og siden i 11 Maaneder som Kandidat paa Frederiksberg Kommunes Hospital. Den 1ste December 1888 ansattes jeg som Reservelæge ved Odense By- og Amts Sygehus, hvilken Stilling jeg endnu beklæder. Samtidig har jeg siden Marts praktiseret i Odense. Den 3die December 1888 forsvarede jeg for Doktorgraden min Afhandling: Om Lidelser af chorda tympani og plexus tympanicus ved den suppurative Mellemørebetændelse. En klinisk-physiologisk Undersøgelse.

Den 2den Maj 1889 ægtede jeg i Matthæuskirken Frøken Inge Sophie Hagen Hansen, Datter af fhv. Adjunkt Theodor Hansen og Hustru Camilla Sophie Hagen.

II.

Jeg, Christian Ulrick Emil Petersen, er født d. 12te April 1856 i Veilby Sogn ved Middelfart som det 7de Barn af afd. Møller Jens Petersen og Hustru Marie, f. Jakobsen. Neppe 1 Aar gl. kom jeg i Huset hos og blev senere adopteret af min Farbroder, afd. Købmand i Odense Mads Petersen og Hustru Andriette Marie Magdalene, f. Thrane. I 1865 blev jeg sat i Odense Kathedralskole, af hvis 5te Realklasse jeg i 1870 gik ud for ved Deltagelse i et Togt med Marinens Skibe at erhverve den lovbefalede Søfart for Optagelse paa Søofficersskolen. Adgangsexamen hertil bestod jeg i April 1872 med Udmærkelse. I Februar 1874 søgte jeg min Afsked fra Søofficersskolen, hvorefter jeg i Juni s. A. bestod Adgangsexamen til den polytekniske Læreanstalt. Herfra tog jeg i Januar 1879 Examen i anvendt Naturvidenskab (Kemi) med 1ste Karakter. Fra Novbr. s. A. til Maj 1880 opholdt jeg mig paa Elghammars Jernværk i Smaaland, beskæftiget med Udarbejdelsen af en

Methode til Fremstilling af Vanadinpræparater af Friskslaggen. Fra Septbr. 1880 til Juli 1881 var jeg ansat som Timelærer ved Horsens lærde Skole. Samtidig forberedte jeg mig ved Selvstudium til Tillægsexamen for Erhvervelsen af math.-naturv. Artium, som jeg bestod i Juli s. A. Fra Aug. 1881 til Juli 1882 var jeg Assistent ved den polytekniske Læreanstalts kemiske Laboratorium. Jeg paabegyndte her nogle experimentelle kemiske Undersøgelser; men paa Grund af Forsøgenes Resultatløshed opgav jeg atter disse og i nogen Tid Studiet af Kemien. Fra Decbr. 1882 til Maj 1883 opholdt jeg mig i Paris, beskæftiget med kulturhistoriske Studier, særlig af Naturvidenskabernes Historie, som jeg fortsatte efter min Hjemkomst, og af hvilke fremgik min Afhandling: „Franske Naturforskere ved Slutningen af det 18de Aarhundrede“ („Tilskueren“ Juni—Juli, August og September 1884). I Juni 1884 bestod jeg den filosofiske Prøve med Karakteren: udmærket godt. Fra Febr. 1885 blev jeg ansat som Assistent ved Universitetets kemiske Laboratorium, hvilken Stilling jeg endnu beklæder. I Maj s. A. ægtede jeg min nuværende Hustru Hedvig Caroline Jensine Bernbom-Johansen. Idet jeg ved min Ansættelse ved Universitetslaboratoriet havde genoptaget det kemiske Studium, paabegyndte jeg i Aug. 1886 Undersøgelserne til min Afhandling: „Vanadinet og dets nærmeste Analoger. En sammenlignende kemisk Undersøgelse“, som jeg indleverede til Fakultetet i Aug. 1888 og forsvarede offentlig d. 20de Decbr. s. A. Afhandlingen er senere delvis bleven offentliggjort paa tydsk i „Journal für praktische Chemie“ (Neue Folge, Bd. 40, 1889). Ligeledes har jeg i „Zeitschrift für physikalische Chemie“ (Bd. IV, 3, 1889) senere offentliggjort en Afhandling: „Neutralisationswärme der Fluoride“, hvoraf dog en Del allerede fandtes i min Disputats. Foruden de nævnte Ting har jeg kun publiceret et Par Smaaafhandlinger. I Foraarssemestret d. A. holdt jeg ved Uni-

versitetet en Række offentlige Forelæsninger over de sjældnere Grundstoffers Kemi med særligt Hensyn til Mendelejeffs periodiske System.

III.

Jeg, Viggo Albert Poulsen, sön af Søren Poulsen og Signe Cartensia, født Bodholdt, er født i København d. 31te Maj 1855. Efter en ganske kort skolegang i Frøken Holms barneskole paa Østerbro blev jeg i 1863 indsat i Borgerdydskolen i København, som den gang bestyredes af professor Rovsing. Senere overtog cand. philol., siden professor Jean Pio ledelsen af skolen, og denne udmærkede og ejendommelige personlighed fik en betydelig indflydelse på min udvikling i de kommende år. Den lyst til beskæftigelse med naturhistoriske, særlig botaniske sysler, som allerede havde bemægtiget sig mig i mine drengeår, tog senere stærkt til, og da jeg i 1874 blev dimitteret som student, var jeg på det rene med, at jeg vilde dyrke botaniken som hovedstudium. Et bekendtskab, som jeg ved et rent tilfælde allerede tre år forinden havde gjort med botanikeren, daværende cand. mag. Eug. Warming, havde ogsaa mægtig bidraget til min beslutning, og jeg har siden hin stund nydt så at sige daglig undervisning af ham.

Strax efter at jeg var bleven student, gav jeg mig til at undervise i skoler. Frederik d. VItes asyl og det forenede Velgörenhedsselskabs drengeskole vare de første steder, hvor jeg læste, og jeg fandt megen glæde ved arbejdet. I 1875 tog jeg examen philosophicum hos prof. Rasmus Nielsen, og i 1876 underkastede jeg mig den medicinske forberedelsesexamen. Samtidig underviste jeg; i 1876 var jeg bleven lærer i Borgerdydskolen, i hvilken det i en desto være altfor kort række af år blev mig forundt at undervise under Pios ledelse. Min lyst til lærervirksomheden voxede stadig

derved, og betydningen af det fag, naturhistorie, hvori jeg underviste og endnu er lærer, for den almindelige dannelse blev mig stadig klarere, ikke mindst ved samtalerne med Pio. Denne mand var fremskridtsmand i ordets bedste betydning: optagelsen af sundhedslære blandt de naturhistoriske discipliner i skolen og den af hans varme kærlighed til dyrene udsprungne virksomhed for dyrebeskyttelsessagens fremme på det pædagogiske område vise tilfulde dette, og på begge disse områder blev jeg medvirkende i hans skole. Jeg underviste også i flere forskellige pigeskoler ved siden af min hovedvirksomhed i drengeskolen, men har siden 1886 indtil nu kun undervist i Borgerdydskolen. Som frugter af denne flerårige pædagogiske virksomhed kunne mine lærebøger, som nedenfor nævnes, samt enkelte blad- og tidsskriftartikler anføres. Side om side med skolegærningen gik de botaniske studier og de dertil knyttede zoologiske og mineralogiske. En del videnskabelige, mindre arbejder offentliggjorde jeg i denne periode, ligesom også nogle populære afhandlinger og offentlige foredrag om botaniske æmner fremkom fra min side. I 1882 underkastede jeg mig magisterkonferensen i naturhistorie med botanik som hovedfag og kunde nu med större frihed give mig af med de grene af botaniken, som jeg særlig havde lagt mig efter, nemlig anatomien og bakteriologien.

Studenterlivet havde i min studietid aldeles ikke udøvet nogen tiltrækning på mig; først flere år efter, at jeg var bleven kandidat, kom jeg som foredragsholder i berøring med studenterforeningen; dennes ganske upolitiske karakter og hele smukke, muntre liv gjorde mig den kjær. Jeg skylder denne de danske studenters repræsentation en ikke uvæsenlig del af min personlige udvikling, hvortil vel også den omstændighed bidrog, at jeg kort efter min indtrædelse i den blev valgt ind i dens bestyrelse; ved min udtrædelse af denne havde jeg den ære at være foreningens ledende senior.

Af pædagogisk selskab, den danske lærerstands betydeligste forening, har jeg været mangeårigt medlem; også her

have mine kolleger gjort mig den ære at vælge mig til medlem af bestyrelsen.

Til et længere ophold i fremmede lande for dér at høre forelæsninger og gennemgå øvelser har jeg aldrig haft lyst; i mit fag og i min studietid har jeg også kunnet få lige så fortrinlig undervisning hos vore herværende universitetslærere som ved de bedste fremmede instituter; mine lærere, professorerne Steenstrup, Johnstrup og fremfor alle Warming beder jeg herved modtage min varmeste tak.

Endnu förend jeg blev kandidat, var jeg nogen tid ansat ved universitetet som assistent under daværende docent Warming, nemlig ved undervisningen for begyndere i planteanatomi og mikroskopi. Dette blev afbrudt ved dr. Warmings overflyttelse til Stockholms högskola; ved hans overtagelse nogle år senere af professoratet i botanik ved vort eget universitet blev jeg (1886) atter ansat ved dette, hvor jeg endnu under professor Warming assisterer ved de ovennævnte fag samt leder medicinernes øvelser i den botaniske studiesamling.

I 1888 indleverede jeg det nedenfor nævnte arbejde om Eriocaulaceernes anatomi til det math.-naturv. fakultet, og det antoges til forsvar for den filosofiske doktorgrad. Forsvaret fandt sted d. 21de December 1888.

De af mig publicerede arbejder ere:

Om Forekomsten af Rosanoff'ske Krystalgrupper hos Rosa. [Vidensk. Meddel. fra naturhist. Forening, 1874].

Om Korkdannelse paa Blade. [Ibidem, 1875].

Om nogle Trikomer og Nektarier. [ligesaa].

Pulpaens Udvikling hos Citrus. [Botan. Notiser, 1877].

Om Udviklingen af Hæfteskiverne paa visse Slyngtraade. [Ibidem, 1877].

Om Sværmsporens Spiring hos en Art af Oedogonium, [Bot. Tidsskrift, III R. Bd. 2].

Om nogle paa de nodiforme Axer hos visse Papilionaceer forekommende Nektarier [Vidsk. Medd., 1876].

Das extraflorale Nektarium bei Batatas edulis [Botanische Zeitung 1877].

Ein neuer Fundort der Rosanoff'schen Krystalle [Flora 1877].

Ueber den morphologischen Werth des Haustoriums bei Cassytha und Cuscuta. [Flora 1877].

Om Cassytha og dens Haustorium [Vidsk. Medd., 1877].

Det extraflorale Nektarium hos Copparis cynophallophora. [Ibidem. 1879–80].

Om nogle mikroskopiske Planteorganismer. [Ibiden].

Botanisk Mikrokemi; en Vejledning for Studerende. Kbhvn. 1880, Salmonsens Forlag.

Botanische Mikrochemie, uebersetzt v. Carl Müller. Cassel, 1881, Theodor Fischer.

Microchimica vegetale. Traduzione da Poli. Torino. Loescher. 1881.

Microchimie végétale. Traduit par Lachmann. Paris, Doin, 1882.

Botanitseskaja mikrochimia. Na Russkij C. Nawaschin. (Med forord af Prof. Timirjaseff.) Moskwa, Wasilieff, 1883.

Botanical Micro-Chemistry. Tranlated by Prof. W. Trelease. Boston, Cassino, 1883.

[Enhver af disse fremmede udgaver er udarbejdet i forening med mig samt forøget og forbedret].

Om nogle nye og lidet kendte Nektarier. [Vidsk. Medd. 1881].

Anatomiske Studier over Mayaca. [Oversigt over Vidensk. Selskabs Forhdlgr. 1886].

Bidrag til Triuridaceernes Naturhistorie. [Vidsk. Medd. 1886].

Bidrag til Kundskab om de vegetative Organers Anatomi hos Heteranthera. [Bot. Tidsskrift, 16 Bd., 1887].

Elektrisk Lys anvendt paa Mikroskopet. [Hospitalstidende 1885].

Om et nyt Organ hos Eichornia crassipes. [Vidsk. Medd. 1888].

Lille Plantelære. Indledning til den første Undervisning i Botanik. Kbhvn. Salmonsen. 1878.

Samme Bog, anden Udgave. Kbhvn. Salmonsen. 1887.

Lærebog i Botanik. Kbhvn. Steen & Søn. 1885.

Botaniske Vægtavler til Brug ved Undervisningen i Skolerne. Tegningerne udførte af N. Skovgaard; samt forklarende Bemærkninger hertil. Kbhvn. Bielefeld. 1879.
Planternes Bygning og Liv. Frit bearbejdet efter Thomé. Kbhvn. Høst. 1878.
Havekunstens Historie; [i „Opfindelsernes Bog" ved A. Lütken, 1879].
Botanikens Historie i Danmark; [i: P. Hansens illustrerede Litteraturhistorie, Bd. II, 1886].
Vore usynlige Fjender. Kbhvn. Steen & Søn. 1884.
Anatomiske Studier over Eriocaulaceerne. Afhandling for den filosofiske Doktorgrad. Kbhvn. Salmonsen. 1888. [Også i Naturh. Foren. vidsk. Medd. 1888].

Desuden har jeg skrevet en del populære afhandlinger især i Lütkens og Warmings Tidsskrift for populære Fremstillinger af Naturvidenskaberne, [f. ex. i Aargangene 1875, 1876, 1877, 1879, 1880] samt anmeldelser, især i „Meddelelser fra bot. Forening" og „Berlingske Tidende".

IV.

Jeg, Valtýr Guðmundsson, er født den 11te marts 1860 på gården Arbakki i Húnavatns syssel i det nordlige Island, hvor min moder, Valdís Guðmundsdóttir, den gang boede. Min fader, Guðmundur Einarsson (sön af den for sin lærdom og historiske forskning bekendte Einar Bjarnason fra Mælifell, forf. til „Fræðimannatal" o. s. v.) ernærede sig som kontorist hos flere på hinanden følgende sysselmænd i Húnavatns syssel. Kun 4 år gammel mistede jeg min fader, og fra den tid af og indtil mit 17de år opholdt jeg mig hos forskellige bønder dels i Húnavatns, dels i Skagafjords syssel. I alle disse år nød jeg med undtagelse af vejledning i læsning og skrivning så at sige ingen undervisning, og foruden bibelen og nogle andre skrifter af religiøst indhold

var de eneste bøger, jeg så, en del „rímur“ og de islandske sagaer, som jeg lånte rundt omkring hos bønderne. Disse læste jeg med stor interesse gentagne gange, og jeg blev efterhaanden så fortrolig med de fleste sagaer, at jeg uden vanskelighed kunde fortælle dem udenad. Men skönt jeg fandt stor fornöjelse i læsningen af de gamle sagaer, var det så langt fra, at disse tilfredsstillede min læselyst, at netop læsningen af dem forøgede i høj grad min længsel efter også at lære andre bøger at kende, og jeg tænkte dengang ofte ved mig selv, hvor lykkelig jeg vilde være bleven, dersom jeg havde haft min faders store bogsamling (hvoriblandt over 80 håndskrifter), som han ved sin død havde testamenteret til „Det islandske literære selskab“. Når jeg endvidere om sommeren kom til at tale med nogle af mine jævnaldrende dér på egnen, som allerede havde gennemgået 2 à 3 klasser i Reykjaviks latinskole, og hørte dem fortælle om de forskellige fag, hvori de dér nød undervisning, opstod der hos mig en levende attrå efter at gå den studerende vej. Jeg henvendte mig desangående gentagne gange til min formynder, men der gik dog flere år, inden jeg fik brudt hans modstand, idet han stadig afviste min begæring med den bemærkning, at jeg ikke havde råd dertil, thi min arv beløb sig til omtrent halvdelen af hvad mit ophold i latinskolen vilde komme til at koste. Endelig fik jeg dog sat min vilje igennem og blev i mit 17de år sat i huset hos en præst, for at han kunde forberede mig til optagelse i latinskolen. Det påfølgende år (1877) blev jeg optaget som elev i latinskolens 1ste klasse. Herfra blev jeg dimitteret efter 6 års forløb (med første karakter). Jeg havde i min skoletid altid haft störst interesse for modersmålet og den gammelislandske literatur, og jeg var derfor ikke i mindste tvivl om, hvad jeg skulde vælge som mit særlige studiefag, nemlig fædrelandets literatur og sprog. Men dette kunde jeg jo ikke studere paa Island, eftersom der her kun gives dannelsesanstalter for vordende præster og læger. Jeg måtte altså

ned til København, og skönt de fleste af mine bekendte frarådede mig det af samme grund, som havde bevæget min formynder til at fraråde mig at gå den studerende vej, besluttede jeg mig dog til at rejse, skönt jeg ikke kunde vente mig nogen anden støtte end den offentlige understøttelse, som hernede ydes alle islandske studerende. Jeg havde under mit ophold i latinskolen dels ved at undervise börn om eftermiddagen, dels ved forskelligt erhverv i de lange sommerferier, tjænt så meget, at jeg ikke alene kunde bestride mine daglige udgifter, men endogså lægge et par hundrede kroner til side og havde således dannet mig et rejsefond. Jeg tænkte da som så: eftersom jeg havde haft et sådant held med mig i Reykjavik, kunde jeg også have det i København. Jeg rejste altså til København og tog det påfølgende år (1884) filosofikum (med første karakter). Det havde fra først af været min agt at forberede mig til magisterkonferens i nordisk filologi, men en af mine lærere fik mig overtalt til heller at læse til skoleembedsexamen. Jeg valgte da dansk til hovedfag, engelsk og latin til bifag. I de 3 år, jeg forberedte mig til denne examen, følte jeg stadig större og större lyst til udelukkende at beskæftige mig med de nordiske sprog og den gammelnordiske literatur i det hele taget; jeg genoptog da min oprindelige plan og underkastede mig i 1887 magisterkonferens i nordisk filologi, idet jeg som speciale opgav nordisk kulturhistorie indtil år 1400.

Efter overstået examen var det mit höjeste ønske at kunne fortsætte mine undersøgelser over nordiske antikviteter, og da det lykkedes mig at få så mange timer, at jeg kunde blive her i byen, kastede jeg mig med iver over disse studier. Det første resultat af mine undersøgelser på dette område har jeg nedlagt i min doktordisputats, „Privatboligen på Island i sagatiden samt delvis i det øvrige Norden“, som jeg forsvarede den 9de februar d. å. Denne afhandling havde jeg hverken været i stand til at skrive eller udgive, dersom der ikke af den grevel. Hjelmstjerne-Rosencroneske

stiftelse gunstigst var blevet mig tilstået en betydelig understøttelse, for hvilken understøttelse jeg herved beder stiftelsens direktion modtage min hjærteligste tak.

I indeværende år ægtede jeg Anna Jóhannesdóttir, datter af afdøde sysselmand i Mýra syssel Jóhannes Guðmundsson.

Inden jeg slutter disse linjer er det mig en kær pligt at fremhæve den af mine lærere ved universitetet, til hvem jeg står i den störste taknemmelighedsgæld, nemlig professor, dr. phil. Ludv. Wimmer, ikke alene som den beundrede lærer og videnskabsmand, til hvis disciple jeg er stolt af at kunne henregne mig, men tillige som den, der i alle retninger har ydet mig en uundværlig støtte, hvorfor jeg herved offentlig tillader mig at bringe ham min dybtfølte tak.

V.

Hans S. Kaarsberg, f. i Græse Præstegaard pr. Frederikssund d. 26. Januar 1854, optoges som Discipel paa Herlufsholm i Efteraaret 1865. Student i Sommeren 1873. Medicinsk Candidat (Laud.) 1880. Bosat i Skjelby pr. Næstved samme Aar. Senere — Sommer og Efteraar 1882 Candidat paa Professor, Dr. Studsgaards Afdeling. Sidst i August 1883 til Udlandet for at studere Chirurgi og praktisk at indøve mig i den gynaicologiske og laryngoscopiske Undersøgelsesteknik. Rejste uden Understøttelse. Besøgte bl: a: Prag, Wien, Buda-Pesth. Studerede i Berlin i c. ¼ Aar, vejledet af Hahn, Lublinsky, Landau o. fl. Tog hjem, da jeg c. 1ste Decbr. ikke havde flere Penge. Kortere Besøg i Berlin i Efteraaret 1887. Studierejse i Sverige — Stockholm, Upsala — Efteraaret 1888. — Flyttede i 1885 til Glumsø pr. Ringsted.

Gift i Septbr. 1880 med Elise Margrethe v. Platen-

Hallermund, 5 Børn. Separation paa Grund af Temperaments-Uoverensstemmelse søgt og bevilget Foraaret 1888.

Jeg har, foruden min Dissertation, forfattet følgende Skrifter af medicinsk, hygieinisk, pædagogisk og belletristisk Art: 1) Afhandlinger om Slægtens Sundhedstilstand i Landcommunerne med statistisk Bidrag til Opfattelsen af samme (publicerede i „Ugeskr. f. Læger"), – 2) „Om Blegsoten", Piece; V. Prior, 1884, – 3) „Vore Børn", 1889, Schubothes Forlag; — under Arbejde er: 4) „Vore Klæder", en udførlig Afhandling om Dragtens Hygiejne, tildels efter Dr. E. Nilssons: „Vora kläder", af „Bibliothek för helsovård", — 5) Sociale Skildringer, — ville blive forlagte af Gyldendalske Boghandels Forlag. — Tidligere udkom af psychologiske og sociale Studier: 6) „Mislyd og Harmonier", Bergmanns Forlag, 7) „Daarlige Tider", Schubothes Forlag, og 8) „Fordærvede", Schubothes Forlag. Desuden udarbejdedes i Tidsrummet 1883 til Dato et betydeligt Antal Journalartikler, dels for den medicinske Presse, dels for Dagspressen (Anmeldelser, Rejseskildringer, Indlæg i enkelte sociale Spørgsmaal).

Mine Forældre vare: Sognepræst Hans Berlin Kaarsberg, — Præst 1) paa Nordenøerne, 2) i Græse & Sigerslev i Nordsjælland, 3) i Skjelby & Gunderslev, — og Emma Kaarsberg, f. Reumert. Min Fader døde i Sommeren 1884, min Moder i Vinteren 1887.

VI.

Jeg, Rasmus Olsen Besthorn, er født den 29. Oktober 1847 i Hillerød, hvor min Fader, Jacob Olsen, var Kusk, men jeg kom allerede som lille Barn i Huset hos min Onkel, Skomagermester August Vilhelm Besthorn († 1879) i Kjøbenhavn, en begavet Mand med mange Interesser, der i

enhver Henseende fuldt ud var mig i Faders Sted. Det var hans, som det var mit Ønske, at jeg maatte komme til at studere, men hans Formuesforhold, der efterhaanden vare blevne mindre gode, stillede sig i Veien for dette Ønskes Opfyldelse. I Aaret 1861 lod han mig dog vove Forsøget, og med Hjælp fra forskjellige Sider, særlig fra den kongelige Civilliste — selv maatte jeg hjælpe til ved at undervise Jævnaldrende — lykkedes det. I Aaret 1867 blev jeg Student fra det v. Westenske Institut med 1. Karakter. Arbeidet til Skolen lagde kun ringe Beslag paa min Tid; min Lærer, Cand. jur. Granzow havde ved sin fortræffelige livfulde Undervisning vakt min Interesse for Historie, jeg læste mange historiske Værker, og snart følte jeg mig ganske særlig tiltrukken af den spansk-arabiske Middelalder — min Interesse herfor har jeg senere uafbrudt bevaret. Jeg havde ogsaa begyndt at sysle med Arabisk, men enhver, der kjender blot lidt til dette vanskelige Sprog, vil vide, at det ikke læres ad autodidaktisk Vei. Jeg tør derfor nu ikke forundre mig over, at jeg ikke kunde opnaa anden Belønning end en velvillig Anerkjendelse af Belæsthed i europæiske Forfatteres Værker for en Besvarelse af en af Universitetet udsat Prisopgave i østerlandsk Filologi, som jeg tildels udarbeidede i det sidste halve Aar af min Skoletid. Den Gang ramte Skuffelsen mig haardt. Da jeg af private Grunde var henvist til at søge at opnaa større Indtægter, end en ung Student kan gjøre Regning paa som Timelærer, søgte jeg i Aaret 1869 journalistisk Beskæftigelse. I flere Aar levnede denne Virksomhed mig ikke særlig megen, navnlig ikke regelmæssig Fritid til andre Sysler, men jeg afbrød dog aldrig helt mine historiske og sproglige Studier. Det var mit Ønske at tage filologisk-historisk Skoleembedsexamen, da jeg mente, at en saadan Forskole vilde være det bedste Grundlag for mine andre Studier; min udmærkede Lærer, Dr. phil. Siesbye havde desuden givet mig levende Interesse for Studiet af Latin og Græsk. Det lykkedes mig

ogsaa at faa hørt en Del Forelæsninger — et Par Semestre ogsaa i Arabisk – men det fornødne Otium til afsluttende Examenslæsning fik jeg først i Slutningen af 1877. I Sommeren 1880 tog jeg Embedsexamen. Jeg opnaaede kun haud. illaud.; maaske tør jeg i den Kjendsgjerning, at den skriftlige Prøve i Latin og Græsk faldt heldigere ud end den mundtlige, se en Støtte for den Undskyldning, jeg gjorde gjældende overfor mig selv, at det mindre heldige Resultat stod i Forbindelse med, at jeg i en Aarrække ikke havde havt synderlig Leilighed til at undervise.

Jeg gjenoptog nu mine Yndlingsstudier, studerede i otte Semestre Arabisk under Professor v. Mehrens ihærdige og udmærkede Veiledning, og opnaaede i 1884 et hæderligt Accessit for den af Universitetet udsatte Prisopgave: „At undersøge Oprindelsen til det af arabiske Forfattere fulgte almindelige System for den arabiske Grammatiks Behandling og fremstille dettes videre Udvikling".

I Foraaret 1885 foretog jeg med Understøttelse fra Universitetet en Reise til Paris, hvor jeg i Nationalbibliothekets Manuskripter samlede Materialer til en Biografi af den spansk-arabiske Digter Ibn-Zaidun og Udgivelsen af hans Rimbrev til Ibn-Dschahvar, hvis Udgivelse flere Orientalister havde paatænkt, men som endnu henlaa gjemt i Manuskripter. I Mai d. A. forsvarede jeg min Afhandling herom (Ibn-Zaiduni vitam scripsit epistolamque ejus ad Ibn-Dschahvarum scriptam nunc primum edidit R. O Besthorn) som Disputats for den filosofiske Doktorgrad.

Jeg er ansat som Textrevisor ved „Nationaltidende", i hvilket Blad jeg desuden skriver Artikler om udenrigspolitiske Forhold. Den 20. December 1881 ægtede jeg Amalie v. Würden, Datter af den i sin Tid i Fagkredse høit ansete Mekaniker v. Würden, der i en lang Aarrække var Bestyrer for Frederiksværks Fabrikers mekaniske Værksted.

VII.

Jeg, Emil Müller, søn af handelsfuldmægtig Emil Müller og hustru, Cecilie Sofie, født Henningsen, er født i København den 15de juni 1859. Jeg dimitteredes fra Borgerdydskolen på Kristianshavn 1877, tog filosofisk examen året efter og medicinsk embedsexamen i sommeren 1884; alle examiner bestod jeg med laudabilis. Efter at have aftjent min værnepligt som underlæge i hæren gjorde jeg tjeneste som kandidat på Diakonissestiftelsen fra 1. oktober 1884 til 28. februar 1886. Jeg var derefter i 4 måneder amanuensis hos korpslæge Lorck i Næstved. Fra 1. juli 1886 til 30. april 1888 gjorde jeg kandidattjeneste på Kommunehospitalet (og Blegdamshospitalet). 1. maj 1888 ansattes jeg som fast kandidat og 1. januar 1889 som klinisk assistent på Fødselsstiftelsen, hvilken stilling jeg endnu beklæder.

Under mit ophold på Kommunehospitalet påbegyndte jeg en afhandling: „Om arthrectomia genus ved tuberkuløs arthroitis“, som jeg den 21. maj 1889 forsvarede for doktorgraden i medicin. Tidligere har jeg offenliggjort en mindre afhandling: „Om antifebrin“ i Hospitalstidende

VIII.

Hans Larsen Møller er født d. 8. April 1861 i Gylling Præstegaard, Hads Herred, Aarhus Amt. Min Farfader, hvis Navn jeg bærer, var Sognepræst her indtil sin Død 1870 og efterfulgtes da i Embedet af sin ældste Søn, nuværende Sognepræst Otto Møller, hvem jeg skylder megen Tak for alskens Hjælp og Støtte i mine unge Aar. Min i Aar afdøde Fader, Niels Theodor Møller, var Forpagter af Præstegaardsjorden; min Moder, Petrea Frederikke, f. Lol-

lesgaard, lever endnu. I Tolvaarsalderen optoges jeg i Odense Katedralskole og gennemgik derpaa dennes seks studerende Klasser fra 1873 til 1879, i hvilket sidste Aar jeg tog Studentereksamen (1 Kar. m. Udm.). Under min Skolegang boede jeg hos min Moders Forældre, nu afdøde Proprietær Jacob Lollesgaard og efterlevende Hustru, paa Mosegaard i St. Hans Landsogn. Fra Skoleaarene i Odense bevarer jeg med Taknemmelighed Mindet om en Kreds af kære, dygtige Lærere, blandt hvilke jeg maa nævne Overlærerne Kragh og Strøm og de senere afdøde, Overlærer Chr. Nielsen og Adjunkterne Faber og Vogelsang.

I mit Rusaar holdt Professor S. Heegaard de filosofiske Forelæsninger, — de sidste, han holdt for Russer, inden han blev ramt af den Sygdom, der lammede hans Kræfter og til sidst voldte hans Død. Disse Forelæsninger hørtes af de unge Studenter med den mest levende Interesse; mange af os gik hver Dag til dem i næsten festlig Stemning og forsømte dem aldrig godvillig. Ogsaa paa mig øvede de en i høj Grad vækkende Indflydelse, og de have efterladt et dybt, uudsletteligt Indtryk i mit Sind. Filosofisk Eksamen tog jeg i Sommeren 1880 (ug). Imidlertid havde jeg bestemt mig for Studiet af den klassiske Filologi, men foreløbig tog jeg efter filosofisk Eksamen Plads for et Aar som Huslærer i Sognepræst, Dr. phil. H. F. Rørdams Hus (den Gang i Brændekilde ved Odense). I Efteraaret 1881 kom jeg tilbage til København, hvor jeg snart fik Valkendorfs Kollegium og siden Kommunitetet, og hvor jeg nu tog fat paa Filologien. Men efter at Forordningen om Indførelsen af nye Skoleembedseksaminer var udkommen i Efteraaret 1883, ændrede jeg mit Studium, saaledes at Historien nu blev mit Hovedfag, Latin og Græsk Bifag. Fra nu af tog Historien mere og mere hele min Interesse fangen, og særlig omfattede mit Studium Danmarks Historie i det attende Aarhundrede. Jeg skylder hver især af de nuværende historiske Professorer, Holm, Steenstrup og Erslev, Tak for Raad og

Vejledning i forskellige Retninger, som jeg af dem har modtaget. 26. Jan. 1886 fuldendte jeg Skoleembedseksamen i de tre nævnte Fag med 1. Karakter.

Allerede som Student blev jeg Lærer ved Borgerdydskolen paa Kristianshavn, hvor jeg i otte Aar har arbejdet i en Gerning, der blev mig mere og mere kær, indtil jeg i dette Foraar maatte opgive den. I de sidste Aar har jeg ligeledes undervist i N. Zahles Skole. Da „de Brockske Handelsskoler“ oprettedes den 1. Maj 1888 efter Beslutning af Grosserersocietetets Komité og for Niels Brocks Skolelegats Midler, antoges jeg til Bestyrer af denne Skole.

I Foraaret 1887 foretog jeg med Universitetets Understøttelse en Rejse til Wernigerode i Harzen for at undersøge det grevelige Stolbergske Biblioteks betydelige og værdifulde Samling af Aktstykker til Danmarks Historie i Kristian VI's Tid, hvilken Samling ikke tidligere var bleven nyttet af nogen dansk Historiker. Væsentlig af det her indsamlede Stof udarbejdedes den historiske Afhandling: „Kong Kristian VI og Grev Kristian Ernst af Stolberg-Wernigerode, et Bidrag til dansk Historie i det attende Aarhundrede“, som jeg den 6. Juni i Aar forsvarede for den filosofiske Doktorgrad.

Den 23. Marts 1888 ægtede jeg Mariane Louise Elisabeth Nieuwenhuis, Datter af Oberstløjtnant i Artilleriet Peder Nicolaas Nieuwenhuis og Hustru Louise, f. Bagger.

IX.

Jeg, Niels Thorkild Rovsing (Søn af afsk. Capitain ved Infanteriet Michael Rovsing og hans afdøde Hustru Anna Charlotte R., født Crone), fødtes paa Stuhrs Mølle i Flensborg den 26de April 1862. Jeg dimitteredes til Universitetet fra Metropolitanskolen i 1879 med 1ste Characteer

og bestod dernæst i Sommeren 1880 den philosophiske Prøve og Sommeren 1881 den lægevidenskabelige Forberedelsesexamen. I Efteraaret 1881 indskreves jeg som Volontør paa det kgl. Frederiks Hospital. I Sommeren 1885 absolverede jeg den medicinske Embedsexamen med Laudabilis. Efter dernæst at have aftjent min Værnepligt som Underlæge i Hæren ansattes jeg den 1ste November 1885 som Reservelæge ved Garnisonssygehuset i Rigensgade og fungerede der, indtil jeg den 1ste December 1886 fik Ansættelse som fast Candidat ved Frederiks Hospital. Den 1ste Juni d. A. ansattes jeg i den Stilling, jeg nu beklæder, som Reservechirurg ved Afdeling C paa det kgl. Frederiks Hospital.

I den Tid, der har været mig levnet fra den praktiske Uddannelse, har jeg syslet en Deel med videnskabelige Undersøgelser og Studier. Resultaterne af mine selvstændige videnskabelige Arbejder findes nedlagte i følgende Afhandlinger:

1. Om Jodoformen som Antisepticum, Hospitalstidende 3 R. IV Nr. 39 og 40. 1886 (senere fremkommet paa tydsk i „Fortschritte der Medicin" 1887 Nr. 2). Dette Arbejde foretog jeg i Forening med Cand. med. Chr. Heyn.

2. Har Jodoform en antituberkuløs Virkning? en experimentel Undersøgelse. Hospitalstidende 3 R. V Nr. 15. 1887. (Fortschritte der Medicin 1887 Nr. 9).

3. Om Blærebetændelsernes Ætiologi, Pathogenese og Behandling. Kliniske og experimentelle Undersøgelser. Dette Arbeide indleveredes til det medicinske Facultet som Afhandling for Doctorgraden i Medicin den 23de Marts d. A. og forsvaredes paa Universitetet den 1ste Juli d. A.

I Anledning af de ovennævnte Arbeider angaaende Jodoformens Egenskaber udspandt der sig i Udlandet en livlig og interessant Discussion, i hvilken jeg gjentagne Gange har taget Deel: Fortschritte der Medicin 1887 Nr. 7 og 1888 Nr. 15.

Endvidere har jeg offentliggjort 2 mindre Afhandlinger i Hospitalstidende:

Et Tilfælde af Aktinomykose hos Mennesket. H. T. 1887 Nr. 38, og

Om multiple Cyster i mamma. H. T. 1888 Nr. 18, begge Meddelelser fra Prof. Plums Afdeling paa Frederiks Hospital.

Endelig har jeg skrevet 2 større Oversigtsartikler.

1. Jodoformspørgsmaalet. Hospitalstidende 1888 Nr. 37, 38, 39 og 40.

2. Aktinomykosen hos Mennesket. Bibliothek for Læger 1889. 1ste Hefte.

X.

Christian Jürgensen, Søn af afdøde Toldkontrollør J. Jürgensen og Hustru Agnes, f. Walter, er født i Aabenraa 27. Juni 1846. Indtil Foraaret 1862 gik jeg i Flensborg lærde Skole, siden i det v. Westenske Institut her i Byen, fra hvilket jeg blev dimitteret i 1865 med 2. Karakter. Philosophicum tog jeg i Sommeren 1866, den lægevidenskabelige Forberedelsesexamen $^1/_2$ Aar senere, hvorpaa jeg kom ind som Volontør paa Kommunehospitalet. Den lægevidenskabelige Embedsexamens 2den Del tog jeg i Vinteren 1872--73.

I Tiden mellem de to Dele af Embedsexamen blev der tilkjendt mig et Accessit for Besvarelsen af Universitetets Prisopgave (1871):

„Om Fostrets Stillings- og Leieforandringer under Svangerskabet osv.“

Fra 1. Sept. 1874 til 30. Nov. 1876 fungerede jeg som fast Kandidat paa Kommunehospitalet. Fra Dec. 1875 til Juni 1876 studerede jeg ved forskjellige Universiteter og

Kliniker i Udlandet (i Erlangen hos Leube, i München hos v. Ziemssen, i Wien hos Forskjellige) — for efter min Hjemkomst at nedsætte mig som praktiserende Læge her i Byen med „Fordøielsesorganernes Sygdomme" som Specialitet

Ved Siden af min herhenhørende praktiske Gjerning har jeg vedholdende været beskjæftiget med Studier over og Undersøgelser af de til min Specialitet henhørende Sygdomme og Menneskets Diætetik i Sundhed og Sygdom, som have faaet deres Udslag i følgende Række af større og mindre litterære Arbeider:

1878: „Über Rosenbach's Auscultationsmethode am Magen. Beitrag zur Diagnostik der Magenerweiterung" (en experimentel Undersøgelse) i Deutsches Archiv f. Klin. Medizin Bd. XXI. (28 Sider.)

1879: „Om talbestemt Diæt, med særligt Hensyn til flydende Kost". Hospitalstidende. (71 Sider.)

1881: „Den lokale Behandling af Fordøielseskanalens Sygdomme per os og per anum". Bibl. f. Læger. (71 Sider.)

1883: „Om hygieinisk, særlig diætetisk Behandling af kronisk Diarrhoë". Rud. Kleins Forl. (93 Sider.)

1886: „Bemærkninger til nogle kvantitativt-diætetiske Spørgsmaal i de af Komiteen for Fællesforskning omsendte Blanketter". Ugeskr. f. Læger Nr. 9—10. (6 Sider.)

1886: „Zur Frage über die Grösse der Nahrungszufuhr erwachsener Menschen". Zeitschr. f. Biologie. (8 Sider.) (Hovedresultaterne af de Undersøgelser, som ligge til Grund for den følgende Afhandling:)

1887: „Bidrag til Belysning af, hvilke Fødestofmængder voxne Mennesker under forskjellige Forhold fortære i frit valgt Kost og hvorledes de fordeles paa Dagens Maaltider". Nord. med. Arkiv. (44 Sider.)

1887: „Om nogle nyere Kjødpeptonpræparater (Kemmerich's og Kochs'.)" Ugeskr. f. Læger Nr. 13—16. (21 Sider.)

1887: „Om nervøse Mavesygdomme etc." (efter Foredrag i d. kgl. med. Selskab.) Hospitalstidende. (38 Sider.)

1888: „Über Abscheidung neuer Formen nerwöser Magenkrankheit etc.“ Deutsches Archiv f. klin. Medizin. (20 Sider.)

1888: „Grafisk Fremstilling af de menneskelige Fødemidlers kemiske Sammensætning — med en Tavle vedrørende Prisbilligheden“. (2 Tavler, den ene farvetrykt, m. 17 Sider Text.) Schubothes Forlag.

Heraf udkom endnu samme Aar en efter tydske Forhold modificeret Udgave under Titel:

„Procentische chemische Zusammensetzung der Nahrungsmittel des Menschen; graphisch dargestellt.“ Berlin. A. Hirschwald.

1888: „Mad og Drikke“. En almenfattelig Veiledning for Sunde og Syge. Schubothes Forlag. (204 Sider.)

1888: „Über Fälle von Ruminatio, verbunden mit Fehlen der freien Salzsäure im Magensafte“. Berliner klin. Wochenschr. Nr. 46. (8 Sider.)

1889: „Probemittagsmahlzeit oder Probefrühstüch“. Berliner klin. Wochenschr. Nr. 20. (14 Sider.)

1889: „Et Tilfælde af nervøs Hyperaciditet af Maven“. Ugeskr. f. Læger. (7 Sider.)

1889, 14de Sept. forsvarede jeg offentlig min for Doktorgraden i Medicinen skrevne Afhandling:

„Om Mavefunktionsundersøgelse og Saltsyremangel i Mavesygdomme“.

XI.

Jeg, Hector Frederik Estrup Jungersen, er født 13. Januar 1854 i Dejbjerg Præstegaard (Ringkjøbing Amt). Min Fader Anders Christian Jungersen (f. 1817) døde 9. Juni 1874 som Sognepræst i Skjellerup og Ellinge og Provst for Vindinge og Gudme Herreder (Svendborg Amt),

min Moder Hedevig Ingeborg, f. Bang (f. 1821) lever endnu i Kjøbenhavn. Efter at være bleven underviist i Hjemmet kom jeg 12 Aar gammel ind i den daværende 4de stud. Klasse i Odense Kathedralskole, hvorfra jeg 1871 dimitteredes med 1ste Karakter med Udmærkelse. Den Interesse for Naturen, som jeg fra min tidligste Barndom havde næret, voxede under min Skoletid, og ledet af denne Interesse gav jeg mig ved Universitetet til at følge den nærmest for de medicinske Studerende beregnede Undervisning og valgte snart Zoologien som Specialstudium. Efter i 1872 at have taget den philosophiske Examen (2 ug og 1 mg) og i Oktober 1872 og Juni 1873 den lægevidenskabelige Forberedelsesexamen (med 4 laudab. præ ceteris og 1 laudab.) læste jeg til Magisterkonferentsen i Naturhistorie med Zoologi som Hovedfag, hvilken Prøve jeg afsluttede 1. Juni 1877.

Efter min Faders Død 1874 blev jeg Alumnus paa Regentsen og modtog tillige Kommunitetsstipendiet; kort forinden var jeg af Professor Jap. Steenstrup bleven antagen som Medhjælper ved Undervisningen af de medicinske Studerende paa Universitetets zoologiske Studiesamling, til hvilken Anstalt jeg siden stadig har været knyttet; samtidig begyndte jeg at give Undervisning i Naturhistorie paa et herværende anset Kursus, og efter endt Magisterkonferents udvidede og fortsatte jeg min Virksomhed som Lærer og knyttedes for kortere eller længere Tid til forskjellige private Læreanstalter, blandt hvilke jeg med særlig Glæde mindes Frk. Zahles Skole og Kursus for Almuelærerinder, hvor jeg virkede i 9 Aar; tillige manuducerede jeg i nogle Aar til den lægevidenskabelige Forberedelsesexamen. I November 1878 overtog jeg som Vikar under Overlærer Foghs Sygdom Undervisningen i Naturhistorie i Metropolitanskolen, og efter Foghs Død konstitueredes jeg 22. Februar 1879 som Lærer i Naturhistorie og Geographi ved denne Skole, hvor jeg 31. Januar 1882 modtog kongelig Udnævnelse som Adjunkt, i hvilken Stilling jeg endnu er. I 1883 overdro-

ges det mig af Kultusministeriet efter Konsistoriums Indstilling at holde Forelæsninger og Øvelser for de medicinske Studerende i to Aar, medens Professor Steenstrup i samme Tidsrum fritoges for disse Embedspligter; 1885 ansattes jeg som Assistent hos Professoren i Zoologi, efter at daværende Museumsinspektor Dr. Lütken var indtraadt i Prof. Steenstrups Plads, og i Februar 1886 ansattes jeg tillige som Docent i Zoologi ved den polytekniske Læreanstalt. Den 26. Maj 1887 ægtede jeg Anna Margrethe Volqvartz (f. 29. Juli 1861), Datter af Grosserer Otto Volqvartz (f. 1828) og Hustru Veronique Françoise, f. Bölling (f. 1833).

Min udstrakte Undervisningsvirksomhed, som jeg altid har omfattet med levende Interesse, optog i mange Aar største Delen af min Tid og mine Kræfter; det sparsomme Otium, som blev mig levnet, har jeg efter Evne søgt at gjøre mig frugtbringende ved videnskabelige Studier, men hidtil har jeg af videnskabelige Arbejder kun offentliggjort følgende:

1) Bidrag til Kundskaben om det Jacobsonske Organ hos Hvirveldyrene. Metropolitanskolens Program for 1881.

2) En kort Notits angaaende visse Forplantningsforhold hos Selachierne i Zoologischer Anzeiger for 1885.

3) Karahavets Alcyonider. I Dijmphna-Togtets zoologisk-botaniske Udbytte. 1887.

4. a) Om Bygningen og Udviklingen af Kolonien hos Pennatula phosphorea L. I Videnskabelige Meddelelser fra den Naturhist. Forening i Kjøbenhavn 1888.

b) Über Bau und Entwicklung der Kolonie von Pennatula phosphorea L. Oversættelse af a, optaget i Zeitschrift für wissenschaftliche Zoologie 47 Bd. 1888.

5. a) Bidrag til Kundskaben om Kjønsorganernes Udvikling hos Benfiskene. Disp. 1889. (Ogsaa i Vidensk. Medd. Naturh. Foren. Kbhvn. 1889.)

b) Beiträge zur Kenntniss der Geschlechtsorgane bei den Knochenfischen. Væsentlig en Oversættelse af a, optaget i:

Arbeiten aus dem Zoologisch-zootomischen Institut in Würzburg, herausgeg. von Semper.

Sidstnævnte Arbejde indsendtes som Afhandling for Erhvervelsen af den philosophiske Doktorgrad og forsvaredes den 26. Oktober 1889. De afsluttende Undersøgelser til dette Arbejde foretog jeg i det af Prof. Dr. Semper ledede zoologiske Institut i Würzburg, hvor jeg opholdt mig fra April —August 1888 under en Studierejse, hvortil jeg erholdt Understøttelse af det Classenske Fideikommis og Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet. Siden 1883 har jeg været Medlem af Redaktionen af „Naturhist. Forenings videnskabelige Meddelelser" og fra 1887 tillige Medlem af denne Forenings Bestyrelse.

Universitetets aarlige Fest til Minde om Kirkens Reformation vil blive holdt i Universitetets Festsal Tirsdagen den 19de November Kl. 12. Talen holdes af Professor, Dr. juris H. Matzen. Efter denne Tale vil Universitetets Rektor, Professor, Dr. med. C. E. With give en kort Oversigt over, hvad der har tildraget sig ved Universitetet i det nu fuldendte Aar, samt proklamere Reservelæge ved Odense By- og Amts-Sygehus N. H. Godskesen, praktiserende Læge i Glumsø H. S. Kaarsberg, klinisk Assistent ved den kgl. Fødsels- og Plejestiftelse, cand. med. & chir. E. Müller, Reservekirurg ved det kgl. Frederiks Hospital N. T. Rovsing og praktiserende Læge Chr. Jürgensen som Doktorer i Medicinen, Assistent ved Universitetets kemiske Laboratorium, cand. polyt. C. U. E. Petersen, Assistent ved Undervisningen i Planteanatomi ved Universitetets botaniske Have, cand. mag. V. A. Poulsen, cand. mag. V. Guðmundsson, cand. philol. R. O. Besthorn, Bestyrer af de Brockske Handelsskoler, cand. mag. H. L. Møller og Adjunkt ved Metropolitanskolen, konstitueret Docent ved den polytekniske Læreanstalt, cand. mag. H. F. E. Jungersen som Doktorer i Filosofien, hvorefter han overgiver Rektoratet til den for næste Aar valgte Rektor, Professor, Dr. theol. P. Madsen. Samtidig overtages Dekanatet i det theologiske

Fakultet af Professor, Dr. phil. F. P. W. Buhl, i det rets- og statsvidenskabelige af Professor, Dr. juris H. Matzen, i det lægevidenskabelige af Professor, Dr. med. A S. N. Stadfeldt, i det filosofiske af Professor, Dr. phil. V. L. P. Thomsen og i det mathematisk-naturvidenskabelige af Professor, Dr. phil. C. F. Lütken.

Den sædvanlige Festkantate udføres af Studentersangforeningen.

Videnskabens og vor Højskoles Venner og Velyndere indbydes ved dette Skrift til at deltage i Festen i Forening med Højskolens Lærere og Studerende.

Kjøbenhavn, den 2den November 1889.

Under Universitetets Segl.

